MİMARLIK
3500

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENİSTİTÜSÜ

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GEBZE, TÜRK ESERLERİ VE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

I

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMAR NURETTİN ZAPCI

İSTANBUL_1987

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
GENEL KİTAPLIĞI

Kot : R 151
261
Alındığı Yer : Fen Bil. Ens.

Tarih : 15.12.1987
Fatura :
Fiatı : 3500 TL.
Ayniyat No : 1/37
Kayıt No : 45231
UDC : 7.03
Ek :

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ 1937 KÜTÜPHANESİ

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
D.B. No 43189

Kooup. C.

YILDIZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GEBZE'DE ESKİ TÜRK ESERLERİ VE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİMAR NURETTİN ZAPCI

YÖNETEN

DOÇENT İSMET AĞARYILMAZ

İSTANBUL-1987

ÖNSÖZ

Günümüzde, hızla gelişen teknolojinin faydalarını görmekte ve kullanmaktayız. Fakat teknolojik gelişme, faydalarının yanısıra,birçok değerleri kaybetmemize yolaçmaktadır. Hızlı ulaşım araçları sayesinde mesafeler kısalmakta, çoğu zaman gidilecek yere,hiç biryerde konaklamadan, varılmaktadır. Anadolu'yu İstanbul'a bağlayan E5 karayolu hiç kuşkusuz tüm fonksiyonlarını hala sürdüren önemli bir bağlantı yoludur. Fakat sağında solunda yeralan şirin ve tarihi yerleşmeler bu önemlerini yitirmişlerdir.

Gebze ve Eskihisar'da bu kentlerin başında gelir. Binlerce yıllık tarihi kentlerden Lybssa demiryolu hattının altında kalırken, eskinin Dakibyza'sı, bugünün Eskihisar'ı sessiz, sakin, uzak bir yerleşme haline gelmiştir. Türkler tarafından kurulan 660 yıllık Gebze ise hızlı kentleşme ve sanayileşme sayesinde eski çehresini tamamen kaybetmiştir. Bir kaç asır öncesine kadar, İstanbul'dan sonra, Bağdat yolundaki en önemli menzil noktası Gebze'dir. Lybssa ve Dakibyza ise Türk yerleşmesinden önce aynı konumu sürdürmekteydiler.

Bugün eski uygarlıklarımızı birer birer kaybetmekteyiz. Geriye kalanı ise, beton yığınları arasına sıkışmış, çoğu harap ve eskilik değerini kaybetmiş bir kaç yapı oluşturmaktadır. Bir bu kadar yapıda yokolmuş veya yokedilmiştir. Konunun en acı tarafı ise bu tahribatın son yıllarda armış olmasıdır.

Bölgeyle ilgili araştırmaların çoğu Hannibal'in mezarı ve

ona bağlı olarak eski Lbyssa'nın yeri konusuna yöneliktir. Tarihe ait bilgiler daha çok, küçük makaleler ve kısa monografilerden ibarettir. Kasabanın sınırları içinde kalan tarihi yapılarla, genellikle sanat tarihçileri ilgilenmiştir. Bu konuda çeşitli makalelerin yanısıra, İstanbul Üniversitesinde birkaç lisans tezi hazırlanmıştır. Ayrıca "Gebze ve Eskihisar" adıyla Turing kurumunun çıkarttığı bir kitapta mevcuttur. Bahsedilen çalışmalarda, mimariye ve korumaya yönelik incelemeler yapılmamıştır. Daha çok kısa ve bezeme ağırlıklı bilgiler verilmiştir.

Yapılan çalışmada bu eksiklikler gözönünde bulundurulacak yapıların geçirdiği evreler araştırılacaktır. Yapısal onarım önerilerinin yanısıra, eserlerin günümüze nasıl adapte edileceğide, önemli bir diğer konudur.

Araştırmamı değerli fikirleriyle yöneten danışman hocam Doçent İsmet Ağaryılmaz'a ve diğer tüm öğretim görevlilerine, yerinde yaptığım çalışmalarda tüm imkanlarını kullanabildiğim Gebze Belediyesine ve tüm görevlilerine, kaynak araştırma çalışmalarında büyük yardımlarını gördüğüm ve bilgilerinden istifade ettiğim İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü Okutmanlarına, yazım ve çizimlerde emeği geçen Nihat Zabcı ve Mimar Mehmet Ateş'e en son olarak bana her türlü konuda yardımcı olan Gebze halkına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET

SUMMARY

HARİTALAR LİSTESİ

ÇİZİMLER LİSTESİ

RESİMLER LİSTESİ

1. GİRİŞ 1

2. GEBZE 2

2.1. YERİ VE GENEL DURUMU 2

2.2. COĞRAFİ DURUMU 6

2.3. BEŞERİ İKTİSADİ, SOSYO EKONOMİK DURUMU VE DİĞER BİLGİLER 8

2.4. GEBZE'NİN TARİHİ VE ESKİ YERİ 11

2.4.1. Arkaik-Klâsik Çağ 11

2.4.2. Bitinyenler Dönemi 13

2.4.3. Bitinya Krallığı 13

2.4.4. Roma Dönemi 19

2.4.5. Roma İmparatorluğu Dönemi 20

2.4.6. I.Bizans Dönemi 28

2.4.7. İslâm Güçlerinin Saldırıları 30

2.4.8. II. Bizans Dönemi 33

2.4.9. Selçuklu Dönemi 38

2.4.10. III. Bizans Dönemi ve Lâtinler 40

2.4.11. Türk Dönemi 44

- Osmanlı İdari Teşkilâtında Gebze 61

- Menzil Teşkilâtında Gebze 68

2.5. GEBZE SÖZCÜĞÜ 71

BÖLÜM NOTLARI 73

3. GEBZE-MERKEZDE YERALAN ESKİ TÜRK ESERLERİ 78

	Sayfa No
3.1. SULTAN ORHAN CAMİİ	79
3.2. İLYAS BEY CAMİİ	125
3.3. İLYAS BEY TÜRBESİ	150
3.4. MALKOÇ OĞLU MEHMET BEY TÜRBESİ	164
3.5. KADI FAZLULLAH BEY TÜRBESİ	184
3.6. MENZİLHANE HAMAMI	205
3.7. ÇARŞI ÇEŞMESİ	233
3.8. YAZI DOLABI VE SU TERAZİLERİ	256
3.9. NAMAZGAH VE ÇEŞME	274
3.10. EVLER	285
3.11. KAYBOLAN TARİHİ ESERLER	298
3.11.1. Gölcüönü Meydanındaki Evler	299
3.11.2. Şeyh Kutbeddin Çelebi Türbesi	312
3.11.3. Kadı Fazlullah Bey'e Ait Yapılar	315
3.11.4. Kutbiddin Çelebi'ye Ait Yapılar	319
3.11.5. Şıkk-ı Evvel Defterdarı Hasan Bey'e Ait Yapılar	321
3.11.6. Yazı Mescidi ve Çeşmesi	321
3.12. MERKEZİN DIŞINDA KALAN TARİHİ ESERLER	324
3.12.1. Hannibal Anıt Mezarı	325
3.12.2. Hünkâr Çeşmesi	329
3.12.3. Eskihisar Kalesi	329
3.12.4. Darıca Kalesi	333
3.12.5. Geblez Tepe'deki Kale ve Mezar	334
3.12.6. Niketiaton Manastırı	334
3.12.7. Osman Hamdi Bey'in Yalısı, Atölyesi ve Mezarı	336
3.12.8. Wilhelm Kaiser Köşkü	339
BÖLÜM NOTLARI	341
4. İSLÂM MİMARİSİNDE KÜLLİYELER	343
4.1. İLK ÖRNEKLER VE TANIM	343
4.2. OSMANLI MİMARİSİNDE KÜLLİYELER	347
BÖLÜM NOTLARI	351
5. ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ	352

	Sayfa No
BÖLÜM NOTLARI	389
6. KÜLLİYEYİ OLUŞTURAN BÖLÜMLER	391
6.1. CAMİİ	392
6.2. TÜRBE	473
6.3. İMARET	493
6.4. KÜTÜPHANE	511
6.5. PAŞA ODALARI	520
6.6. KERVANSARAY	532
6.7. TEKKE	543
6.8. DARÜŞŞİFA	553
6.9. MEDRESE	565
6.10.ŞADIRVAN, DİĞER BÖLÜM ve ELEMANLAR	587
6.11.KANDİLCİLER EVİ	603
7. KÜLLİYENİN DIŞINDA KALAN BÖLÜMLER	609
7.1. SU DOLABI	610
7.2. HAMAM	616
7.3. KERVANSARAY	635
BÖLÜM NOTLARI	645
8. SONUÇ	647
KAYNAKLAR	
ÖZGEÇMİŞ	

ÖZET

Gebze, içinde bulunduğu bölgenin coğrafi konumundan dolayı, bir çok ulusa yurt olmuş ve yine bir çok ulusun geçişine tanık olmuştur. Bilinen en eski ulus göçü ve hakimiyeti M.Ö. 12. yüzyılın başlarına rastlar. Bu ulus Yunan kökenli Frigler'dir. Batı kaynaklı göçler, uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bölgenin hakimiyetini sırayla, Bitinyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve Türkler ellerinde bulundurmuşlardır. Bu arada diğer devletlerin bölgeden geçişleri esnasında kısa süreli hakimiyetleri de söz konusudur.

Geçişler esnasındaki tahribatlardan, ilgisizlikten ve doğa şartlarından çok etkilenen bölge, kendini uzun süren devlet yönetimlerinde bulabilmiştir. Diğer devletler yerleşmelerini denize yakın kurarken, Türkler daha yukarı ve yüksek bir bölgeyi tercih etmişlerdir. Ayrıca önemli bir ticaret yolu olan Bağdat Yolu da buradan geçmiştir. Bu sayede Gebze uzun yıllar iç kısımlarda bir menzil yerleşmesi olarak varlığını sürdürmüştür.

Merkezde yer alan tarihi eserlerin çoğu ilk dönem mimarisinin örnekleridir. Daha çok devşirme malzemelerle inşaa edilen yapılar, gayet basit ve sadedir. Fakat bu sadelik daha çok ayrıntıdadır. Yapıların fonksiyonları, nisbetleri ve mimarisi oldukça düzgündür. Merkezde daha çok, bir menzil kentinin gerektirdiği türde yapılar yapılmıştır.

Klasik Türk Mimarisinin ilk ve güzel örneklerinden biride Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'dir. Mimarisi ve süslemeleriyle

kişileri etkileyen yapılar topluluğu, yıllarca yolcuların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Külliye, konaklamanın ve ibadetin yanısıra kütüphanesi, tekkesi ve medresesiyle ilime, şifahanesiyle de hastalara hizmet eden bir merkez konumundadır. Bu fonksiyonların dışında, kompleksten uzakta kalan hamamı ve kervansarayıyla, sadece gelip geçen yolcularında ihtiyaçları karşılanmıştır.

Bölgede bilinçsizce yapılan müdahaleler ve tahribatlar bir çok yapının yokolmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin, beraberinde getirdiği hızlı kentleşme ve değer artışları, eserlerin vakıflarıyla yaşatılması sisteminin yokoluşu bugünkü sonucu meydana getirmiştir.

SUMMARY

Gebze, due to its geographical position in its own place, has been a homeland for many peoples and a witness to a passing of many nationalities. The oldest known national immigration and sovereignty can be seen at the beginning of the 12th century B.C. This nationality is called "Phrygies" descended from Greeks. The western immigrations continued for many long years. The sovereignty of that region had been established by Bithynians, Romans, Byzantiums and Turks. In the mean time, that is a question of the other countries' sovereignty for a short time during their passing from that district.

That district, affected from destructions, indifference and natural conditions during their passings, has ever found it self under the control of the other countries' directions. Turks have prefered higher and upper parts to sattle while the other countries sattled near seas. Apart from those, an important trade road, Bagdat passed there. For that reason, Gebze has maintained its existence as an important place in the inner parts for many years.

Most of the historical places in the center are the examples architecture belonging to the first century. The places, which have been built by collected materials, are quite simple. But this simplicity is in details. The functions, proportions and architecture are quite arranged. Mostly, there have been built places in that centre according to the needs of an important place. One of the most beatiful classical Ottoman

Architecture is the Complex of Çoban Mustafa Paşa. That complex of buildings affecting people with its architecture and ornaments has been in the service of passengers for many years.Besides, its inns and praying places this complex with its library, dervish convent and Moslem school serves for science out with its health centre to patients as well. Except those functions, the only needs of unstayed passengers belonged to a bath and caravanserai which had been built far from complex.

Unconscious interventions and destructions in the area caused destruction of many buildings. Rapid urbanization with industrialization and increases of values,the destruction of the system of keeping alive the monuments created today's result.

HARİTALAR LİSTESİ

1- Marmara bölgesi

(Türkiye Coğrafi haritasından alınmıştır.)

2- Kocaeli il haritası

(Avni Öztüre'nin Kocaeli İl Rehberinden alınmıştır.)

3- Bitinya Krallığının sınırları

(Avni Öztüre'den alınmıştır.)

4- Roma İmparatorluğuna bağlı eyalet il sınırları

(Avni Öztüre'den alınmıştır.)

5- Ünlü Roma haritası Tabula Peutingeriana

(Kopyası Avni Öztüre'den alınmıştır.)

6- Kalıntı yerlerini gösteren Wiegant haritası

(Kopyesi Avni Öztüre'den alınmıştır.)

7- Osmanlı devleti zamanında, yerleşmelerdeki tarihi eser sayısını gösteren harita

(Ekrem Hakkı Ayverdi'den alınmıştır.)

8- Yunan kuvvetlerinin kaçış yolunu gösteren harita

(Kopyası Avni Öztüre'den alınmıştır.)

9- İleri Gazetesinde basılmış olan kaçış haritası

(Kopyası Avni Öztüreden alınmıştır.)

10- Gebze'nin İstanbul'a bağlı olduğu yıllara ait harita

(Pars Tuğlacı'dan alınmıştır.)

ÇİZİMLER LİSTESİ

1- Merkezde yer alan tarihi eserleri gösteren vaziyet planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

2- Sultan Orhan Camii Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

3- Sultan Orhan Camii Kadastral Planı
(Orjinali Gebze Belediyesinden alınmıştır)

4- Sultan Orhan Caminin Rölövesi-Plan
(Ekrem Hakkı Ayverdi'den alınmıştır)

5- Sultan Orhan Caminin Rölövesi-Kesit
(Orjinali Ekrem Hakkı Ayverdi'den alınıp tarafımdan düzenlenmiştir)

6- Sultan Orhan Caminin son cemaat mahalli

7- İlyas Bey Camii vaziyet planı
(Orjinali Gebze Belediyesinden alınmış tarafımdan çizilmiştir)

8- İlyas Bey Caminin Rölövesi-Plan

9- İlyas Bey Caminin Restitüsyonu-Plan

10- İlyas Bey Caminin Rölövesi-Ön Görünüş

11- İlyas Bey Caminin Restitüsyonu-Ön Görünüş

12- İlyas Bey Türbesinin Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

13- İlyas Bey Türbesinin Rölövesi-Plan

14- İlyas Bey Türbesinin Rölövesi-Griş Cephesi

15- İlyas Bey Türbesinin Restitüsyonu-Griş Cephesi

16- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

17- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Rölövesi-Plan

18- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Rölövesi-Görünüş

19- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Restitüsyonu-Kesit
(Hasan Rıza Ergezen'den alınmıştır)

20- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Restitüsyonu-Görünüş
(Hasan Rıza Ergezen'den alınmıştır)

21- Kadı Fazlullah Bey Türbesinin Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

22- Kadı Fazlullah Bey Türbesinin Rölövesi-Plan

23- Fazlullah Bey'e Ait Mezarın Planı

24- Fazlullah Bey'e Ait Mezarın Kesiti

25- Fazlullah Bey'e Ait Mezarın Ön Görünüşü

26- Menzilhane Hamamının Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

27- Menzilhane Hamamının Rölövesi-Plan
(Ahmet Kemal Aru'dan alınmıştır)

28- Menzilhane Hamamının Rölövesi-A.A. Kesiti
(Ahmet Kemal Aru'dan alınmıştır)

29- Menzilhane Hamamının Rölövesi-B.B. Kesiti
(Ahmet Kemal Aru'dan alınmıştır)

30- Çarşı Çeşmesinin Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

31- Çarşı Çeşmesinin Kadastral Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

32- Çarşı Çeşmesinin Rölövesi-Planı

33- Çarşı Çeşmesinin Rölövesi-Ön Görünüş

34- Çarşı Çeşmesinin Rölövesi-Çatı Planı

35- Yazı Dolabının Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

36- Yazı Dolabının Rölövesi-Plan

37- Yazı Dolabının Rölövesi-Ön Görünüş

38- Namazgahın Rölövesi-Plan

39- Çeşmenin Rölövesi-Plan,Ön Görünüş

40- Gölcüönü Meydanın Kadastral Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

41- Gölcüönü Meydanının Bugünkü Durumu
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

42- Nalbant Kadir Evinin Restitüsyonu-Üst Kat Planı

43- Kutbeddin Çelebi Türbesinin Kadastral Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

44- Kutbeddin Çelebi Türbesinin Restitüsyonu-Plan
(İlknur Ilıkkan'dan alınmıştır)

45- Kutbeddin Çelebi Türbesinin Rölövesi-Giriş Cephesi

46- Yazı Mesciti ve Çeşmesinin Kadastral Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

47- Geblez Tepe'deki Bizans Kalesinin Restitüsyonu-Plan
(Avni Öztüre'den alınmıştır)

48- Niketiaton Kilisesinin Restitüsyonu-Plan
(Avni Öztüre'den alınmıştır)

49- Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin Vaziyet Planı
(Gebze Belediyesinden alınmıştır)

50 -Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Genel plan

51 -Külliyede caminin yeri

52 -Mustafa Paşa Caminin planı

53 -Portali içeride çevreleyen bordürün motifi

54 -Caminin Zengi düğümü şeklindeki süslemesi

55 -Caminin içinde çepeçevre dönen palmetli bant

56 -Minber boşluğundaki lotus ve palmetli süsleme

57 -Müezzin mahfelindeki örgü motif

58 -Müezzin mahfelindeki bant süsleme

59 -Son cemaat mahallindeki mozaik levha

60 -Son cemaat mahallindeki kufi pano

61 -Son cemaat mahallindeki geometrik motif

62 - Müezzin mahfelindeki kalem işi süsleme

63 -Pencere tavanındaki kalem işi süsleme

64 -Türbenin külliyedeki yeri

65 -Türbenin planı

66 -İmaretin külliyedeki yeri

67 -İmaretin planı

68 -Kütüphanenin külliyedeki yeri

69 -Kütüphanenin ve girişin planı

70 -Paşa odalarının külliyedeki yeri

71 -Paşa odalarının planı

72 -Kervansarayın külliyedeki yeri

73 -Kervansarayın planı

74 -Tekkenin küliyedeki yeri

75 -Tekkenin planı

76 -Darüşşifanın külliyedeki yeri

77 -Darüşşifanın planı

78 -Medresenin külliyedeki yeri

79 -Şadırvanın külliyedeki yeri

80 -Şadırvan şebekelerinin geometrik süslemesi
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

80 -b. Külliyedeki tuvaletlerin yeri

81 -Kandilciler evinin yeri

82 -Evin üst kat planı-Restitüsyon

83 -Külliyenin su dolabı
(Merhum Ali Sami Ülgen tarafından çizilmiştir)

84 -Çifte hamamın vaziyet planı

85 -Çifte hamamın kadastral planı

86 -Hamamın planı

87 -Kervansarayın vaziyet planı

88 -Kervansarayın kadastral planı

89 -Kervansarayın planı
(Celâl Esat Arseven'den alınmıştır)

90 -Kervansarayın bölmesinin iç görünüşü
(Celâl Esat Arseven'den alınmıştır)

91 -Kervansarayın iç perspektifi
(Celâl Esat Arseven'den alınmıştır)

RESİMLER LİSTESİ

1- Gebze'nin havaden çekilmiş fotoğrafı
(Orjinali Tapu ve Kadastro Müdürlüğüne aittir, kopyası Gebze Kaymakamlığından alınmıştır)
2- Sâlahi Matraki'nin Gebze Minyatürü
(Zeren Akalay'dan alınmıştır)
3- Atatürk Gebze'de
(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)
4- Atatürk Karargah yolunda
(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)
5- Orhan Camii ve Menzilhane Hamamının Bağdat Caddesinden görünüşü
6- Orhan Caminin mihrap ve sol yan cephesi
7- Camii giriş kapısının dıştan görünüşü
8- Camini giriş kapısının içten görünüşü
9- Alt sıradaki pencerelerin dıştan görünüşü
10- Üst sıradaki pencerelerin içten görünüşü
11- Orhan Camii doğu cephesi
12- Orhan Camii batı cephesi
13- Orhan Camii giriş cephesi
14- Orhan Camii mihrap cephesi
15- Orhan Caminin minaresi
16- Minare gövdesinin kaideye geçiş detayı
17- Cami minaresinin üst kısımları
18- Son cemaat mahallinin bugünkü durumu
19- Tromp ve metal destek gergi
20- Kubbe eteği ve beden duvarına geçiş

21- Orhan camii kubbesi

22- Aydınlatma penceresinin iç süslemesi
(İlknur Ilıkkan'dan alınmıştır)

23- Orhan camii mihrabı
(İlknur Ilıkkan'dan alınmıştır)

24- Pencere kapağı süslemesi; sol kanat

25- Pencere kapağı süslemesi; sağ kanat

26- Kapaktaki kabartma sülüs yazı

27- Kapaktaki hatayî oyma

28- Camii önündeki Bizans sütun başlıkları

29- Minarenin yanındaki Bizans lahiti

30- Minare kaidesindeki grifonlu devşirme parça

31- Kubbe kasnağındaki tamir kitabesi

32- Caminin, 1966 yılındaki tamiratı ve durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

33- Son cemaat mahallinin 1976 daki durumu
(Orjinali Erdem Yücel, Cihat Soyhan'a aittir)

34- İlyas Bey caminin kitabesi

35- İlyas bey caminin 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

36- İlyas Bey Caddesinden caminin görünüşü

37- İlyas Bey Camii iç görünüşü

38- İlyas Bey Caminin minaresi

39- İlyas Bey Caminin giriş cephesi

40- İlyas Bey Caminin batı cephesi

41- İlyas Bey Caminin doğu cephesi

42- Camii bahçesindeki kuyu taşı

43- İlyas Bey Caminin 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

44- Caminin doğu kısmının 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

45- İlyas Bey Türbesinin giriş kapısı

46- İlyas Bey Türbesinin giriş cephesi

47- İlyas Bey Türbesinin yan ve arka cephesi

48- Türbeye giden yol ve hazire

49- Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesi

50- Türbenin orjinal köşesi
(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

51- Türbenin 1936 yılındaki durumu
(Orjinali Özdemir Bey'e ait olup kopyası İlknur İlikkan'dan alınmıştır)

52- Türbede bulunan kitabe parçası
(Orjinali İlknur Ilıkkan'dan alınmıştır)

53- Türbenin 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

54- Bugünkü orjinal kısmın 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

55- Kadı Fazlullah mezarlığının girişi

56- Kabristanın doğu duvarı ve belediye parkı

57- Kabristanın ve parkın E5 karayolundan görünüşü

58- Kabristanın batı duvarı

59- Mezarlığın E5 karayolundan görünüşü

60- Kadı Fazlullah Bey mezarlığına üsten bakış

61- Kadı Fazlullah Bey'in mezarı

62- Girişin sol tarafında yeralan mezarlar

63- Girişin sağ tarafındaki mezar ve Bizans sütunları

64- Menzilhane Hamamının üstten görünüşü

65- Soğukluk ile giriş holü arasındaki kapı

66- Halvet bölümündeki köşe trompları

67- Menzilhane Hamamının kuzey cephesi

68- Menzilhane Hamamının doğu cephesi

69- Menzilhane Hamamının güney cephesi

70- Menzilhane hamamının batı cephesi

71- Menzilhane Hamanının giriş bölümü

72- Menzilhane Hamamının girişi

73- Hamamın 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

74- Hamamın güney ve doğu cephesinin 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

75- Hamamın ve arka bahçesinin 1966 yılındaki hali
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

76- Girişin üzerinde yapılan onarım çalışması
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

77- Çarşı Çeşmesinin kitabesi

78- Çarşı Çeşmesinin güney cephesi

79- Çeşme kurnasının ayna taşı

80- Çeşme köşesinin üst bitimi ve güneş saatı

81- Çeşme köşesinin alt bitimi

82- Çarşı çeşmesinin sol yan cephesi

83- Çarşı çeşmesinin arka cephesi

84- Çeşmenin ön yüzünün 1966 yılındaki durumu
(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

85- Çeşmenin 1966 yılındaki durumu
(İlknur Ilıkkan'a aittir)

86- Yazı Çayırı ve gerideki yeni yerleşim alanı

87- Dolabın genel görünüşü

88- Yazı Dolabının giriş cephesi

89- Yazı Dolabının giriş ve yan cephesi

90- Yazı Dolabının sol yan ve arka cephesi

91- Yazı Dolabının sağ yan cephesi

92- Çeşmenin kitabesi

93- Namazgah kitabesi

94- Namazgahın caddeden g örünüşü

95- Namazgah ve çeşmenin üsten görünüşü

96- Çeşmenin ön görünüşü

97- Sultan Orhan Mahallesinde yeralan eski bir konut

98- Tipik yapım yöntemiyle yapılmış bır konut

99- Sultan Orhan Mahallesindeki eski bir konut

100- Ana caddeye bağlanan eski bir sokak

101- Ahşapdan yapılmış eski bir konut

102- Orhan Caminin karşısındaki taş konut

103- Hımış tekniğiyle yapılmış eski bir konut

104- Sultan Orhan Mahallesindeki eski konutlar

105- Caminin yakınında yer alan eski bir konut

106- Gölcüönü Meydanına bakan evler
(Eski Belediye Başkanlarından Mehmet Üstündağ Beyden alınmıştır)

107- Osman Hamdi Bey'in Gebze Tablosu
(Yapı Kredi Bankası tarafından çıkarılan bir takvimden alınmıştır)

108- Nalbant Kadir Evi

(Orjinalı Prof. Yıldız Demiriz'e aittir)

109- Evin ön cephesi

(Orjinalı Prof. Yıldız Demiriz'e aittir)

110- Evin yan ve arka cephesi

(Orjinali İlknur Ilıkkan'a aittir)

111- Evin ön cephesindeki çıkma

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

112- Ön odadaki yıkık ocak

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

113- Arka odadaki ocak

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

114- Alçı şebekeli üst pencere

Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

115- Şebekeli üst pencere ve etrafındaki süslemeler

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

116- Evin baş odasının tavan süslemesi

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

117- Sekizgen tavan süslemesi

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

118- Kutbeddin Çelebi Türbesinin bulunduğu yer

119- Kutbeddin Çelebi Türbesinin giriş cephesi,1966

(Orjinali İ.Ilıkkan'a aittir)

120- Kutbiddin Çelebi Tekkesinin bulunduğu yer

121- Yazı mesciti ve çeşmesinin bulunduğu yer

122- Anıt mezarın etrafındaki selviler

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

123- Hannibal anıt mezarı

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

124- Mezarın kitabesi

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

125- Hünkâr Çeşmesi

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

126- Eskihisar ve Kalesi

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

127- Eskihisar Kalesi

128- Kalenin surları

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

129- Osman Hamdi Bey'in Yalısı

(Türkiye'de Turizm Beldeler adlı yayından alınmıştır)

130- Çoban Mustafa Paşa Camisinin kitabesi

(Gürol Kara'dan alınmıştır)

131- Külliyenin genel görünüşü

132- Külliyenin güneydoğusundaki duvar

133- Külliyenin Bağdat Caddesine bakan cephesi

134- Külliyenin güney köşesi

135- Külliyenin Şeftali Kısığı Sokağından görünüşü

136- Külliyenin kuzey köşesi

137- Külliyenin Çömlekci Bayırı girişi

138- Külliyenin Bağdat Yolu girişi

139- Külliyenin Gölcüönü Meydanına bakan girişi

140- Gölcüönü Meydanına bağlanan iç yol

141- Külliyenin orta bahçesinin 1937 yılındaki durumu

(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

142- Külliyenin kuzey köşesinin ve çevresinin 1952 yılındaki durumu
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

143- Külliyenin güneydoğu kısmının 1951 deki durumu
(İbrahim Hakkı Konyalı'dan alınmıştır)

144- Külliyenin 1969 yılında havadan çekilmiş fotoğrafı
(Tapu Kadastro Müdürlüğünden alınmıştır)

145- Gölcüönü Meydanı ve külliyenin 1970 yılındaki durumu
(Eski Belediye Başkanı Mehmet Üstündağ'dan alınmıştır)

146- Camii girişi

147- Camii girişinin üzerindeki mukarnas
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

148- Camii girişinin iç görünüşü
(Selçuk Mülayim'den alınmıştır)

149- Caminin iç görünüşü
(Ayhan şahinbaşkan'dan alınmıştır)

150- Caminin ahşap pencere kapakları

151- Süslemeli pencere kanatı

152- Kasnakta ve beden duvarında yer alan pencerelerin iç görünüşü
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

153- Caminin süslemeli mihrabı

154- Caminin müezzin mahfeli
(Selçuk Mülayim'den alınmıştır)

155- Caminin minberi

156- Son cemaat mahalli

157- Son cemaat mahallinin köşe bitişi

158- Son cemaat mahallindeki sütun başlıkları

159- Son cemaat mahallindeki sütun alt başlığı

160- Son cemaat mahallindeki mihrapçe

161- Minare kapısı

162- Son cemaat mahalli ve minare kaidesi

163- Minarenin kaide ve pabuç kısmı

164- Minare gövdesi ve üst kısımları
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

165- Minarenin üst bölümleri

166- Caminin kubbesi ve alemi

167- Kubbenin beden duvarına geçişi ve küçük kubbeler

168- Doğu cephesi ve son cemaat mahalli

169- Caminin doğu cephesi

170- Caminin güney ve batı cephesi

171- Caminin batı cephesi

172- Alt sıradaki halandırma penceresi

173- Sivri kemerli aydınlatma penceresi

174- Dairesel aydınlatma penceresi

175- Camideki Zengi düğümü süsleme
(Ayşen Aldoğon'dan alınmıştır)

176- Camide yeralan palmetli bant
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

177- Minber boşluğundaki süslemeli panolar
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

178- Müezzin mahfelindeki bant süsleme
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

179- Son cemaat mahallindeki mihrap süsleme
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

180- Son cemaat mahallindeki çiçek motifli kufi bordür
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

181- Caminin ahşap kapısının süslemesi
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

182- Ahşap kapı üzerindeki kabaralar
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

183- Ahşap pencere kanatının kitabesi
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

184- Pencere kanatının alt kısmındaki süsleme
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

185- Pencere kanatının kündekâri teknikli süslemesi
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

186- Pencere kanatındaki onikigen süsleme
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

187- Pencere kanatındaki sonsuz karekterli süsleme
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

188- Kanattaki, lüle taşından yapılmış yıldız şeklindeki
Süsleme
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

189- Pencere kanatının binisi, halkası ve kabarası
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

190- Müezzin mahfelinin tavanındaki kalem işi
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

191- Pencere tavanındaki bitkisel motifli süsleme
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

192- Camideki kalem işi süslemeler

193- Kubbedeki kitabe ve süslemeler
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

194- Kubbedeki kalem işi süslemeler

195- Caminin tunç feneri

(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

196- Caminin ahşap Kuran muhafazası

(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

197- Caminin Kuran muhafazası ve feneri

(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

198- Caminin 1930 yılından önce çekilmiş fotoğrafı

(Prof. Süheyl Ünver Beyden alınmıştır)

199- Son cemaat mahallinin 1950 yılındaki durumu

(İbrahim Hakkı Konyalı'dan alınmıştır)

200- Caminin ve diğer bölümlerin 1970 yılındaki durumu

(Eski Belediye Başkanı Mehmet Üstündağ'dan alınmıştır)

201- Caminin yanına yapılan yeni kısım

202- Çoban Mustafa Paşa Türbesi

203- Türbenin giriş kısmı

204- Türbedeki sanduka

205- Sandukanın baş kısmı ve levhalar

206- Türbenin iç kısmı

207- Türbenin arka ve yan cephesi

(Gürol Kara'dan alınmıştır)

208- Türbenin minareden görünüşü

(Gürol Kara'dan alınmıştır)

209- Türbenin alt penceresi

210- Üstteki havalandırma penceresi

(Gürol Kara'dan alınmıştır)

211- Ahşap kapıdaki süsleme motifi

(Gürol Kara'dan alınmıştır)

212_Türbe kapısındaki küçük kitabe
(Gürol Kara'dan alınmıştır)
213_Türbe kubbesindeki kalem işi süslemeler
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)
214_Aydınlatma pencerelerindeki vitray süslemeler
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)
215_Çoban Mustafa Paşa imareti
216_İmaret bahçesinin giriş kapısı
217_İmaretin hazireye bakan kısmı
218_İmaret mutfağının ocakları
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)
219_Mutfak bölümleri arasındaki sütun
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)
220_Mutfak bölümünün örtü sistemi ve penceresi
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)
221_İmaret bahçesinden bölümlerin görünüşü
222_Kubbe, havalandırma feneri ve bacalar
223_İmaretin Çömlekci Bayırına bakan cephesi
223bİmaretin 1952 yılındaki durumu
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)
224_Kütüphane bölümündeki sütun başlığı
225_Kütüphanenin iç avluya bakan cephesi
226_Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi
227_Kütüphanenin 1930 yılındaki durumu
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)
228_Paşa Odalarının minareden görünüşü
229_Odaların pencere düzeni
230_Paşa odalarının dış cephesi

231_Paşa odalarının köşesi

232_Odaların önündeki revak

233_Revak çatısının köşe ayrıtı

234_Odaların kubbe ve bacası

235_Kervansarayın giriş bölümü

236_Bahçeye çıkan merdivenler ve kapı

237_Kervansarayın bahçe tarafındaki portali

238_Kervansarayın yükselen orta kısmı

239_Yan bölümün iç görünüşü

240_Kervansarayın 1952 yılındaki durumu
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

241_Kervansarayın ön tarafının yapım öncesindeki hali
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

242_Tekkenin minareden görünüşü

243_Tekke ve semahanenin girişleri

244_Tekkenin iç bahçesi ve revakı

245_Kervansaray tarafındaki odalar

246_Semahanenin kapı ve penceresi

247_Tekkenin Bağdat Caddesine bakan cephesi

248_Tekke ve semahanenin 1937 yılındaki durumu
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

249_Darüşşifanın minareden görünüşü

250_Dış duvar üzerindeki giriş boşluğu

251_Darüşşifa portali

252_Tuğla ocak

253_Darüşşifanın orta bahçeye bakan cephesi

254 -Darüşşifanın iç bahçe tarafındaki cephesi

255 -1937 yılında Darüşşifanın durumu
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)

256 -Darüşşifa penceresinin onarım öncesindeki hali
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)

257 - Medresenin minareden görünüşü

258 -Medresenin ön bahçe girişi

259 -Mermer portal

260 - Portalin iç görünüşü

261 -Medrese revakı ve iç avlusu

262 -Kubbe örtülü revak kısmı

263 -Revağın köşe bitimi

264 -Medresenin iç avlusu

265 -İç avludaki kuyu taşı
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

266 -Büyük odanın girişi

267 -Dersanenin mihrabı
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

268 -Medresenin çıkıntılı cephesi

269 -Küçük odaların kubbe örtüsü

270 -Medresenin 1952 yılındaki durumu
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

271 -Medrese avlusunun 1952 deki yıkık hali
(Ayhan Şahinbaşkan'dan alınmıştır)

272 -Yıkılmış revak örtüsü, yıl 1930
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)

273 -İç avlu ve kuyu taşı, yıl 1930
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)

274 -Medresenin restorasyon sonrasındaki hali
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

275 -İç avlunun 1976 yılındaki durumu
(Ayşen Aldoğan'dan alınmıştır)

276 -Medresenin türbe avlusundan görünüşü
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

277 -Şadırvan çatısının üsten görünüşü

278 -Şadırvan
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

279 -Şadırvanın onikigen su haznesi
(Gürol Kara'dan alınmıştır)

280 -Medrese bahçesinin duvarında yeralan kemer

281 -Türbe avlu duvarının penceresi

282 -Külliye iç bahçesinin penceresi

283 -Türbe ve hazire girişi

284 -Girişin arka yüzü

285 -Bizans heykel kaidesi

286 -Orta bahçedeki Bizans kaidesi

287 -Kuyunun ağız taşı

288 -Musalla taşı

289 -Kandilciler evinin ön cephesi

290 -Evin sokağa bakan yan çephesi

291 -Su dolabının içi

292 -Dolabın sokağa bakan cephesi

293 -Dolabın yan cephesi

294 -1937 yılında dolabın durumu
(Süheyl Ünver'den alınmıştır)

295 -Çifte hamamın erkekler kısmı portalı

296 - Erkekler kısmı cephesi

297 -Yan ve kadınlar kısmı cephesi

298 -Kadınlar tarafının portali

299 -Giriş holünü örten büyük kubbe

300 -Kadınlar kısmının yıkanma bölümü

301 -Hamamın yıkanmalık cephesi

302 -Erkeklek kısmının 1969 yılındaki durumu
(Mehmet Üstüdağ'dan alınmıştır)

303 -Yıkanma ve giriş bölümünün onarım öncesindeki hali
(Mehmet Üstündağ'dan alınmıştır)

304 -Giriş cephesinin tahrip olmuş durumu
(Mehmet Üstündağ'dan alınmıştır)

305 -Hamamın kullanılmayan sarnıcı

306 -Kervansarayın ayakta kalan kısmı

307 -Yapının beden duvarının üzerindeki kapı boşluğu

1. GİRİŞ

1- GİRİŞ

"Gebze'de Türk Eserleri ve Çoban Mustafa Paşa Külliyesi" adlı bu çalışma, üç ana konu üzerinde toplanmıştır. Bunlar;

- Gebze'nin tarihi ve eski yeri
- Merkezde yer alan eski Türk eserleri
- Çoban Mustafa Paşa Külliyesidir.

Gebze'nin tarihi ve eski yeri ile ilgili bölümde, bundan önce yapılmış olan ufak çaplı araştırmalar dikkate alınarak, tarihçe Antik çağdan günümüze kadar incelenecektir. Gebze sözcüğünün kökeni ve eski Gebze'nin yeri hakkındaki bilgilerde incelemeye dahil diğer konulardır.

Öncelikle, Merkezde yer alan eski Türk eserlerinin, yapıldığı günden bugüne kadar geçirdiği evreler, çeşitli belgelerle anlatılacaktır. Bu günkü durumuysa, hazırlanan kataloğ sistemi çerçevesinde incelenecektir. Merkez dışında kalan diğer eserler ve yokolan yapıtlarda konuyu tamamlayacak olan bölümlerdir.

Araştırmanın son bölümünü oluşturan, Çoban Mustafa Paşa Külliyesininin, yine kataloğ sistemiyle incelenmesi, Klasik Türk Mimarisi içerisindeki yerinin araştırılması gereklidir. Bu yapılar grubunun mimarisini kimin gerçekleştirdiği de cevap arayan diğer bir sorudur.

Araştırmanın genel amacı, günümüzde yavaş yavaş tarihi izlerin kaybolduğu Sanayii merkezi Gebze'de yer alan eski yapıtların, daha fazla kaybolmadan tesbit edilmesi ve yapıldığı tarihten günümüze kadar geçirdiği evrelerdir.

2. GEBZE

2. GEBZE

2.1. YERİ VE GENEL DURUMU

Gebze, Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara bölgesinde yer alır. Yaklaşık olarak 35. meridiyenin, 50. boylamla kesiştiği alandır[1]. Günümüzde Kocaeli ilinin 4 kasabasından en önemli ve kalabalık olanı Gebze'dir.İstanbul-Ankara arasındaki ekspres karayolu (E5) Gebze sınırlarından geçer. Kocaeli ile İstanbul arasındaki mesafenin hemen hemen yarısında yer alır. İstanbul'a 44 km. Kocaeli iline 45 km. mesafededir. (Harita-1). Ayrıca Anadolu-Haydarpaşa demiryolu hattıda ilçenin sınırlarından geçer. İstasyon ile merkez arası 2km.dir.

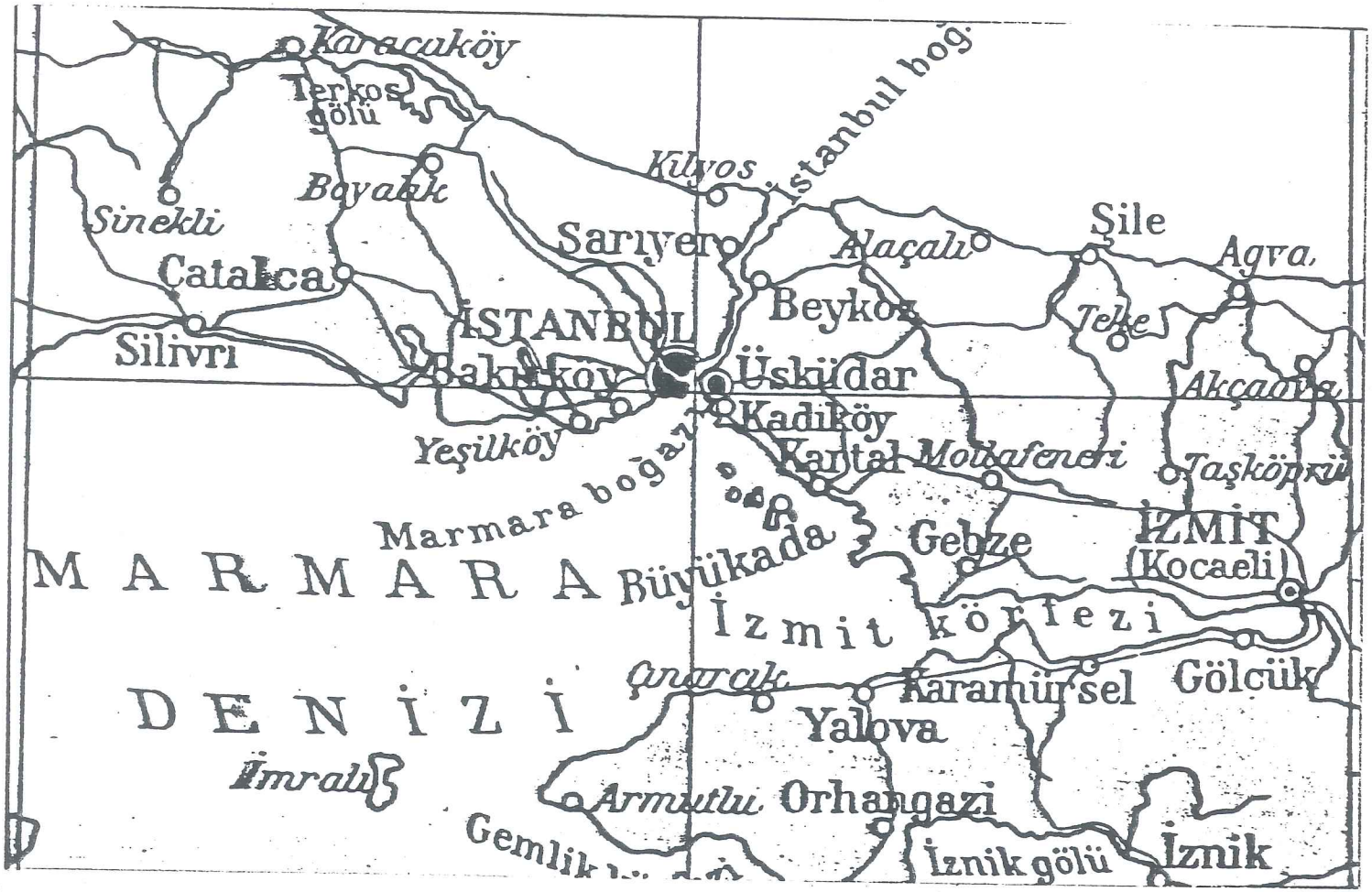
Sınırları; kuzeyde Şile, güneyde Marmara denizi (İzmit körfezi), doğuda Kocaeli, batıda ise Pendik ilçesidir. Yüzölçümü ise 732 km^2 dir. Gebzeye bağlı 28 köy, 3 Nahiye vardır. (Harita-2).

Nahiyeler;

- Mollafenari
- Hereke
- Darıca

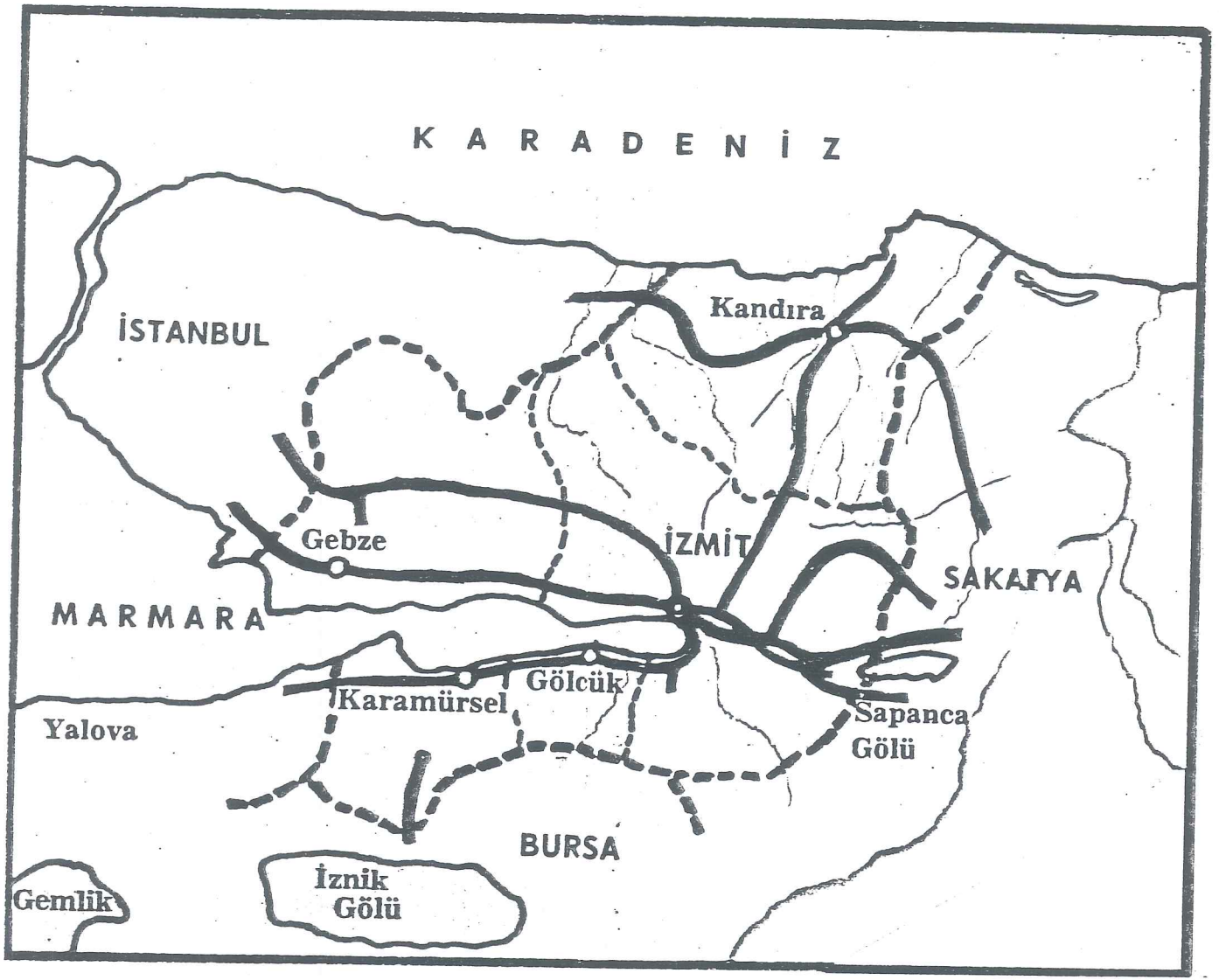
Köyler:

- Eskihisar
- Denizli
- Köseler
- Yağcılar
- Tepecik
- Demirciler
- Ovacık

Harita - 1

Marmara Bölgesi

Harita - 2 | Kocaeli il haritası |

- Mudarlı
- Kargalı
- Duraklı
- Kutluca
- Şemsettin
- Naip
- Kalburcu
- Kirazlıyalı
- Pelitli
- Çerkeşli
- Tavşanlı
- Cuma
- Güzeltepe
- Balçık
- Tavşancıl
- Şekerpınar
- Hatipler
- Kadılı
- Tepemanayır
- Muallim
- Sevindikli

Belediyenin sınırları içinde kalan 9 mahalle merkezi oluşturur. Bu mahalleler ise şunlardır:

- Mustafapaşa
- Osman Yılmaz
- Yeni mahalle
- Güzeller
- İstasyon

- Sultan Orhan
- Beylik bağı
- Hacı Halil
- Çayırova

Mahalleler, nüfus yoğunluğuna göre sıralandırılmıştır [2].

Resim-1'de ise 1969 yılında, Tapu ve Kadastro Müdürlüğüne ce çekilmiş olan hava fotoğrafı görülmektedir. Gebze'nin kenarından geçen E5 karayolunun güzergahı bu gün daha aşağılardan geçmektedir. Fotoğrafta görülen yol ise günümüzde ilçe merkezine giden bir iç yol niteliğindedir.

2.2. COĞRAFİ DURUMU

Gebze Marmara bölgesinde, Kocaeli-Çatalca kesiminin ortalarında sayılabilecek bir yerdedir. Tabii zemin Marmara denizi kıyılarından itibaren, normal bir eğimle yükselmeye başlar. İlçe merkezinin bulunduğu yerde ve etrafında yaylalar oluşmaya başlar. Burası denizden 130 metre yükseklik-tedir. Bu geniş yaylaların etrafı çok yüksek olmayan tepelerle çevrilidir[3]. Bu tepelerin yükseklikleri 650 metreyi geçmez. En önemli tepe ise ilçenin kuzeyindeki Gaziler tepesidir. İlçenin sınırları içerisinde dağ yoktur[4].

İlçe sınırları içerisinde önemli bir akarsuda yoktur. Kış aylarında su taşıyan, yazları ise kuruyan bir çok dere vardır. Bunlar Çayırovayı kateden Çakaldere, Sapdere, Mahmut boğan, Aşırova dereleridir. Çevredeki derelerin en önemlisi ve devamlı su taşıyanı Dil deresidir. Dere Dil-ovasını katederek körfeze dökülür. Halk arasında Tavşanlı deresi diye bilinir. Antik çağdaki ismi ise Libizos'tur.

Resim - 1

Gebze'nin Havadan çekilmiş fotoğrafı

Gebze'nin sınırları içerisinde tabii bir gölde mevcut değildir[5].

Gebze ilçesinin tabii zemin yapısı genel olarak kayalık ve dolgu olmak üzere iki grupta toplanabilir. Kayalık zeminler yer yermolozla kaplı pleozoik yaşlı kuvarsitler, siyah renkli kalsit damarlı kireç taşları ve çeşitlerden oluşmaktadır. Dolgu zeminler ise neojen yaşlı olup daha çok istasyon civarını kaplar. Düzlük sahalar ise alüviyonlardan oluşur. Yeraltı suyu çok derinlerdedir. İlçenin jeolojik durumu bu yapıdadır. Ayrıca yöre Anadolu deprem alanının bir bölümü olan İzmit Körfezi çukurluğu içinde yer alır. 1. Derecede tehlikeli deprem bölgesindedir. İlçe tarihteki önemli depremlerden fazlaca etkilenmiştir. En son 1953 ve 1963'te de bu tür depremler olmuştur[6].

İlçenin iklimi Akdeniz ve Karadeniz iklimi arasında geçiş gösterir. Yazlar kurak ve sıcaktır. Kışlar ise yayla ve yükseklerde sertçe, deniz kıyılarında, yüksekliği az olan bölgelerde ılıman geçer[7].

2.3 - BEŞERİ İKTİSADİ, SOSYO EKONOMİK DURUMU VE DİĞER BİLGİLER.

Gebze 1960 yılına kadar sakin, yoğunluğu fazla olmayan kasabalardan biridir. 1965 yılından sonra devletin teşvik tedbirlerinden faydalanmaya başlamış ve ilçe organize sanayii bölgesi olarak seçilmiştir. Sanayinin beraberinde getirdiği iş gücü akımıyla Gebze'nin nüfusu birdenbire artmaya başlamıştır. Kentleşme oranı birçok büyük kentimizden daha fazladır. 1965 yılı ile 1980 yılı arasında nüfus 6 kat

Varolan konutların % 70 'i kaçak yıpılmış gecekondulardir. Nüfusun % 20 'sini yerli halk, % 5 'ini Bulgaristan göçmenleri, geri kalankısmını ise Anadolu'nun çeşitli yerlerinden buraya göçeden kişiler oluşturur. Nüfusun çoğunluğu, ücretli çalışan işçi kesimidir. Sanayii alanlarında çalışmayan kesimi ise daha çok yerli halk oluşturur. Bu kesimin bir bölümü tarım ve hayvancılıkla geçinmektidir. Geri kalan kişiler ise memurlar ve ticaret ile uğraşan kişilerdir.

Gebze'de tarım daha çok kuru zıraate dayanır. Buğday,arpa, yulaf, meyve, sebze, mısır ve benzeri ürünler yetiştirilir. Toplam zıraat arazisi 73.200 hektardır. Bir diğer geçim kaynağı olan hayvancılıkta son yıllarda çok yaygınlaşmıştır. İlçe sınırlarındaki son hayvan sayısı ise, 281.158 dir. Hayvancılıktan elde edilen mamullerin, değerlendirilmeside diğer bir iş sahası durumuna gelmiştir.
İlçede yeni yapılan bir hastahanenin yanı sıra, sağlık kuruluşları, bir çok banka şubesi, PTT. spor kulüpleri, bütün devlet daireleri ve sayısı 130 'un üzerinde fabrika vardır. Ulaşım sorununun tamamen çözüldüğü Gebze'de kıyı kesimlerinin tabii güzelliği ve tarihi eserlerinin önemi nedeniyle turizmde bir diğer iş sahasıdır. Eskihisar, Darıca, Bayramoğlu ve Hereke önemli tatil ve dinlenme merkezleridir[8].

2.4. GEBZE'NİN TARİHİ VE ESKİ YERİ

Ne yazıkki yöre ile ilgili toplu bir tarihçe, bugüne kadar daha yazılmamıştır. Burasıyla ilgili yapılan araştırmalar, ya tarihin belli bir kesimine yada Hannibal'in mezarını bulmaya yöneliktir. Eski Gebze'nin yeri ve adıda tam kesinleşmemiş savlara dayanmaktadır. Bu bölümde çevrenin tarihi, İzmit tarihine de paralel olarak incelenmiştir. Günümüze kadar yapılan araştırmalar karşılaştırılmış, tarihçe ise çeşitli dönemler halinde sonuçlandırılmıştır.

2.4.1. Arkaik - Klasik Çağ

Gebze'nin de içinde bulunduğu, eski Yunanlıların ve Romalıların Bitinya (Bithynie) dedikleri coğrafi bölgenin bilinebilen en eski tarihi, M.Ö. XII yüzyıla kadar dayanır.Daha önceki tarihlere ait bilgiler çok çelişkilidir. Bölge, özellikle Kocaeli yarımadası, coğrafi konumunun öneminden dolayı, tarihin hemen hemen bütün dönemlerinde, bir çok ulusa yurt olmuştur. Asya ile Avrupa kıtaları arasındaki en önemli geçit yeri olan Kocaeli yarımadası yabir çok ulusun yurdu yada gelip geçtikleri, medeniyetlerinden izler bıraktığı bir yer olmuştur. Bilinen ilk ulus göçüde M.Ö. XII yüzyılın başlarındadır. Bu ulus Yunan kökenli Frik'ler (Phrygie) dir. Boğaz (Bosforos) yoluyla Anadolu'ya inmişlerdir. Hititler'le yaptıkları savaştan galip çıktıktan sonra İzmit ve çevresinde içine alan bir devlet kurmuşlardır. Yarımadada yapılan kazılardan çıkan eserler bunun bir kanıtıdır. Frikler'den evvel bu yörede Hititler'in bulunduğuna dair herhangi bir kanıt ise henüz bulunamamıştır.

XII. yüzyıla kadar, Trakya'dan İzmit dolaylarına göçler devam etmiştir. Göç eden uluslar aralarında birleşerek, yarımada da bir kent cumhuriyeti kurmuşlardır. Bu devlet tarihte Olbia veya Astakoz diye bilinir. Astakoz aynı zamanda Izmit'in bilinen en eski adıdır. Çevrede tarıma elverişli yerler olmasına karşın, bu devlet daha çok denizçilikle ilgilenmiştir. Marmara ve Karadeniz ticaretine de hakim olmuşlardır. Çevredeki boş alanlarsa göçetmekte olan kavimlere yerleşim alanı olarak verilmekteydi. Gebze ve civarında bu alanların içinde olması muhtemeldir. Bu yörelerin ilk hakimleri Frikler'in bir boyu olan Bebrisler'dir. Bebrisler aynı zamanda kent cumhuriyetini oluşturan kavimlerden birisidir. Fakat Trakya göçmenleri olmadığına dair fikirlerde mevcuttur.Bebrisler, Arganotlar'la yaptığı savaşta yerik düşünce dağılmışlardır. Büyük bir çoğunluğu da Calcedonia (Kadıköy) bölgesine çekilmiştir. Yarımadanın geri kalan bölümü bir süre için Arganotların eline geçmiştir. Kafkasya kökenli olan Kimmerler, (Cimmeriens) İskitler'in baskısı sonucu yurtlarını terk ederek Anadolu üzerinden güneye ve batıya yönelmiştir. Arganotlar'da bu baskı sonucu daha kuzeye göçetmişlerdir. Yörede bulunan Bebrisler'in çoğu ise yokedildi. Bölge kısa bir dönemde Kimmerler'in elinde bulunmuştur. Bu dönemlere ait tarihi buluntular daha çok Kocaeli civarında ele geçmektedir. Buda ulusların daha çok o civarda yerleştiğini gösterir. İskan ettikleri yer Kocaeli ve civarı olmasına rağmen çok yakınında olan Gebze'nin de bu ulusların eğemenliğinde olması kaçınılmazdır. Fakat bu dönem de eski

Gebze'nin yerine dair hiç bir bilgi edinilememiştir.Kısaca antik çağ Gebze'sinin yeri kesinlikle bilinmemektedir.

2.4.2. Bitinyenler Dönemi

Kimmerler'in istilası sonucu dağılan Babrisler ve diğer uluslar, daha sonraları Trakya'dan göçeden diğer kavimlerle birleşmiş, yeni bir Greko-Trak devleti oluşturmuşlardır. Bu birleşik devlet ise Bitinyen adını alır. Göç eden ulusların başlıcaları;

1- Mariondiller (Mariondyniens)

2- Coconlar (Coucones)

3- Tinyalılar (Thyniens)

4- Misiyenler (Mysiens) dir.

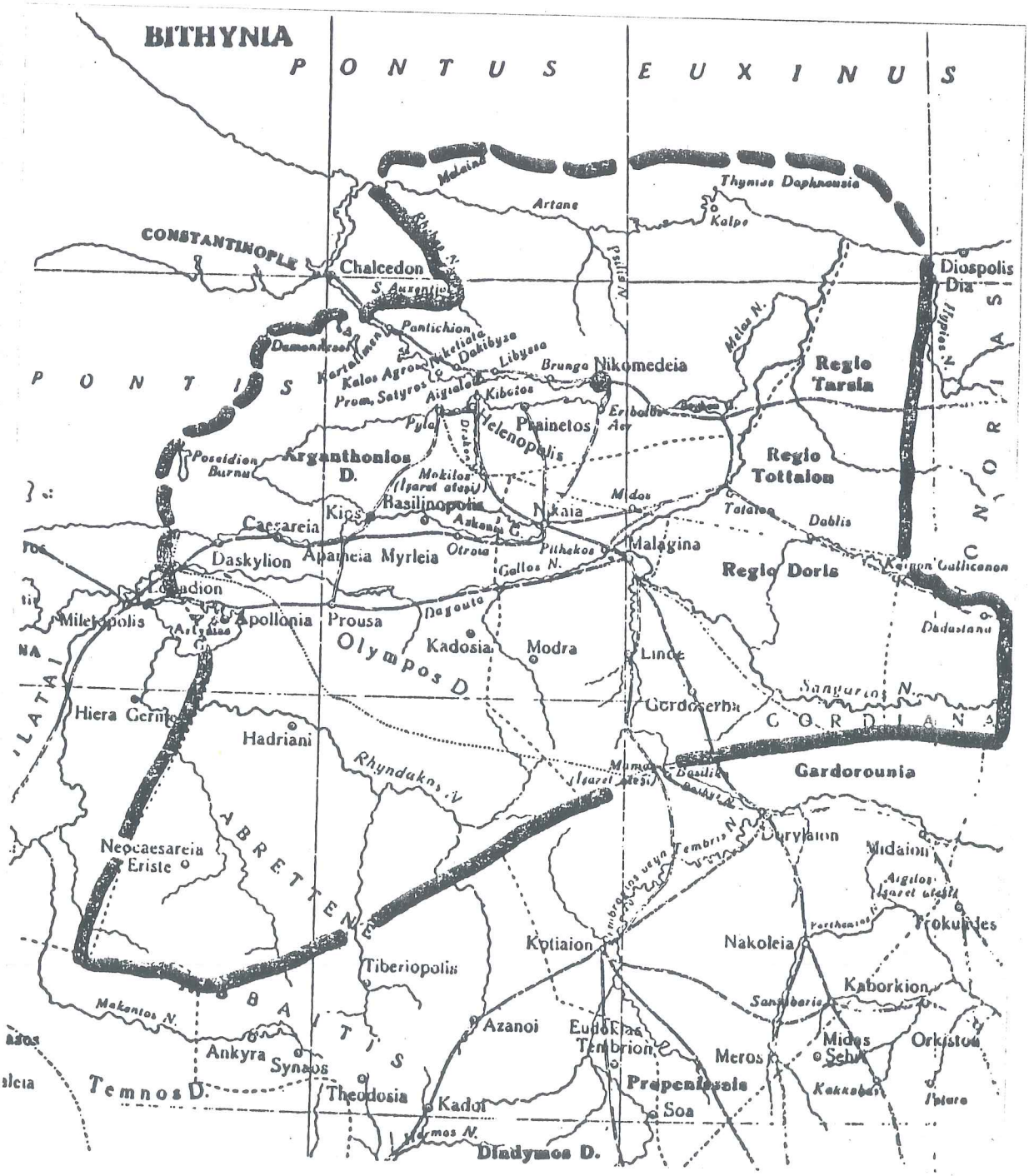
Bu kavimlerden Tinyalılar, Kocaeli yarımadasını ellerinde bulunduruyorlardı. Bitinyenler'in krallık kurmak için çaba gösterdiği bu devirde, Trakyadan göçler sürmekteydi.Diğer yandan Lidyalılar'ın ve Persler'in de devleti parçalamaya yönelik gayretleri sözkonusuydu. Bunlara rağmen Bitinyenler, Vali Dedalses'in ölümünden sonra devletlerini kurmayı başarmışlardır.

2.4.3. Bitinya Krallığı

Vali Dodalses'in oğlu Botriyas (Botryas) babasının ölümünden sonra vali olmuş, birçok harpten başarıyla çıkmıştır. Ölümünden sonra başa gelen Bias valiliği sürdürmüştür.Büyük İskender'le ilişkilerinin devamlı iyi olmasını sağlayan Bias, onun ölümünden sonra 303 yıl eğemenliğini sürdürecek olan Bitinya krallığını kurmuş ve ilk kralı olmuştur.Bu zaman zarfında devleti yöneten kişiler sırasıyla şunlardır:

- M.Ö. 378 / 328	Bias
- M.Ö. 328 / 281	Zipotetes (Zipitis)
- M.Ö. 281 / 246	I. Nicomede (Nikomet)
- M.Ö. 246 / 232	Ziailas (Zilas)
- M.Ö. 232 / 192	I. Prusias (Prusyas)
- M.Ö. 192 / 149	II. Prusias
- M.Ö. 149 / 92	II. Nicomede
- M.Ö. 92 / 75	III. Nicomede

Bu krallardan I. Nicomede, bugünkü İzmit'in kurucularından olup şehre de ismini veren kişidir. Bitinya krallığı eğemenliğini, Kocaeli yarımadası da dahil olmak üzere daha çok Marmara Denizi etrafındaki yerlerde, uzun seneler devam ettirmiştir.(Harita-3) Haritada görüldüğü gibi, bugün Gebze'nin olduğu yerde Dakibyza,Libyssa ve Brunga adında yerleşmeler vardır. Dakibyza ve Libyssa eski Gebze'nin bulunduğu yerler, Brunga ise bugünkü Yarımca'nın olduğu yerdir[9]. Eski Gebze'nin yerine dair söylenenler, işte bu tarihlere aittir. Daha eski tarihlere ait bilgiler ise çok çelişkilidir. Dakibyza ve Libyssa'nın, Bitinyalılar döneminde Nicomedia'ya bağlı yerleşim alanları olduğu kesindir. Bu yerleşim alanlarının araştırmalara konu olmasının en önemli nedeni ise, ünlü Kartacalı komutan Hannibal'in krallık döneminde burada yerleşmiş olmasıdır. Hannibal Zama harbindeki yenilgisinden sonra ülkesinde itibar görememiş, diğer uluslara iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu ülkelerden biride Bitinya Krallığıdır. Hannibal'in iltica ettiği ve krallıkta bulunduğu dönemler I. ve II. Prusisas'ın kral oldukları zamandır[10]. Hannibal iki kralında savaş danışmanlıklarını

Harita - 3

Bitinya Krallığının sınırları

yapmıştır. II. Prusias'ın ihaneti sonucu, düşmanın eline düşmemek için intihar etmiş ve Lybissa'ya gömülmüştür. İşte bir çok tarihçinin ve araştırmacının eski Gebze olduğu iddia edilen bu yeri araştırmasının en büyük nedeni budur. Önceleri Nicomedia'da kalmakta olan Hannibal, itibarının düşmesiyle danışmanlık görevini bırakarak, M.Ö. 184 te Libyssa bölgesine yerleşir. Hannibal'in burayı seçmesinin bir çok nedeni vardır. Devamlı izlenme kuşkusu, Nicomedia başkent olduğu için gelenin gidenin çok olması ve tanınma ihtimalinin fazla olması, yönetime güvenmemesi bu nedenlerin başlıcalarıdır.

Roma kuvvetlerinden gizlenen ünlü kumandan saklanma gereksiminden dolayı, korunaklı, kaçışı kolay ve denizle ilişkili bir yer aramıştır. Sonunda bu özelliklere haiz Libyssa'yı seçmiştir. O dönemde Libyssa'nın kurulduğu yer, hem denize hemde karaya hakim bir tepe üzerindedir. Yaşadığı şato da, görüş açısı geniş, kuşatma anındakaçılabilecek 7 menfezi olan bir yapıdır. Bu menfezlerden iki tanesi de denizle direk ilişkilidir. Tepenin bulunduğu yerse körfezin en dar yeridir. Günümüzde körfezin en dar yeri Dil iskelesi ile Hersek burnu arasıdır. Bu mesafe yaklaşık 2 km.dir. Burada yapılan kazılar sonucunda ele geçem buluntular konuya ışık tutacaktır. sanırım. Th. Wiegand 1908 tarihli "Athenische Mitteilungen" F.K. Dörner "İnschriften und Deukmaler aus Bithynien" adlı yayınlarında buradaki etüdlerinden bahsederler. 1891 yılında araştırma yapan bir diğer kişide W. Tomaschek'tir.Th. Wiegand'ın yaptığı kazılarda, M.S.I-III. yüzyıllara ait bir yerleşim merkezine

ait olduğu sanılan, kalıntılar ele geçmiştir. Kazıda menfez ağızlarıda bulunmuştur ki, bunların Hannibal'in şatosuna ait olma ihtimali vardır. Bütün bu önlemlere rağmen, Hannibal'in Libyss'daki yaşantısı ne yazzıkki daha fazla sürmiyecektir. Sağlığında "Benim cesedimi Libyssa (yaklaşık olarak Libya) toprakları örtecektir" diye kehanette bulunan Hannibal, kehanetini doğrularcasına M.Ö.183 yılının aralık ayında intihar etmiştir. Cornelius Nepas'ın "Hannibal" adlı kitabından öğrendiğimize göre, Bitinya kralı II.Prusias'ın ihaneti üzerine, Roma kuvvetleri bölgeyi ve şatoyu kuşatmışlardır.Kaçamıyacağını anlıyan Hannibal düşmanlarının eline düşmemek için, yüzüğünde taşıdığı zehiri içerek intihar etmiştir. M.Nisard ise "Prusas ve krallığına lanet ettikten ve çiğnenen konukseverlik tanrılarının adlarını andıktan sonra zehiri içti" demektedir[11]. Titus Livius ve Plutarkhos'da Hannibal'in ölümüne dair, aynı şeyleri tekrar etmişmerdir.Pausanias ise Hannibal'in kendisini parmağından yaraladığını bir kaç saat at üzerinde gittikten sonra ateşlenip üçüncü gün sonunda öldüğünü söyler. Öldüğü yere Nikondeia'lıların Libyssa dediklerini de sözlerine ekler[12]. Eski tarihçilerin ve yazarların Hannibal'in ölüm olayıyla ilgili anlattıkları, hemen hemen aynı şeylerdir.

Günümüzde bile yeri hala bilinmeyen, mezarsa, yaklaşık 2000 yıldır tarihçilere, araştırmacılara konu olmuştur. Bu bölüm de, sadece antik çağda yazılanları ve söylenenleri iletmek daha doğru olacaktır. Bu arada bahsedilmesi gereken önemli bir konuda, Hannibal'in mezarının, Libyssa olduğunun bütün

araştırmacılar tarafından kabul edilmesidir. Mezarın yeriyle beraber eski Gebze olduğu iddia edilen Libyssa'nın da yerinin tesbit edilmesi aynı şeyler olduğu için bölge ile ilgili söylenenleri de konunun paralelinde yazmak gerekir.

Pausanios, Hannibal'in yaşadığı yere dair bir şey söylememesine rağmen, mezarının Libyssa kasabasında olduğunu açıklar[14]. Cornelius Nepas, mezarın Nicomedia'ya bağlı Libyssa'da olduğu kanısındadır. Alexandros Polyhistor ise "Bithynia'da deniz kenarında bir kal'a da" demekle yetinir. Libanius Bithynia'da bir konak'dan bahseder. Martianus Cappella ise mezarın Nicomedia dolaylarında Locus denilen bir yerde olduğunu söyler. Appionos "Syriake" de Hannibal'in kehanetini tamamladığı tümcede şunlardan bahseder. Bithynia'da Libysos nehri yanındaki vadide, adını nehirden alan Libyssa da ölmüştür. Libysos nehri yanındaki bir tepede gömülerek anıtsal bir mezar yapıldığını bildirmektedir. Plinius Bithynia'da bir konaktan (Oppidum) bahseder. "Bir zamanlar mevcut olan Libyssa kasabası ki, orada bugün yalnız Hannibal'in mezarı bulunmaktadır" diyerek de mezardan sözeder[15]. Miladın ilk yarısında yaşayan Plutharkos ise Libyssa'yı detaylı olarak anlatır. Libyssa'nın deniz kenarındaki bir kumsalın hemen yanındaki köy olduğunu ifade eder[16]. Plutharkos'un, yerlilerin ifadesine göre, Libyssa dedikleri bu yerleşim yeri için, özellikle Hannibal'in mezarına dair söyledikleri ise şunlardır. "Hannibal'den ruh çıktığında vücudunu Libyssa toprakları yutacaktır. Saday-i hafifisi buraca münteşir bir kanaattir" demektedir. Miladın ikinci asrında yaşayan Ptolomeos ise, çizdiği haritasında,

Libyssa'yı karada göstermiştir. M.S. 79 yılında yaşayan Plin'se Libyssa'dan kendi zamanında olmayan bir şehir gibi bahseder[17].

Eski tarihçilerin bahsettikleri yerin Libyssa olduğu, Hannibal'in konağını veya mezarını tarif ettikleri kesindir. İşte eski Gebze olduğu iddia edilen Libyssa'nın bilinebilinen en eski tarihi bu döneme rastlar. Bitinyenler döneminde ufak bir yerleşim yeri olduğu sanılan Libyssa'nın önemi Hannibal'in burada konaklaması ve ölmesiyle artırmıştır. Bundan önceki tarihlere ait, herhangi bir yerleşime dair ize, henüz rastlananamaktadır.

2.4.4. Roma Dönemi

M.Ö. 74 - 75 yıllarında çok güçlenen Romalılar, Bitinya krallığını kendilerine savaşmadan katmışlardır. Nedeni ise son kral III. Nicomede'in vasiyetidir. Önceleri dış ilişkilerle Roma'ya bağlı bir eyaletken, daha sonra tamamen devlet sınırları içine dahil olmuştur. Devletin başında bulunan Konsül Sulla bölgedeki iç çekişmeleri seferler düzenliyerek halleder. Döndüğünde eceliyle ölen Sulla'nın yerine seferlerde başarı gösteren Pompeius geçer. Pompeius bölgedeki Pontus tehlikesini, yaptığı savaşı kazanarak bertaraf eder. Daha sonra M.Ö. 47'de Jül Sezar yönetimindeki Roma kuvvetleri Pontuslu'ları bir defa daha yenerek bölgenin kendilerinde kalmasını sağlamışlardır. Sezar'dan sonra çıkan karışıklar esnasında ve 2. triumvirlik döneminde de belge Romalılar'da kalmıştır. Bu dönemde de Kocaeli yarımadası devletin sınırları içindedir. Ülkenin

doğu ucunu oluşturmaktaydı. Libyssa ve Pakibysa'da sınırlara dahil küçük yerleşim merkezleridir[18].

2.4.5. Roma İmparatorluğu Dönemi

M.Ö. 31 - M.S. 395 yılları arasında, bölge Roma İmparatorluğunun eğemenliğindedir. Bu döneme ait önemli olayları aktarmadar imparatorluğu yönetmiş olan kişilerin tarih sırasına göre, kronolojisini yapmak uygun olacaktır.

- Augustuslar Dönemi	M.Ö.	31 /	M.S.	68
. Augustus	M.S.	27 /	"	14
. Tiberius	"	14 /	"	37
. Gaius	"	37 /	"	41
. Claudina	"	41 /	"	54
. Neron	"	54 /	"	68
- Flaviyenler Dönemi	M.S.	68 /	M.S.	98
. Karışıklık dönemi	"	68 /	"	69
. Vespasianus	"	68 /	"	79
. Titus	"	79 /	"	81
. Domitianus	"	81 /	"	96
. Nerva	"	96 /	"	98
- Antoninler Dönemi	M.S.	98 /	M.S.	192
. Traianus	"	98 /	"	117
. Hadrianus	"	117 /	"	138
. Antoninus Pius	"	138 /	"	161
. Marcus Aurelius	"	161 /	"	180
. Commodos	"	180 /	"	192
- Severiuslar Dönemi	M.S.	192 /	"	238
. Septimus Severius	"	197 /	"	211

. Caracalla	M.S.	211 /	M.S.	217
. Elegabalus	"	217 /	"	222
. Severus Alexander	"	222 /	"	238
. Maximinus Traks	"	238 /	"	238
- İlliryalı İmparatorlar Dönemi		M.S. 238 /	M.S.	395
. III. Gordianus	M.S.	238 /	M.S.	244
. I. Philiuppus	"	244 /	"	253
. Valerianus	"	253 /	"	260
. Macrianus	"	260 /	"	261
. Karışıklık dönemi	"	261 /	"	284

(8 Değişik kişinin imparatorluğunu ilan etmesi)

. Diocletionus	M.S.	284 /	M.S.	305

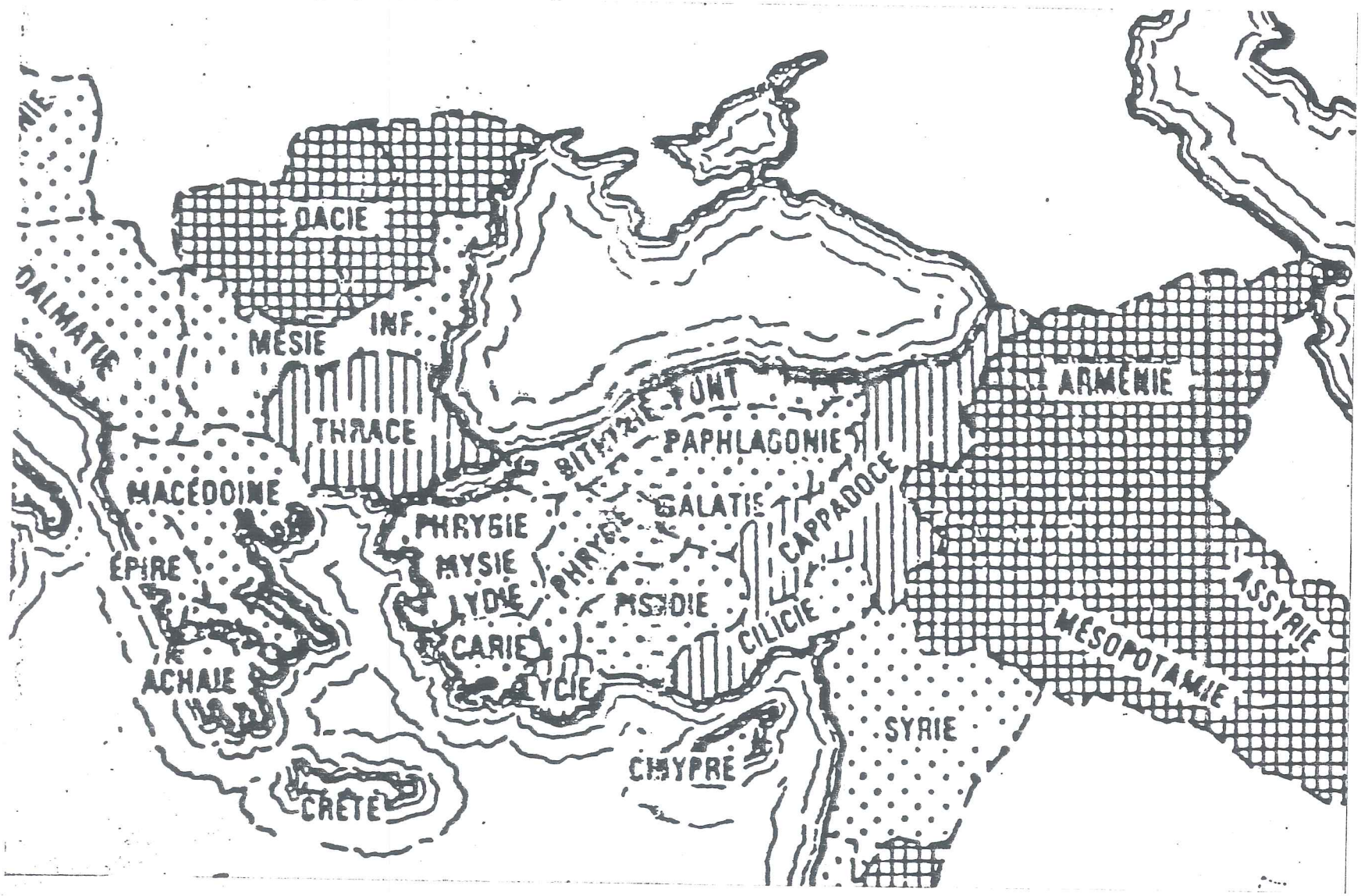
(4 'lü yönetim dönemi)

. Karışıklık dönemi	M.S.	305 /	M.S.	323

(3 Ayrı Imparator)

. I. Konstantin	M.S.	323 /	M.S.	337
. Karışıklık dönemi	"	337 /	"	353
. Constaius	"	353 /	"	361
. Jülyen	"	361 /	"	363
. Javiyen	"	363 /	"	364
. Valens	"	364 /	"	378
. Grasiyen	"	378 /	"	383
. Teodosius	"	383 /	"	395

400 senenin üzerinde eğemenliğini sürdüren Roma imparatorluğu zamanında da Kocaeli yarımadası en önemli bölgelerden biri sayılırdı. (Harita-4) Buralara yapılan saldırılar sonucu harap düşen yerleşim merkezleri tekrar tekrar imar

Harita - 4

Roma imparatorluğuna bağlı eyalet il sınırları

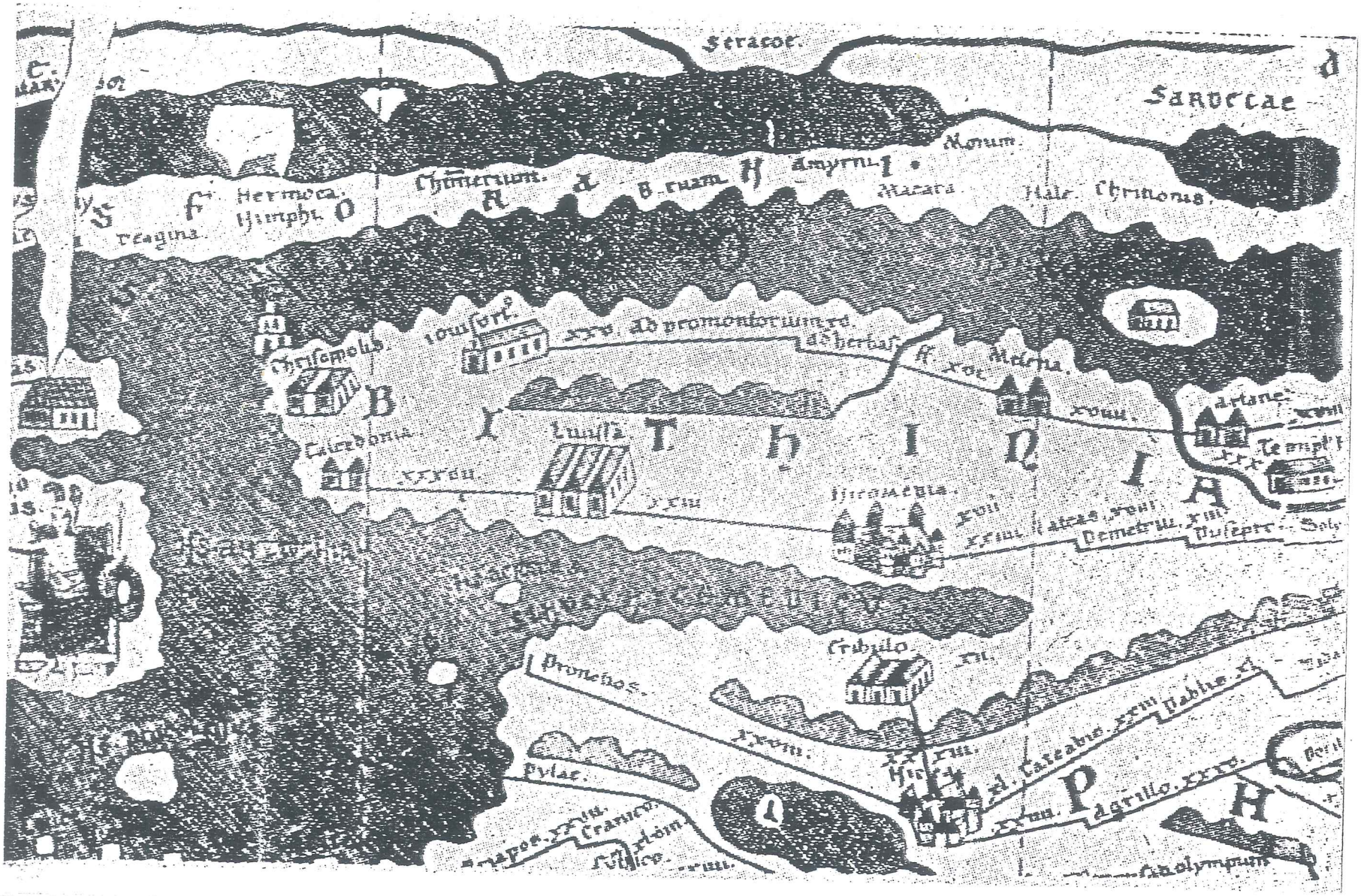
edilmiştir. Ozellikle Claudius (M.S.41 - 54) zamanında imar çalışmaları en üst düzeyine ulaşmıştır.denilebilir. Bu dönemde imparatorluğun iç noktalarından biri haline gelen yarımada, Avrupa'yı Anadolu'ya balayan güzergah üzerinde yer almaktaydı. Gebze civarındaki yerleşmelerde birer menzil noktası haline gelmiştir. İmparatorluğun doğudaki en uç noktası olan yarımada da, Claudius tarafından geniş yollar yapılmıştır. Bu yol Calcedonia'dan (Kadıköy) başlamakta, Gebze civarını geçip Nicomedia'ya (İzmit) bağlanmaktaydı. Bu yol üzerinde körfezden bağlantılar kurulup Limanlar inşaa edilmişti. Sonraki dönemlerde, tahripkar depremlerin yıkımıyla, bölge zaman zaman bakımsız kalmıştır[19].

M.S. 192 - 211 yılları arasında imparator olan Septimus Severius'da bölgenin imarında büyük emekleri geçen kişilerden birisidir. Afrika kökenli olan Severius, belki de bundan dolayı, kendi gibi Afrikalı olan Hannibal'in mezarıyla çok ilgilenmiştir. kendisine olan ilgi ve hürmetinin göstergesi olarak mezarının üzerine muhteşem bir anıt dikmiştir[20]. Araştırmacıların bahsettikleri ve aradıkları yer bu olsa gerek. Daha sonraki dönemlerde, bölge yine önemini korumuş, imparatorlardan bazılarının yönetimi buradan yapmasıyla daha da önem kazanmıştır. Romalılar'ın güçsüz düştüğü 255 - 260 yılları arasında bölge Gotlar'ın eline geçmiş, onarılmaz zararlara uğramıştır. Toparlanan imparatorluğu M.S. 284-304 yılları arasında yöneten Diocletionus zamanında Nicamedia (İzmit) başkent olmuş, yarımada yeniden önem kazanmıştır. Libyssa üzerinden geçen Anadolu yolunun

başkente uzanacak olması, yolu ve etrafındaki yerleşim alanlarına verilen değeri artırmıştır. Bu yol Libyssa'ya kadar onarılmış, buradan itibarende başka yollar yapılarak, bölge merkez haline getirilmiştir. M.S.326 yılında İstanbul kentinin kurulması çalışmaları başlayınca bölge kıymetini önemli derecede yitirdi. Peş peşe gelen büyük depremler ve bölgenin yeniden Gotlar eline geçmesi, imparatorluğun son yıllarında, bölgenin yaşadığı diğer talihsizliklerdir[21].

Roma döneminde varolan, eski Gebze olduğu iddia edilen Libyssa nın o günkü durumuna ait bölge ve yazılardan tekrar bahsetmek gerekecektir. Yerini tesbit etmekte, Roma döneminde kullanılan İtineraria Picta'lar (Yol haritaları) ve İtineraria Adnatata'lar (Yol cetvelleri) konuya ışık tutacaktır. Halen orjinali Viyana'da bulunan M.S.170 de yapılmış Tabula Peutingeriana adlı haritada bunlardan biridir. (Harita-5) Haritada Calcedonia ile Libyssa arası XXXVII, Libyssa ile Nicamedia arası ise XXIII Roma mili olarak gösterilmiştir. Bir Roma mili 1478,5 metredir. Buna göre Calcedonia, yani bu gün Kadıköy-Fikirtepe ile Libyssa arası 54 Kilometre, Libyssa ile Nicamedia (İzmit) arası ise 34 Kilometre olması gerekir[22]. Ayrıca ünlü haritada, yörenin ismi Liuissa diye geçmektedir. Merkez, birbirine bitişik uzun üç dikdörtgen alanlı bina şeklinde gösterilmiştir. Gösterilen binalar zahire anbarı (Horrea) şeklindedir[23].

Bir diğer yazılı kaynakta, M.S. IV. yüzyılda Bordeuax (Fransa) kentinden Kudüs'e kadar giden yolları ve konakları gösteren İtinerarium Hierosolymitanum'dur. Buna göre

Harita - 5

Ünlü Roma haritası Tabula Peutingeriana

Calcedonia (Kadıköy) Pendicia (Pendik) arası 14, Libyssa 36, Brunca (Yarımca) 48, Nicamedia (İzmit) 60 Roma milidir. Bugün Kadıköy-İzmit arasını 88 kilometre kabul edersek, Libyssa'yı Kadıköy'den 54 kilometre mesafede doğuda ve kıyıda aramak gerekir. Izmit'tense 34 kilometre batıya düşmektedir. Bu mesafelerin kesiştiği yer bu günkü Diliskelesi mevkiidir. 1745 yılında konuya dair araştırma yapan Wesseling'te mesafeleri doğrulamıştır[24].

K.Miller ve Ch.Texier'de İtinarium Antonin'e dayanarak, şehrin Kibotos-Helenepolis'in (Yalova) karşı tarafında, Nicomedia'dansa 22,5 kilometre batıda olduğunu söyler[25].

Ord.Prof. A.Müfid Mansel'de Hannibal'in mezarını araştırırken Roma belgelerinden yararlanmıştır. Müfid Mansel Peutingeriana haritasındaki mesafeleri, bu günkü demiryolu ile karşılaştırmıştır. Gebze'nin 2,5 Km. güneyinde bulunan istasyon ile Haydarpaşa arası 44,5 Km., İzmit ile arası ise 46,75 km. dir. Roma belgelerindeki mesafeler de 2 - 4 km. lik farkların olduğu kabuledilmektedir. Fakat demiryolu mesafesi ile Roma haritası arasındaki fark 8 - 10 km.dir. Müfid Mensal'da mezarın ve Libyssa'nın bugünkü Gebze'de olmadığı kanısındadır[26]. Belgelerdeki bu fark diğer araştırmacılarıda, mezarı ve Libyssa'yıbaşka yerlerde aramaya yöneltmiştir. Mannert ve Forbiger adlı Coğrafyacılar bu farkı reddetmişlerdir. Filolog ve tarihçi C.Müller Tavşancıl'ı ingiliz seyyahı Alnsworth Hereke'yi eski Libyssa olarak kabul eder. Fakat bu görüşlerin doğru olduğunu kabul etmek çok zordur[27].

Bir diğer yazılı kaynakta, Libyssa'nın yanısıra Hannibil'in mezarından da sözeden "Liber de Viris İllustribus" adlı kitaptır. Yazarı bilinmiyen kitabın tarihi, M.S. IV.yüzyıl, editörü ise F. Pichmayr'dır. Ünlü kitapta şu bahis geçer; "Libyssa yöresinde bir taş lahit içinde defnedilmiş bulunmaktadırki, bu lahtin üzerinde bu gün dahi şu yazıt okunmaktadır: HANNİBAL HİÇ SİTUS EST. (Hannibal burada gömülüdür)". Herhalde bu latince yazıt, Severius'un yaptırdığı mezara aitti[28].

Libyssa Romalılar'ın son dönemlerinde, imparator Valens zamanında yaşanan bir olay nedeniyle, tekrar bahis konusu olur. Ortodoks akidesine bağlı kalanlarla, Arienisteler arasında çıkan olayların sonunda, imparator Valens 80 piskoposu bir gemiye bindirmiştir. Gemi daha sonra Libyssa açıklarında yakılmıştır[29].

Pakhymeres ve Kontakuzenos adlı dönemin tarihçileri Dakibyza'dan sözederler. W.Tomaschek ise tarihçilerin bahsettiği yerin bu günkü Eskihisar olduğunu, Gebze'nin de "karaya doğru bir saatlik mesafede"yer aldığını söylemektedir[30].

Bu kanıtlardan yola çıkarak, Libyssa'nın Bitinya döneminde olduğu gibi, Romalılar zamanında da, tahriplere rağmen aynı yerinde, önemli bir yerleşim merkezi olduğu, imparatorluğun iç noktalarında bir menzil kenti olarak, varlığını uzun seneler sürdürdüğü gerçeği ortaya çıkar. Diğer araştırmacıların etütlerini ise tarihçenin diğer dönemlerinde anlatmak daha doğru olacaktır. Bölgeye ve Hannibal'in mezarına diğer medeniyetlerin müdahaleleri, doğa şartlarının getireceği

değişiklikler de söz konusudur. Bu değişimden sonra yapılmış araştırmalarıda daha ileri dönemlerde iletmek,karışıklığı önliyecektir. sanırım.

2.4.6. I. Bizans Dönemi

Son Roma imparatoru Teodos, ülkeyi doğu-batı diye ikiye ayırmış ve iki oğluna payetmiştir. Doğu kısmı 395 yılından sonra Bizans adıyla yaşamıştır. İlk imparator ise 395-408 yılları arasında ülkeyi yöneten Arkadius'tur. Ülke yönetimi yine İstanbul'dandır. Bölge ise idari yönetim merkezi olarak seçilir. Arkadius'tan sonra başa oğlu II.Teodos geçmiştir. Ülkeyi 408-450 yılları arasında yönetmiştir. Onun yerinede 450-457 yıllarında yönetimi elinde bulundura-cak Marsien geçer. Marsien'in ölümünden sonra Bizans karışıklık dönemine girer, 457-518 yılları arasında ülke yönetimsiz kalmış, yarımada bakımsızlaşmış, ihmal edilmiştir. 518 yılında bir köylü olan Jüsten başa geçer. Fakat Jüsten, Jüstinyen'i devlet yönetimine ortak etmiş onun yetişmesi için çaba göstermiştir. Jüstinyen yönetimi ele geçirdiğinde yarımada da dahil olmak üzere, bir çok yerde imar faaliyetlerine girişir. Bu dönemde bölge tarihteki en parlak dönemlerini yaşamıştır[31].

Bizans döneminde düzenlenen mülki ve kilise örgütüne göre antik çağ Bithnia'sına da çok önem verilmiş, sınırları Roma dönemindeki il örgütü sınırlarının dışına taşırılmıştır. Kilise örgütündeki önem sırasına göre, şehir ve kiliseler birbirine bağlanmış, zamanımıza kadar ulaşan, bir yol örgütü kurulmuştur. Bu örgüt ve kilise listeleri sayesinde

Bitinya yöresindeki yerleşmeleri öğrenebilmekteyiz. Bu bölgelerde, eski Gebze olduğu iddia edilen Libyssa ve Dakibyza'yada rastlarız. Libyssa, Malsum'a yada Nicomedia'ya yakın, Hannibal'in burada ölmesiyle tanınan bir yerleşimdir. Bugünkü Gebze ile Brunga (Yarımca) arasında olması gereken bu yerleşim, o dönemde Nicomedia'ya bağlıydı. Dakibyza'da Bizans döneminde adından sık sık bahsedilen Libyssa'ya yakın bir yerleşim merkezidir[32].

I. Jüstinyen döneminden beri, Üsküdar'dan doğuya bağlanan yolun dağılım merkezi bugünkü Diliskelesinden yapılmaktaydı. Üsküdar'dan gelen yol burada iki kola ayrılıyordu. Biri, karşı kıyıdaki Hersek üzerinden Iznik'e ve Orta Anadoluya bağlanırdı.Bölgede o döneme ait iskeleler halen bulunmaktadır. Diğeri ise Nicomedia'ya giderdi[33].

Libyssa, Roma döneminde olduğu gibi, menzil kenti, konaklama yeri konumunu, Bizans'ın erken döneminde de sürdürür. Anna Commena - Alexiade'dan öğrendiğimize göre I. Jüstinyen Nikaia'nın (İznik) önem kazanması, Anadolu'ya gidenlerin bu şehirden geçmesi ve ticaretin o yöne akmasını sağlamak amacıyla, Nicomedia - Dakibyza arasındaki yolu tahrip etmiştir. Soraları bu yol tekrar onarılmıştır. Yine Bizans döneminde yöreye, bir ara Burbuno dendiğinide Thephonus'dan öğreniyoruz[34].

I. Jüstinyen'in bölgede yürüttüğü imar çalışmaları sürüp giderken, talihsizliklerde bir türlü bitmemektedir. 554 ve 557 yıllarındaki büyük depremler, 558 deki veba salgını, bunun devamındaki ihmaller sonucu kişilerin çıkarları için

yaptıkları zulümler bölgeyi kırıp geçirmiştir. Bu ilgisizlik daha uzun yıllar, bölgede sürüp gitmiştir. Bu dönemde Nicomedia bile artık bir ilçe merkezidir[35].

2.4.7. İslam Güçlerinin Saldırıları

Bu ilgisizliklerin sonucu, güçsüz görünen Bizans'ın üzerine, 600 'lü yılların başında doğu kökenli saldırılar başlamıştır. Bu devletler o sıralarda Anadolu'da da etkinliklerini sürdüren, İslam orduları ve İranlılar'dır. Yapılan saldırıların esas amacı İstanbul'dur. İstanbul'u ele geçirmek istiyen devletler, öncelikle Kocaeli yarımadasını ele geçirmekte, ordularınıda burada bulundurmaktaydı. Uzun yıllar menzil veya konaklama yeri olan bölge artık etkinliğini yitirmiştir. Saldırıların getirdiği tahriplerde bir başka nedendir. Kısaca bölge artık, İstanbul'un korunmasında tampon alan olarak kullanılmakta, çeşitli çarpışmalara tanık olan, Ordugah yerleşmeleri şekline dönmüştür.

Bölgeye ilk saldırı, İranlılar tarafından 609 yılında yapılmıştır. Nicomedia üzerinden bölgeye giren kuvvetler İstanbul'u kuşatma altına almıştır. Zaman zaman kaldırılan kuşatma uzun seneler sürmüş, fakat bir sonuç alınamamıştır. İranlılar Kadıköy'ü elegeçirmekle yetinmişler, M.S.626 yılında geri çekilerek, bölgeyi tekrar Bizans'a terk etmişlerdir.

674 Yılının Nisan ayından Eylül ayına kadar süren bir diğer saldırıda Müslüman donanması tarafından gerçekleştirildi. Kuşatma I.Muaviye döneminde yapılmıştır. Çanakkale boğazından Marmara denizine giren donanma, Kapıdağını, İzmit

körfezini ele geçirir. Darıca'ya yerleşen müslüman kuvvetleri, çevredeki yerleşim yerlerinede hakim olmuşlardır. İstanbul ve Nicomedia üzerindeki kuşatma 7 yıl sürmüştür. M.S. 681 yılında Muaviye'nin ölümü üzerine kuşatma kaldırılmış, sonuç alınamamıştır.

Bu olaydan sonra, 34 yıl tekrar Bizans bölgeye hakim olur. M.S. 715 yılında, Müslüman güçleri, Halife Velit'in kardeşi Mesleme'nin komutasında yeni bir saldırı düzenlerler.Kuşatma altına alınan bölge, 715 yılı sonunda, Leon'un çabalarıyla kurtarıldı. Fakat kuşatma, Amiral Ömer komutasındaki müslüman donanması tarafından 717 yılının Eylül ayına kadar sürdü.İkinci halife Omer'in emriyle kuşatma sona erdi.

Son kuşatmadan 54 yıl sonra, M.S. 781 de bölge tekrar saldırılara uğradı. Saldırıyı düzenliyen Müslüman kuvvetleri şimdiye kadar yapılan kuşatmaların en büyüğünü gerçekleştirmişlerdir. Istanbul ve yarımada Harun-ür Reşit komutasındaki kuvvetlerle kuşatıldı. Once Nicomedia sonrada yarımadanın tamamı müslümanların eline geçti.Karadan ve denizden kuşatılan İstanbul, Bizanslılar'ın vergi ve haraç vermeyi kabul etmesiyle tekrar kurtuldu[36]. Evliya Çelebi'de ünlü seyahatnamesinde bu olaylardan detaylıca bahsetmektedir. Çelebi'nin Erzurum yolculuğu sırasında Gebze ile ilgili anlattıklarının başında şu sözler yer alır. " Gebze'nin evsafı: Burası eski zamanda büyük şehir imiş. İkiyüz kırk dört tarihinde Bağdad'dan Harun Reşid, Cafer Seyit Battal Gazi ile gelip İstanbul'u kuşatarak, barışla Istanbul içine Silivri kapısı yakınında Kızıl manastırı dedikleri yerde yine Hâlâ

ona Koca - Mustafa Camii derler. Eski mâbeddir. -bir kale bina ederek içine üçbin asker kodular. Her sene kafirlerden bir Mısır hazinesi almak üzere barış yapıp, yine Harun Reşid Bağdad'a döndü. Seyit Battal Gazi Üsküdar'da muhafazacı kalarak o sene Gebze'liler Battal askerinin bir kaçını şehit ettikleri için, Gebze'yi yağma edüp evlerini harap, kâfirlerini esaret şişinde kebab eder. Oradan Malatya şehrine çekip gider". Evliyâ Çelebi'nin sözleri arasında bazı tutarsızlıklarda göze çarpar. Esas ismi Antakya'lı Ebul Hüseyin Abdullah olan Battal Gaziyi Harun Reşid zamanında bir komutan olarak anlatır. Halbuki Battal Gazi Emevi'lerin Süleyman tarafından yönetildiği sırada yaşamış ünlü bir kişidir. Bahsettiği kuşatmanın Harun Reşid zamanında yaptığı kuşkusuz doğrudur. Fakat geride bıraktığı komutan başka biri olsa gerek?[37].

Bölgeye bu dönemde yapılmış, bir diğer saldırıda, Kurum Han zamanında Bulgar-Avar Türkleri tarafından düzenlenir. Bizans'la yapılan bir çok harbi kazanan kuvvetler önce deniz yoluyla Nicomedia'yı ele geçirirler. Yarımadada, Mihail kumandasındaki Bizans kuvvetlerini de mağlup ederek bölgeyi ele geçirmişler, İstanbul'uda kuşatma altına almışlardır. Kurum Han'ın zamansız ölümüyle dağılmışlar, 13 Nisan 814 'de eski sınırlarına çekilmişlerdir?[38].

Yaklaşık 200 sene boyunca süren bu saldırılar sonucunda zaten bakımsız olan bölge dahada tahrip edilmiştir. Bölgeyi ellerinde belli bir dönem tutan uluslarsa savaş amacıyla geldiklerinden, medeniyetlerinden izler bırakamamışlardır.

Bunun bir diğer nedeni de gayet iyi korunan İstanbul'un elegeçememesi, bölgeninde İstanbul'a çok yakın olmasıdır. Saldırgan kuvvetlerin geri çekilmesiyle bölge çok çabuk geri alınmaktaydı.Bizans'ın Eğemenliğini sürdürdüğü dönemlerdeki imar faaliyetleride çok fazla değildi. Bu faaliyetler daha çok saldırılara karşı koyabilecek yerlerle ilgiliydi. Kısaca bölgede geçmiş olan bu 200 seneye, karanlık bir dönem demek doğru olacaktır.

2.4.8. II. Bizans dönemi

814 Yılından 1073 yılına kadar bölge, uzun bir zaman Bizans ın yönetimindedir. Büyük saldırıları ve kuşatmaları atlatan Bizanslar, doğudan gelecek tehlikelerin geçde olsa farkına varmışlardır. Yine bu amaçla Kocaeli yarımadasını, İstanbul'a gelecek tehlikeleri önlemek amacıyla güçlendirmeye çalışırlar. Harap kaleler onarılmış ve yeni kalelerde yine bu dönemde inşaa edilmiştir.

Evliya Çelebi'de seyahatnamesinde, müslüman saldırılarından sonraki dönemden şöyle bahseder:"Hâlâ o hârâbelerden Gebze'de nice eserler meydanda ve görünür. Fakat sonra kral Konstantin yine burada büyük bir kale yapıp şehri tamir eder" [39]. Çelebinin bahsettiği kale, bu günkü eski hisar kalesi olsa gerek. Fakat Çelebi kaleyi yaptıran kişi konusunda yanılgıya düşmektedir. İki dönemde yapılmış olduğunu iddia eden sanat tarihçileri, ilk yapılışının Commenos dönemine rastladığını söylerler. Yinede yapıldığı tarih hakkındaki görüşler henüz kanıtlanmamıştır. Commenos-Angeloslar döneminde, kalenin yapılmasının esas nedeni

Selçuklular olsa gerek. Alexi Commenos'un yeni imparator olduğu dönemde, geçit noktası durumundaki Eskihisar'ı güçlendirmek gerekmekteydi. Çünkü o zamanki Selçuklu sınırı Hersek - İznik arasındaki yolun Kırkgeçit - Dracon deresi vadisiydi. Bu konumda Selçuklular'ın İstanbul üzerine yürümeleri için, Hersek - Diliskelesi doğrultusunda hareket etmeleri veya çıkarma yapmaları mümkündü. Bizans yönetiminin, bu na engel olmak için, donanmaları gelene kadar zaman kazanmak amacıyla kale inşaasına karar vermesi mümkündür[40]. Th. Wiegand'da Eskihisar'ı Bizans kalesi ve yerleşmeyide Pakhemyres'in bahsettiği Dakibyza olarak kabul etmiştir.

G.Albert, R.Janın bölgeyi tetkik etmişlersede, Eskihisar ve Libyssa için ayrı bir araştırma yapmamışlardır.

Gedeon Eskihisar kalesini, Bizans yapısı olarak kabul eder. Miliopulos Ceneviz kalesi olduğunu kabul edersede bu görüşü kabul etmek yanlış olacaktır[41].

Bizanslı Etienne, Libyssa'nın denize yakın bir yerleşim yeri olduğunu ifade etmiştir. 1555 yılında ölen Pierre Giles ise bölgenin adı için Dakibyza sözcüğünü kullanmıştır. Kibert'te haritasında buraya Dakibyza ismini yazmıştır[42].

Charl Texier'de Hannibal'e ait bilgileri doğrulayıp, eski tarihcilerin bilgilerine dayanarak, Libyssa denize yakın bir şehirdir, demektidir. P. Gullus'dan alınma bilgilerle deniz kenarındaki yeni köye Dakibyza ismi verildiğini söyler. Gebze limanının Bizans yapısı bir şatoyla korunduğunu sözlerine ekler.

Hammer, Libyssa'yı eski Gebze olarak kabul eder. Ayrıca

Libyssa'yı ve Eskihisarı ayrı yerlerde olmak üzere, bölgenin haritasında da göstermiştir.

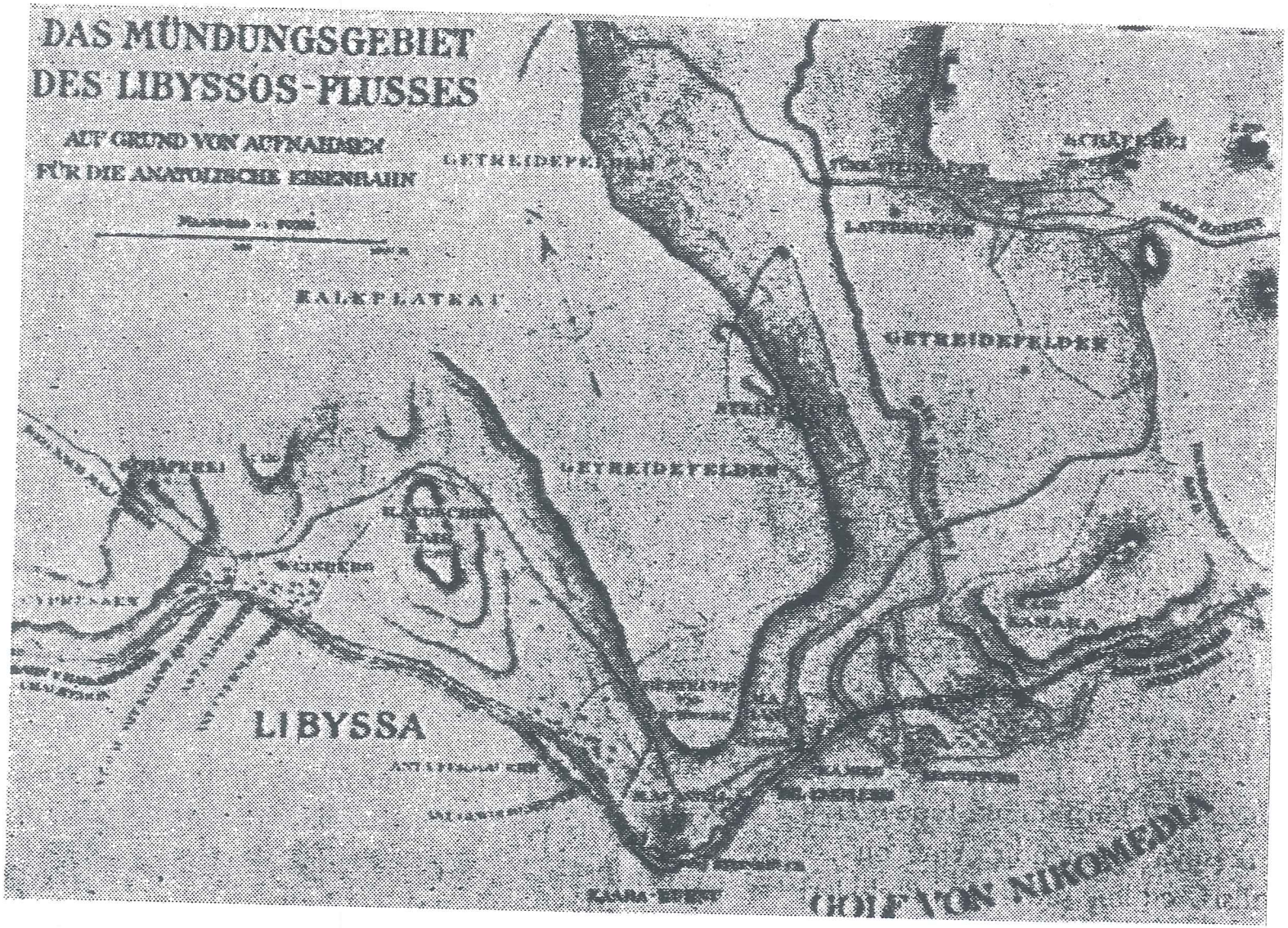
Tavernier ve 18. yüzyılın sonlarına doğru bölgeye gelen Le Chevalier, Gebze'nin eski Libyssa olduğunu ve Hannibal'inde burada gömüldüğünü ifade etmişlerdir[43].

Th.Wiegand 1902 yılında, Alman demiryolu kumpanyasının da yardımlarıyla bölgede uzun süreli araştırmalar yapmıştır. Gebze - Hereke arasındaki vadide çalışmalarına başlıyan Wiegand ve Mühendis Eckerlin, ilk olarak Kaba Burun'un batısında yerleşim izlerine rastlar. Bulunanlar arasında çanak çömlekler, tuğla ve kireç harçlı büyük bir yapı kalıntısıda vardır. Wiegand Yılanca bayırı mevkiinde rastladığı antik rıhtım duvarlarından dolayı, araştırmalarını daha çok burada sürdürmeğe başlamıştır. Anadolu demiryolu hattının yapımı sırasında yüksekliği 3 metreyi bulan kesme taş ev duvarlarına rastlanmıştır. Bu kalıntılar demiryolunun geçmesi sonucu toprak altında kalmıştır. Wiegand bulduklarının ışığı altında, araştırmalarını Yılanca bayırının doğusunda, batısında ve zirvede devam ettirir. Bu çalışmalardan sonra Kaba burunu oluşturan Geblez tepeyi incelemeye başlamıştır. Burada yaptığı kazı sonucu yaklaşık 40 metre çapında poligonal bir Bizans kalesi kalıntısı tesbit eder. Kalenin içinde, oyulmuş kayalardan yapılmış bir sarnıca, batısında ise oval şekilde kaba taş du varlardan yapılmış bir müslüman yatırının mezarıyla karşılaşır. Wiegand ayrıca Geblaz tepedan 150 mt. daha yüksekte olan Yılanca bayırında yaptığı kazılarda birde Bizans kilisesi tesbit etmiştir. Kilise içerisinde

hristiyan mezarları, sikkeler ve kül muhafazalarıda ele geçenler arasındadır. Ona göre burası IX. yüzyılda yapılmış Niketiaton kilise ve manastırıdır. Hannibal'in mezarınında bu tepede olduğunu iddia eden Wiegand kilisenin, mezar kalıntılarından istifade edilerek, mezarın üzerine yapıldığını iddia etmiştir[44]. O günün olanaklarıyla 4 mt.genişlikte, 25 mt. boyunda bir tek tranşe kanal açabildiğinden, araştırmalarını malesef daha ileriye götürememiştir. Çalışmalarını 1907 yılında çıkan Bosporus dergisinde yayınlayan Wiegand birde antik dönem kalıntılarının yerlerini gösteren harita çizmiştir. (Harita-6)[45].

W.Tomaschek, imparator Mikhael III zamanında, Magister Militia Sergius tarafından yaptırılmış olan Niketation manastırının, Eskihisar'da olduğunu söylemişsede, fikri doğru değildir[46].

Araştırmalarda ele geçen kalıntılara ve söylenenlere dayanarak bölgenin bu dönemdeki durumunu şöyle ifade edebiliriz. Arap saldırıları ve daha öncesinde varlığını, deniz kenarında bir bölgede sürdürmekte olan Libyssa, Wiegand'ın bulmuş olduğu Bizans kalesiylede korunmaktaydı. Eskihisar kalesine göre çok daha zayıf görümlü olan bu kale yöreyi saldırılardan koruyamamış, şehrin tahrip olmasına önliyememiştir. Bizans döneminde küçük bir yerleşim yeri olmaktan kurtulamayan bu antik şehrin, sayılan nedenlerden dolayı başka yerde kurulduğu fikri pek yanlış sayılmaz. Araştırmacıların yanılgıya düştüğü noktalardan biriside budur. Eski Libyssa olduğu savunulan Diliskelesi'nin, Bizans döneminde itibardan

Harita -6

Kalıntı yerlerini gösteren Wiegand haritası

düşmesinin bir nedenide daha korunaklı olan Dakibyza'nın yine bu dönemde gelişmesidir. Türk ve İslam güçlerinin tehlikesini hisseden Bizans yönetimi daha muhkem bir yer aramış, o devirde de varlığını sürdüren Dakibyza'yı uygun bulmuştur. Yapılan kaleyle dahada güçlendirilen bugünkü Eskihisar bölgesinin, Anadolu yolunda geçit noktası, Körfezdeki en önemli limanlardan biri olduğu kesindir. Ayrıca bu dönemde eski Gebze yerleşmesinin denizle bağlantısını Dakibyza'dan yani bugünkü Eskihisar'dan kurduğu da kesinlikle bilinmektedir.

Kısaca Bizans İkonaklazma döneminde, Hereke kalesinden sonraki savunma hattını Diliskelesi'inden Eskihisar'a almasıyla, antik Libyssa şehri gelecek tahriplere karşı tamamen korunmasız kalmıştır. Bu uygulama ve ilgisizliğin sonucu şehir, o günlerden itibaren tarihe gömülmeye başlamıştır. Bugün hala yeri kesin olarak bilinmeyen Libyssa'nın ve Hannibal'in mezarının yerini tesbit edemeyişimizin tek nedeni budur, zannediyorum.

2.4.9 Selçuklu Dönemi

1071 yılında Anadolu'ya giren Selçuklu devleti, kısa zamanda Marmara ve Ege kıyılarına kadar inmiş, bölgeyi hakimiyetine geçirmiştir. Bizans aldığı yenilgiler üzerine Haçlı seferlerine ümit bağlamıştır. I. Aleksius Commenos'un (1081 - 1118) çağrısıyla yöreye gelen Haçlılar Anadolu'nun batı bölgesinde başarılı olmuşlardır. Anadolu'nun diğer bölümlerinde yerleşmiş olan Selçuklu tehlikesi yinede varlığını sürdürmektedir.

Bu olaylardan sonra dahada güçlenen Selçuklular, Kutalmış Oğlu Süleyman Şah yönetiminde, Anadolu'da büyük bir birlik kurmuştur. 1073 yılında Türk güçleri Bitinya bölgesini ve Bizans'ı zorlamaya başlamıştır. Yeni imparator Mikhail Dukaş kardeşi Alexis Kommenosil ile prens İsaakios Kormenos kumandasındaki büyük bir orduyu Türkler'in üzerine göndermiştir. Nicomedia civarında bulunan Selçuklu kuvvetleri Artuk bey komutasında, Türk savaş taktiklerine uygun olarak geri çekilmiş, Bizans güçlerini içeriye çekmeyi başarmıştır. Yapılan savaşı kazanan Selçuklular, prensi kurtuluş akçesi karşılığında serbest bırakırlar. Rahat durmayan Prens İsaaikos topladığı kuvvetle, Nicomedia civarında yeniden Türk kuvvetlerini karşılar. 1073 yılında yapılan çarpışmada Bizans kuvvetleri dağılmış, prens ve imparatorun kardeşi güçlükle İstanbul'a kaçmışlardır. Böylece Kocaeli yarımadası ve İstanbul yolu Türklere açılmış olur.

Bu tarihten kısa bir zaman sonra İstanbul boğazının Üsküdar yakası tamamen Selçuklular'ın eline geçmiştir. Türk gücünün tehlikesini hisseden Commenos, Avrupa'yı Haçlı seferi için uyarmış ve zaman kazanmak amacıylada Türklere bir çok ödünler vermiştir. Yine verdiği ödünler sayesinde, Selçuklular'ın Kartal Maltepe'sine kadar geri çekilmesini sağlamıştır. Tarihçiler 1083 yılında yeni bir devrenin başladığını ve Anadolu'nun artık Türkler'in eline geçtiğini yazacaklardır. 1097 yılına kadar bölge Selçuklular'da ve aynı yıl 600.000 kişilik Haçlı ordusuda buraya gelmiştir.Yarımada tarih boyu konumundan dolayı yaşadığı talihsizliği yeniden yaşayacak,

Bölge yine tahrip olacaktır; Türk başkenti İznik, Haçlılar tarafından kuşatılmıştır. Yapılan çatışmalarda geri çekilmek zorunda kalan Sultan Kılıç Aslan, gerilla savaşlarıyla Haçlı güçlerini yoketmeyi başarmıştır. Fakat eski sınırlarının gerisinde kalmış ve yarımadayıda Bizans'a terketmiş[47]. Kısa süreli eğemenlikleri sırasında Selçuklular'ın, bölgede Medeniyetlerinden izler bıraktığına dair fikirler,tam ispatlanamamıştır. Özellikle bugünkü Gebze kasabasında yer alan eski eserlerin ve eserlerde görülan devşirme malzemelerin bu döneme ait olduğu sanat tarihçileri tarafından iddia edilmektedir.

Yaklaşık 20 sene bölgeyi ellerinde bulunduran Selçuklular'ın bu kısa zamanda imar faaliyetlerine girişmeleri biraz zordur. Zaten bölgede bulunuş amaçları daha çok, Bizans'ı ve İstanbul'u tehdit etmektir.Burada bulunanlar daha çok askeri güçlerdir. Bu kısa zaman aralığından sonra bölgeyi terketmişlersede, tarihte yeni bir dönem başlatmaları ve Bizans'ın yazgısını bu tarihte belli etmeleri en önemli olaylardır.

2.4.10. III. Bizans Dönemi ve Latinler

1204 Yılında 4. Haçlı seferinin düzenlenmesi ve İstanbul'a gelişi Bizans - Latin çekişmelerini başlatmıştır.Angeloslar'ın aile kavgaları, maceracı Latinler'in işine yaramıştır. Bizans'ı ele geçirip İstanbul ve yarımadayı tahrip eden Latinler kendi adlarına İmparatorluk kurmayıda ihmal etmemişlerdir. Kendini imparator ilan eden Baudanin, gerek çevredeki gerekse Bizans'a bağlı güçlerle, bölgede birçok kere çarpışmıştır.Bölgede meydana gelen karışıklık uzun yıllar

devam etmiştir.

Bu sıralarda varlığını İznik'te sürdüren Bizanslılar, kralları Lazkaris yönetiminde Latin devletini yıkma çabasını sürdürmektedir. 1222 yılında başa geçen Yuanis Vatatis zamanında da aynı mücadele sürmekteydi. Vatatis 1255 de İstanbul'u tekrar ele geçirmek için yaptığı hazırlıklar sırasında öldü. Yerini 8 yaşındaki oğlu Yuanis Laskaris'e bıraktıysada, komutanlardan Mihail Paleogolos kısa bir zaman sonra kendini imparator ilan etti. İmparator 1281 yılında İstanbul'u ve Bizans topraklarını tekrar ele geçirdi. Böylece bölgedeki Latin imparatorluğunun hakimiyetide sona erdi.

Bi zans her nekadar eski konumuna kavuştuysada, eski gücüne hiç bir zaman ulaşamadı. Paleogolos 1282 de ölünce sadece bir eyalete hükmedebiliyordu. Ayrıca hristiyanların iç çekişmeleri, sınırlara dahil dahil yerleşmelerin hemen hemen hepsinde onarılmaz tahriplere yolaçtı. 1282 - 1328 yılları arasında imparatorluk yapan II. Andronikos zamanında da ülkenin durumu değişmedi. Selçuklular'la başlıyan Türk akınlarıysa,el değiştirerek,osmanlı devleti tarafından gerçekleştirilmeye başlandı[48].

Türk döneminde, bugünkü Gebze'nin kurulmasından ve eski merkezlere yerleşilmediğinden dolayı Libyssa, Dakibyza ile ilgili konuları son olarak, bu dönemde anlatmak, sonuçlandırmak gerekecektir.

Daha evvel iki dönemde inşaa edildiğini söylediğimiz

Eskihisar kalesinin ikinci yapım safhası bu döneme ratlar. Sanat tarihçilerine göre yapım tarzından dolayı kalenin ek inşaatları paleogolos zamanında yapılmıştır. Yinede tarihi bakımdan bu savlar, henüz doğrulanmamıştır. Latin imparatorluğu zamanında kaleden hiç sözedilmez. İmparator Henri de Hainaut'ın (1206 - 1216) yönetimindeki Latinler'in bu dönemde Hersek civarında çarpışmalara katıldığı bilinmektedir. Latinler döneminde kaleden ilk defa 1241 senesinde bahsedilir. Iznik imparatoru İonnes III.Vatatsez, İstanbul' daki kuşatmayı kaldırmak amacıyla harekete geçtiğinde Dakibyza ve Nikitiaton kaleleriniele geçirdiği bilinmektedir. Kalenin Latinler'e ait olmamasının bir diğer kanıtıda isminin batı kökenli olmamasıdır. Çünkü Latinler'in kurdukları kalelere batılı isimler verilirdi[49]. Kalenin Paleogolos döneminde tekrar ele alınmasının bir nedenide, Selçuklu saldırılarına karşı koyamaması ve yeni bir Türk saldırısına dayanamıyacak olmasıdır.

Charl Texier'de eski yerleşmelerin, bütün haritalarda ve mesafe cetvellerinde menzil mahalli olarak gösterildiğini söyler. Buna dayanarak, Bizans döneminde de yerleşmelerin varolduğunu iddia eder[50].

Yurdumuza çeşitli tarihlerde gelen araştırmacıların, bölgede en çok ilgilendikleri konu tabii ki Hannibal'in mezarı ve ona bağlantılı olarakeski Gebze yerleşmesinin yeri olmuştur. Bu araştırmacılardan olan gezgin R.Pococke 1743 'de Gauise - Gebseh'in Libyssa olduğunu söylemesi diğer iddialardan biridir. F. Murhard ise körfezde gezerken gördüğü

Gebisseh'in eski Libyssa olduğu, 1807 tarihli bir kitabında yazmıştır. O.F.von Richter'de 1822 'de Gjebseh, eski Libyssa'dır. demiş ve daha çok mezarla ilgilenmiştir. A.D. Mordtman 1850 de, F.Babinger 1925 de yine aynı şeyleri tekrarlamıştır. 1800 yılında La Chevalier mezarın Libiza - Gebze sırtlarında yeraldığını söylemesi, Graf Kral von Rechberg'in 1804 de Gaziler tepesini mezar olarak göstermesi diğer iddialardır. 1894 de Vital Quinet ve 1893 de Ed. Nauman'da burada tetkiklerde bulunmuş araştırmacılardır[51].

Antik dönemlerden beri bahsedilen bilgilerin ışığı altında, bugünkü Gebze bölgesinde, Libyssa adlı şehrin varlığı ve Dakibyza'nın bugünkü Eskihisar olduğu kesindir. Tarihin belli dönemlerinde tahrip olan ve yeri değişen Libyssanın özellikle deniz kenarında büyük bir ihtimalle bugünkü Diliskelesi mevkiinde olması çok kuvvetli bir ihtimaldir. Özellikle Bizans döneminde yerinin değiştiği bugünkü Eskihisar'ın 2 km. doğusunda bulunduğuda bir diğer düşüncedir. Yine Bizans döneminde yerleşmenin önemini yitirmesi ve Dakbyza'nın önem kazanması, Libyssa'nın yaşadığı talihsizliklerden birisidir. Wiegand'ın kazılarından ele geçenler ve ileri sürdüğü fikirler, bölgenin tarihine büyük ölçüde ışık tutmuştur. Onun bahsetmiş olduğu araştırmaların devam ettirilmesiyle, iddia olmaktan ileri gitmiyen fikirlerin doğrulanacağı ve birçok gerçeğin gün ışığına çıkacağı kanısındayım.

2.4.11. Türk Dönemi

Bizans - Latin çekişmeleri esasında, bölgeye sınır komşusu olan Osmanoğulları, kuruluş yıllarınıyaşadıkları için devamlı temkinli davranmışlar ve barış içinde olmaya gayret etmişlerdir. Orhan Gazi zamanında iyice güçlenen Osmanlı devleti genişleme çabalarını ve çevre yerleşimleri fetetmeye başlar. En önemli yerleşimlerden biri olan antik İznik kentide, devlete başkant yapmak amacıyla kuşatıldı. Bizans için önemi büyük olan İznik kentini kurtarmak amacıyla İmparator Andronikos topladığı büyük bir kuvvetle bölgeye hareket etti. 1330 senesinde Philokrini'de (Maltepe) karşı karşıya gelengüçler, büyük bir çarpışmaya giriştiler. Bizans'ın yenilgisi ile yarımadanın yazgısı ikinci kere Türkler tarafından belirlenmiş oldu.

İznik ve İzmit kalelerinin kuşatılması sırasında, Gebze, Hereke, Tavşancıl, Eskihisar, Darıca ve Maltepe gibi şato halindeki kalelerin 1329 yılında elegeçtiği bilinmektedir. 1330 yılındaki savaştan sonra ise buraların kesin olarak Osmanlı idaresine dahil olduğu söylenebilir. Bugünkü Gebze'nin kurucusu Orhan Gazi'dir. Gebze'de kendi adına camide yaptıran Orhan Gazi bölgeye damgasını vuran ilk Türk büyüğüdür. Harita-7, bu dönemde Osmanlı devleti sınırları içerisinde kalan yerleşmelerdeki eserlerin sayısını göstermektedir.

Orhan Gazi'nin, bölgenin imarı ve yaşaması için büyük çabalar göstermiştir. Bu amaçla işletmeler kurup onlara vakıflar tesis etmiştir. İstanbul Başbakanlık Arşivinde 733 numarada

Harita -7| Osmanlı devleti zamanında yerleşmelerdeki tarihi eser|sayısını gösteren harita|

kayıtlı Kocaeli livasının tahrir defterindeki bir kayıt, Gebze'yi Orhan Gezi'nin kurduğunu kanıtlar. Kayıtta yazılanlar aynen şöyledir: "Karye-i Şems vakfıdır Orhan Beyden. Geybüveyzenin şehir yeri ile Orhan Bey tabe serahü istibdal etmiş şehir ve yerin şehirliye temlik etmiş".[52]. Yeni Gebze'nin kuruluşunda, Bizans devrindeki eski yerleşmelerin enkazından yararlanıldığı, bugün Gebze'de sağda solda bulunan devşirme malzemelerden anlaşılmaktadır[53].

Arşivde bulunan bir diğer kayıtta gemicilikle ve dönemle ilgilidir. Kayıttan anladığımıza göre Orhan Bey Gebze'ye bağlı Gemiciler köyünü Dildeki gemileri işletenlere vakfetmiştir. Burası Türkler'in ilk tersaneleridir[54]. Dilkalesinin bu dönemde de kullanılması buranın daha eski bir yerleşim olduğunu göstermektedir.

Orhan Gazi döneminde, Gebze'de yapılmış eserler bu gün merkezin doğu tarafındadır. Merkez önceleri burada kurulmuş, sonrada batı tarafa doğru yayılmıştır. Osmanlılar'ın devlet olma çabaları sırasında, Gebze yine ordugah yerleşimi olarak kullanılmıştır. Bizans'ın çok yakında olması ilk dönemlerde burada köklü bir yerleşmeye imkan tanımamıştır. Buna rağmen, kurulan Türk kenti tamamen açık bir yerleşmedir. Devletin kuzeybatı sınırını oluşturan Gebze, İzmit'e bağlıdır.

Bizans'ın yıkılışına kadar sürekli olarak hakimiyet değiştiren yarımadadaki yerleşmeler, iki farklı kültürün belirgin izlerini taşır. Kültürdeki etkileşim ve keşişmeler günümüze kadar gelmiş ve bir çok söylentinin kaynağı

olmuştur. Kiliseden bozma camiler, yapılarda kullanılan devşirme malzemeler ve farklı yapı elemanlarının kullanılması, kültür alışverişinin kanıtlarından bir kaçıdır. Bizans, İstanbul'un korunması için bölgeyi yine tampon alan olarak kullanmak için, elinde bulundurma isteğindedir. Osmanlılar ise boğazın ve Avrupa yolunun buradan geçtiğini bildiklerinden bölgede köklü bir yerleşim kurmak amacındaydılar. Karşılıklı el değiştirmeler ve ufak çaplı çatışmalar bölgede uzun yıllar devam etmiştir. Doğu-batı arasındaki ticaret yoluda bu dönemde önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Türkler Bağdat yolunu yeni Gebze'den geçirmişlerdir. Fakat bölgedeki gerginlik bu yolun işlememesine, ticaretin başka taraflara kaymasına yol açacaktır.

Osmanlı Beyliğinin kurulmasına büyük emekleri geçen, hatta yarımadaya ismini bile veren Akçakoca Beyin soyundan gelen kişilerde, yöreye büyük hizmetler vermişlerdir. Akçakoca Beyin oğlu olan İlyas Çelebi'de hem Gebze'nin fethinde hemde kuruluşunda büyük rol oynamıştır. Hale Gebze'deki türbesinde yatmakta olan İlyas Çelebi, adına bir çok yapı yapmış, yeni kentin kuruluşunda ve yönetiminde ailesiyle birlikte görevler almıştır. Kısaca Sultan Orhan ve İlyas Çelebi yüzyıllar boyu Türk yerleşimi olarak kalacak Gebze'nin ilk kurucularındandır.

Orhan Bey yarımadanın fethinden sonra buraların yönetimini Şehzade Süleyman Paşa'ya bırakmıştır. Bu dönemde İznikomit sancaktır, Gebze'de buraya bağlı ufak bir yerleşimdir. Bu sıralarda Bizans'ta yönetim kavgaları vardı.

Yönetimdekiler Orhan Gazi'nin yardımını sağlamak amacıyla verdikleri ödünlerden dolayı İstanbul'u kurtarmışlardır, fakat Türkler'in Rumeli'ye yayılmalarını önleyememişlerdir. İzmit Sancak beyi Süleyman Paşa'da bu görevinden alınarak Rumeli'ye atanmıştır. Bölgenin yönetimini ise ölümüne kadar Şehzade Halil Bey yüklenmiştir. Sultan Orhan'ın 1360 yılında ölümünden sonra başa geçeceği sanılan Halil Bey'de aynı yıl ölmüş veya kardeşi tarafından öldürülmüştür[55].

Bu tarihte I. Murat yönetimin başına gelir. Osmanlıların devlet olma sıfatını onun zamanında kazandığı bilinen bir gerçektir. I. Murat akıncı ruhundan dolayı, zamanını daha çok harplerle ve fetihlerle geçirmiştir. Yaşamı bile savaş meydanında sona erecektir. I. Murat 1389 yılında Kosova Savaşında şehit düşer. Bölgedeki barış onun zamanında da devam etmiştir. Fakat Gebze ve çevresi büyük bir gelişme gösterememiş, devletin iç noktalarında yer alan, ordugah yerleşimi olarak varlığını sürdürmüştür.

Babasının başlattığı fetih hareketlerini sürdüren Yıldırım Beyazıt, yönetimi sırasında Anadolu'da ve Rumeli'de yeni zaferler kazanmış devletin sınırlarını dahada genişletmiştir. Sürekli Bizans'lada uğraşan Beyazıt, İstanbul'u bir çok kere kuşatmış fakat başarılı olamamıştır. Bu hareketleri karşısında Bizans'ta boş durmamış, ufak çaplı saldırılarla yarımadaya defalarca girmiştir. Saldırılardan sonuç alamayan Bizans, yeni bir Avrupa hareketini sağlamak amacıyla, yardım arayışı içerisindedir. Anadolu'daki

beyliklerde büyüyen Osmanlı tehlikesi karşısında Timur'dan yardım istemekteydiler. Sonunda iki ordu Ankara'da karşı karşıya gelir Beyazıt'ın 1402 yılındaki yenilgisiyle, devlet yıkılmış, Anadolu ve yarımada kara günler yaşamaya başlamıştır. Timur Orduları Şehzade Süleyman Çelebi'nin peşine düşmüşler ve bu arada bir çok kentide tahrip etmekten geri kalmamışlardır. Süleyman Çelebi ise Gebze üzerinden Anadolu Hisar'a kadar geri çekilmek zorunda kalır. (Aralık 1402).

Bu arada, İzmit'i de kuşatıp yarımadayı zorlayan Timur güçleri, Bizans'tan alınan verginin kendilerine verilmesi ve Süleyman Çelebi'nin Timur'un huzuruna çıkması şartını ileri sürerler. Bu taktirde yarımada Osmanlılar'a bırakılacak ve Rumeli'deki topraklara da girilmeyecektir. Bu görüşmeler sırasında, Çelebi'nin elçiside Gebze'li Şeyh Ramazan'dır. 8/Mart/1403 günü Beyazıt'ın ölmesi anlaşmayı etkilememiş, Çelebi Bizans'ın da yarımadayla Rumeli'ye geçerek hükümranlığını ilan etmiştir[56].

Beyazıt'ın ölümüyle Fetret (Aralık) dönemi başlamış olur. Kardeş kavgalarıyla geçen uzun yıllar devletin sarsılmasına yolaçar. Yarımada ise tarihinde bir çok kere yaşadığı kötü yazgısıyla yine karşı karşıyadır. Bölge tekrar sahip değiştirecek ve tahriplere sahne olacaktır. Kültür kesişmelerinin en çok yaşandığı ve bir çok iz bıraktığı devreler, özellikle bu döneme rastlar.

Süleyman Çelebi Timur'dan aldığı izne de dayanarak, Bizans İmparatoruyla, Venedik ve Ceneviz elçileriyle görüşmüş, 1403 tarihinde Gelibolu anlaşmasını imzalamıştır.

Bu anlaşmaya göre, Süleyman Çelebi Anadolu sahilindeki Kartal, Pendik, Gebze ve bazı adaları Karadeniz sahilini, Rumeli'de birçok yeri Bizans'a terkeder[57]. Küçük kardeşi Kasım'ı ve kızkardeşi Fatma'yı da İmparatora rehin olarak bırakır.

Süleyman Çelebi'nin sefahate düşmesi, Şehzade Musa Çelebi'nin devlete sahip olma istekleri karşısında diğer kardeş Çelebi Mehmet'te boş durmamaktaydı. Kardeşlerini yenerek, devleti yeniden kurma çabalarına girişen Çelebi Mehmed yarımadayı da tekrar sınırlara dahil etmek amacındaydı. Buraların yeniden fethi için sultan, Timurtaş oğlu Ali Bey komutasındaki kuvvetler bölgeye yolladı. Önce Hereke kalesi alındı. Sonra eski Gebze kuşatıldı, düşmanın karşı koyması üzerine kale yağma edildi[58].

1420 yılında bir defa daha fethedilen Gebze, artık tamamen Türk hakimiyetinde olacaktır. Kayıtlarda Türk tarihçilerinin de bu konudan bahsettikleri görülür. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şöyle der; "Hâlâ o harabelerden Gebze'de nice eserler meydanda ve görünür. Fakat sonra kral Konstantin yine burada büyük bir kale yapıp şehri tamir eder. Sonra Çelebi Sultan Mehmed, bu kaleyi fethedip - Küffâra yatak olmasın - fikriyle harab etmiştir. Sonraki kalenin eserleri yer yer görünür" [59].

Aşık Paşa oğlu Ahmet Aşıki ise olayı şöyle ifade eder; "Sultan Mehmet Bursa'da imaret yaptı. Ana bir kaç kafir köylerin istedi kim vakf ede halk eydür. Sultanım! Bu deniz kenarında hayli köyler vardır kim kâfir köyleridir.

Müslüman vilâyetinin içinde olurlar ve illâ İstanbulludur dediler. Sorup bildikten sonra üzerlerine leşker gönderdi. Köyün birisi Geybüveyzeden öte Herekedir. Kâfiri gördükim asker gelir, hisarı bıraktı, İstanbula kaçtı. Biri dahi eski Geybüveyzedir. Ol hayli cenk etti, anı yağma ettiler, aldılar, evlerini Müslümanlara verdiler. Biri dahi Darucadır. Ol ahd ile itaat etti. Anı dahi imarete vakfetti ve biri dahi Kartaldır anın dahi kafiri kaçıp İstanbula gitti. Elhasılı kelâm bu deniz kenarındaki kâfir hisarcıkları kim vardır. Şimdiye değin kâh kafire döner idi ve kâh Müslümana döner idi. Murat Han oğlu Mehmede değin" [60].

Ahmet Aşıkı'nin de bahsettiği gibi Çelebi Sultan Mehmet fethettiği bu yerleri Bursa'da yaptırdığı külliyesine vakfetmiştir[61]. Cihannûma adlı tarihi neşriyatta bu vakfiyeden şöyle sözedilir; "Cami'e hatip ve huffaz ve imam müezzin ve medreseye müderris ve Mu'id ve imarete mütevelli ve câbi ve vekilharç tayin edip ve imarete bir çok köyleri vakf etmek istedi"

Tarihçilerin bahsettikleri arasında, Gebze'nin yeriyle ilgili önemli noktalar vardır. Çelebi Sultan Mehmed'in eski Gebze'yi fethetmesi, burada eski bir yerleşmenin varlığını göstermektedir. Türkler tarafından kullanılmayan fakat fetret döneminde Bizans tarafından imar edilip yerleşilen bu yerin, daha önce bahsettiğimiz eski Gebze olduğu kesindir. Bizans yerleşmesinin enkazından faydalanılarak yapılmış binalardaki devşirme malzemeler ve bu günkü Gebze'nin her tarafında görülen tarihi parçalar bu görüşü kanıtlamaktadır.

İlyas Çelebi'nin oğlu olan Fazlullah Paşa bu dönemlerde Gebze'nin yöneticisi ve kadısıdır. Dedesi ve babası gibi oda devlete büyük hizmetler vermiştir. Halen mezarı Gebze' de bulunan Paşa, burada imar faaliyetlerinide sürdürmüştür. Bölgenin Bizans'a geçtiği sıralarda görevini daha iç bölgelerden yürütür. Bizans'la yapılan görüşmelerde bir çok kere elçilik ve vezirlik görevini de üstlenmişdir[62].
1420 yılında Beyazıt Paşa'yı İznikmit sancağının başına getirip, Gebze ve diğer köyleride buraya bağlayan Çelebi Sultan Mehmed Bursa'ya döner. Kısa bir süre sonunda 1421 yılındaysa vefat eder. Yerine geçen II. Murat ve onun oğlu olan Fatih Sultan Mehmet döneminde devletin gücü artmakta, sınırlarıda genişlemektedir. Bölgede ise yerel çekişmelerden başka büyük bir olay ggörülmez. Bu dönemdė imar çalışmaları artmıştır. Fazlullah Paşa'da Gebze'deki görevini sürdürmektedir. Fakat Gebze hala ordugah yerleşimi olarak kullanılmaktadır. Bizans'ın varlığı ve Gebze'yle arasındaki mesafenin yakınlığı bunun başlıca nedenleridir.1453 yılında İstanbul'un alınması Gebze içinde yeni bir dönem başlangıcıdır. Bu tarihten sonra Gebze, Anadolu - Avrupa arasındaki yolun, önemli bir noktasıdır. Ogünkü yolculuk esaslarına göre İzmit ile İstanbul arasında bir günlük mesafede yer alan konaklama veya menzil kenti olarak tarihte uzun yıllar varlığını sürdürecektir.

İstanbul'un kuşatma çabalarına katılan yarımada halkı, ordunun bölgede hazırlanmasına ve Anadolu'dan gelen yardımın İstanbul'a ulaştırılmasınıda sağlamıştır. 1453 ten sonra Osmanlı Derbent teşkilatı esaslarına göre düzenlenen bu

yerleşmeler, devletin iç noktalarında yer alır.

1481 yılında bir sefere hazırlanan Fatih Sultan Mehmet, ordusuyla Gebze yakınındaki Hünkar çayırı denen yerde mola vermiştir. Mola esnasında öldüğü veya zehirlendiği söylenen Fatih'in cenazesi gizlice İstanbul'a götürülmüştür. Bu ünlü Türk büyüğünün öldüğü çayırda daha sonra Hümkar Çeşmesi adlı eser yapılmıştır.

Yerine geçen II. Beyazıt devrinde İstanbul ve yarımadayı etkileyen büyük bir deprem olur. 14/Eylül/1509 tarihli depremde Gebze'deki kubbeli camilerin tümü ve diğer bir çok yapılar enkaz haline gelmiştir. Çoban Mustafa Paşa konağında atları ile üç yüz suvari ilk anda hayatlarını kaybedenler arasındadır. Yavuz Sultan Selim devrinde, bu devirde depremin tahriplerinin onarılması ve yeni eserlerin yapılması sürdürülmüştür. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi de bu eserlerden biridir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde tamamlanan külliye, Gebze'nin batıya doğru gelişmesini sağlamıştır[63]. (1523)

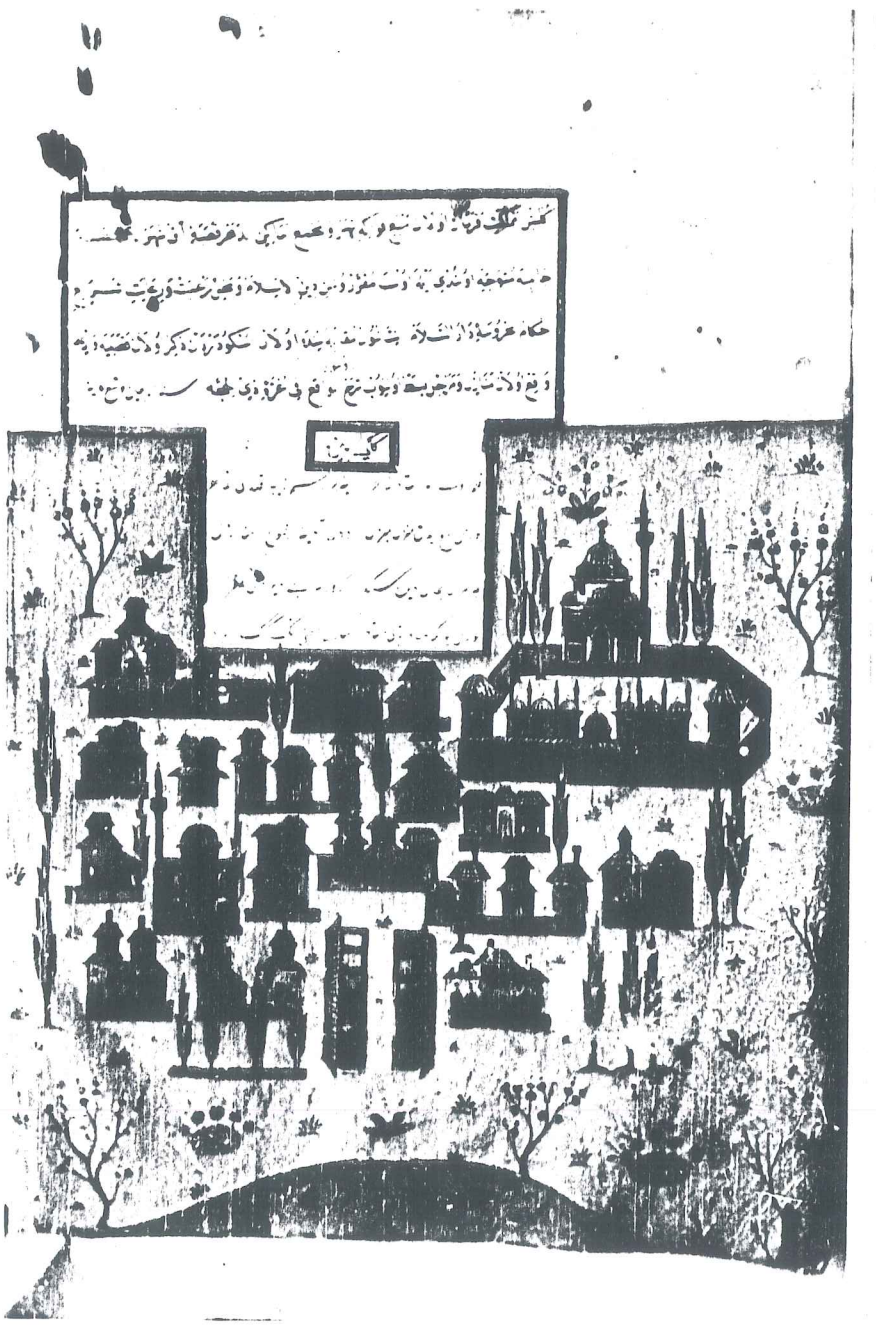
Kendi adına menzil külliyeside kuran Çoban Mustafa Paşa, Gebze'nin gelişmesi için büyük hizmetler vermiştir. Yönetimde vezirlikde yapan Paşa Gebze ve eseri için devletin dört bir tarfında vakıflarda kurmuştur.

İstanbul Başbakanlık Arşivinde 733 numarada kayıtlı Kocaeli livası tahrir devfterinden öğrendiğimize göre, "eski Geybüveyze demekle meşhur mahaldeki Elmacık timarına müteallik Sancak beyi çiftliği ile yine Eski Geybüveyze Alacakilise denilen merayı Padışah Çoban Gazi Mustafa

Paşa'ya vermiştir". Sultan Selim ve Kanuni zamanında eski Gebze şehir veya köy değil yalnızca ünlü bir yerdi. İsimleri verilen çiftliklerde burada yer almaktaydı. Bu gün Gebze'nin Kalburcu divanına bağlı Elmacık köyü ile, Gebze'ye yarım saat mesafede Akse denilen bir yer mevcuttur. Eski kayıtlarda Akse'nin, Akkilise olarak geçtiği bilinmektedir. Buralarda yapılacak araştırmaların Eski Gebze'nin yerini meydana çıkardığı sanılmaktadır[64].

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Irak'a yapılan sefere minyatür sanatçısı Matrakçı Nasuh'da katılmıştır. Sanatçı sefer sırasında geçilen ve konaklanan yerlerde çalışmalar yapmıştır. Beyan-1, Menzil-1 Sefer-i Irakeyn adlı kitabında yer alan bu çalışmalar içerisinde Gebze'de görülür. (Resim-2) Üstünde Gebze sözünün yer aldığı minyatür de bu günkü Türk yerleşmesinin eski hali resmedilmiştir. Tarihi eserlerin ve evlerin gösterildiği minyatürde Gebze, açık bir yerleşim görünümündedir[65]. Salâhi Matrakî adıylada tanınan sanatçı, bölgede başka bir yeri resmetmemiştir. Eskihisarı ve eski Gebze'yi göremeyişinin nedeni herhalde Anadolu'ya giden yolun güzergahının değiştirilmiş olmasıdır. Yolun yeni kurulan yerleşmeden geçmesiyle bu yerler arka planda kalmıştır[66].

Evliya Çelebi'de, Erzurum yolculuğu sırasında Gebze'de konaklamış ve yerleşmeyide şu sözleriyle anlatmıştır; "Gebze kelimesi Gelbize'den galattır. Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul fethinden sonra burayı mamûr etmiş, Kocaeli toprağında yüzelli akçeli kazadır. Sultan Süleyman

Resim - 2 Sâlahi Matraki'nin Gebze minyatürü.

asrında köprü sahibi meşhur Koca-Mustafa Paşa burada çok büyük câmii yaptırdığından ana vakf olarak verilmiştir. Mütevellisi hâkimdir. Bir yüksek dağın tepesinde olup, denizden bir saat uzak, susuz dağ başı bir yerdir. Hepsi bin kadar mamûr bağlı bahçeli eski tarz evleri, üç câmii şerifi vardır"[67]. Çelebi'de Eskihisar ve diğer yerleşmeden sözetmemiştir.

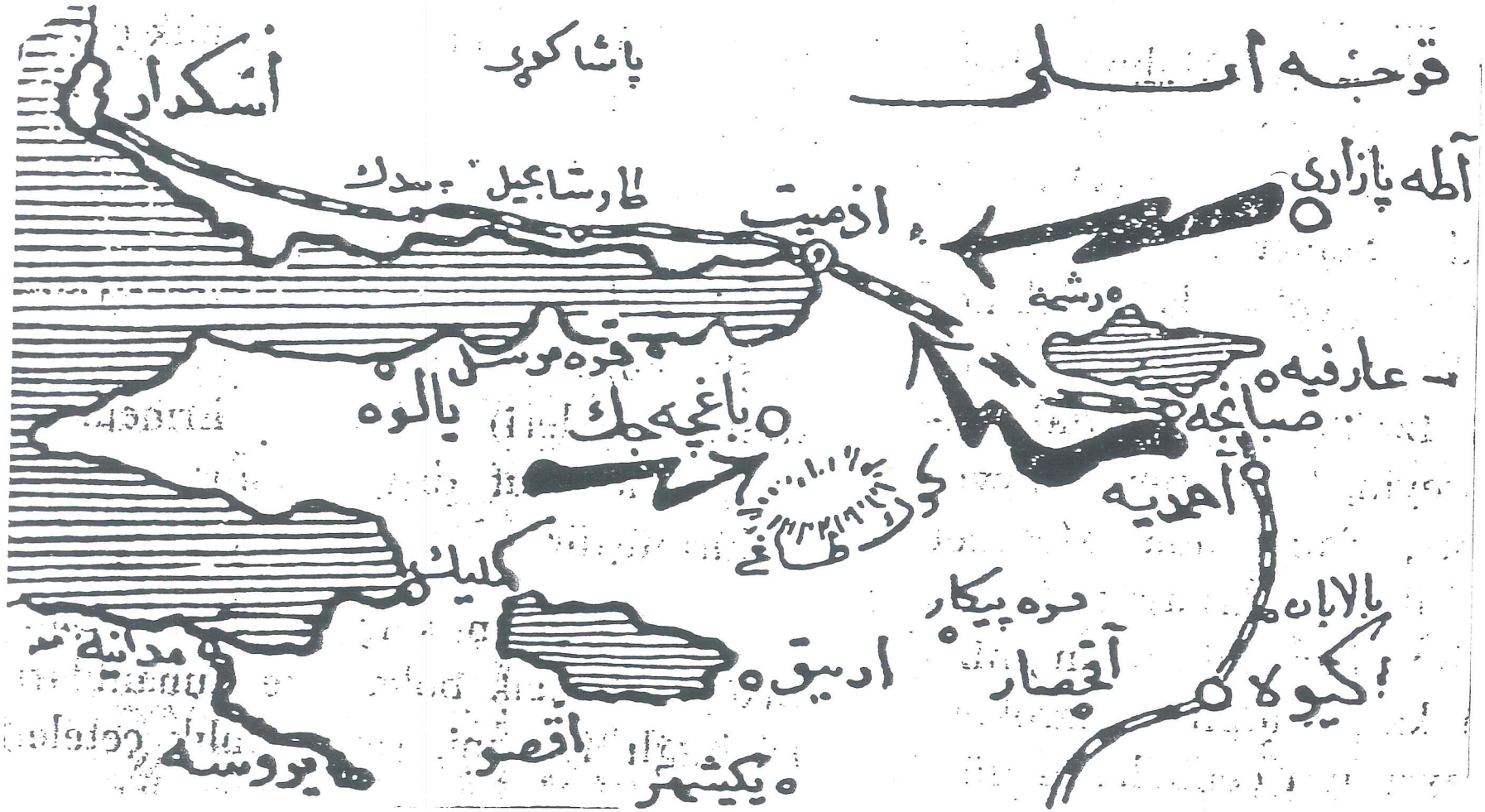
Gebze Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına kadar sınırlara dahil kalmıştır. Kimi zaman İstanbul'a, daha çokta Kocaeli'ye bağlı bir kaza olarak, önemli bir yer niteliğini uzun yıllar korur. Bölgede iç çekişmelerden başka önemli bir olay olmamıştır. Bu ayaklanmaların en önemlisi 1649 yılındaki Abaza isyanıdır. Devlet güçleri ile isyancılar arasındaki çatışmalar Gebze ve civarında gerçekleşmiştir[68]. II. Meşrutiyetin ilanından sonraki olaylar da Gebze ve civarında yaşanmıştır. 31/Mart/1909 'da meydana gelen çekişmeler V.Mehmet Reşat'ın başa geçmesiyle son bulmuştur[69].

1. Dünya savaşında yenik düşen Osmanlı İmparatorluğu Mondros mütarekesini imzalamıştır. Mütareke şartlarını istedikleri şekilde yorumlayan işgal kuvvetleri Anadolu'yu ve Trakya'yı istila edip halka zulûm etmeye başlamıştır. Karışıklıktan istifade eden azınlıklar ve adi çetelerde çıkar sağlamak amacıyla harekete geçmişlerdir. Gebze ve çevreside, bu kara günlerden en çok etkilenen yerlerdendir. 1920 yılında İngilizler'in bölgeyi işgaline, 1921 yılının başlarında Yunanlılar da katılmışlardır. Özellikle Yunanlılar'ın halkı sindirmek amacıyla yaptığı zulûmler ve

tahripler Gebze'nin yaşadığı son talihsizliklerdir.Anadolu içerisinde yenilgiye uğrayan Yunan kuvvetleri amaçlarına ulaşamamamın üzüntüsüyle ve ölüm korkusuyla geldikleri yoldan geriye kaçmıştır. Kaçış güzergahları yarımada üzerinden İstanbul olan düşman kuvvetlerinin bir çoğuda bölgedeki limanlardan gemilerle uzaklaşmışlardır. Bu başarıda kendi milis kuvvetleriyle düşmana karşı koyan Müslüman çetelerinde payları büyüktür. Haziran 1921 tarihinde geri çekilen düşman kuvvetlerinin güzergahını gösteren bölgeyi Harita-8 'de görmekteyiz. Aynı yıl basılmış İleri gazetesinin bir sayısında da yarımadanın geri alınışında büyük emekleri geçen Binbaşı Dayı Mesut'tan bahsedilmektedir. Bu sayıda yine düşman kuvvetlerinin kaçış yolunu gösteren bir haritada yer almaktadır. (Harita-9)[70].

Bu yıllarda Gebze, Anadolu'nun en dikkate değer yerlerinden biridir. Türk kuvvetlerinin biraz ilerisinde İngiliz askerleri bulunmaktaydı. 18-19/Ocak/1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye-Ankara Gazetesinde Atatürk'ün bölgeyi ve Gebze'yi ziyaret ettiğinden bahsedilir. Atatürk Gebze'deki askeri birliklerin durumundan memnun kalarak geri dönmüştür[71]. (Resim 3-4) İstanbul'unda terkedilmesinden sonra Gebze ve çevresi tamamen emniyet altına alınmıştır.

29-Ekim-1923 'de Cumhuriyetin ilanıyla, yeni iller kanuna göre sancaklar illere dönüştürülmüştür. Bu tarihte İl olan İzmit'e bağlanan Gebze o günden beri gelişimini ve varlığını Türkiye Cumhuriyetinin en önemli kazalarından birisi olarak sürdürmektedir.

Harita- 8 | Yunan Kuvvetlerinin kaçış yolunu gösteren harita |

Harita- 9 | İleri Gazetesinde basılmış olan kaçış haritası |

Resim - 3

Atatürk Gebze'de

Resim- 4

Atatürk Karargah yolunda

Eski ve yeni Gebze kuruluşundan beri, dünya ticaret yollarının üzerinde, deniz ile kara yollarının birleşiminde, yine doğal bir liman görünümündeki körfezin kenarında kurulmuş olmasından dolayı bir çok ulusun, yerleşmek, değerlendirmek için ilgisini çekmiştir. Bu nedenle de asırlar boyu belirli bir doğrultuda rahata ve huzura kavuşmamıştır. Bölge, istikrarlı ve uzun ömürlü devletlerin yönetiminde kendini bulmuştur. Kurulduğu ve üzerinde bulunduğu yerin önemi oranında,tarihteki izlerini de bu dönemlerde bırakmıştır. Bir çoğunun günümüze de kaldığı bu izlerin kaybedilmesi eskinin yarınlara diğer kuşaklarada iletilmesi bakımından çok önemli bir konudur.

- Osmanlı İdari Teşkilatında Gebze

Günümüze kalan tarihi belgeler arasında, Gebze'nin Osmanlı idaresindeki konumu ile ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. Özellikle İstanbul Başbakanlık arşivinde bulunan tapu, maliye ve mühimme defterleri konuya ışık tutan belgelerdir. Devlet Salnameleride önemli bir diğer kaynaktır. Bu kaynaklardan faydalanarak Gebze'nin Osmanlı idaresindeki durumunu ve kurulan vakıfları bu bölümde iletmek yerinde bir fikir olacağı kanısındayım.

Gebze Osmanlı idaresine geçince Kocaeli Livasına bağlanmıştır. En eski tarihli belgelerde kaza olarak görülür. Bununla beraber bazen nahiye olarakda geçmektedir. Farklı dönemlerde yapılan değişikliklerle Gebze kazasına ait tımarların sayısı bazen artmış bazende eksilmiştir.Kayıtlarında tarih sırasında iletilmesi, değişikliklerin nasıl olduğu hakkında

fikir verecektir.

Başbakanlık arşivinde 116 numarada kayıtlı 929 Hicri (1522-23) tarihli Kocaeli Livasının tahrir defterinde Gebze'yle ilgili geniş bilgiler mevcuttur. Toprak idaresi ve vakıflar bakımından önemli olan bu bilgiler aşağıda sıralanmıştır.

. 1600 Akçe geliri olan Aslıhan köyü ile 1600 akçe geliri olan Soğanlı köyleri Bali Ağaya arpalık olarak verilmiştir.

. Geliri 3595 akçe olan Yapya köyü ile 2849 akçe gelirli Yazır köyü ve 1435 akçe gelirli Zekeriya köyü; Murad veledi Şeyh Fahreddin'e terakki bedeli olarak iltizam suretinde 9454 akçeye verilmiştir.

. Ensar köyü ise geliri 1992 akçe olarak İstanbul şehir emini Beyazıd Çelebiye arpalık olarak verilmiştir.

. Geliri 2606 akçe olan Kamagülü köyü Bali Veled-i Mehmed'e terakki bedeli olarak iltizam suretinde 3122 akçeye verilmiştir.

. Küçük Merdibanlı köyü (Karamanlu) geliri 2200 akçe, Büyük Merdibanlı köyü geliri 1500 akçe, Viran köyü geliri 2008 akçe, Haculu mezrası geliri 544 akçe; bu üç köy ve Haculu mezrası (toplam 6252 akçeye) Mustafa Veled-i Şeyh Zâde'ye arpalık olarak verilmiştir.

. Geliri 2700 akçe olan Alaca Kilise köyü, geliri 1550 akçe olan Bozkopan köyleri, İmerze veled-i Murad Hana verildi.

. Geliri 3454 akçe olan Şefiklu köyü ise Hacı Yusuf'a arpalık olarak verilmiştir.

.3150 akçe geliri olan Sıralu köyü, geliri 1800 akçe olan

Pelitlü köyleri Mehmed, Mustafa ve İbrahim evladı Hamza'ya arpalık olarak verilmiştir. Toplam gelir eşit olarak üçü arasında paylaşıldı.

. 300 akçe geliri olan İskele köyü Hamza Veled-i Mehmed'e verilmiştir.

. Geliri 3369 akçe olan Çerniklü köyü, 1319 akçe geliri olan Elmacık köyü Hasan Veled-i İbrahim'e arpalık olarak verilmiştir.

. Katip İsa'ya bazı mezraa ile 3896 akçelik tımar verilmiştir. Bazı tımarlar zamanla elinden çıkmış, elinde kalan toplam 1906 akçe üzerine kayd olmuştur. Katib İsa'ya geliri 1136 akçe olan Uzun Hamid köyü, Semendend köyüne bağlı geliri 300 akçe olan Kızılca viran ve Alanlu mezraası ve 470 akçe geliri olan Tumrul mezraası verilmiştir.

. 1200 akçe geliri olan Tekfur Çayırı Sadrazam Hazret-i İbrahim Paşa'ya has olarak verilmiştir.

1522 -23 tarihli yukarıda adları yazılı olan tımarlı köylerin kaydı vardır. Buna göre Gebze, 21 köy ve 4 mezraası olan bir kazaydı.

. İstanbul Başbakanlık Arşivinde 630 numarada kayıtlı 999 Hicri (1590-1591) tarihli bir deftere göre Gebze kazasındaki tımarların sayısı ve gelirleri artış göstermiştir. Gebze'ye bağlı köylerin adları defterdeki sıraya göre aşağıdadır.

. Merkeze bağlı olan yerleşmeler:

. Nefs-i Gebze tabi-i mezbur hase-ı mirliva, Beytül mal ve malı gaib ve gayrehu fi sene, Soğanlı köyü, Aslıhan köyü, Deve Hamed köyü, Tuğrul mezraası, Camuz Viran mezraası,

..... köyü[72], Elmacık köyü, Şefiklü köyü (Özürdere), Özür Beyi köyü, Orhanlu köyü, Sevindik köyü, Zemenpınarı mezraası, Karagüllü köyü, Eşiklü köyü, Deliklü köyü, Kozluca köyü, Sıralı köyü (Resüllü) ve İbrahim mezraası (gelirleri birleşik), Ensarlu köyü ve Resül mezraası, Pelutlü köyü, Güllü köy, Hallu köyü, Ömer köyü, Buldan oğlu köyü (Akpınar), Behram köyü, Davutlu köyü, Karagüllü köyü, İshaklu köyü, Irgat köyü, Güllüce köyü, Alaca Kilise köyü, Küplüce köyü, Yahya köyü, Özürlü köyü, Hacı Faki köyü, Şemseddinlü köyü, Otaç köyü,Eğri köyü, Bayırlı köyü, Samadan köyü, Büyük Başlu köyü, Bayat köyü, Akkilise köyü, Umurca köyü, Ediklü köyü (Karaali), Akviran köyü, Kayser köyü, Kaçarlı köyü, Taşlu Geçit köyü (Şeyhlü), İdüklü köyü, Selikler köyü, Yayalar köyü, Mazlum köy, Salih köyüne bağlı Hızır mezraası, Musiçe köyü, Şeyh köyü (Dubayova), Kurdköy, Küçük Sulu köy (Sâlih), Yenice köyü, Faduklu köyü, Eyzirlü ve Sarılu köyleri, Narlu köyü (Musullu), Viran köyü, Küçük Nerdibanlu köyü (Karamanlu), Yakacık köyü, İlesolnuk köyü, Bulgurlu köyü, Çerkeşlü köyü,Tavşanlu köyü, Demircilü köyü, Sekili köyü, köseler köyü, Orhanlu köyüne bağlı Topaçlı mezraası, Kaçarlu köyüne bağlı Örnek mezraası, Tuzalan mezraası, Hacılu köyüne bağlı Mersim mezraası, Pendik köyüne bağlı Sevenci mezraası, Korucu mezraası, Kızılca Viran ve İrlegolu mezraları.

. Bazdar Tımarları:

Doğancı Paşa Yiğit köyü (Bektaşlı), Doğancı İsmail köyü, Bozöyük, Turbeyi mezraası, Ömer mezraası, Küçüki mezraası, Polatlu mezraası, Ormanlar (Defter-i kühnede mülk-i Davud

Paşa diye kayd olmuş), Çayır ("iki kıt'a der tasarruf-i Behros Ağa oda başı-ı padişah âlempenah Hasıl bervech-i maktu'fi sene 15" diye kayıtlıdır), Mezraa (Timurtaş etrafı tâbi-i Gebze ve Şile), Nefs-i Üsküdar.
Hicri 999 tarihli defterde de Gebze yine, Kocaeli Livasına bağlı bir kazadır. Kazaya bağlı köylerinve mezraaların sayısı artmış 21 köyden 74 köye, 4 mezraadan 20 mezraaya çıkmıştır.

16. Yüzyıl sonlarında Gebze yine Kocaeli'ye bağlıdır. Başbakanlık arşivindeki 733 numaralı tapu defterinde ise Gebze Kocaeli'ye bağlı nahiye olarak kayıtlıdır.

17. Yüzyıl başlarında ise Gebze tekrar Üsküdar'a bağlanmıştır. 26 Cemaaiyelevvel 1047 hiri (17/Ekim/1637) tarihli bir hükümden Gebze'nin Üsküdar'a bağlı bir nahiye ve 32 köyü olduğunu anlıyoruz[73].
19. Yüzyıl sonlarında Gebze merkezine bağlı 25 köy ve bir nahiyesi vardır. Darıca isimli nahiyesine bağlı 17 köyüde bulunmaktadır. Toplam 42 köy ve bir nahiyesi olan Gebze'nin bu yıllarda sınırının küçültüldüğü görülmektedir[74].

1331 hicri (1914 - 15) yılına kadar olan devlet Salnamelerinde Gebze'yi bir kaymakam ve naib yönetmektedir. Daha sonraları bu kadro genişletilmiştir. 1914 den sonra kaza idaresini şu kişiler oluşturuyordu; Kaymakam, Kadı ve bedayet mahkemesi reisi, Müftü, Müdde-i Umumi ve Müstantik[75].

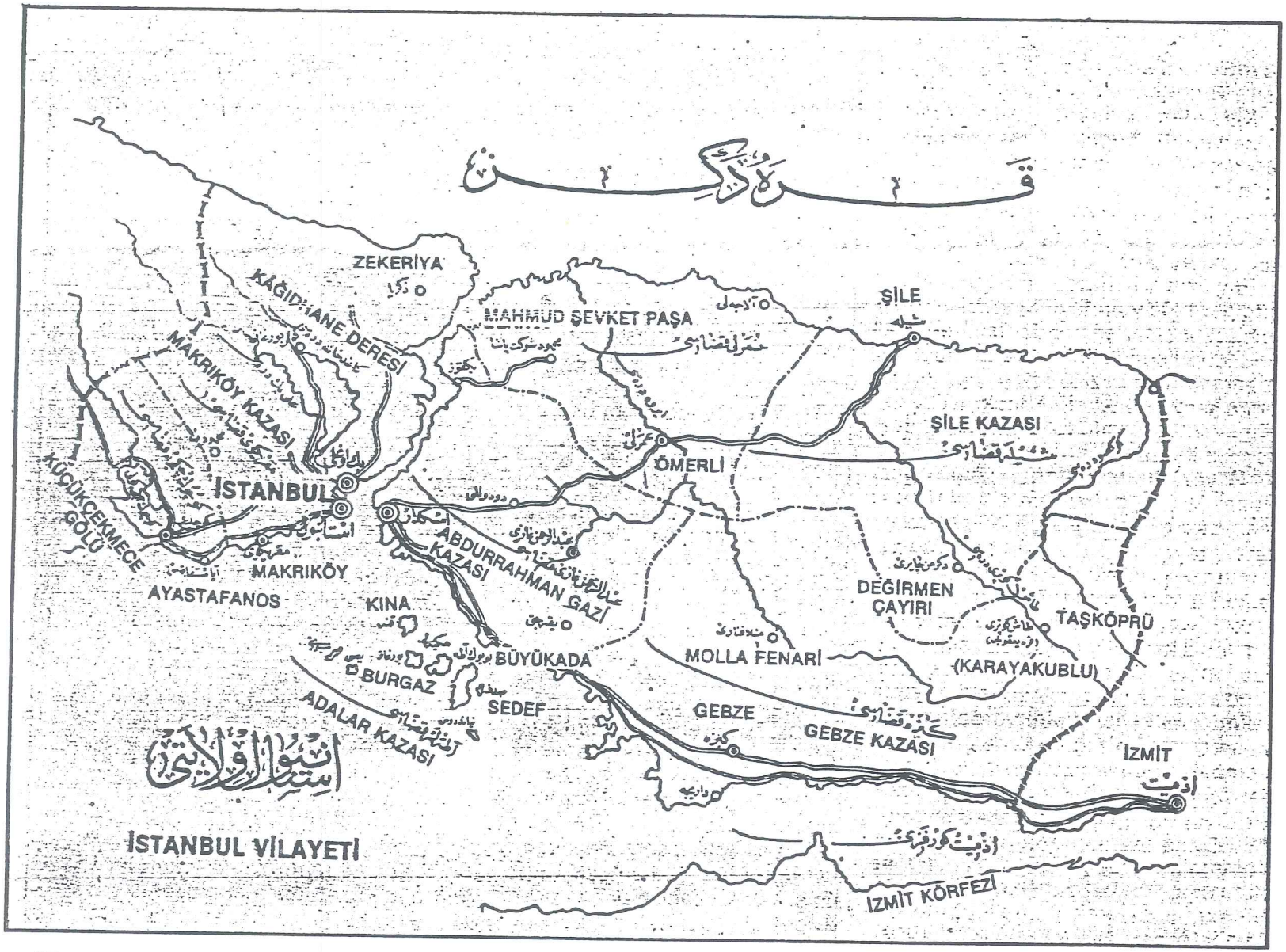
Dahiliye vekaletinin çıkarttığı köylerimiz adlı dergide, Kocaeli vilayetine bağlı Gebze kasabasının 3 nahiyesi ve 116 köyü vardır. Darıca nahiyesine bağlı köy yoktur.

Taşköprü nahiyesinin 84 köyü, Mollafenari nahiyesinin 11 köyü vardır. Geri kalan 21 köyse merkez Gebze'ye bağlıdır[76].

Harita-10 da Gebze'nin İstanbul sınırlarına dahil olduğu görülmektedir. Haritada Gebze'nin sınırları ve nahiyeleride gösterilmiştir[77].

Yine devlet salnamelerinden faydalanarak Gebze'de kaymakamlık ve naiblik yapan kimselerin isimlerini tesbit etmekteyiz. 1297 hicri (1879-80) yılından 1327 hicri (1909) yılına kadar görev yapan kişiler aşağıda belirtilmiştir.

Yıl	Memuriyet ve isim	Salname Sayfa no
. Hicri 1297 (1880)	Kaymakam Kamil Bey	187
	Naib Nasreddin Bey	
. Hicri 1298 (1881)	Kaymakam Zihdi Bey	157
. Hicri 1306 (1888)	Kaymakam Vasfi Efendi	384
	Naib Mehmed Mahir Efendi	
. Hicri 1310 (1892)	Kaymakam Halid Bey	456
	Naib Ahmet Tevfik Efendi	
. Hicri 1314 (1896)	Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey	542
	Naib Saadeddin Bey	
. Hicri 1317 (1899)	Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey	374
	Naib Bahaeddin Efendi	
. Hicri 1320 (1902)	Kaymakam Ahmet Remzi Efendi	492
	Naib Mehmed İsmet Bey	
. Hicri 1322 (1904)	Kaymakam Ahmet Ramiz Efendi	552
	Naib Recep Hilmi Efendi	
. Hicri 1323 (1905)	Naib Süleyman Faik Efendi	618
. Hicri 1325 (1907)	Kaymakam Tahir Bey	679

Harita - 10 | Gebze'nin İstanbul'a bağlı olduğu yıllara ait harita

Naib Süleyman Faik Efendi

. Hicri 1327 (1909) Kaymakam Memduh Bey 511

Naib Süleyman Sabri Efendi

- Menzil Teşkilatında Gebze

Osmanlılar zamanında ve daha öncesinde yollar, yol sistemleri büyük önem taşımaktaydı. Haberleşme, ticari ve ekonomik faaliyetler ve askeri amaçlara hizmet gibi unsurlar, hep bu yollar üzerinde gerçekleşmektedir. Bütün iktisadi faaliyetler bu yolların geçtiği yerlerde, bu yolların son bulduğu liman ve şehirlerde toplanmaktadır. Osmanlılar zamanında harp amacıyla yapılan yollar dışında bu konuda çalışma pek görülmez. Yollar genellikle gelen geçen kişilerin toprağı aşındırmasıyla oluşmuştur. Aşınmanın fazla olması o yolun çok işlek olduğunu göstermekteydi. Bu yollar arasında anayol niteliğinde olanlar da vardır[78].

Osmanlı devletinde Anadolu'daki yollar üç çeşittir:

. Sefer yolları

. Kervan yolları

. Posta yolları

İki ayrı yere ulaşan sefer yolu, ordunun ulaşımını sağlamaktaydı. Bu yollardan biride Hac yolu olarakda bilinmektedir. İstanbul'a bağlanan en önemli kervan yolu, Bağdat yoludur ve günümüze kadarda adını korumuştur[79]. İstanbul merkez olmak üzere, Anadolu'ya bağlanan yollar kol adıyla birbirlerinden ayrılmaktaydı. Sağ kol Halep'e, Orta kol Dıyarbakır'a, sol kol Kars'a bir diğer kolda İzmir'e gidiyordu. Tüm bu yollar Üsküdar'dan Gebze'ye kadar olan

mesafede birleşmekteydi. Yolların dağılım noktası ise Gebze'ydi. O günkü ulaşım araçlarının hızına göre Gebze-Üsküdar arası bir gün sürüyordu. Üsküdar'dan gelen kişiler geceyi burada geçirip sabah gidecekleri yola buradan ayrılarak devam ederdi, yada tam tersi İstanbul'a hareket ederlerdi. Gebze'nin kavşak noktası oluşu devletin buraya verdiği önemi artırmıştır. Coğrafi konumundan dolayı geçit yeri niteliğini taşıması, tarihi değeri, kasabanın önemli bir menzil noktası ve ünlü bir yer olmasındaki önemli etkendir.

Yine o günkü ulaşım şartlarına göre Gebze'nin, diğer menzillere olan uzaklığı aşağıda sıralanmıştır.

. Üsküdar menzili	9	saat
. İznikmid menzili	9	"
. İznik menzili	16	"
. Yenipazar menzili	15	"
. Kıçeli menzili	16	"
. Yalakâbat menzili	8	"
. Karamürsel menzili	6	"
. Şile menzili	6	"[80].

Osmanlı devletinin, imar ve iskan siyasetinde önemli bir yer tutan derbent teşkilatı, II. Murad ve II. Mehmed zamanında görülmeye başlamıştır. Yol üzerlerinde, bu teşkilatında teşvikleriyle tesisler kurulmuştur. Tesislerin işletilmesi ve yolcuların isteklerinin karşılanması için teşkilat, bu noktalara gelirler temin etmiş, bazı kişilerde yine bu görevlere atamıştır. Çoban Mustafa Paşa

Külliyesi, yolcuların tüm isteklerini karşılayabilecek biçimde yapılmış, Gebze'nin önemli bir yer olmasını sağlamıştır.[81]

Kocaeli Livasina ait eski maliye defterinde, Gebze'nin menzil teşkilatındaki yerine ve nasıl işletildiğine dair bilgiler mevcuttur. 1643 yılında kazada 361 nefer ve 15 hayvan avârız karşılığında bu işle görevliydi. Menzile gelir olarak 180 bin akçe tayin olunmuştu. Ayrıca çevre yerleşmelerdende bu amaçla 62500 akçe yardım alıyordu.[82] 1690 tarihli diğer defterde de teşkilatın işletilmesiyle ilgili kayıtlar mevcuttur. Defterin bu kısmının tercümesi şöyledir; 28 Cemaziyelevvel 1101 (10 Mart 1690) tarihli ferman. Gekbuze menzilinde 15 beygir ile 180000 akçeye görmek üzere 1081 (1670) senesinde mevkufat defterlerine kayd olunup lâkin 97 (1686) senesinde bir senede 6 yük.[83] Elli bin akçeye ve 99 (1687) senesinde 5 yük 15 bin akçeye olmak üzere mabeyinlerinde menzilci tutulup zikrolunan köyler ve mahalleler kadimden tayin olundukları üzere zikredilen meblağdan hisselerine düşen akçeyi mutad üzere verirler iken 17 kurradan Tuzla kariyesi reayası 62500 akçeden ziyade vermeyiz diye itiraz edince hilâfına emirler verilmemiş ise amel olunmak üzere Divan-ı Hümayun tarafından emr-i şerif verilmiş lâkin mevkufat kaydı yoktur diye kandimden veregeldikleri üzre vermeleri içün mer-i Şerif verilmiş fakat halen menzil hizmeti az olmakla eskisi gibi verip ziyade talebiyle rencide olunmamak için telhis ile ol babda ferman-ı âli ile verilmiştir.[84]

Eski kaynaklardaki kayıtlar Gebze menzilinin, derbent teşkilatında önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Ayrıca günümüzde yerleşmenin doğu kısmına hala menzilhane denmesi ve yol üzerinde kurulmuş tarihi yapılar, derbent sisteminin Gebze'yi nasıl şekillendirdiğini açıkca ortaya koyar. Hızlı ulaşım araçlarının kullanıma girmesiyle menziller arasındaki mesafelerde artmıştır. Bu nedenle Gebze yakın tarihte, etkinliğini kaybetmiştir.

2. 5. GEBZE SÖZCÜĞÜ

Gebze adı köken olarak, diğer eski yermeşmelerin ismine bağlanmaktadır. Araştırmacıların bir çoğu bu görüştedir. Bazılarıysa Libyssa ve Dakibyza isimlerini bazı ufak değişikliklerle kullanmışlardır.

Antik çağ araştırmacılarının hemen hemen hepsi Libyssa adını kullanmışlardır. Roma ve Bizans döneminde Dakibyza adı da kullanılmaya başlayan bir diğer isimdir. Okunuş açısından da bu isimlerin Gebze sözcüğünü andırması, kelimenin kökeninin çok eski olduğunu ispatlamaktadır.

18. ve 19. yüzyıllardaki araştırmacılarsa yazılarında yöreden bahsederken, daha çok değişik isimler kullanmışlardır. R. Pococke Gauise - Gebseh, F. Murhard Gebisseh, O.F. von Richter Gjabseh isimlerini kullanmışlardır. Gekbuze, Ghviza, Gavize, Dschebse, Dschebize, Gebize'de kullanılan diğer isimlerden bazılarıdır.[85] Bunların dışında Libyssa ve Dakibyza kelimelerinin bazı kaynaklarda Liussa, Libissa, Dakiviza şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Eski Gebze'nin

yerinin tam belli olmayışı gibi, ismininde köken olarak onlara bağlanması benzerlikten öteye gitmemektedir.

Yerleşmenin isminin kesin olarak şekillenmeye başlaması yine Türk dönemine rastlamaktadır. Bölgenin Osmanlı yönetimine girmesinden sonrada kullanılan isimler farklıdır. Fakat kullanılan bütün isimler benzerlik göstermektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de farklı isimler ve tariflere rastlarız. Anadolu seyahatlerinden birinde yerleşme için Kekbeziye ismini kullanmıştır.[86] Erzurum seyahatı esnasındaysa Gebze kelimesinin Gelbize'den kaynaklandığını yazmıştır.[87] Kanımca Gelbize sözcüğünün kaynağı, bölgenin sürekli el değiştirdiği dönemlerde yöre halkının köklü bir yerleşim arayışı içerisinde olduğu zamana rastlamaktadır.

İbrahim Hakkı Konyalı ise, incelemiş olduğu eski Osmanlı arşiv kaynaklarında ve vesikalarında, ismin üçüncü harfinin kâf ile Geybüyze, Geybüveyze, Geyibüveyze, Geyiboyze, Geykivize şeklinde yazıldığını söylemiştir. Halen yaşayan ismininse Gebze olduğunu vurgulamıştır. Latin harflerinin kabülünden öncede iki "k", "b", "v", "z" ve "h" ile yazıldığını, fakat yine Gebze olarak okunduğunu belirtmiştir.[88]

Gebze isminin antik yerleşmelerin adlarıyla benzerliğinin yanı sıra, Osmanlı döneminde tam olarak şekillendiği görülmektedir. Fakat antik ismin nerden ve nasıl kaynaklandığı belirsizdir.

BÖLÜM NOTLARI

1- Rıfat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, 1945, s.185.

2- Türkiye'de Turizm Beldeler, S. 15, 1981, s. 15.

3- ibid. 12

4- Avni Öztüre, Kocaeli - İzmit Rehberi, 1969.

5- Türkiye'de Turizm Beldeler, S. 15, 1981, s. 15.

6- ibid.

7- Öztüre, loc.cit.

8- Türkiye'de Turizm Beldeler, s. 15-17.

9- Avni Öztüre, Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi, 1981, s. 1-26.

10- Feridun Dirimtekin, "Gebze", T.T.O.K.Belleteni, S.263, 1963, s. 10.

11- Öztüre, op.cit., s. 169-175.

12- Erdem Yücel; Cihat Soyhan, Gebze ve Eskihisar, 1976, s. 16-18.

13- ibid., s. 18.

14- Öztüre, op.cit., s. 173.

15- Yücel; Soyhan, op.cit., s. 18.

16- Öztüre, loc.cit.

17- İbrahim Hakkı Konyalı, "Gebze", Tarih Hazinesi, C.I, S. 12, 1951, s. 590.

18- Öztüre, op.cit., s. 27-30.

19- ibid., s. 31-61.

20- Dirimtekin, loc.cit.

21- Öztüre, op.cit.,s.44-61.

22- ibid., s. 171.

23- Yücel; Soyhan, op.cit., s. 9.

24- Öztüre, op.cit., s.170-171.

25- Dirimtekin, op.cit., s. 10,13.

26- A.Müfid Mansel, "Hannibal'in Mezarı", Belleten,1968, S. 128, 1968, s. 544,545.

27- Yücel; Soyhan, op.cit., s. 21.

28- Öztüre, op.cit., s. 174.

29- Dirimtekin, op.cit., s. 10.

30- ibid.

31- Öztüre, op.cit., s.63-66.

32- ibid., s. 67-68.

33- ibid., s. 172.

34- Dirimtekin, op.cit., s. 10,13.

. Anna Commena-Alexiade (B.Leib), C.II, 229,235,s. 7, 165, 188.

. Theophanes, Boor, s. 366.

35- Öztüre, op.cit., s. 66.

36- ibid., s. 71-72.

37- Mehmet Zilli Oğlu Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, C.3, 1970, s. 166,167.

38- Öztüre, op.cit.,s. 72.

39- Evliya Çelebi, op.cit., s. 167.

40- Dirimtekin, op.cit., s. 12.

41- ibid., s. 10.

. Th. Wiegand - Hannibalsgrab-Bosphorus Mitteilungen des Deutsh. Ausf. Vereins 1907.

. G.Albert-Bosphorus Miteilungen des Deutsch Ausf Vereins 1911.

. R. Janin-Autour du Cap Acritas. Echo d'Orient, 1927 (2),287-303.

. Miliopulos-Neos Pimin, 1921, s. 347.

42- Konyalı, loc.cit.

43- Dirimtekin, op.cit., s. 10,13.

. Ch. Texier, Küçük Asya (Türkçe Tercüme), s. 132.

. Hammer-Reise von Constantinopel nach Brusse-Pesth 1818, s. 145.

. Le Chevalier-Voyage de la Propontide et du Pont Euxin, Paris, 1800, s.38.

. Tavernier-Voyage. 61, s. 7.

44- Yücel; Soyhan, op.cit., s. 20.

45- Öztüre, op.cit., s. 171,175.

46- Dirimtekin, op.cit., s. 10.

47- Öztüre, op.cit., s.73-76.

48- ibid., s.77-80.

49- Dirimtekin, op.cit., s.12.

50- Konyalı, op.cit., s. 591.

51- Öztüre, op.cit., s. 170.

52- Defter tarihsiz olup I. Ahmet devrine aittir.Kayıtın sayfa nosu 261 dir.

53- Konyalı, op.cit., s.591-592.

54- Cengiz Orhonlu, "Gemicilik", Türkiyat Mecmuası, C. XV, 1968, s. 156.

55- Öztüre, op.cit., s. 81-87.

56- ibid., s. 93-94.

57- Aşık Paşa-zâde, Tevarih-i âl-i Osman, İstanbul, 1332 (Hicri), s. 81.

58- Solakzâde, Solakzâde Tarihi, İstanbul, 1397 (Hicri), s. 133.

59- Evliya Çelebi, loc.cit.

60- Aşık Paşa-zâde, op.cit., s.93.

61- Konyalı, loc.cit.

62- Öztüre, op.cit., s. 181.

63- ibid., s. 97-100.

64- Konyalı, op.cit., s. 592.

65- Zeren Akalay, Beyan-ı, Menazil-i Sefer-i İrakeyn, 1965, s 74. (İst.Ün.Ed.Fak.Türk-İslâm Sanatı Kürsüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi).

66- Dirimtekin, op.cit., s. 10.

67- Evliya Çelebi, op.cit. s.167,168.

68- Öztüre, op.cit., s.104,105.

69- ibid., s.139.

70- ibid., s.157-168.

71- Türkiye'de Turizim, Beldeler, s.12,13.

72- Defterin köşesi yıpranmıştır, sadece geliri okunabiliyor.

73- Mûhimme Defteri, no: 85, hûkûm 9.

74- Devlet Salnameleri, 1297-1327 (Hicri).

75- ibid. 1333-1334 (Hicri), s.504.

76- Köylerimiz, 1928, s. 821.

77- Pars Tuğlacı, Osmanlı Şehirleri, 1985, s. 151.

78- Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, 1967, s. 65.

79- Tülay Reyhanlı, Osmanlılar'da Külliye Mimarisinin Gelişimi, 1974, s. 145.(İst.Ün.Ed.Fak. Türk-İslam Sanatı Kürsüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

80- Kocaeli Livası Maliye Defteri, S. 19156, 1179(Hicri), s.5.

81- Reyhanlı, op.cit., s. 146, 149.

82- Kocaeli Livası Maliye Defteri, S.4108, 1053 (Hicri) s. 20.

83- Bir yük 100000 akçedir.

84- Kocaeli Livası Maliye Defteri, S.4030, 1101 (Hicri). s. 8.

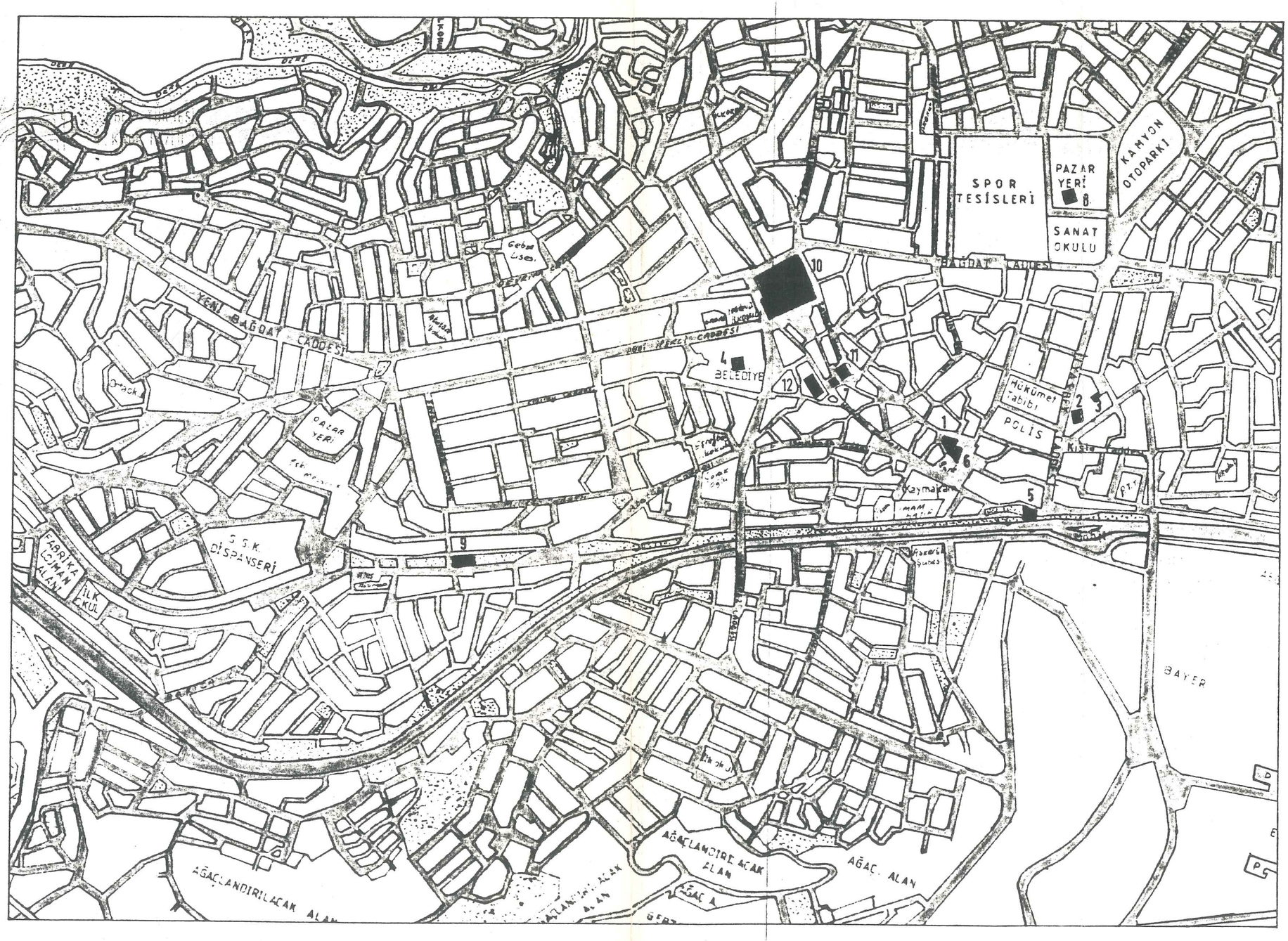
85- Öztüre, op. cit., s. 170.

86- Evliya Çelebi, op.cit., C. 13, s. 42.

87- ibid., C. 3, s. 167.

88- Konyalı, op.cit., s.590.

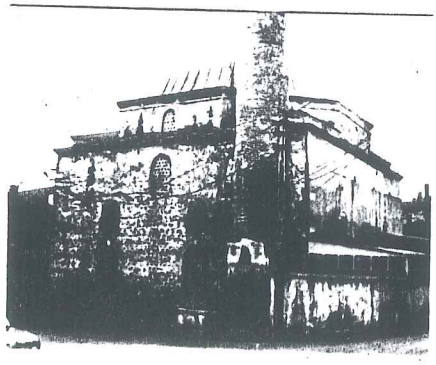
3. GEBZE_MERKEZDE YER ALAN ESKİ TÜRK ESERLERİ

1_ SULTAN ORHAN CAMİİ
2_ İLYAS BEY CAMİİ
3_ İLYAS BEY TÜRBESİ
4_ MALKOÇ OĞLU MEHMET BEY TÜRBESİ
5_ KADI FAZLULLAH BEY TÜRBESİ
6_ MENZİLHANE HAMAMI
7_ ÇARŞI ÇEŞMESİ
8_ YAZI DOLABI
9_ NAMAZGAH ve ÇEŞME
10_ ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ
11_ Ç.M.P. HAMAMI
12_ Ç.M.P. KERVANSARAYI

Çizim - 1 | Merkezde yeralan tarihi eserleri gösteren vaziyet planı

3.1. SULTAN ORHAN CAMİİ

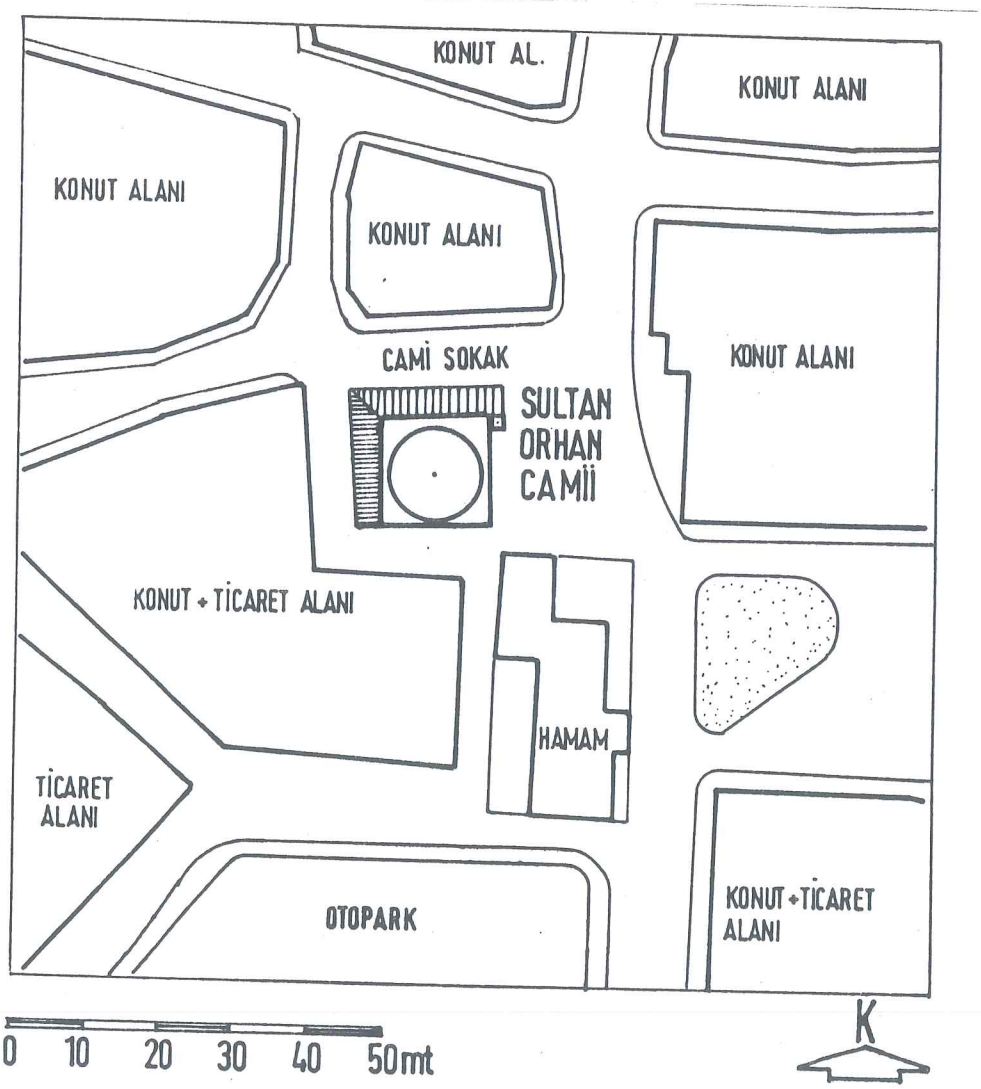
3. 1. SULTAN ORHAN CAMİİ

. Yeri -

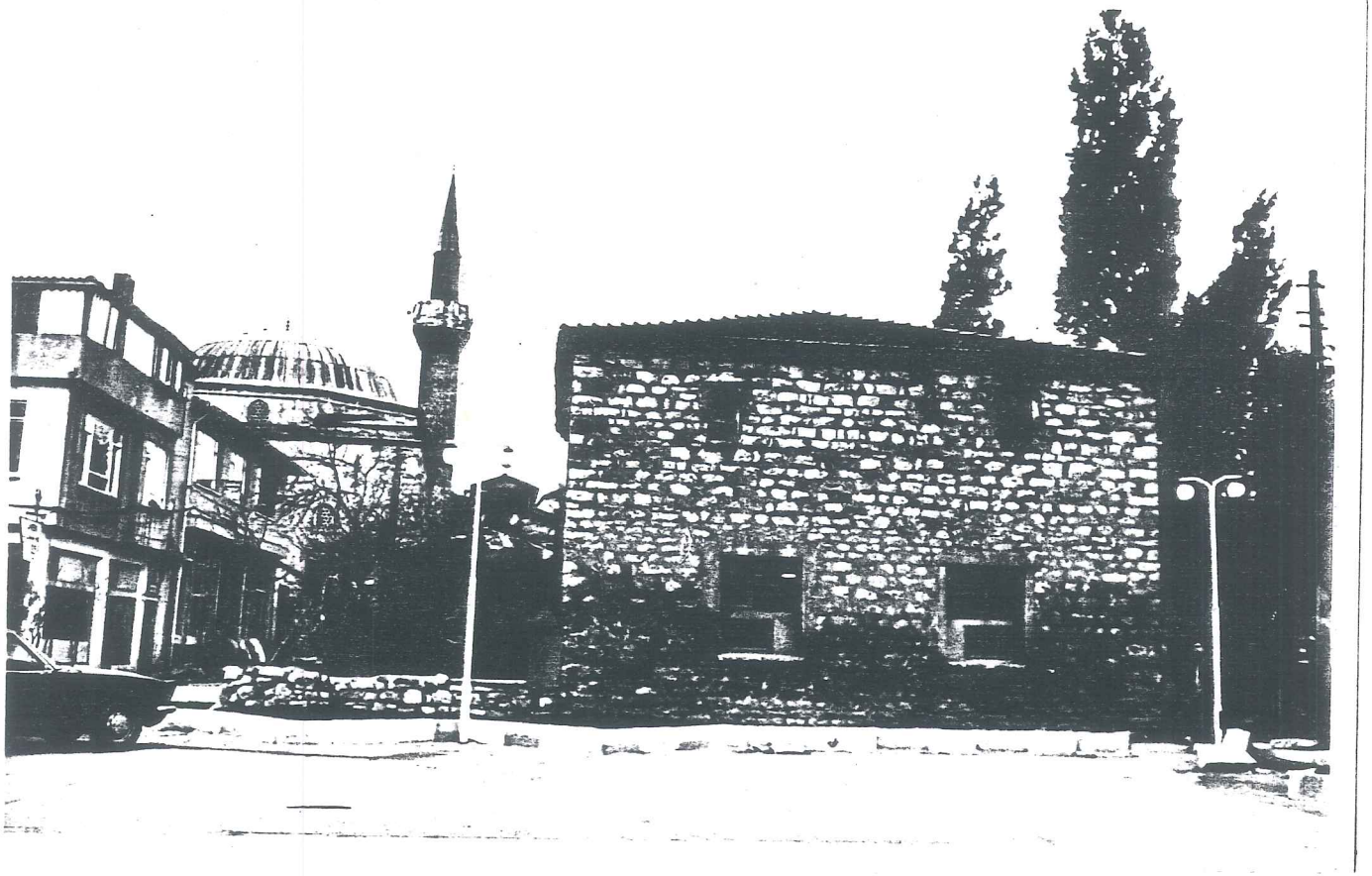
Camii Gebze'nin batı tarafında yer alır. Camii, Osmanlıların kurduğu yeni Gebze'nin merkezini oluşturmaktaydı. Daha sonraları yerleşme batıya doğru yayılmıştır. Bunda Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin batı tarafta yer almasının rolüde vardır. Kasabanın ilk kurulduğu günden bu yana, menzil yerleşmesi olarak kullanıldığını, caminin de bulunduğu mevkiye menzilhane adının verilmesinden daha iyi anlamaktayız. Ayrıca caminin mihrap duvarına paralel olarak aşağısından geçen yol bugünde Bağdat Caddesi olarak bilinir. Osmanlılar kentin kuruluşuyla, denize daha yakın olan bu önemli yolun güzergahını değiştirip bu günkü mevcut caddenin olduğu yerden geçirmişlerdir. Bu sebeplerle camii uzun yıllar, yerleşmenin merkezi konumunu korumuştur. Ayrıca bugün Gebze'nin bilinen en eski yerleşim yeride burasıdır. Caminin yakınlarında görülen eski evlerde bunun bir kanıtı olsa gerek. (Çizim-2)

Menzilhane hamamıda caminin çok yakınında yer alır. Hamam ile arasındaki yakınlık bir Osmanlı geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu iki yapı birbirlerini tamamlayan kompleks halindedir. (Resim-5)

Yapı kurucusunun ismiyle anılan Sultan Orhan Mahallesindedir. Kadastral haritaya göre pafta 7 de, 212 Nolu adanın 1. ve 2. parselini kaplar. Kuzeydoğusundan Camii sokağı, doğusundan hamamın önüne çıkan Menzil yolu geçmektedir. Batısında ve

Çizim - 2 Sultan Orhan Camii vaziyet planı

Resim - 5 Orhan Camii ve Menzilhane hamamının Bağdat Caddesinden görünüşü

güneyinde yol olmamasına rağmen dar boşluklar mevcuttur. (Çizim-3)

. Yapım tarihi=

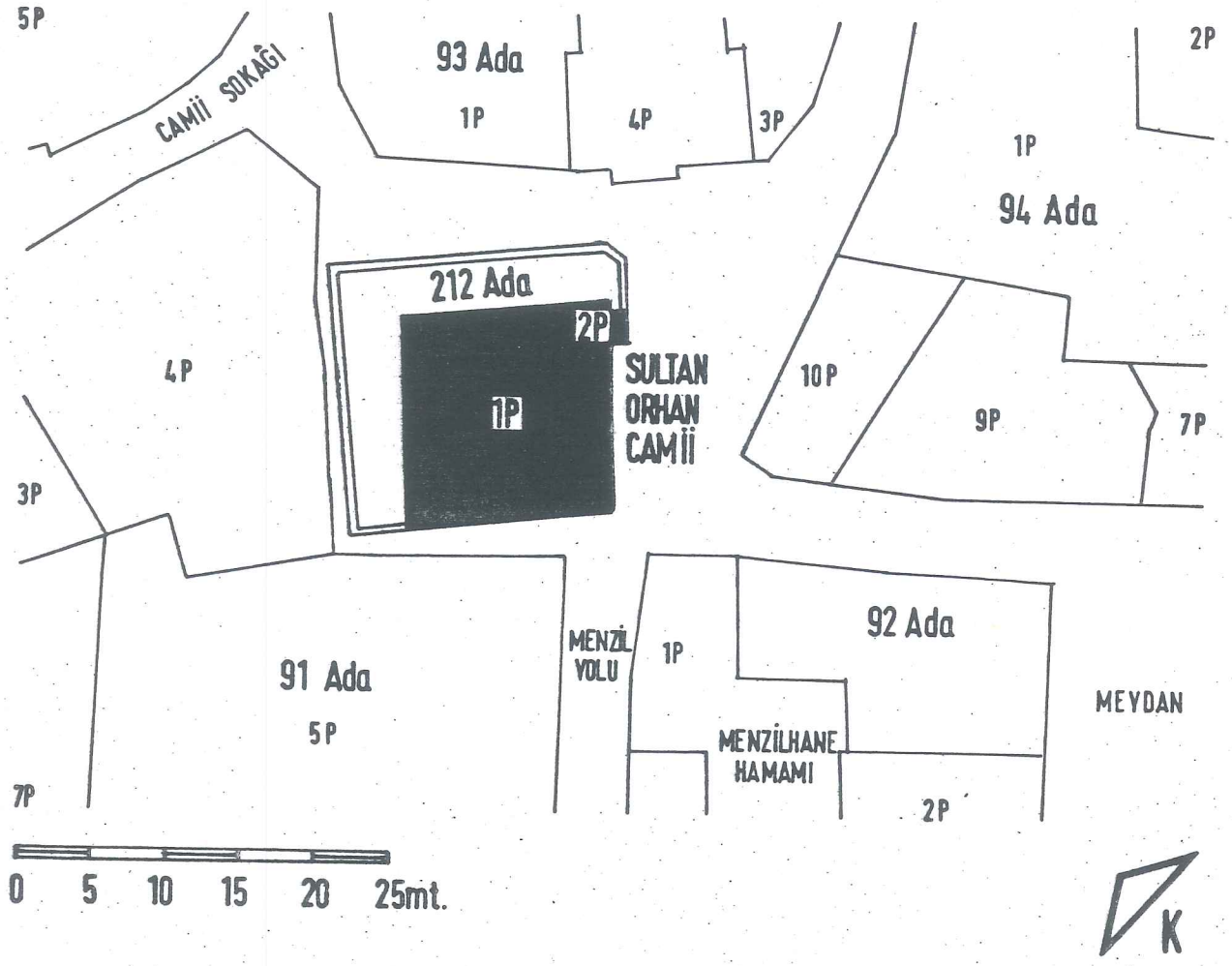
Caminin yapımı Bizans'la yapılan Palekanon savaşının kazanılmasından sonraki yıllara rastlar.Fakat caminin yapım tarihi, kesin olarak bilinememektedir. Herhangi bir yazıt veya yazılı kaynakta mevcut değildir. Tahminlere göre Hicri 726-731 yılları arasında yapılmış olması muhtemeldir. Miladi olarak 1323-1331 yıllarını tahmini yapım tarihi olarak kabul etmek gerekecektir.

. Mimari =

İlk devir Osmanlı mimarisinin örneklerinden olan caminin mimarı bilinmemektedir. Yapının mimarı gibi, diğer kısımlarda çalışmış olan ustalarında adı günümüze ulaşmamıştır.

. Yaptıran =

Camiyi yaptıran, yapıya isminide vermiş olan Orhan Gazi'dir. Gebze'nin kurucusu ve aynı zamanda devrin yöneticisidir. 1281 yılında Osman Gazi'nin Mal Hatun'dan doğan oğludur. Babasının sağlığında devletin büyümesi için büyük çabalar göstermiştir. 1320 yılında babasının vekili olarak başa geçmiş Osmanlı Beyliğinin devlet olma çabalarını başarıyla devam ettirmiştir. 1326 yılında Bursa ele geçirildi ve babası Osman Gazi vefat edince başa resmen Orhan Gazi geçmiş oldu. Bursa ise devletin başkenti olmuştur. Onun zamanında beylik çok genişlemiş, Anadolu'da ve Trakya'da birçok yer, kazanılan savaşlarla ele geçirilmiştir. 1362 yılında ölen Orhan Gazi'nin zamanında birçok mimari eser gerçekleştirilmiştir.

Çizim - 3

Sultan Orhan Camii kadastral planı

Özellikle yeni ele geçen yerlerde kurulan kentlerde yaptırdığı eserlere adınıda vermiş, buralara Türk damgasını vurmuştur. İlk devir Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerini oluşturan bu yapılardan bazıları şunlardır; Bilecik Orhangazi Camii, Alâeddin Camii, Hacı Özbek Camii, Süleyman Paşa medresesi, İzmit Orhan Camii ve diğer birçok eser onun döneminde yapılmıştır. Orhan Gazi halen Bursa'da kendi adıyla bilinen türbesinde yatmaktadır.[89]

. Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

Devrin yöneticisi yukarıda özgeçmişi yazılmış olan Orhan Gazi'dir. Caminin yapım yıllarında Osmanlı'lar beylikten devlet olmaya çalışmaktaydılar. Başkent Bursa'dır. Marmara kıyıları, Kocaeli yarımadası, İç Anadolu sınırına kadar mevcut yerler ele geçirilmiştir. İlk devlet organlarının oluşturulmasıda bu tarihlere rastlar. Divan ve tımar teşkilatı meydana getirilmiş, düzenli bir ordu yine bu dönemde kurulmuştur. Kıyafet düzenlemelerinin yanı sıra ilk sikke de Orhan Gazi zamanında kesildi.[90]

. Yapı ile ilgili Kaynaklar =

Yapının kitabesi mevcut değildir. En eski resimli kaynaksa, Sâlahi Matraki'nin Gebze minyatürüdür. Minyatürde Camii ve Menzilhane hamamıda görülmektedir. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde ise açıklama yoktur, fakat caminin varlığı belirtilmiştir. Günümüze kalan yazılı kaynaklarda caminin vakfiyesine rastlamak mümkündür. Bu metinde; "Kariye-i Danişmend Virâni tâbi-i (M) Orhan Bey tâbserâh-ü Gekbuze câmi-ine vakfitmiş Pâdışâhımız aizze lehû ensâruhû Hazretleri

Muhyiddin nâm kimesneye sadaka idûb eline Hûkm-i Hümâyûn virmiş deyû Cemi gün bir cüz Kur'an-ı azim ve sûre-i En'âm'dan bir aşır okuya....." [91] denmektedir. Orhan Gazi, camisine Danişmend köyünü vakfetmiş, ayrıca varlığına Kuran okunmasını istemiştir. Bunun gibi başka amaçlar içinde bir kaç köyü görevlendirdiği kaynaklarda görülür. Vakıflarda bulunan ser levhada ise; "Gekbûze kasabasında merhum ve mağfürün-leh Sultan Orhan Camii şerifi vakfı" cümlesi yazılıdır. Bu levhanın altında görev dağılımıyla ilgili kayıtlar mevcuttur.[92]

. Yapının Mimari Özellikleri =

Sultan Orhan Camii, erken Osmanlı devri mimarisinin en basit ve sade örneklerinden biridir. Yapı mimari bakımdan devrin özelliklerini taşımaktadır. Selçuklu etkisinde, fakat kendine has bir mimari yaratma isteği yapıda göze çarpar. Yapının heryerinde görülen sadelik, devletin oluşum çabasında olmasından ve Gebze'nin esas yerleşim alanlarından uzakta, uç noktası durumunda olmasından kaynaklanır.

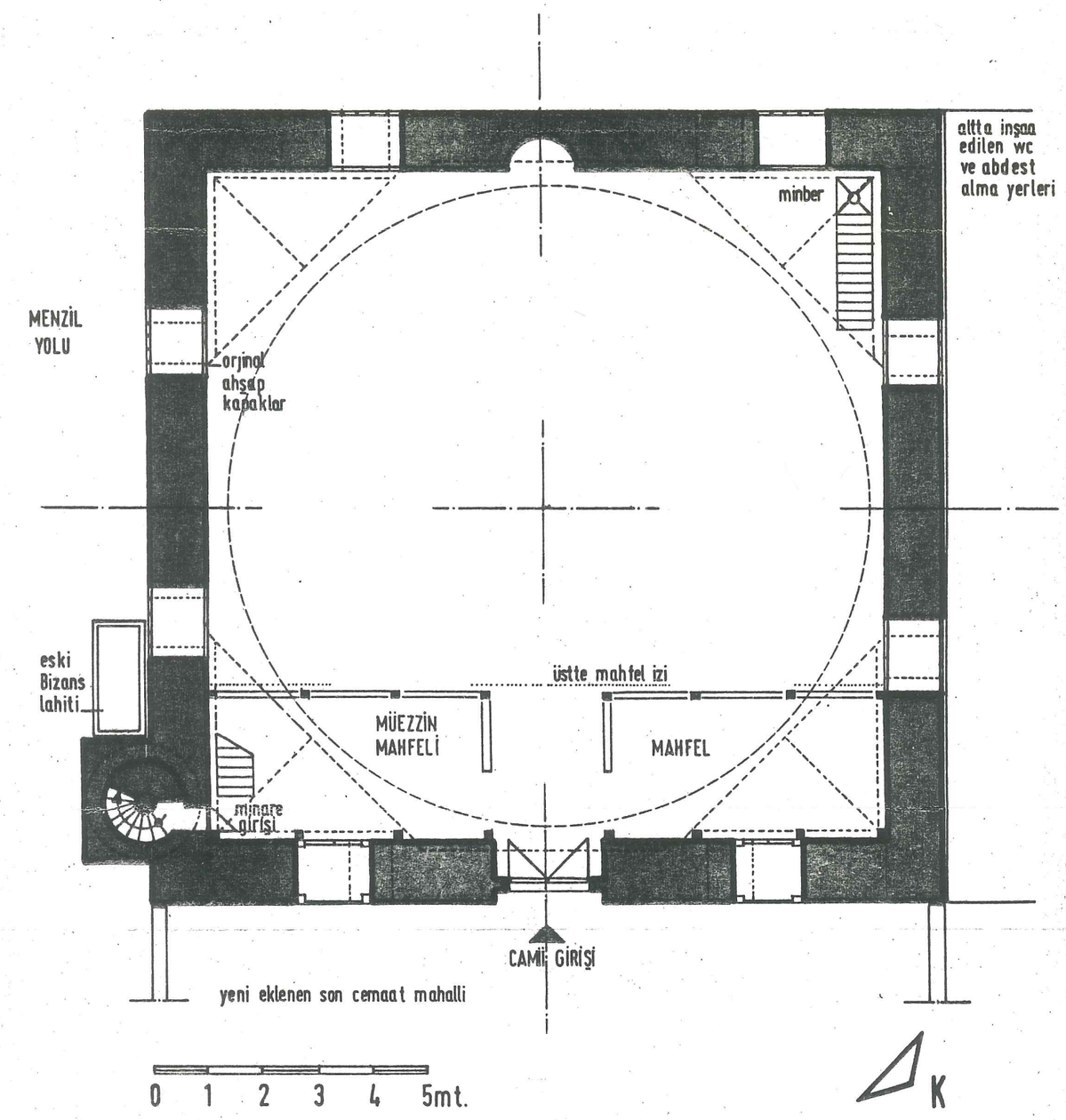
Yapının yerleşim kararı ile ilgili değişik bir yaklaşımda, dikkat çekmektedir. Osmanlılar tarafından yönü değiştirilen Bağdat yolu yapının yakınından geçmektedir. Fakat camii bu yola sırtını dönmüş vaziyettedir. Mihrap cephesi yola ve hamama bakmaktadır. Yapının yolun alt tarafına yapılmaması veya yolun daha yukarıdan geçmemiş olması ilgi çekicidir. Bu sayede yapının hareketli olan giriş cephesi önem kazanacaktır. Caminin bu cephesi daha çok eski yerleşim bölgesine dönüktür.

Caminin planı 14.50 mt./ 14.50 mt. ebadında karedir. İç sahın 12.30 mt./ 12.30 mt. boyutundadır. Mihrap ekseninin sağı ve solu hemen hemen simetriktir. (Çizim-4)

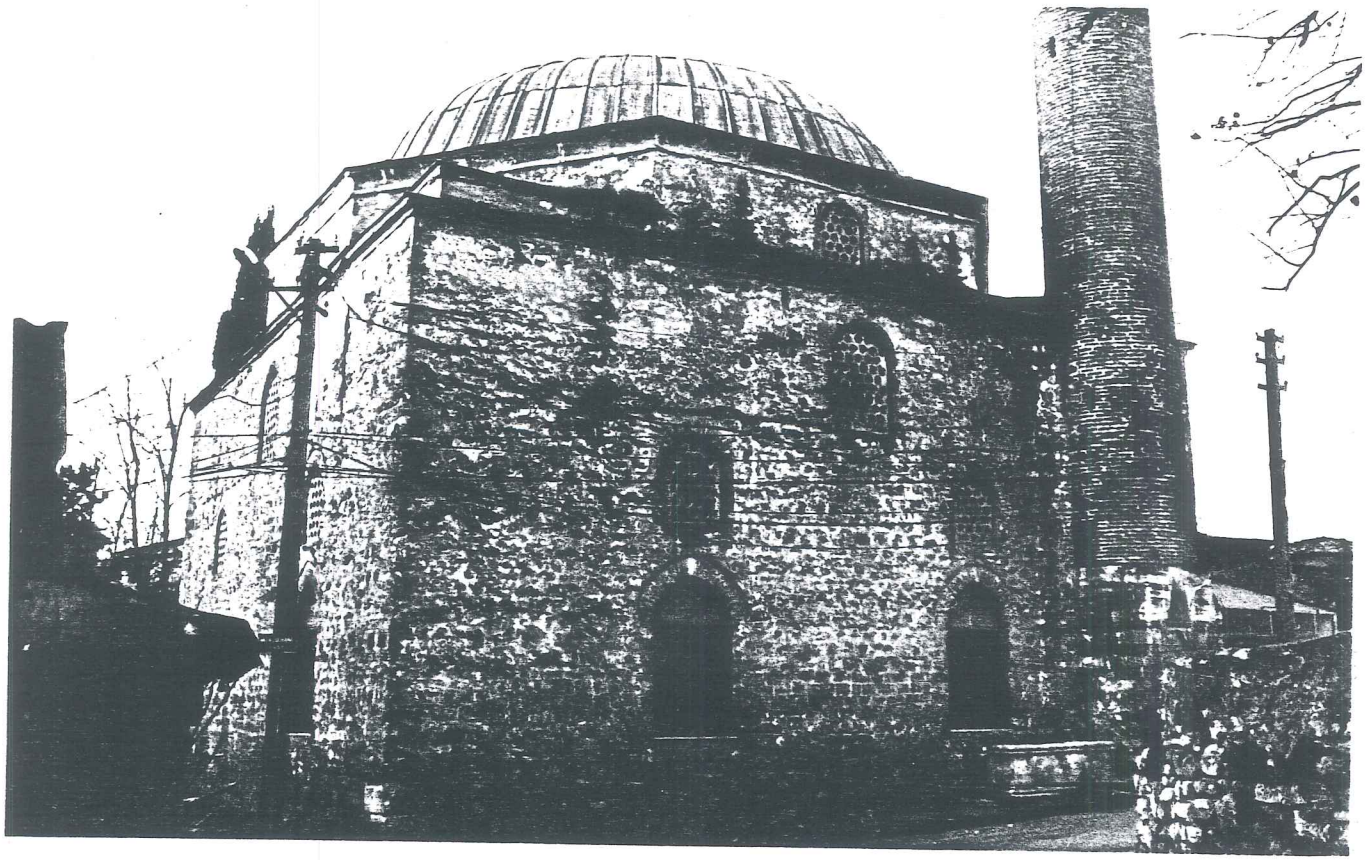
Yapının oluşumunda tek mekan prensibi göze çarpar. İç mekan oldukça ferah ve rahattır. Gerek iç mekanda gerekse dış yapıda gözle görünür zenginlikler yoktur. Hatta bu gün varolmayan son cemaat yeride sundurma şeklindedir. Yapım yılının, Gebze'nin kuruluş yıllarına rastlaması basitliğin ana nedenidir. Basitliğine ve sadeliğine rağmen, mimari oldukça iyidir. Eldeki şartlar en iyi şekilde kullanılmıştır. Planın ve mekanın oluşumunda herhangi bir yanlışlığa rastlanmaz her eleman yerli yerinde ve ölçüsündedir. Herhangi bir abartıya, zorlamaya gidilmemiştir.

İç mekan üçüncü boyuttada oldukca yüksektir. Köşe tromplarına oturan, basık olmayan bir kubbe ile mekan örtülüdür. Dış yapıda, tromplar seviyesinde duvarlar içeriye doğru çekilerek pencereli sekizgen bir kasnağı oluşturur.(Resim-6) Bu kasnağın üzerinde ise kurşun örtülü kubbe yer alır. (Çizim-5)

Mihrap aksında yer alan giriş kapısı, 2 mt. genişliğinde açılan iki kanat kapı halindedir. Cephedan 15 cm. içeri çekilmiş sivri kemerli nişin içerisinde yer alır. Açıklığın üzeri, niş içerisindeki sövelerin üzerine oturan, basık bir kemerle geçilmiştir. Aynı sistem iç cephede de görülür. (Resim-7,8) İçeriye girildiğinde sağda ve solda ahşap ayırıcılarla bölünmüş 3.40 mt. boyunda mahfeller görülür. yine aynı genişlikte bu bölümlerin üzerinde,

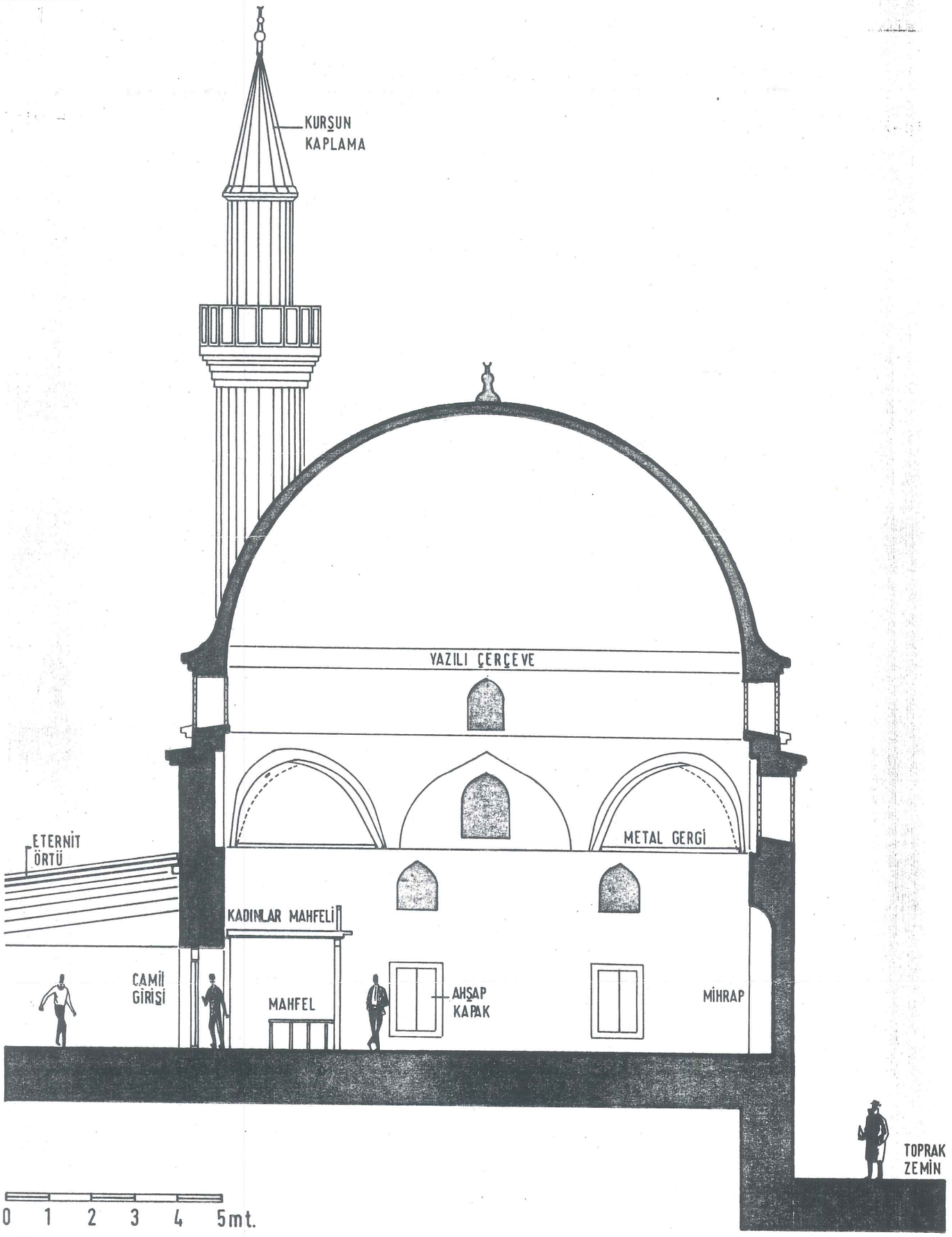

Çizim - 4 Sultan Orhan Caminin rölövesi-Plan

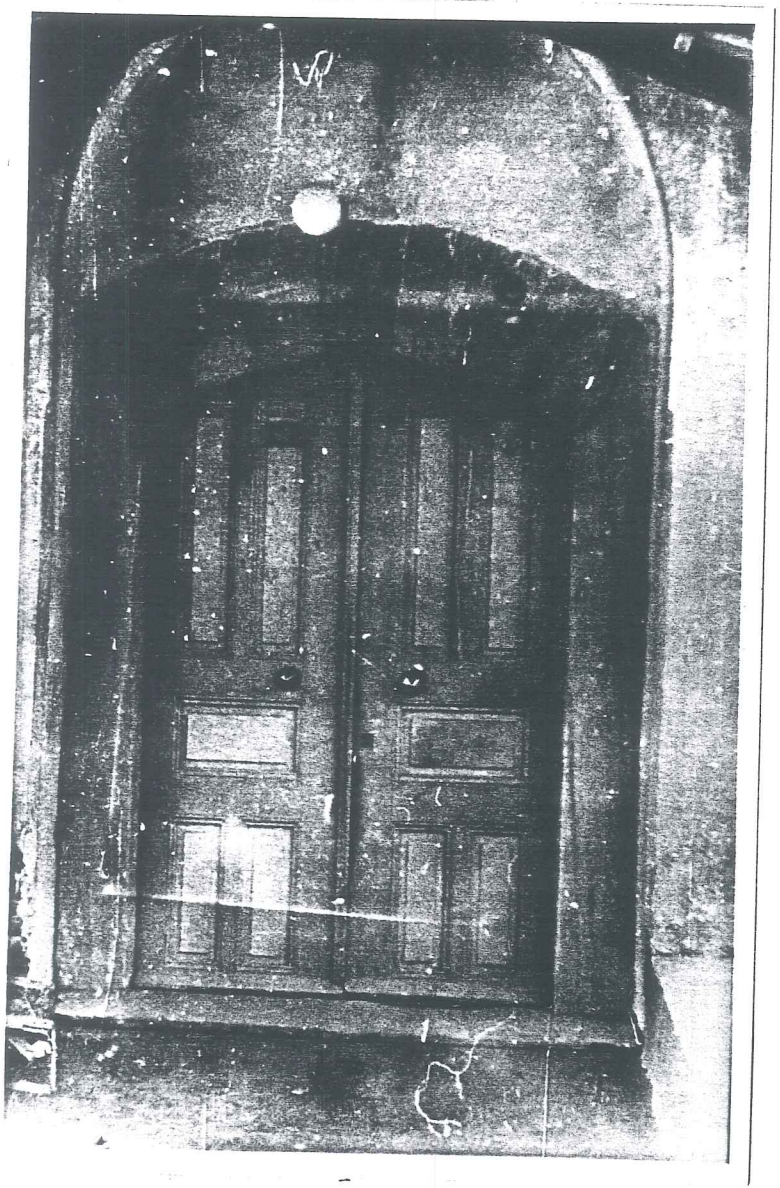
Resim - 6 | Orhan Caminin mihrap ve sol yan cephesi

106

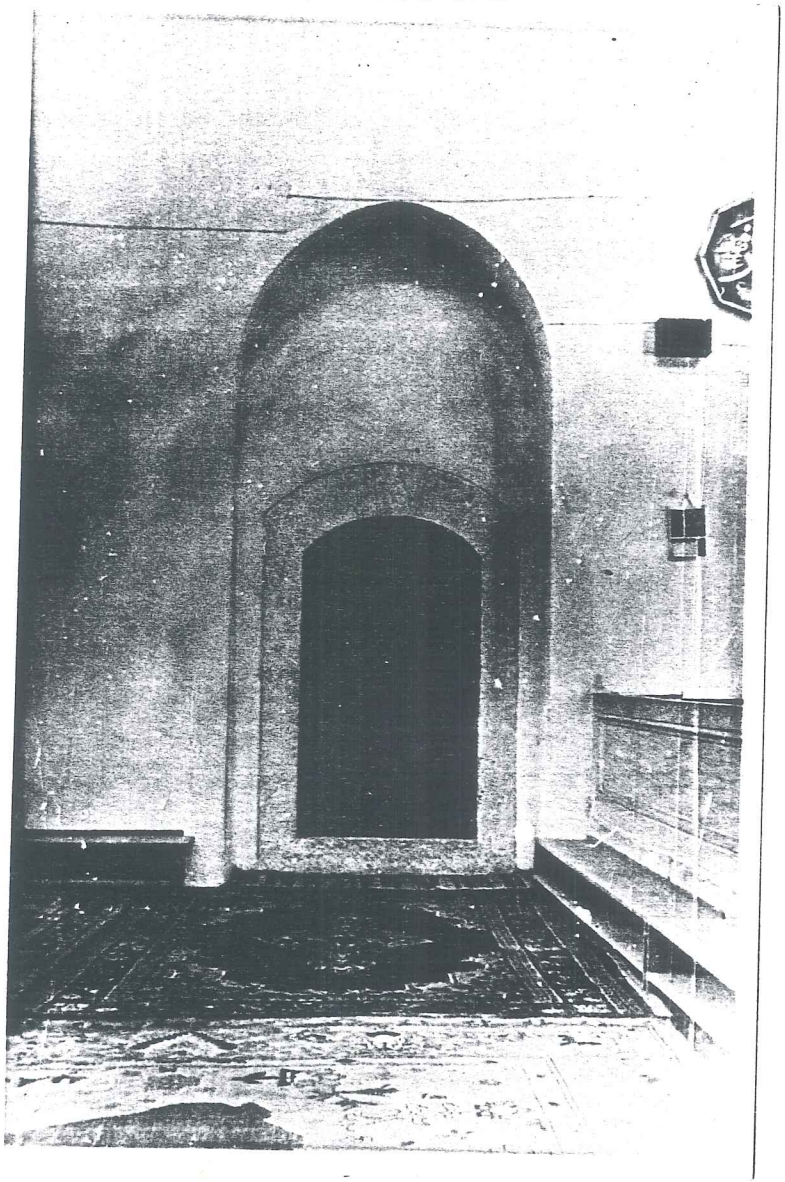

Çizim - 5

Sultan Orhan Caminin rölövesi-Kesit

Resim - 7
Camii giriş kapısının dıştan görünüşü

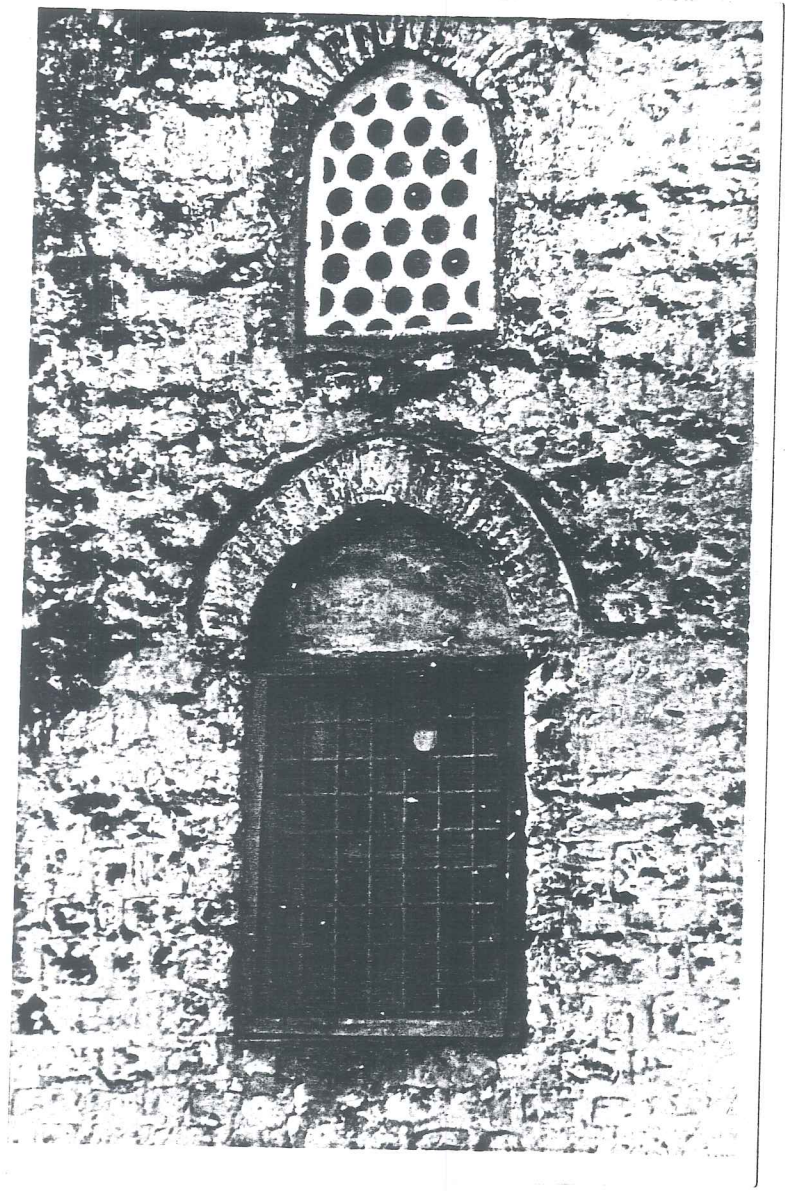

Resim - 8
Camii giriş kapısının içten görünüşü

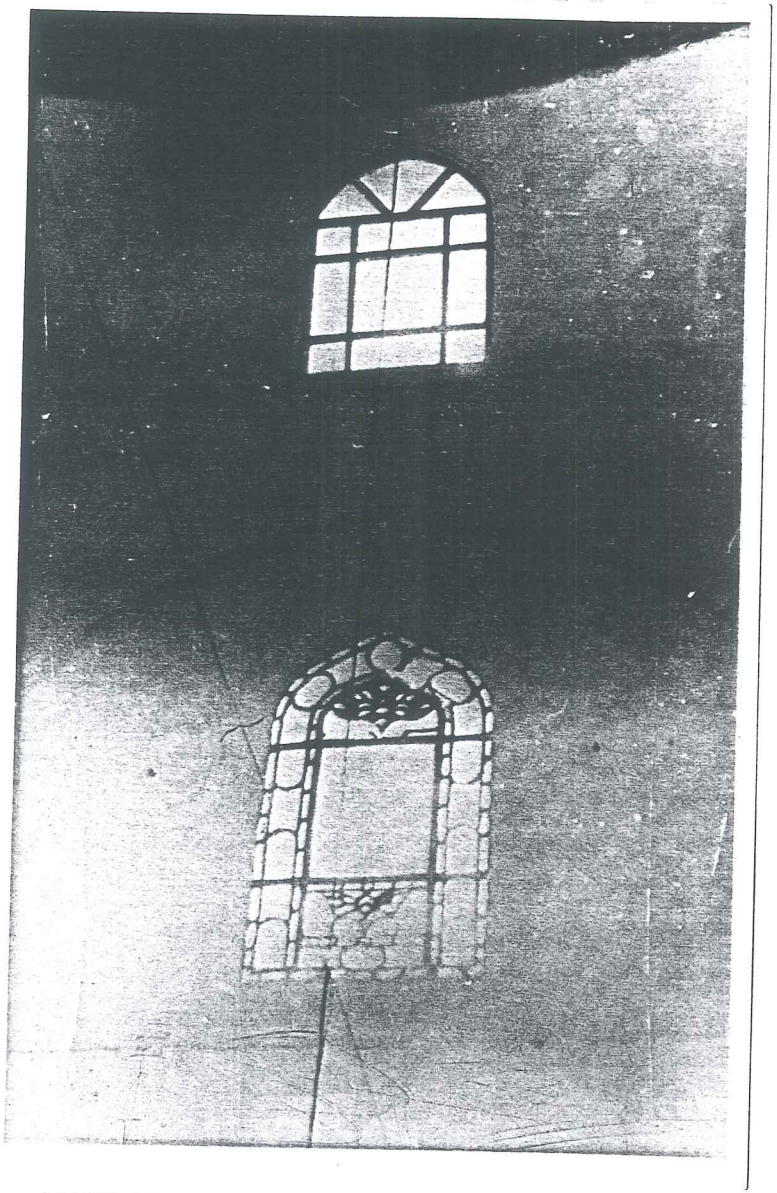
boydan boya kadınlar mahfeli yer alır. Mahfel tamamen ahşaptan yapılmıştır. Döşeme 26x26 cm.ebadındaki tuğlalarla kaplıdır. Mihrabın sağında yer alan minber orjinal değildir, pek özelliğide yoktur. Mihrap ise süslemesiz duvar nişi şeklidedir.

Harim oldukça sade süslemesizdir. Bunun yanısıra nisbetler ve mekan rahatlığı açısından zenginliği göze çarpmaktadır. Dört ayrı katta sıralanan pencereler iç mekanın havalanmasına ve aydınlatılmasına yetecek düzeydedir. Sayıları ve boyutları fonksiyonlarını rahatça karşılar. Dış cephede,üç sırası beden duvarında bir sırasıda kasnak üzerinde yer alan pencereler, yapının estetiğini oluşturur. Asıl beden duvarına altlı üstlü iki sıra pencere açılmıştır.(Resim-9) Üçüncü sıra ise cephenin tam ortasında, tromplar seviyesindedir. Son pencereler ise kor kemerli kitabelerin içinde yer alır. (Resim-10) Kör kemerli kitabelerin tromplarla bağlanması da ilgi çekicidir. Duvar boşluklarının nisbeti ve boyutları uzun bir devrin özelliklerini taşır. Her cephede iki adet olan, en alt havalandırma pencereleri, dış cepheden 12 ila 15 cm.geriye çekilmiştir. Sonradan yapılan pencere arkasında ahşap kapaklarda halen mevcuttur. En dışta ise demir şebeke ile kaplıdır. Duvar boşluğu, tuğladan sivri bir kemerle geçilerek hafifletilmiştir. Diğer katlardaki pencerelerin hepsi dışardan fil gözü şeklinde örtülüdür. İçeridense alçı şebeke ile kapatılmışlardır. Tüm tuğla kemerler sivri sade ve düzdür.

Caminin doğu ve batı cephesi birbirinin hemen hemen aynıdır.

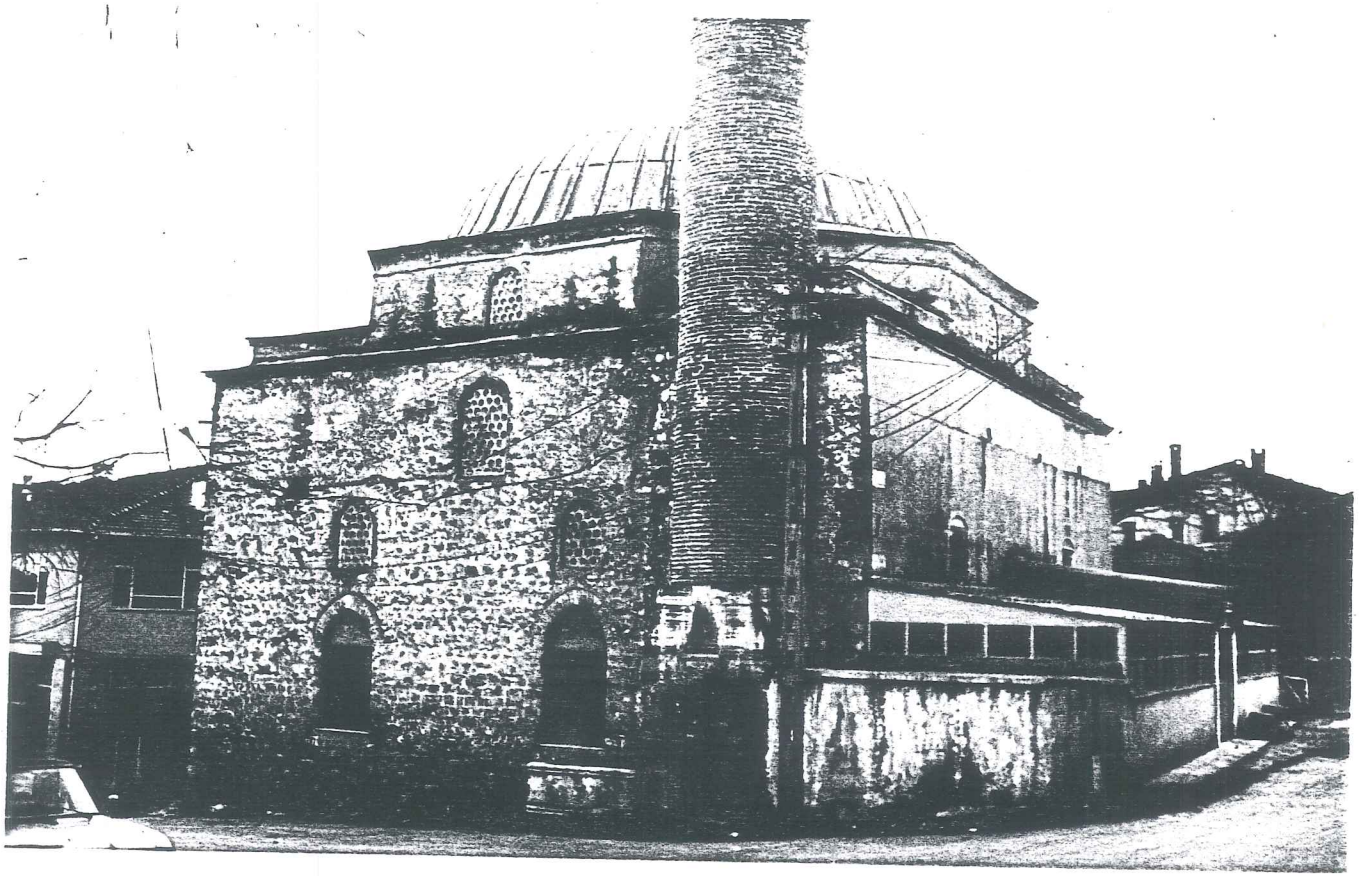

Resim - 9
Alt sıradaki pencerelerin dıştan görünüşü

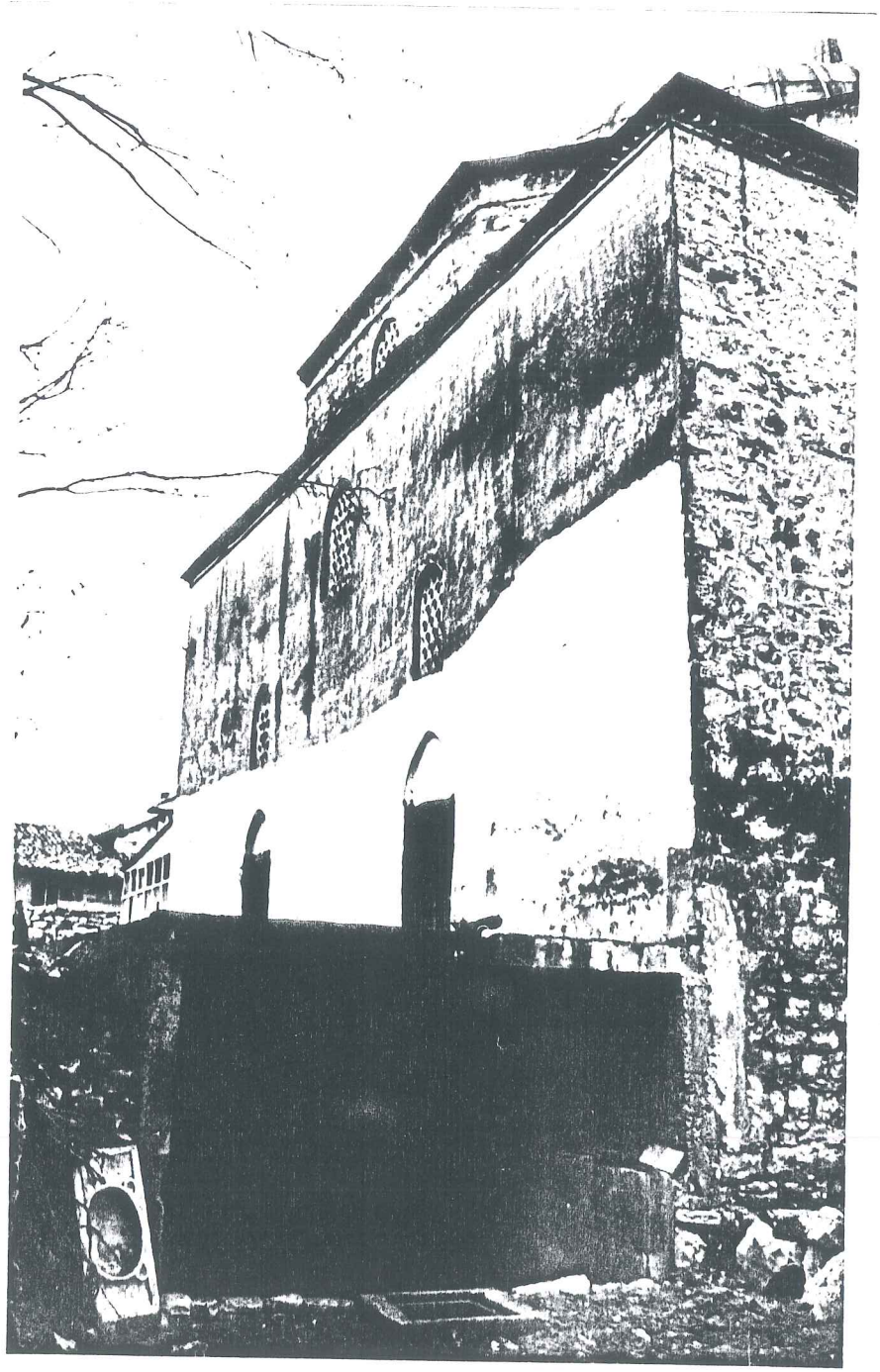

Resim - 10
Üst sıradaki pencerelerin içten görünüşü

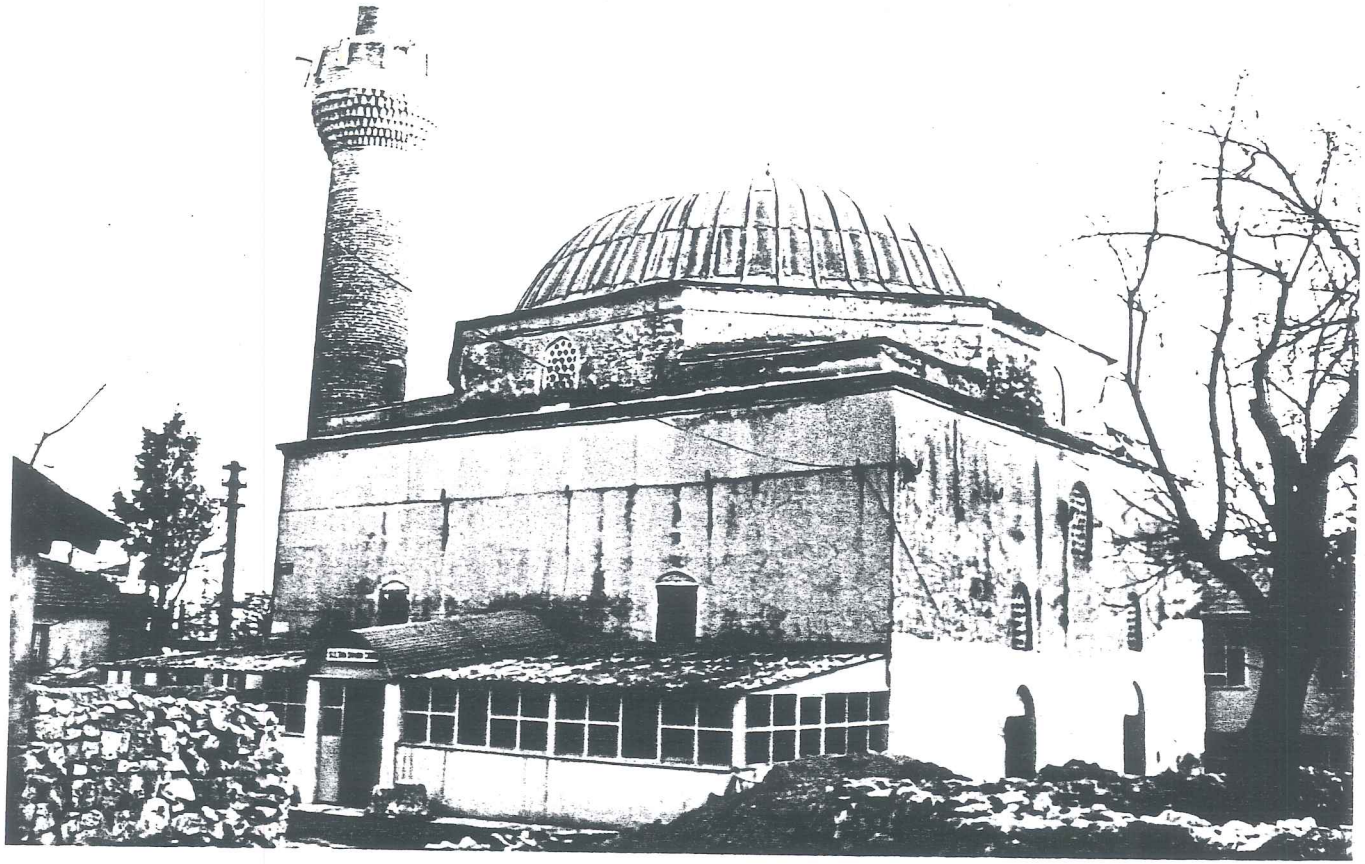
Bu iki cephede pencere sayıları eşittir. Fakat boşluklar birbirlerine karşılıklı düşmezler, Pencereler batı duvarında minber ve mahfele göre yer alırlar. Doğu cephesinde ise pencere minareye göre ayarlanarak daha ileri alınmış, ustaca yerleştirilmiş giriş cephesi ile mihrap cephesi arasındaki kot farkından dolayı iki yan cephede eğimli bitmektedir. Dış beden duvarı bir sıra kirpi saçak sırasıyla son bulur. İçeriye çekilen cephe yukarıda zekizgen kasnağı oluşturmaktadır. Köşe trompların üstüyse saçaktan 50 cm.yükseklikteki kenarıyla ve iki yöne eğimli bir örtüyle bitirilmiştir. (Resim-11,12) Giriş ve mihrap cephesinde, duvar boşlukları ve yeri açısından farklılıklar göze çarpar. Giriş cephesinde en alt havalandırma pencereleri yine mevcuttur ve aralarında giriş kapısı yer alır. İkinci sırada pencereler ise kadınlar mahfeline rastladığından dolayı fonksiyon değiştirip havalandırma amaçlı olarak yapılmışlardır. Üçüncü sıradaki aydınlatma penceresi ise görülmemektedir. (Resim-13) Mihrap cephesinde beden duvarı, eğimin en düşük noktasının burası olmasından dolayı daha yüksektir. Bu cephenin yan cephelerden pek bir farkı yoktur. Fakat mihrabın sağındaki havalandırma penceresinin yeri şaşırtılmıştır. Pencere yan beden duvarına daha yakın yerleştirilmiş üst pencere aksından kaçırılmıştır. Bu düzenlemenin ana nedeni minberin yeri olmalıdır. O devirde minberin, mihrabın sağında pencereden önce yerleştirilmesi, pencerenin daha yana kaymasına neden olmuş olabilir.[93] Fakat bugün minber yan duvara yaslı durmaktadır. Beden duvarının bitişi ve üst kısmı diğer cephelerle aynıdır.(Resim-14)

Resim - 11 | Orhan Camii doğu cephesi

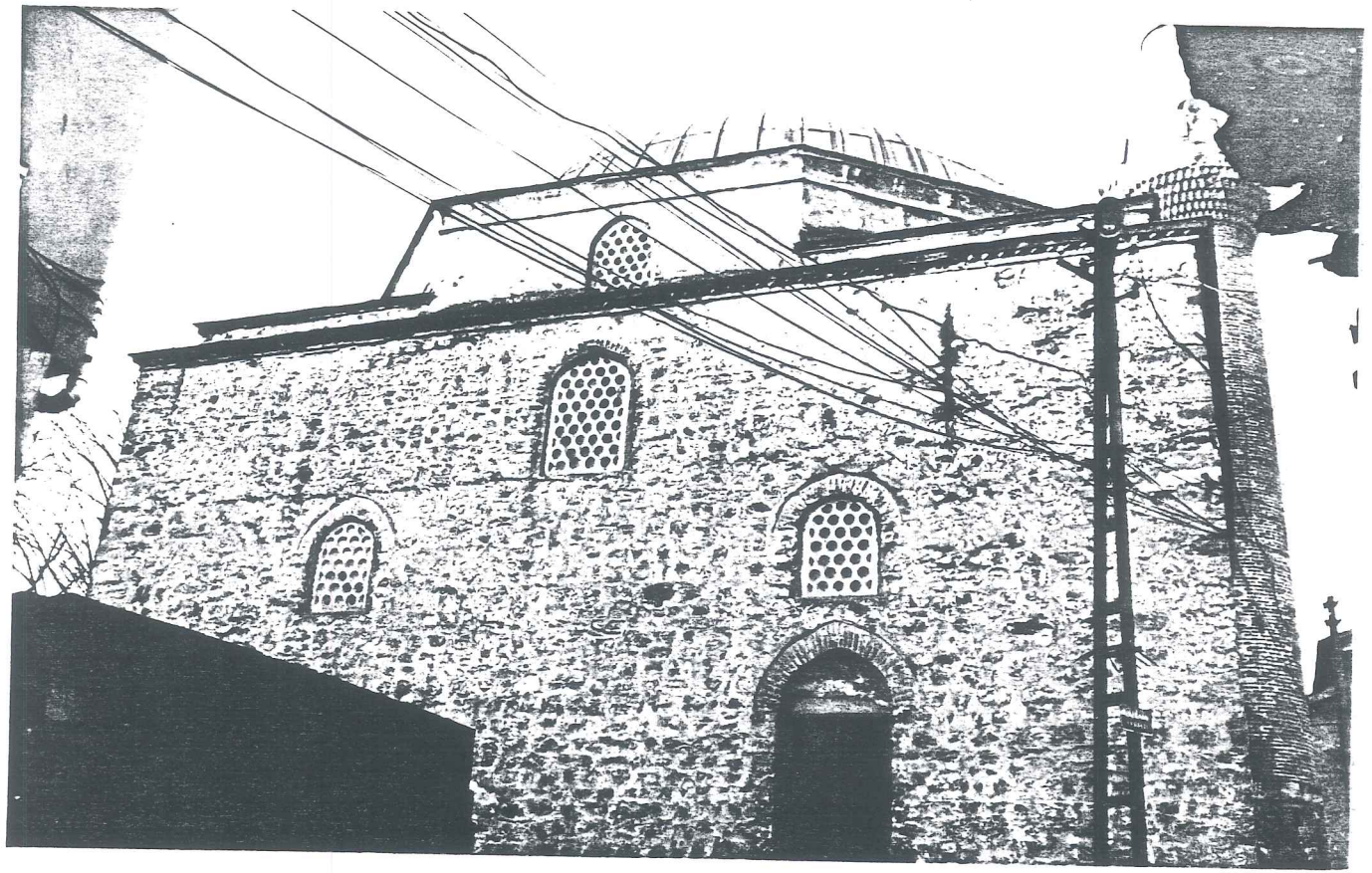

Resim - 12 Orhan Camii batı cephesi

Resim - 13

Orhan Camii giriş cephesi

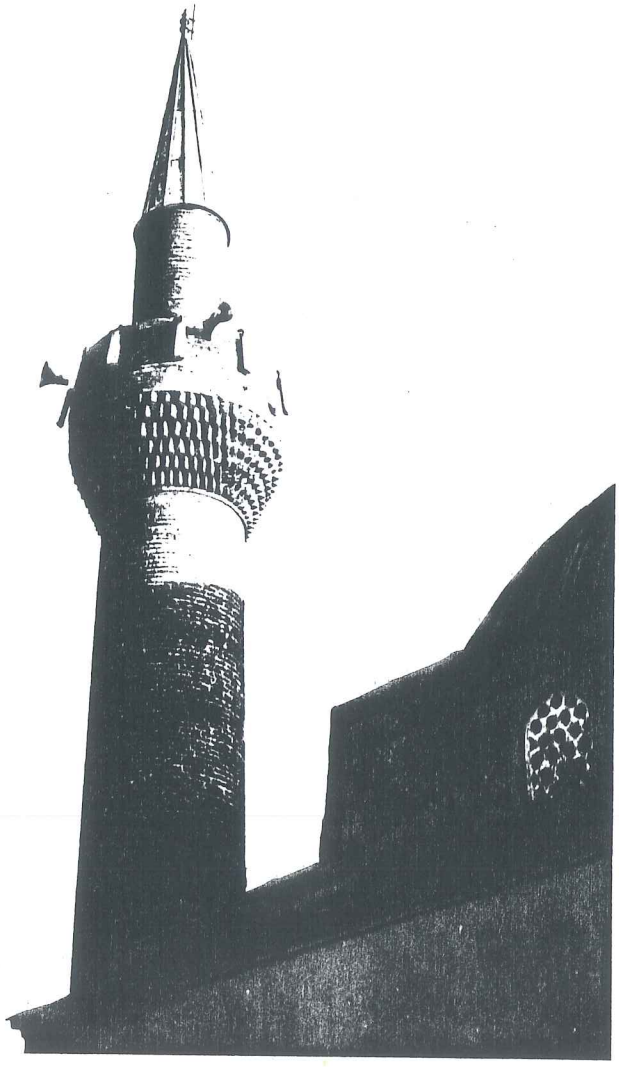

Resim - 14

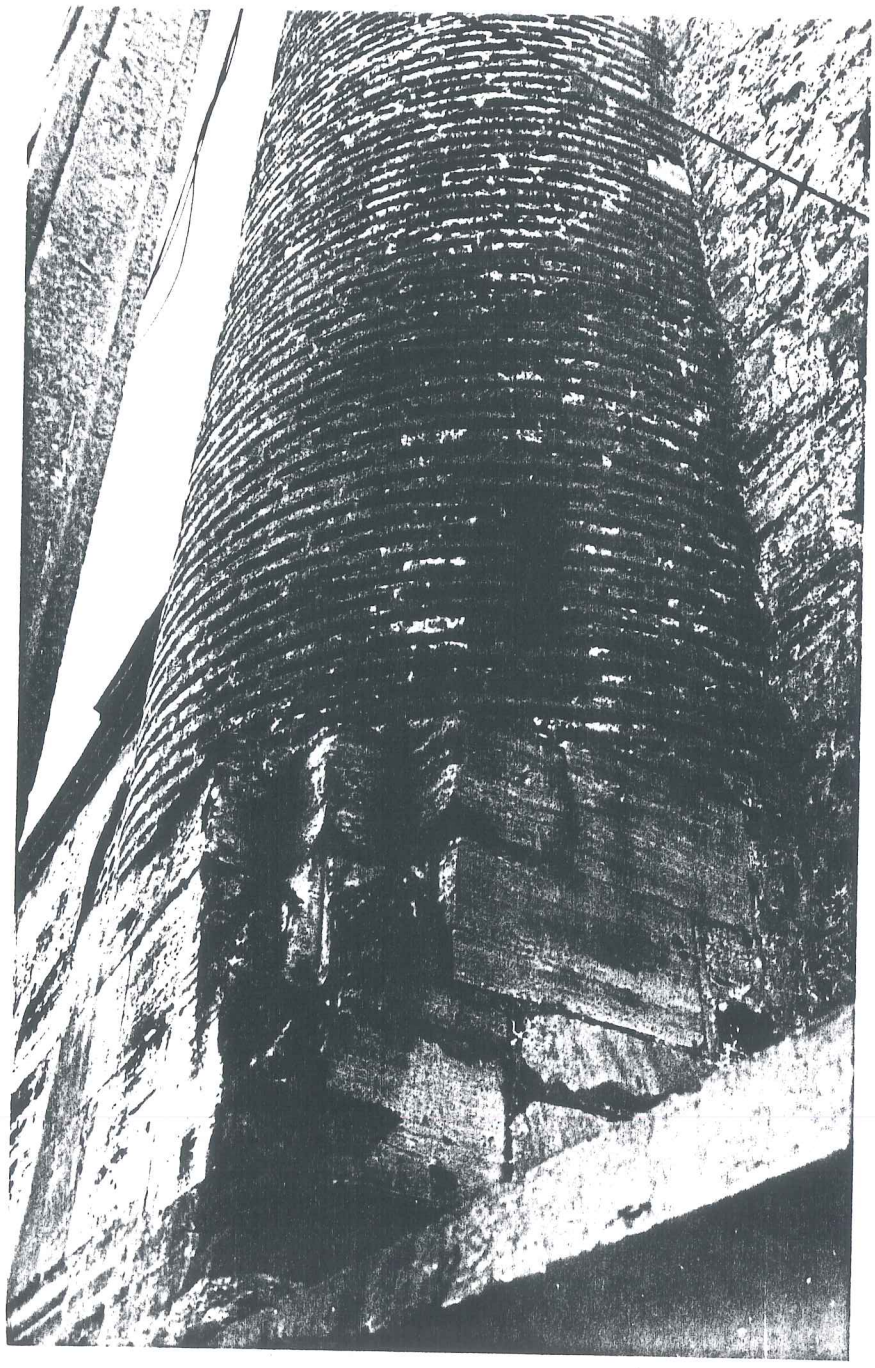
Orhan Camii Kıble cephesi

Minare, bu devir camilerinde olduğu gibi soldadır. Kaidenin dış kenarı 218 cm. boyundadır. Duvardan uzaklığı ise 122 cm. gelmektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi kaide caminin beden duvarına oturmaktadır. Minare girişi de mekan içinden, mahfelden sağlanmıştır. Bunun bir diğer sebebide duvarın fazla kalın olmamasıdır. Kaide taştan üst kısmı ise tuğladan yapılmıştır. (Resim-15) Dairesel gövdeden, kenarlı kaideye geçiş, stalaktitle yapılmış pahlar sayesinde sağlanmıştır. (Resim-16) Kaidede devşirme taş malzemelerin yanı sıra üç sıralı tuğla hatıllarda görülür. Kaide yüksekliği alt sıra pencereler ile aynıdır. Gövde, şerefe ve külah ise tamamen tuğladandır. Gövde de yer yer ufak ve dık pencereler açılmıştır. Gövdeden şerefeye geçiş ise kirpi saçakları devamlı dönmesiyle sağlanmıştır. Şerefe korkuluğu da tuğladan boşluksuz örülmüştür. Üst sırası ise metal kenetli bir sıra taştan oluşur. (Resim-17) Ayrıca minarenin trompların üzerine çıkan kapısıda mevcuttur. Külah sivri ve konik şekildedir. Kurşun kaplı külah altı ise yine tuğladandır. Minarenin en ilginç tarafıysa basamaklarıdır. Basamaklar çekirdek tuğladan köşeleri ise meşeden yapılmıştır.

Son cemaat mahalli sonradan yapılmış olup önceki şekliyle uzak yakın bir alakası yoktur. Camiye tamamen uymayan yakışıksız malzemelerle yapılmış bir eklenti görüntüsündedir. Girişi, camii girişinin önünde olup solda apdest alma yerleri vardır. Sağda ve solda namaz saatleri dışında kullanılması için yerler mevcuttur. Camii mekanı ise sadece namaz saatlerinde açıktır. Bu mekanın üstü ise oluklu çatı

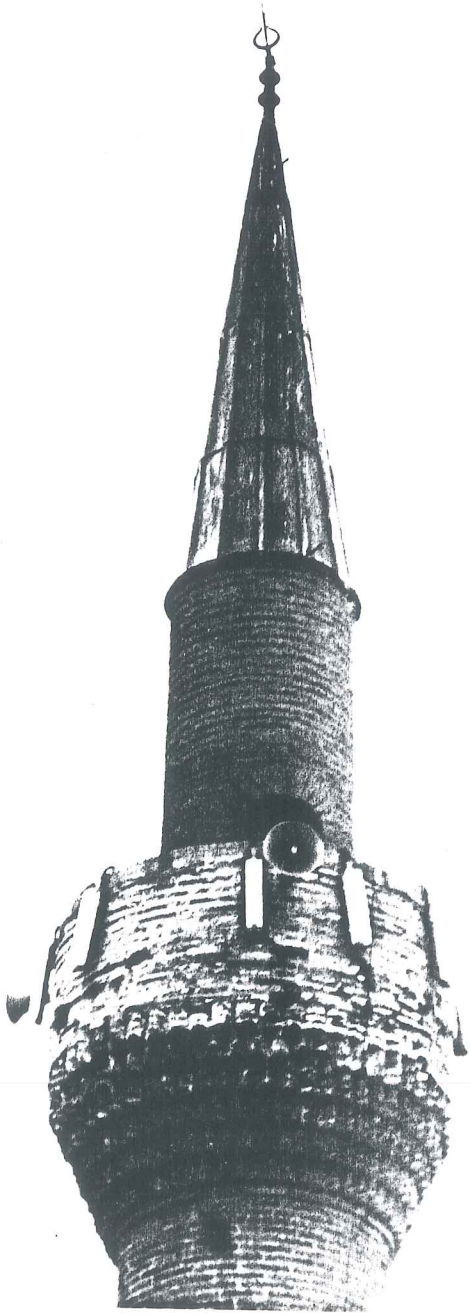

Resim - 15 Orhan Caminin minaresi

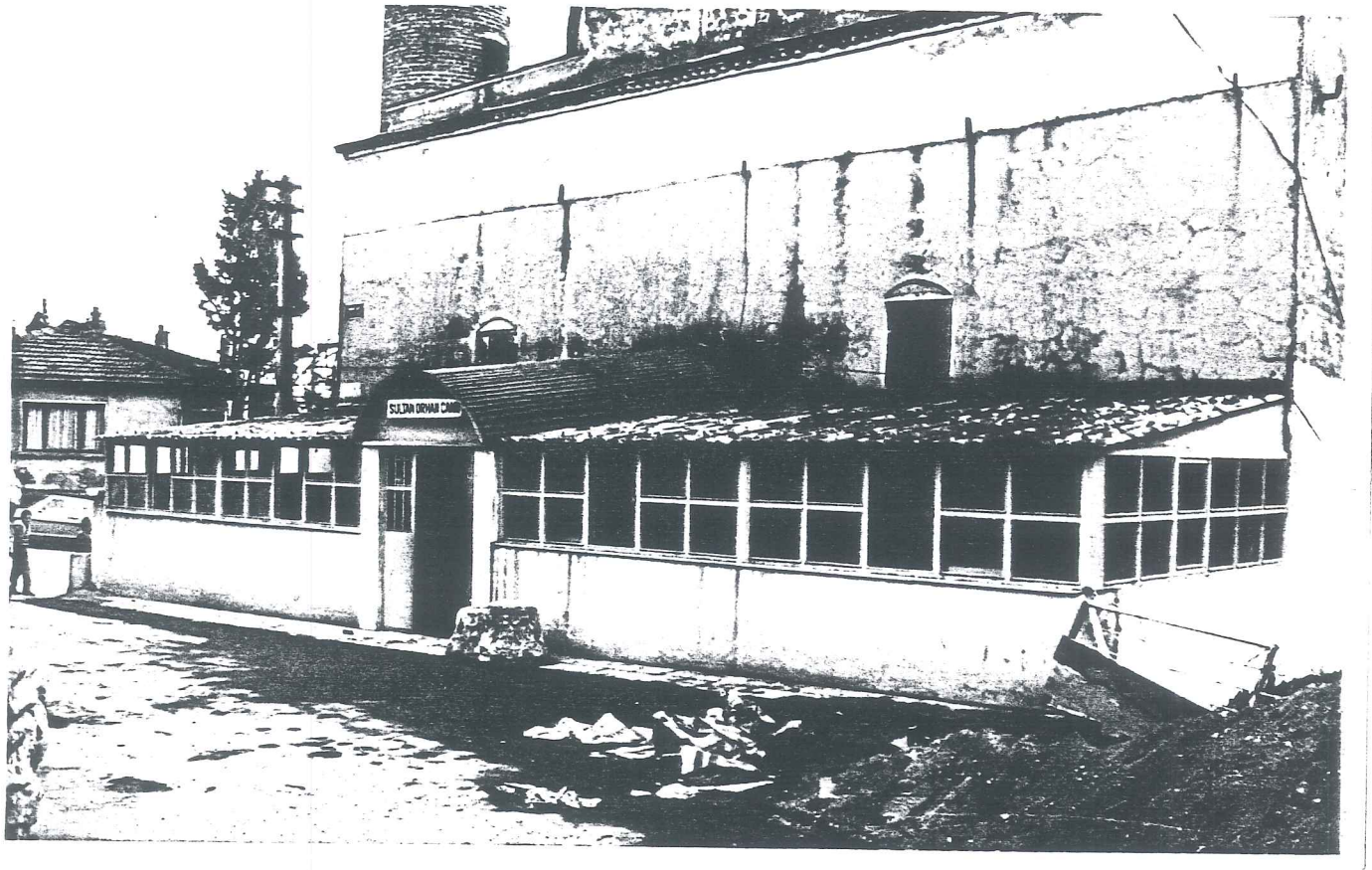

Resim - 16

Minare gövdesinin kaideye geçiş detayı

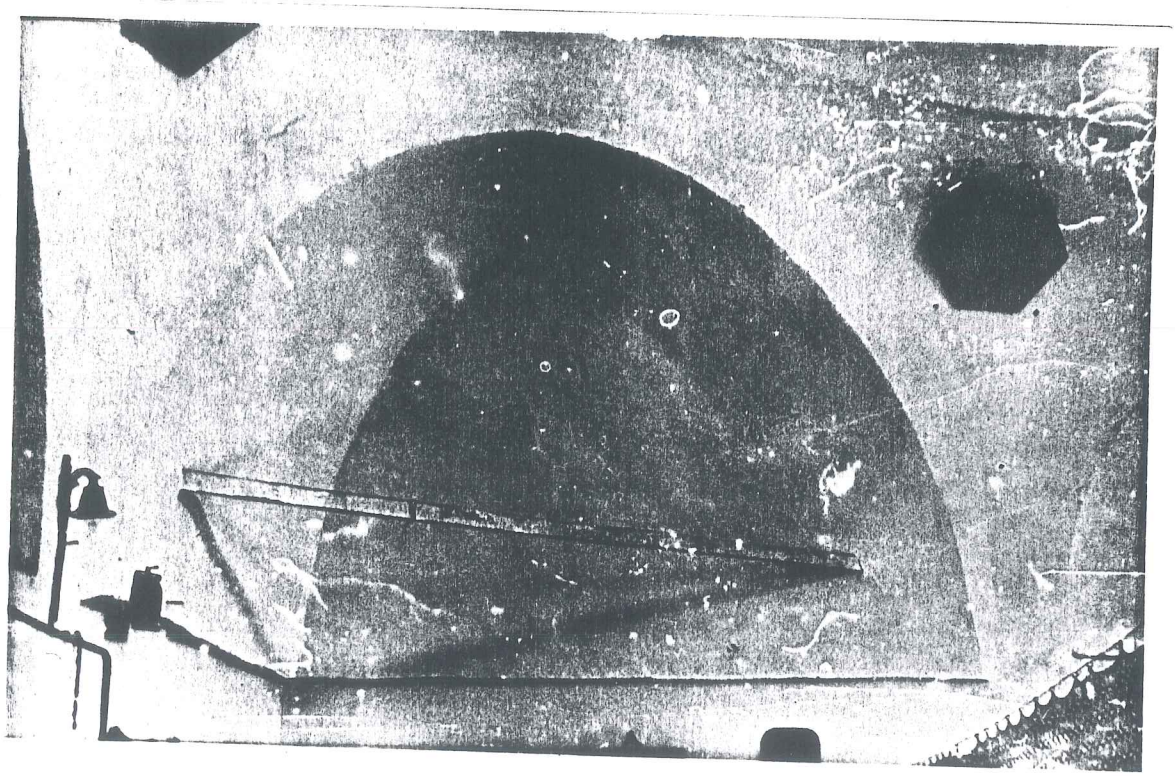
Resim - 17 Camii minaresinin üst kısımları

Resim - 18 Son cemaat mahallinin bu günkü durumu

örtüsüyle basitçe kapatılmıştır.(Resim-18)

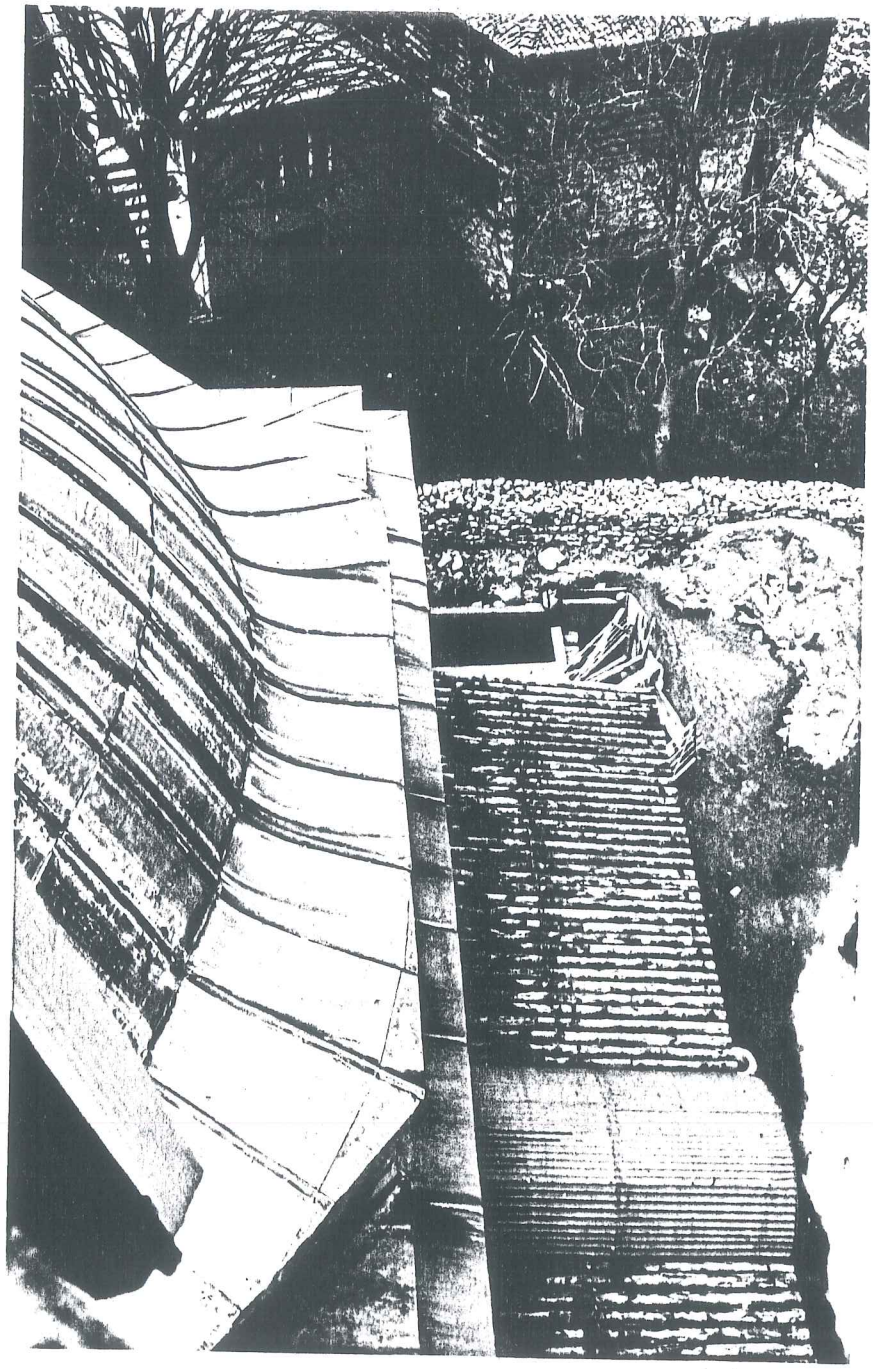
Yapıda ana taşıyıcılar horasan harcıyla, moloz taştan yapılmış beden duvarlarıdır.Duvarlarda yer yer tuğla hatıl sıraları kullanılmıştır.Ayrıca meşe hatılların özellikle duvar boşluklarında kullanıldığı görülür.Tüm kemerler sivri olup tuğladan örülmüşlerdir.Trompların ve kubbeninde tuğladan yapıldığı bilinmektedir.Ayrıca tromp kemerinin beden duvarına oturduğu noktalar arasında metalden destek gergileri görülür.(Resim-19)Minarenin beden duvarına oturtuluşu ise kubbenin yanal itme gücünü karşılaması için, bariz olarak yapıldığı fikrini akla getirmektedir.Beden duvarları tromp üst seviyesinde bitmektedir.Bu seviyede duvar daha da inceltilip, üstte sekizgen kasnak oluşturulmuştur.Köşelerdeki trompların üstündeki üçgen parçalarsa

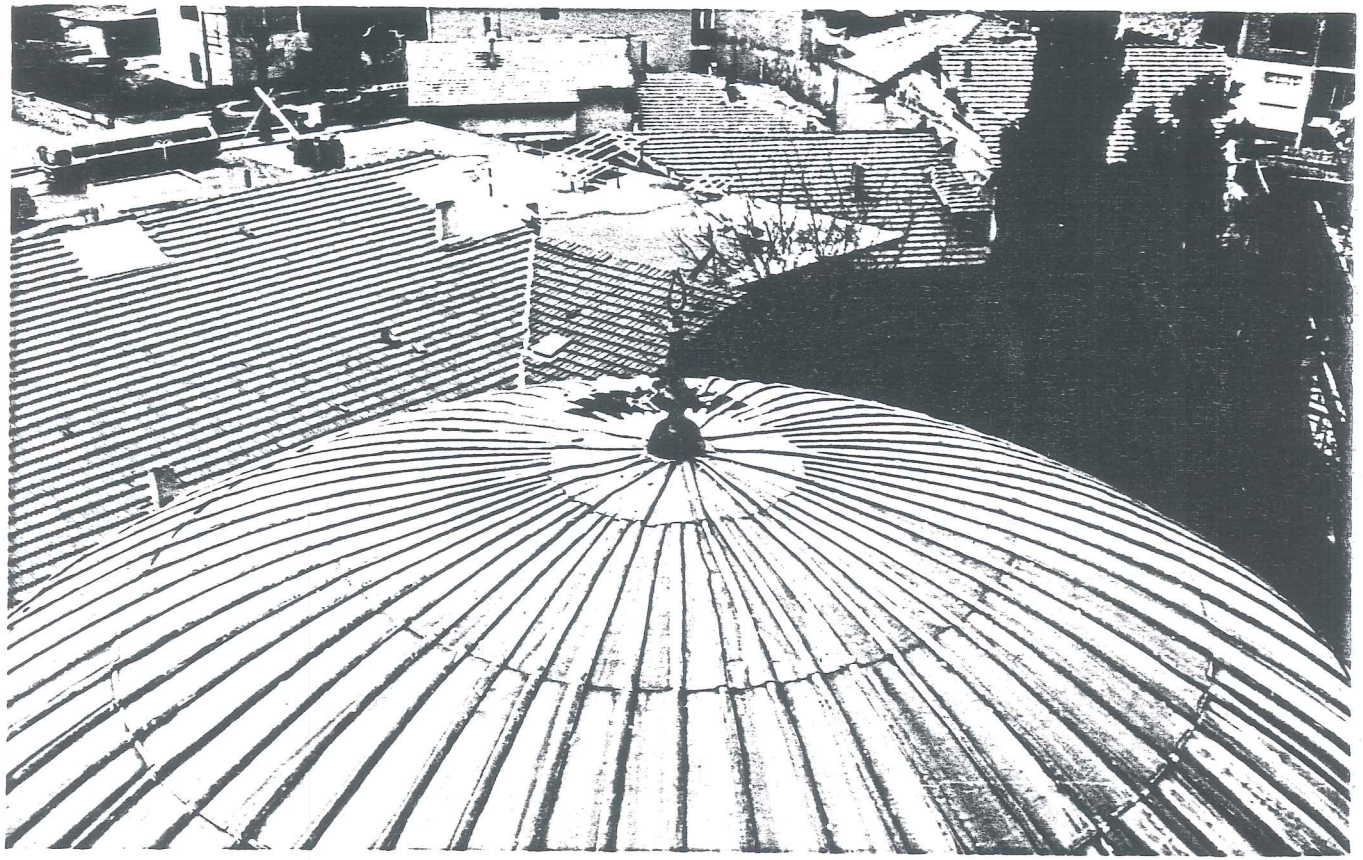
Resim - 19 Tromp ve metal destek gergi

iki yöre eğimli bir örtüyle kapatılmıştır. (Resim-20) Kubbenin tepesi ise dışarıdan basık gibi görünür. Bunun esas sebebi ise kubbeyi oluşturan tabakanın alt noktalarda daha kalın, kilit taşı noktasında en ince olmasıdır. Kubbe ve diğer yüzeylerin hepsi kurşun örtü ile kaplıdır. (Resim-21)

Caminin çok sade olmasıyla berabar bazı yerlerinde tarihi değeri fazla olan basit süslemelerede rastlamak mümkündür. Giriş kapısının basık kemeri pembe ve beyaz mermerden geçmeli olarak yapılmış ve günümüze kadar gelmiştir. Kapı kanatları ise yeni olup özellik taşımaz. Aydınlatma pencerelerinin iç tezyinatı diğer göze çarpan bezemelerden biridir. Çoğu orjinal değildir. Fakat pek yeni olduklarıda söylenemez. Batıda kıble duvarı tarafındaki pencere süslemesi dikkat çekicidir. (Resim-22) Alçı şebekelerle oluşturulan panonun ortasında kubbeli bir yapı stilize edilmiştir. Yan taraflarında ise iki selvi ağacı mevcuttur. Ayrıca ortadaki yapıdan pano köşelerine merdivenlerin indiği görülür. Yapının altında iki kemerli mekan mevcuttur. Geri kalan yüzeylerin hepsi yine kemerlerle bölünmüştür. Esas fon renkli camlarla kaplanmış diğer kısımlarda ise beyaz cam kullanılmıştır. Mihrabın hemen üstündeki pencerenin alçı şebekesi ise, sivri kemerli bir diktörtgen etrafında iki ince ve bir geniş renksiz camdan yapılmış bordürle bitirilmiştir. Bordürler arasında şebeke bölüntüleri yapılarak pano süslenmiştir. Bir diğer pencere süslemeside doğu duvarında, kapıya yakın olan pencerede yapılmıştır. Ortada yine sivri kemerli biten bir bordür yer almaktadır. Çerçevenin kenarında bitki motifleri göze çarpar. Bu motifler alttaki vazolardan çıkmaktadır.

Resim - 20 Kubbe eteği ve beden duvarına geçiş

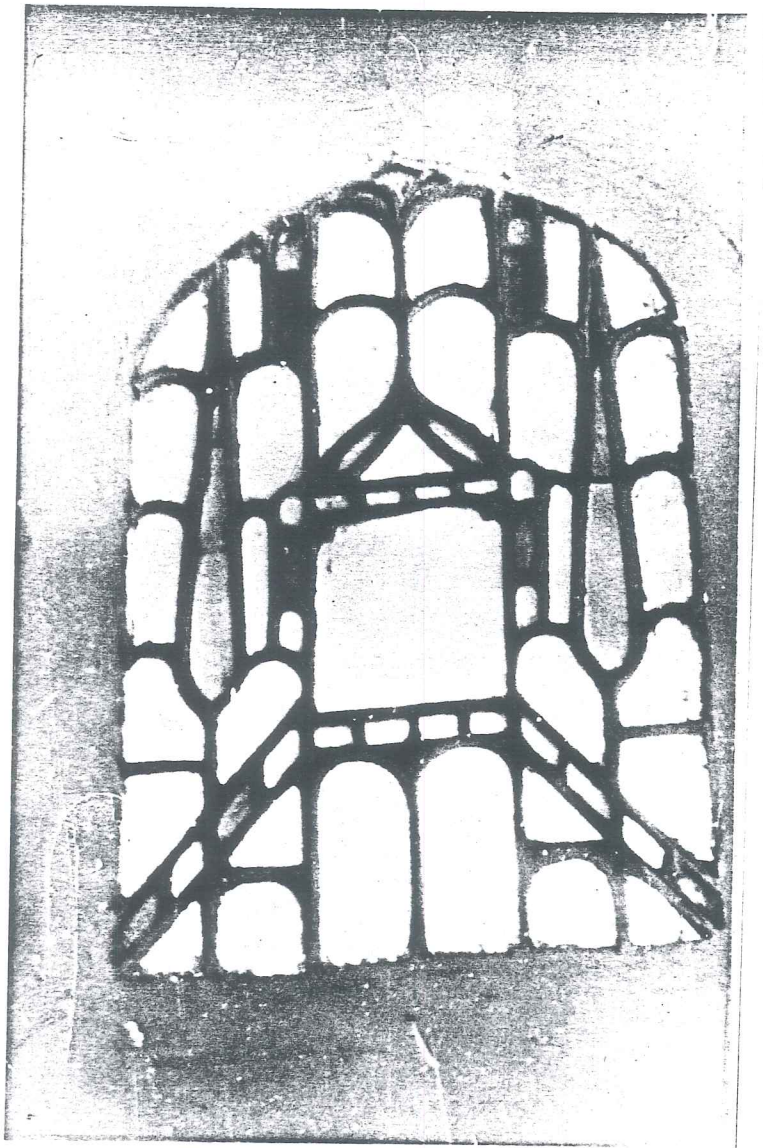
Resim - 21

Orhan Camii kubbesi

Süsleme üsluplaştırılmış, gerek renk seçimiyle gerek motiflerin stilize edilmesiyle başarılı bir bezeme örneği olarak günümüze kalmıştır. Batı duvarındaki pencerede yer alan şebekeli süsleme ise en basit ve en sade olanıdır. İç içe yer alan ve sivri kemerle biten bordürler panoyu oluşturan ana çizgilerdir. Bordürler arasında görülen oval bölüntüler panoyu tamamlıyan diğer şekillerdir. Renk olarak da çok sade olan bu panoda daha çok saydam cam kullanılmıştır.

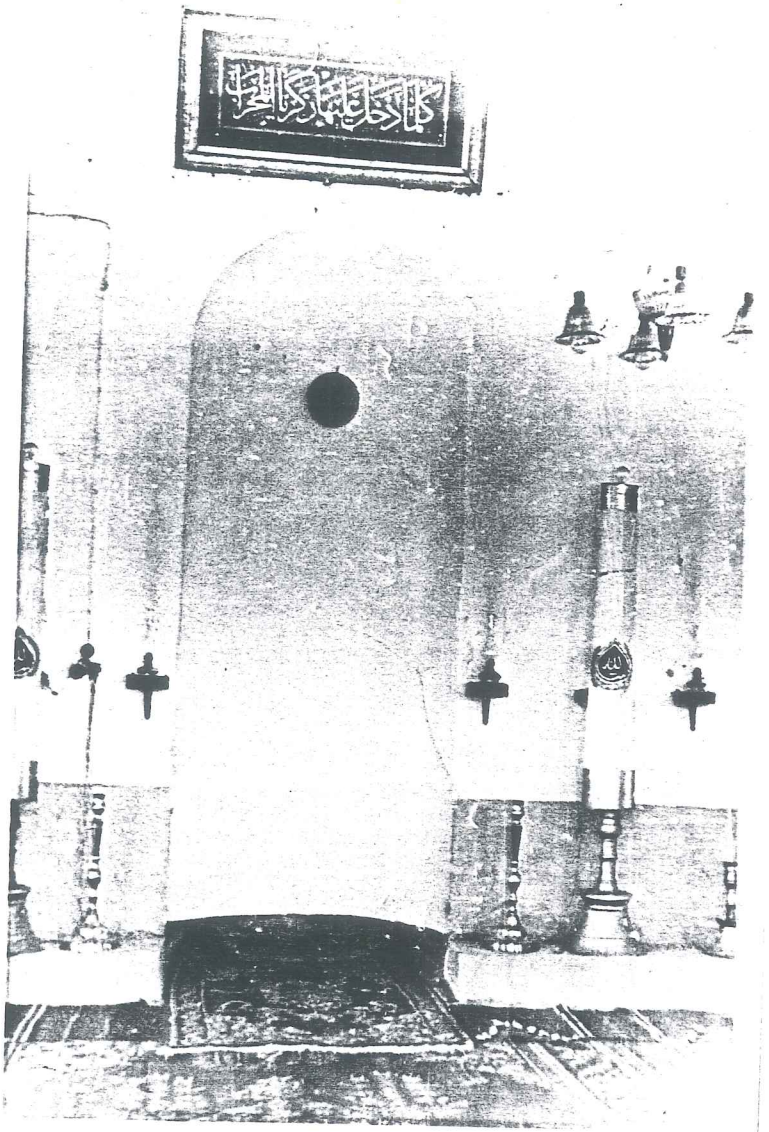
Sivri kemerle biten tam dairesel bir hücreden oluşan mihrapta ise süslemeye hiç rastlanmaz. Orjinalinde ne olduğu ise bilinememektedir. Kalın bir sıva tabakasıyla kaplı mihrap fazlaca yüksekte değildir. (Resim-23)

Caminin en önemli süslemesi hiç kuşkusuz ahşap pencere kapaklarıdır.Kapakların altısıda eskidir. Beş tanesi tek parça meşeden yapılmış olup süslemesizdir. Binilerindeki oymaları, demir çivi başlarının ve çengellerin ise dövmeli olduğu görülür. Bu kapakların hepsi kalın bir boya ile de örtülüdür. Doğu cephesinde minare yanındaki kapaklar ise çok güzel ahşap işleriyle bezenmiştir. (Resim-24,25) Kapaklar üstte ve altta küçük, ortadaise büyük süslemeli bir tabladan oluşur. Üst tablada hitab ve dualar kabartma sülüs yazıyla yazılmıştır. Dualar her iki kanatta da farklıdır. (Resim-26) Alt tabla ise her iki kanatta da aynıdır. Tabla ortasında yer alan dairevi süsleme hatayi oymadan oluşur. Şekil, iç içe geçmiş iki üçgenin oluşturduğu altı kenarlı yıldızdan meydana gelir. Üçgenlerin kesişme noktaları, merkez alınarak yapılmış dairesel şekillerin birbirleriyle

Resim - 22

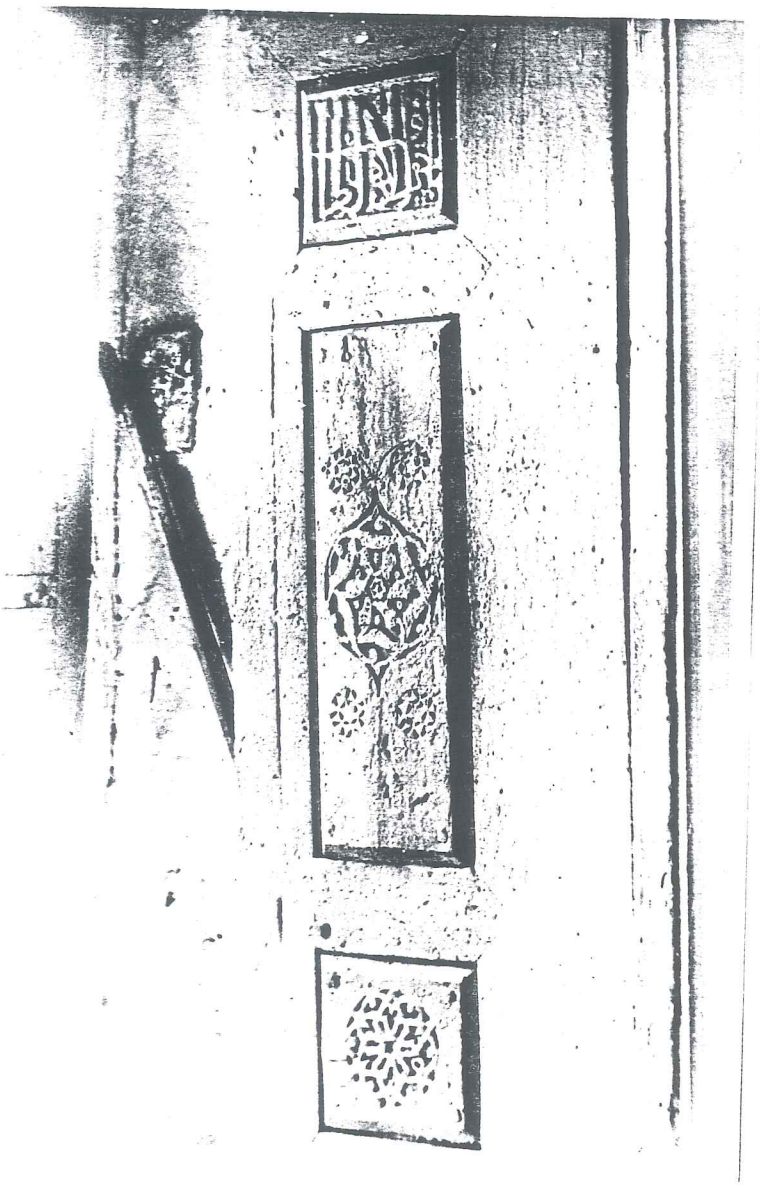
Aydınlatma penceresinin iç süslemesi

Resim - 23 Orhan Camii mihrabı

Resim - 24
Pencere kapağı süslemesi; sol kanat

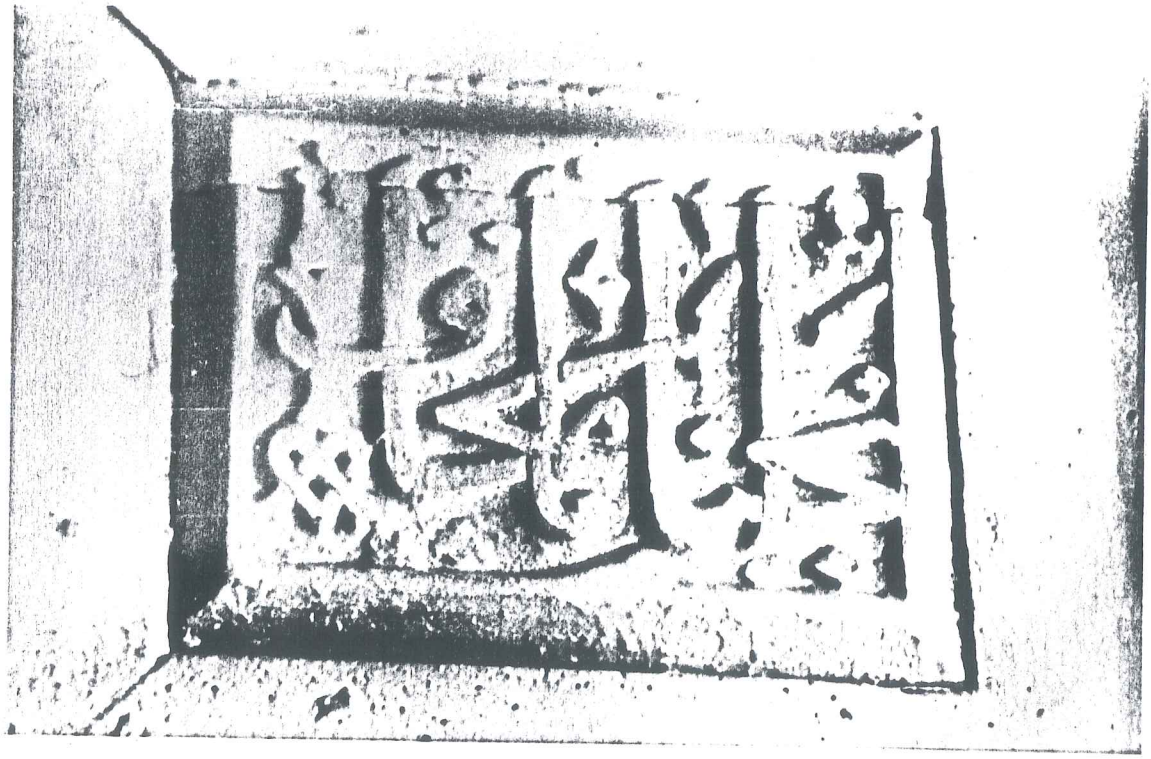

Resim - 25
Pencere kapağı süslemesi; sağ kanat

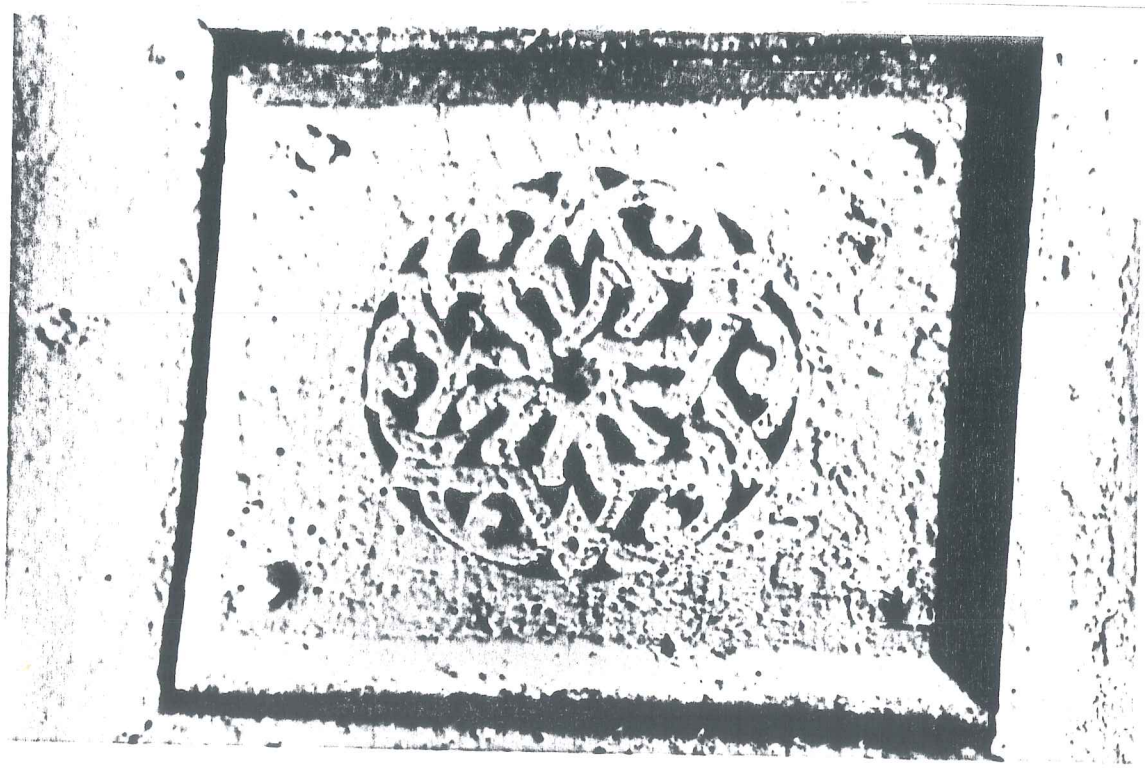
bağlantıları şekli oluşturur. (Resim-27) Ortadaki büyük tablada ise geçme rumilerle oluşmuş ana motif göze çarpar. Ortadaki oval süslemede, sitilize edilmiş bitki motifleri kullanılmıştır. Bu süslemelerin altında ve üstünde toplam dört adet rozet yer alır. İçinde altı kenarlı yıldız motifi bulunan rozetler stilize edilmiş gül şeklindedir. Güller ince saplarla ortadaki ana motife bağlanmaktadır. Bu kanatların, 14. asırda Selçuklular'da ve Karamanlılar'da görülen süslemelerin çok basit örnekleri olduğu söylenebilir. Ayrıca kanatların, özellikle mahfel kenarında yer alması da bunu kanıtlamaktadır.[94]

. Geçirdiği Evreler =

Caminin ilk yapılışından buyana, pek çok değişiklik yapılmıştır. Fakat büyük bir bölümü günümüze kadar gelebilmiştir. Caminin yapılışıyla ilgili bir söylenti yerli halk arasında çok yaygındır. Yapının, sağında solunda görülün devşirme parçalardan dolayı kilise üzerine yapıldığı söylenir. Fakat bunun aslı, bu parçaların eski Bizans yerleşmesinden, yeni yapılacak binalarda kullanılmak amacıyla getirildiğidir. Gebze'nin ilk alınışına rastlayan yıllarda, yörenin bilinmeyişi ve eski yerlerdeki hazır yapı malzemelerinin Türk ustalarını böyle davranmaya yöneltmiş olması daha inandırıcıdır. Ayrıca karşı sanata saygı ve süsleme gayeside akla gelebilir. Nitekim Gebze'nin diğer yapılarında da böyle devşirme malzemelere rastlanmaktadır. Caminin son cemaat mahalli önünde, iki adet Bizans sütun başlığı halen durmaktadır. (Resim-28) Bu sütun başlıkları ters çevrilip üzerine

Resim - 26 Kapaktaki kabartma sülüs yazı

Resim - 27 Kapaktaki hatayi oyma

Resim - 28

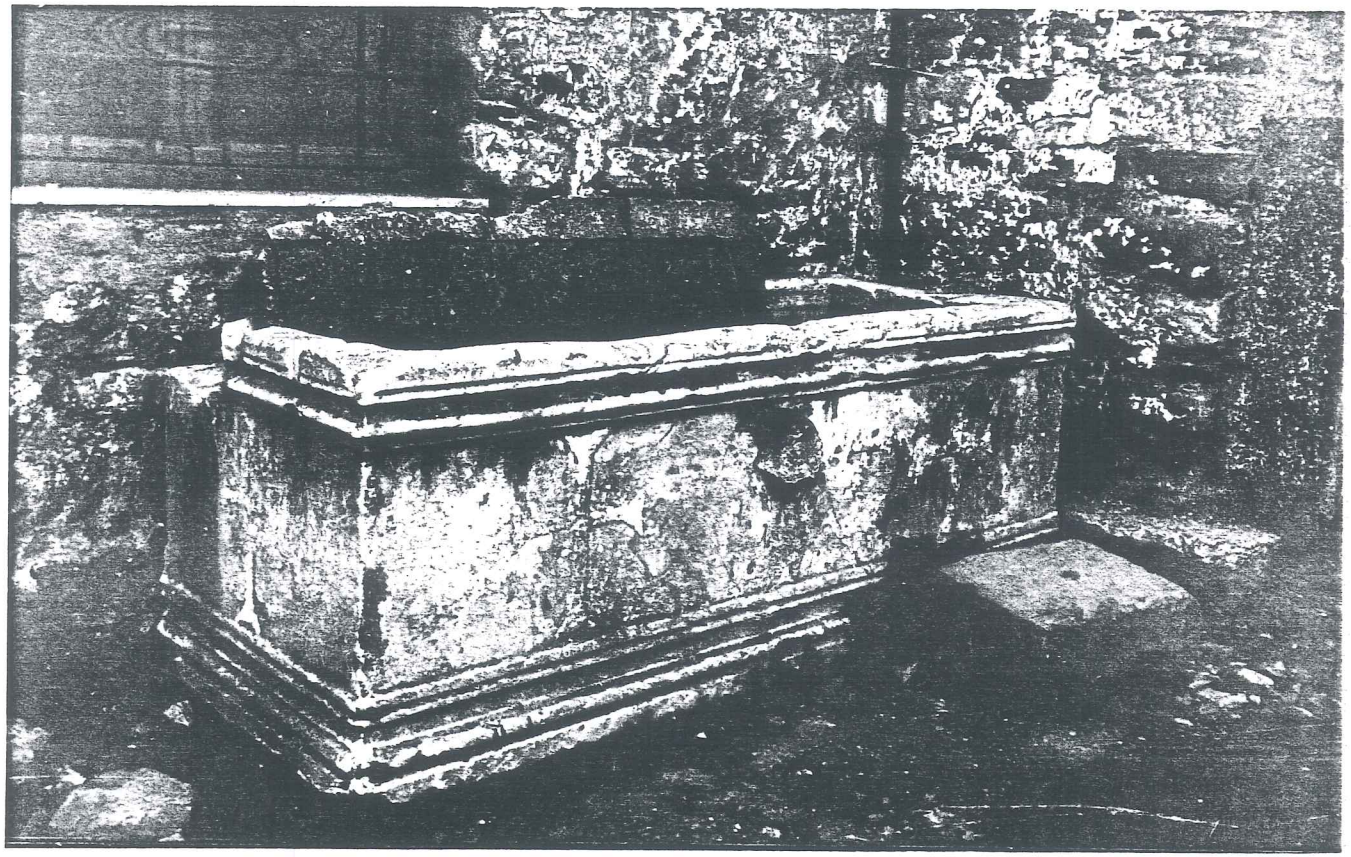
Camii önündeki Bizans sütun başlıkları

konan blok bir taşla, musalla taşının ayakları olarak kullanılıyordu. Şimdi ise bir kenarda durmaktadır. Bir diğer devşirme malzeme ise minare çıkıntısının yanında, duvara yaslı olarak duran Bizans lahtidir. Kapağı olmayan bu lahite su konduğu bilinmektedir. İçine suyun aktığı oyulmuş sütun başlığı ise bugün etrafta görülmektedir. (Resim-29)

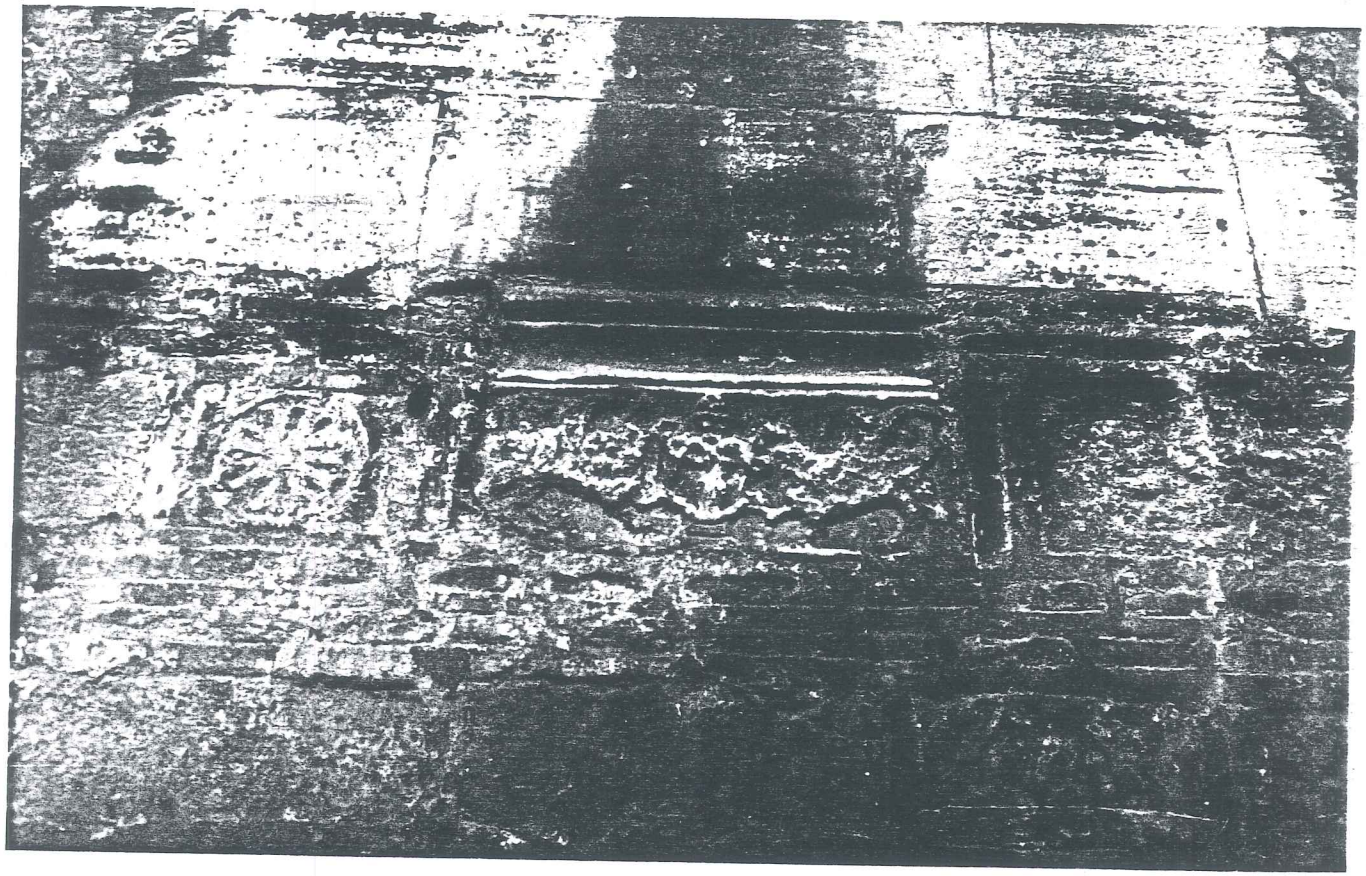
Tartışmalara konu olan diğer bir devşirme malzeme ise minare kaidesinde yer alır. Taşın üzerinde, alçak kabartma halinde üsluplaştırılmış, iki arslan ve ortada bir süsleme görülür. Diğer yanda büyükçe bir rozet yer almaktadır. Bazı sanat tarihçileri, bu parçanın Selçuklular'a ait olduğunu söylerler.[95] Fakat Selçuklular'ın burada yapılaşacak kadar uzun kalmaması, bu fikrin doğru olamıyacağını göstermemektedir. Kanımca yine bu parçada Bizans ürünüdür.

Bu tahminlerin yanı sıra, Gebze'nin tekrar Bizans yönetimine girdiğinde, nasıl değiştiği pek bilinmemektedir. Herhangi bir degişme söz konusuysa da bunun izleri günümüze kadar gelmemiştir.

Tarihteki büyük depremlerden etkilenen caminin, bir çok kere onarıldığı tahmin edilmektedir. Tahminler arasında, kubbenin ve kasnağında orjinal olmadığı düşüncesi mevcuttur. Caminin içinde kubbe kasnağında görülen bir sûre öncelikle süsleme sanılmaktadır. Kıble duvarında mahfelin üzerindeki eski yazı aslında tamir kitabesidir. (Resim-31) Üzerindeki tarih Hicri 1189 dur. Miladi olarak 1775 yılına rastlayan tamiratın kubbede yapıldığı düşünülebilir. Kitabenin kasnağa yazılması herhalde bunu ifade etmektedir.

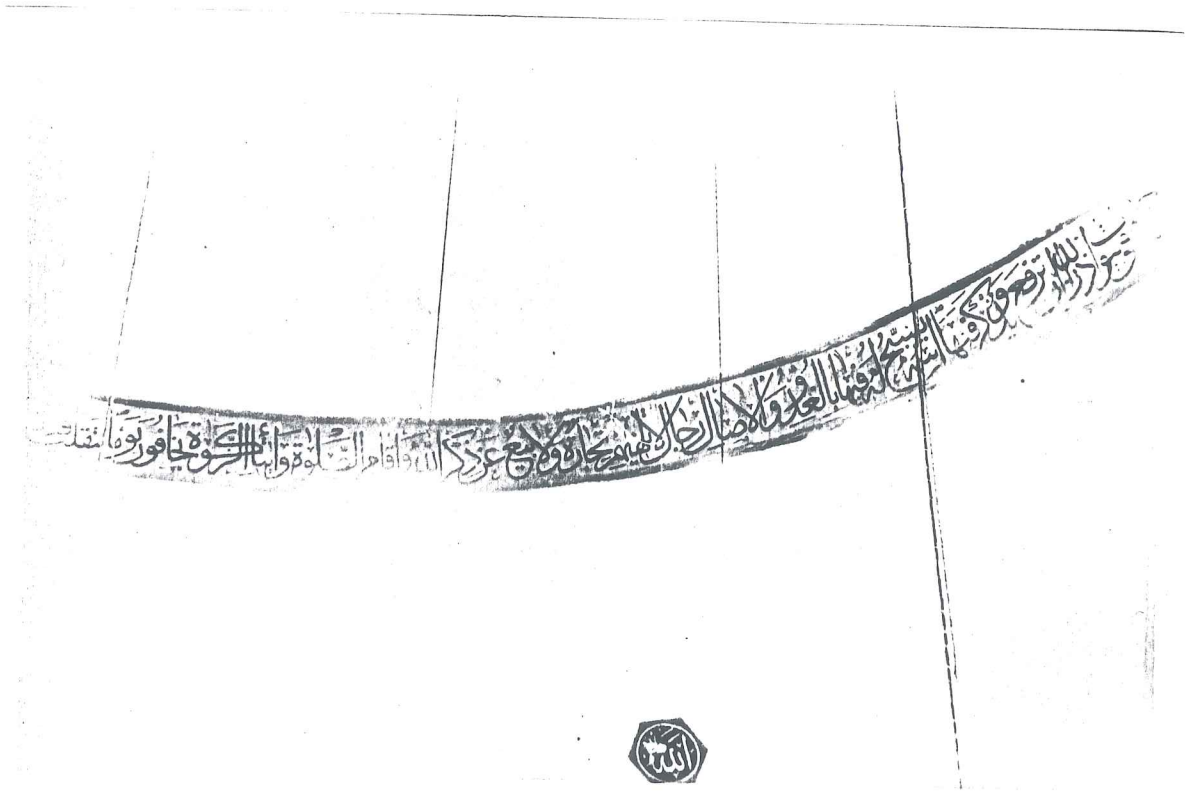

Resim - 29 Minare yanındaki Bizans lahiti

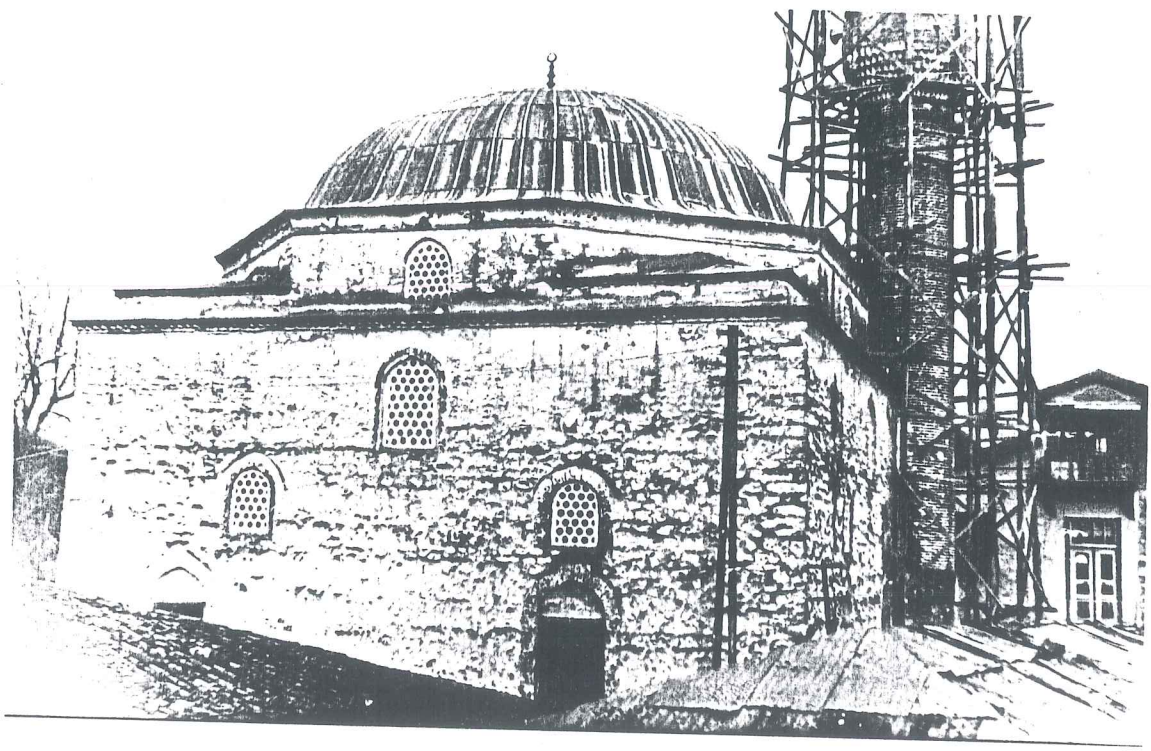

Resim - 30

Minare kaidesindeki grifonlu devşirme parça

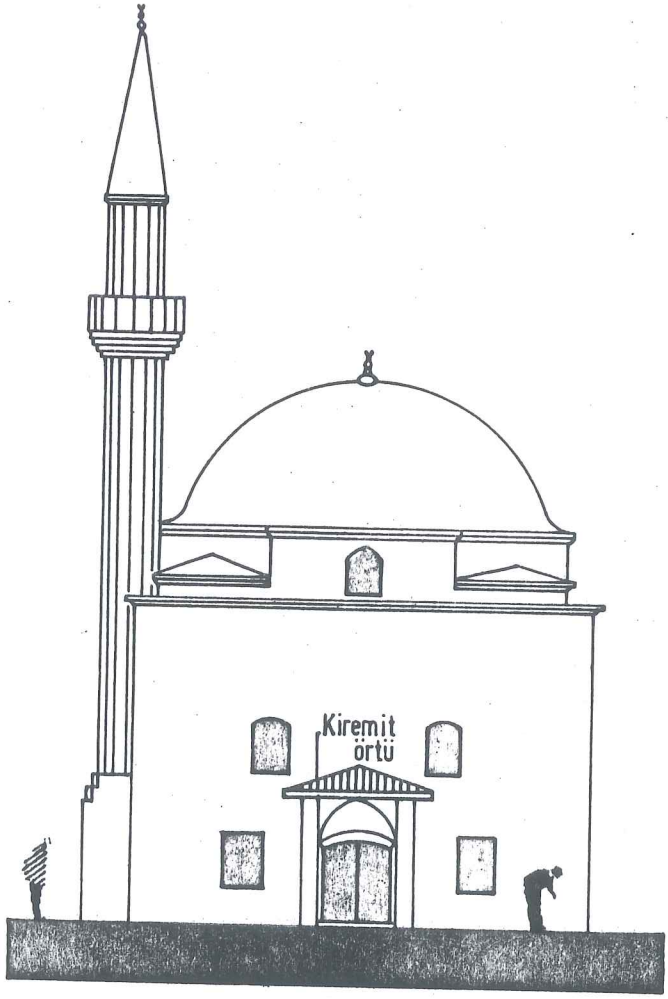
Resim - 31 Kubbe kasnağındaki tamir kitabesi

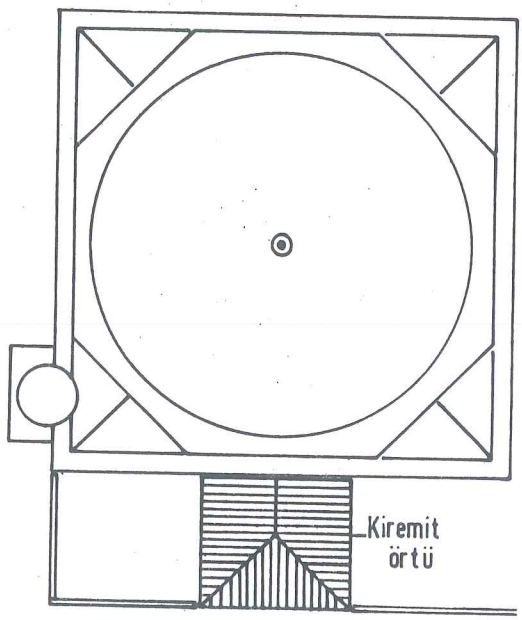
Resim - 32 Caminin 1966 yılındaki tamiratı ve durumu

Camide yakın tarihlere kadar, pek önemli bir onarım görülmez. Caminin onarımından hala Vakıflar sorumludur. Vakıflar tarafından yapılan ufak tefek restorasyonlarda, daha çok dış yapıyla ilgilenilmiştir. Resim-32 de 1966 yılına rastlayan onarım çalışması görülmektedir. Minarenin bakımının yapıldığı bu restorasyonda beden duvarlarında da raspalama yapılmıştır. Halk tarafından beden duvarları ve minare üzerine yapılan sıva ve boya Vakıflar tarafından defalarca sökülmüştür. Bugün hala bazı yerlerde sıva kalıntılarıdurmaktadır. Buda yapının yoluk çirkin görünmesine neden olmaktadır. Ayrıca caminin içinde yapılan sıva ve boyayla hiç bir şey görülmez durumdadır. Burada herhangi bir onarım izi görülmez. İç mekan tamamen yeni yapılmış görünümdedir. Ayrıca minareninde kaide kısmından üstü orjinal değildir. Fakat bu onarım çok eski yıllarda yapıldıgı için minarenin eski şeklinin nasıl olduğu bilinmemektedir.

Yapıda sürekli değişen ve tartışılan yer son cemaat yeridir. Çizim-6'da şimdiye dek yapılmış mahal şekilleri görülmektedir. Bu günkü durumunun orjinalle uzak yakın bir ilişkisi yoktur. Resim-33 de ise son cemaat mahalinin değişik bir şekli görülmektedir. Bununda orjinale uygun olduğu pek söylenemez. Çizim-6c de görülen şeklin orjinal olduğu veya ona çok yakın olduğu daha akla yakındır. Giriş ve batı cephesindeki metal çengeller ve çatı izi bunun bir kanıtı olsa gerektir. Ayrıca eski belediye başkanlarından olan Ziya Fırat Beyin anlattığına göre bundan 40 sene evvelinde, son cemaat mahalli giriş ve batı cephesi boyunca devam etmekteymiş.

GÖRÜNÜŞ

PLAN

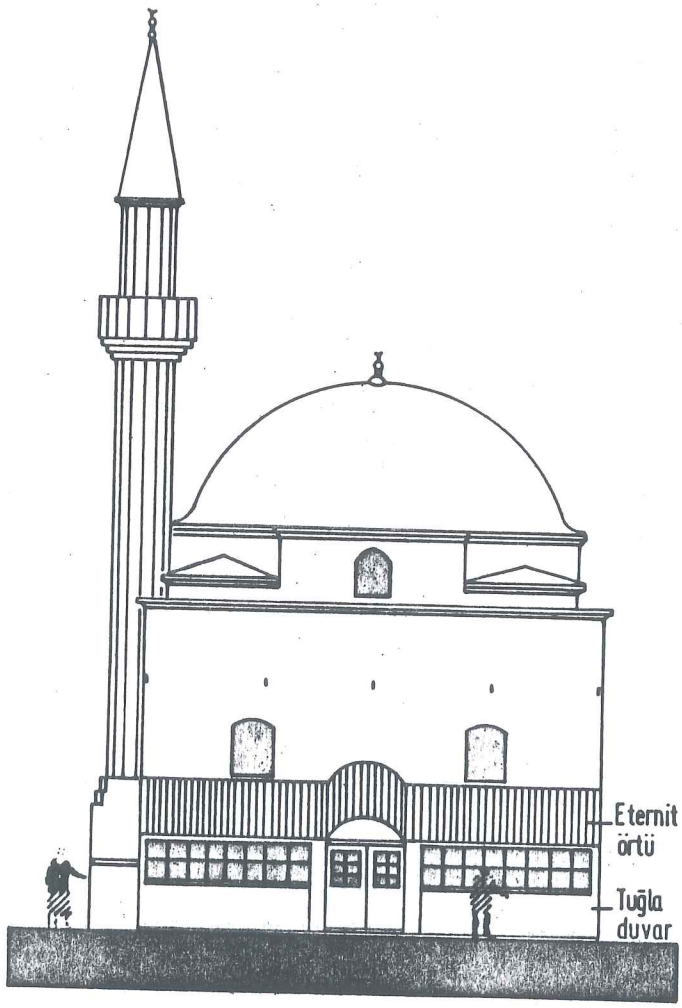
Çizim - 6

Sultan Orhan

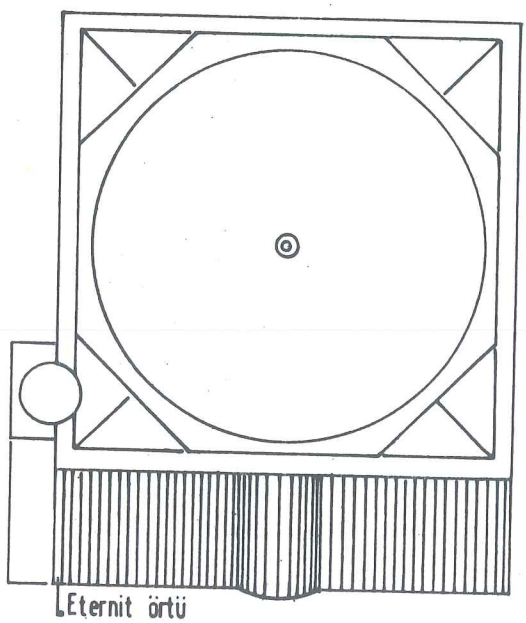
Caminin son

cemaat mahalli

A _____ ESKİ DURUM

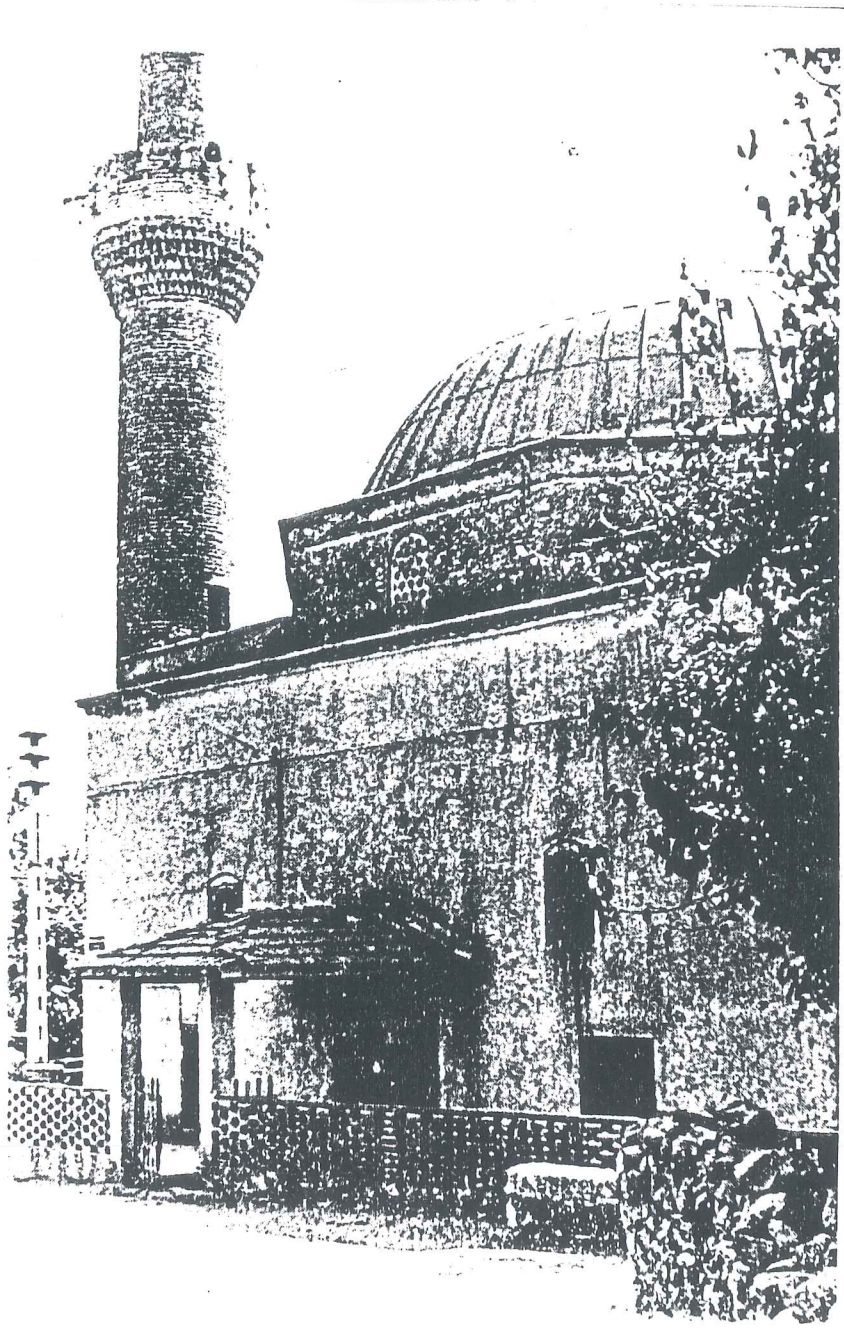

GÖRÜNÜŞ

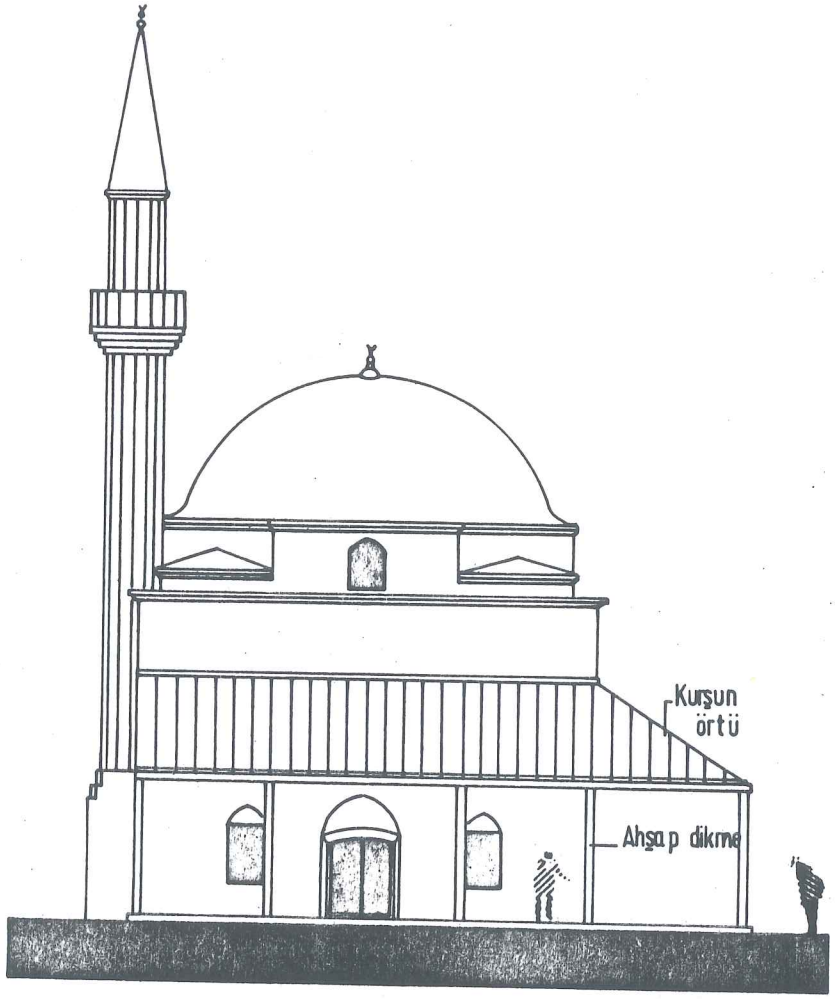
PLAN

B_____BUGÜNKÜ DURUM

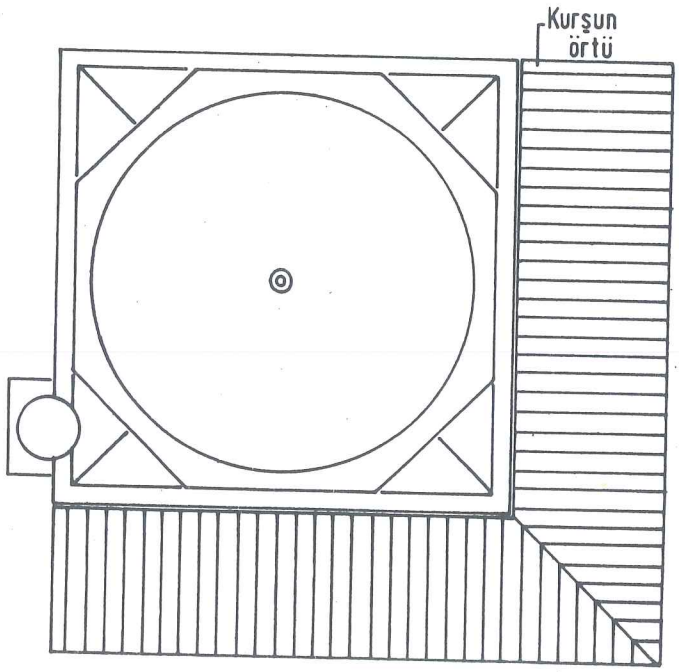

Resim - 33

Son cemaat mahallinin 1976 daki durumu

GÖRÜNÜŞ

PLAN

C _____ RESTİTÜSYON

Yarı kapalı bu mekanın, en uç noktasının insan boyutunda olduğu ve sundurma şeklindeki bu mekanın anşaptan yapıldığı Ziya beyin anlattıkları arasındadır. Çatı örtüsü olarakda kurşun malzemesinin kullanıldığı bu mahallin, batı tarafındaki uzantısında kapalı bir mekanın olduğuda söylenir. Bu kapalı mekanda caminin bakımından sorumlu yaşlı bir kişinin oturduğu bilinir.

. Tahrip ögeleri Analizi =

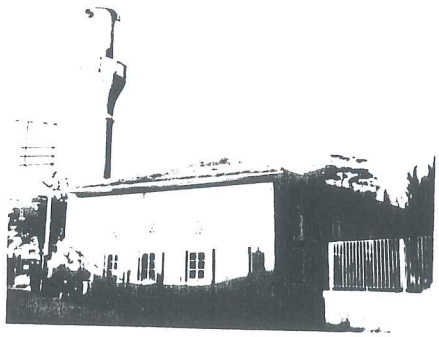
Caminin yapısal olarak sorunları minarede ve batı cephesindedir. Taşa göre daha dayanıksız olan tuğladan, yapılmış minare bakımsızdır. Özellikle şerefe korkuluğu tahrip olmuştur. Dış şartlara açık olan yapı malzemesine sürekli bakımda yapılmadığından tahribat sürmektedir. Batı cephesinde camii kotundan dahada aşağıya yapılan tuvalet ve abdest alma yeri inşaatı diğer bir tehlikedir. Herhangi bir izin alınmadan bilgisizce yapılan bu çalışma camii temeli için tehlike oluşturmaktadır. Fakat yapıyla ilgili en önemli tahrip ögesi bilinçsizce yapılan müdahalelerdir. Halkın iyi olduğunu sanarak yaptıkları faaliyetler yapının eskiyle olan bağlantılarını koparmaktadır. Kısaca yapıda yapılan yenilemeler ve onarımlar bilinçsizce olduğundan tarihi izler örtülüp kaybolmaktadır. Yapının bu tür onarımlara ihtiyacının olmadığıda ayrı bir konudur.

. Sonuç ve Öneriler =

Sultan Orhan Camii bugünkü durumuyla ilk görüldüğünde pek birşey ifade etmemektedir. Fakat incelendikten sonra erken mimarinin en basit ve sade örneklerinden olduğunu anlamak

mümkündür. Basitliğine rağmen, o zamanın şartlarına göre başarılı bir uygulamadır. Hatta yapıldığı devirden çok daha ileri yöntemlerin ve tekniğin kullanıldığı söylenebilir. Sadelik daha çok ayrıntılarda görülür. Ana çizgilerse çok uyumludur. Yapının tarihi değeri diğer özelliklerinden çok daha önemlidir. Bilinmiyen ve yeni kurulan bir çeşitli zorluklara rağmen böyle bir yapıyı oluşturmak başarı sayılmalıdır. Uzun bir süre Gebze'nin merkezi olan bu yapının bilinçlice korunması ve yaşatılması gereklidir. Günümüze kadar bu haliyle gelmiş olan caminin, yarınlara çok daha iyi vaziyette ulaşması, o kuşaklara da bu mimariyi tanıma fırsatını verecektir.

3.2. İLYAS BEY CAMİİ

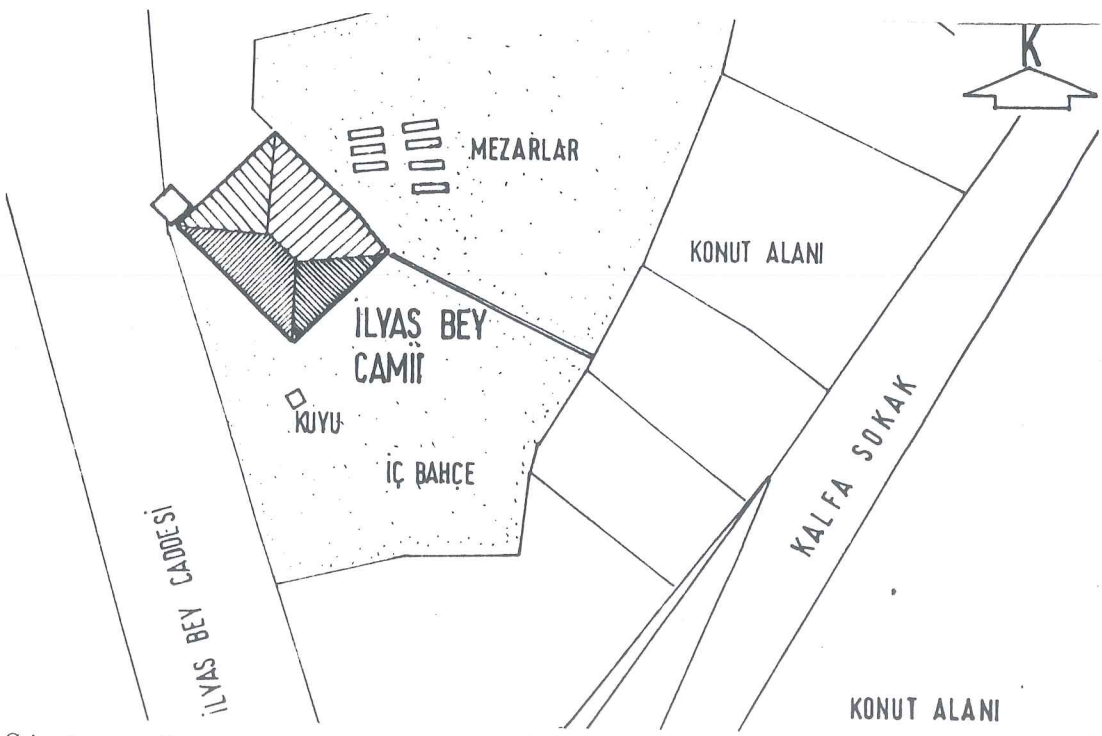
3. 2. İLYAS BEY CAMİİ

. Yeri =

Gebze'nin batısında yer alan caminin, Orhan camiden uzaklığı 200 mt.dir. Yapılışı çok eski olmasına rağmen merkezin tam içinde sayılmaz. Bağdat yolundan çok geride kalan caminin bulunduğu yer pek gelişmemiştir. Caminin önünden yol İlyas Bey Caddesidir. Bulunduğu yapı adasının arkasından ise Kalfa Sokak geçmektedir. bitişiginde Verem savaş dispanseri, arkasında kalan bölgede ise konut alanları mevcuttur. Camii, türbesi, haziresi, şadırvanıyla bir bahçe içerisinde yer alır. Sultan Orhan Mahallesinde pafta 8 de yer alan yapının ada numarası 459, parsel numarasıysa 35 dir. (Çizim-7)

. Yapım tarihi =

İlk defa İlyas Bey tarafından yaptırılan caminin inşaa

Çizim - 7 İlyas Bey Camii vaziyet planı

tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Kitabesinde de tarihi belli olmayan caminin ne zaman yapıldığı ancak tahmin edilmektedir. Herhangi bir yazılı kaynakta da görülmeyen inşaa tarihinin, Gebze'nin ilk alındığı yıllara rastladığı söylenmektedir. Tahmin edilen tarih Hicri 726 yılıdır. Kanımca ilk yapı 1326 veya bundan sonraki bir kaç yıl içerisinde yapılmıştır. Günümüze taklidi ulaşan yapının inşaa ise sonraki yıllara rastlar. İlyas Beyin, camisine yakın olan türbesinde, bulunan bir kitabede tarih de görülmüştür. İlyas Beyin torunu olan Şıkk-ı evvel defterdarı Hasan, hicri 1190, miladi 1776 yılında bugünkü yapıyı dedesi adına yaptırmıştır. Bu günkü yapı, ilk yapılan caminin yerine yapıldığına göre, eskisinin büyük bir ihtimalle yıkıldığı varsayılabilir.[96] Günümüzde bu kitabeye hiç bir yerde rastlayamadık.

. Mimarı =

Eski ve yeni yapılan camilerin mimarı ve sanatkarları bilinmemektedir.

. Yaptıran =

Önceki yapıları yaptıran İlyas Bey, Osmanlı devletine büyük hizmetler vermiş bir kumandandır. Gebze'nin Sultan Orhan tarafından alınışında onun katkıları çok büyüktür. Bizansla yapılan savaşta başarı gösteren İlyas Bey, Gebze'yi ilk Türkleştiren kişilerdendir. Babası yarımadaya adını veren ünlü kumandan Akça koca Bey'dir. Kazanılan savaş sonrasında bu yeni yerleşim kendisine arpalık olarak verilmiştir. İlyas Bey uzun yıllar Kocaeli sancağına bağlı olarak uc

beyliği yapmış, merkezin yönetimini sağlamıştır. Gebze'nin imarı için büyük çabalar gösteren İlyas Bey, camiden başka, yine aynı yerde mektep ve zaviye de yaptırmıştır. Doğum ve ölüm tarihi bilinmeyen İlyas Bey, kendi adıyla bilinen türbesinde yatmaktadır. Kendisinden sonra oğulları ve torunları üstlendiği görevleri başarıyla yürütmüşlerdir. Oğlu Kadı Fazlullah ve torunları, aynı yerde bir çok hayır yapısı yapmıştır. İkinci camiyi yaptıran Şıkk-ı evvel defterdarı Hasan, dedesinin yaptırdığı diğer yapılarıda onardığı gibi, mektep ve zaviyesinide komplekse eklemiştir. Hayatı gibi doğum ve ölüm tarihide bilinmiyen defterdar Hasan Bey halen Gebze'de yatmaktadır.[97]

. Yapıldığı Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

İlyas Beyin ilk yapılar grubunu yaptırdığı yıllarda Osmanlılar devlet olma çabasındaydılar. Başta Orhan Gazi, devleti yönetmekteydi. O yıllarda başkent ise Bursa'dır. Yine aynı yıllarda Gebze Bizans'dan yeni alınmış ve Türk yerleşmeside henüz kurulmuştur.

Şıkk-ı evvel defterdarı Hasan Bey'in ikinci yapılar gurubunu gerçekleştirdiği yıllar ise Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış devrine rastlar. Başkent İstanbul'dur. Başta ise I. Abdulhamit vardır. Bu yıllarda imparatorluğun çeşitli cephelerde savaşmak zorundadır. Devlet Rusya ve Avusturya ile savaş halindedir. Sınırlar ise gitgide daralmaktadır. Gebze ise devletin iç noktalarındaki bir menzil yerleşmesidir.

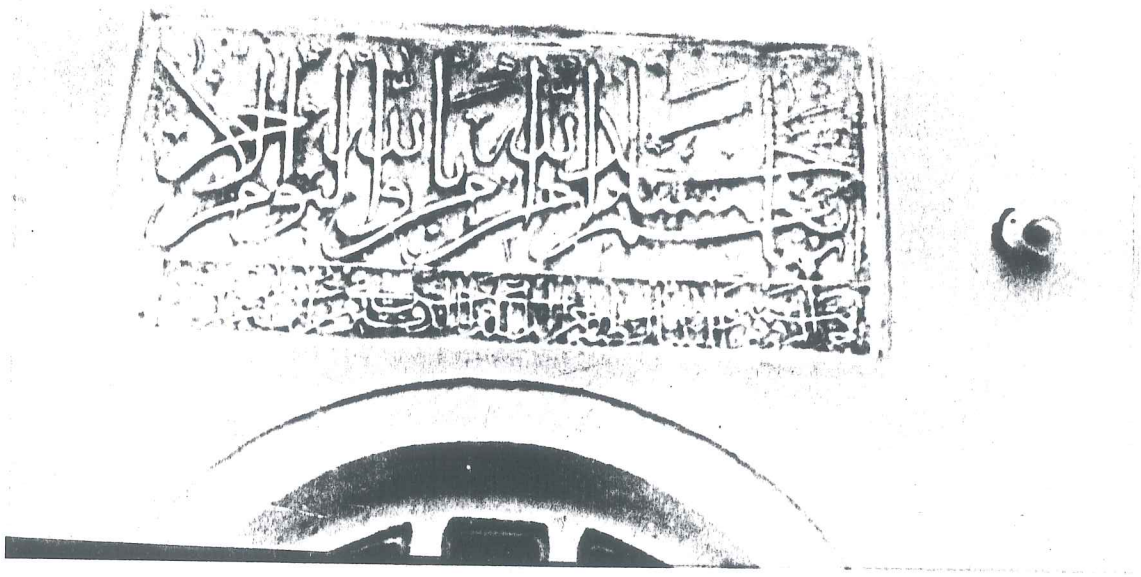
. Yapıya ait Kaynaklar =

İlk yapılan camiyle ilgili herhangi bir kaynak günümüze ne yazıkki ulaşmamıştır. Fakat vakfiyesinde Gebze ve çevre yerleşmelerinden bahsedildiği tahmin edilebilir. Çünkü bu yöre Osmanlı devletine katıldığında İlyas Bey'e arpalık olarak verilmiştir. Yörenin yönetimide onun elinde olduğu için yapı halka vakfedilmiştir. Onların bakımından da halk sorumlu olsa gerektir.

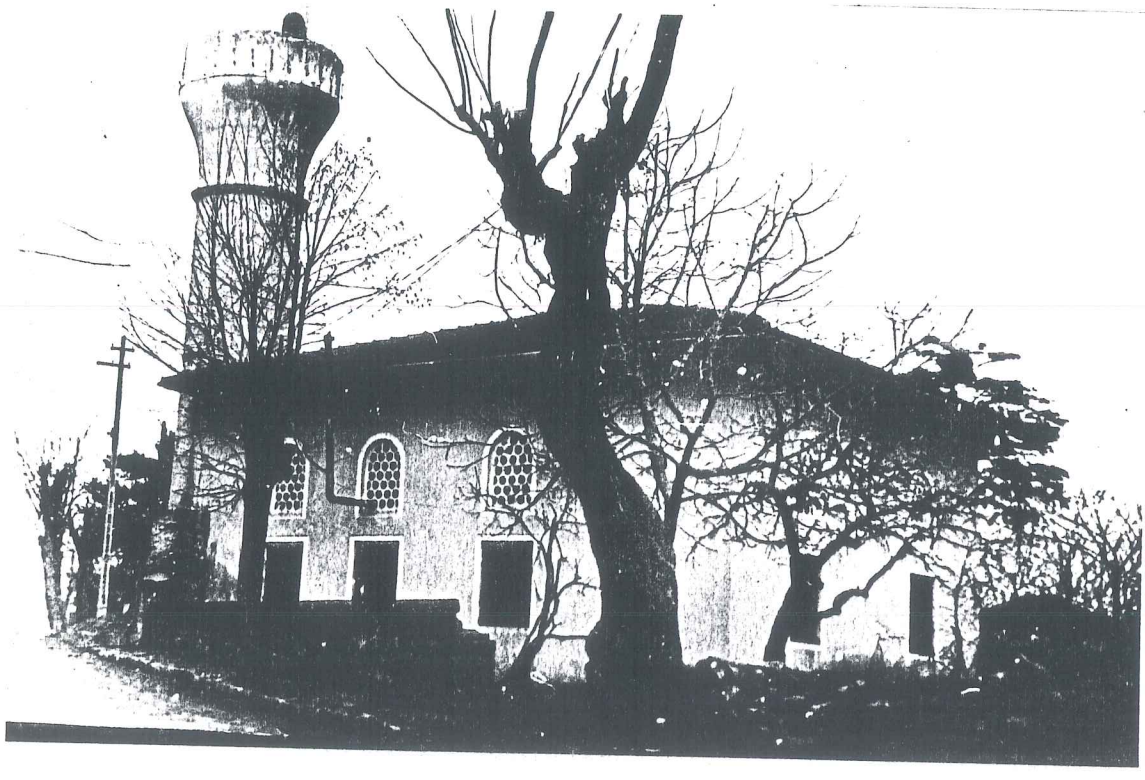
Bugünkü yapıyla ilgili yapım ve onarım kitabesi yakın bir tarihe kadar mevcutken, şimdi malesef kayıptır. Giriş kapısı üzerine yerleştirilmiş olan bir diğer kitabede ise fazla bilgiye rastlanmaz. Orjinal yerinin neresi olduğu belli olmıyan kitabede "İnnemayamürü Mesacit Allahi men Amene billahi bil yevmin ahira" sözcüğü sülüs türünde yazılıdır.[98] (Resim-34)

. Yapının Mimari Özellikleri =

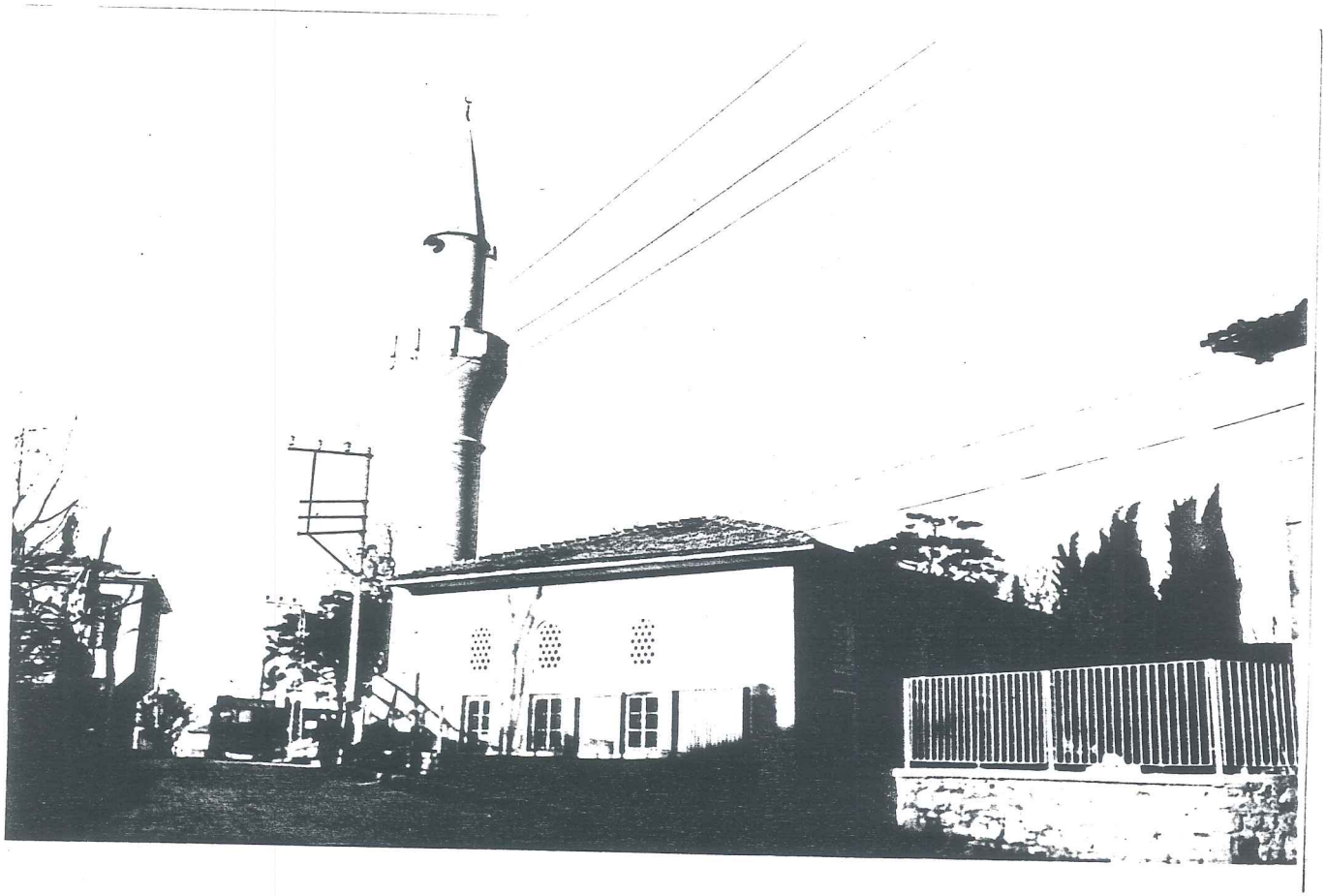
Yakın bir tarihte halk tarafından yapılan bir onarımla caminin eski ve tarihi bir tarafı ne yazıkki kalmamıştır. Tamamen yeni görünümlü olan camiye eklemeler de yapılmıştır. (Resim-35,36) Orjinal durumuna uyularak yapıldığı söylenen caminin doğu cephesine 5 mt. genişliğinde yeni bir kısım ilave edilmiştir. Girişte de ilaveler söz konusudur. Yapının mimari özelliklerini, eski yapıyı tahmin ederek aktarmak doğ-olacaktır. Camii, bugün doğu-batı aksında, uzun kenarı olan dikdörtgen bir plan arzeder. Orjinal plan ise tam aksinedir. Eski kısıma göre yapı giriş ve kıble ekseni doğrultusunda gelişmektedir. Üstündeki kırma çatı yönüde buna bağlı olarak

Resim - 34 İlyas Bey Caminin kitabesi

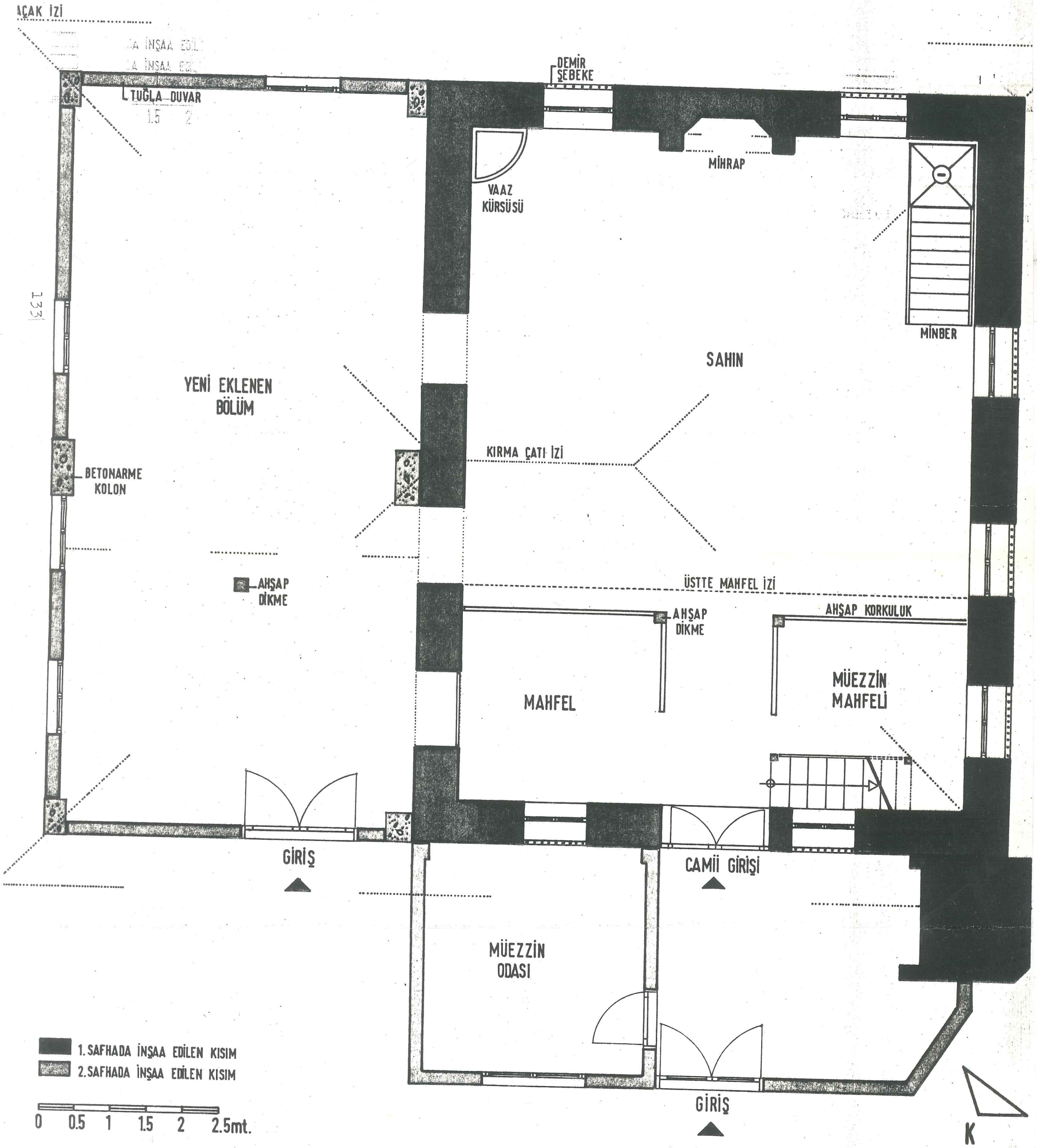
Resim - 35 İlyas Bey Caminin 1966 yılındaki durumu

Resim - 36 İlyas Bey caddesinden caminin görünüşü

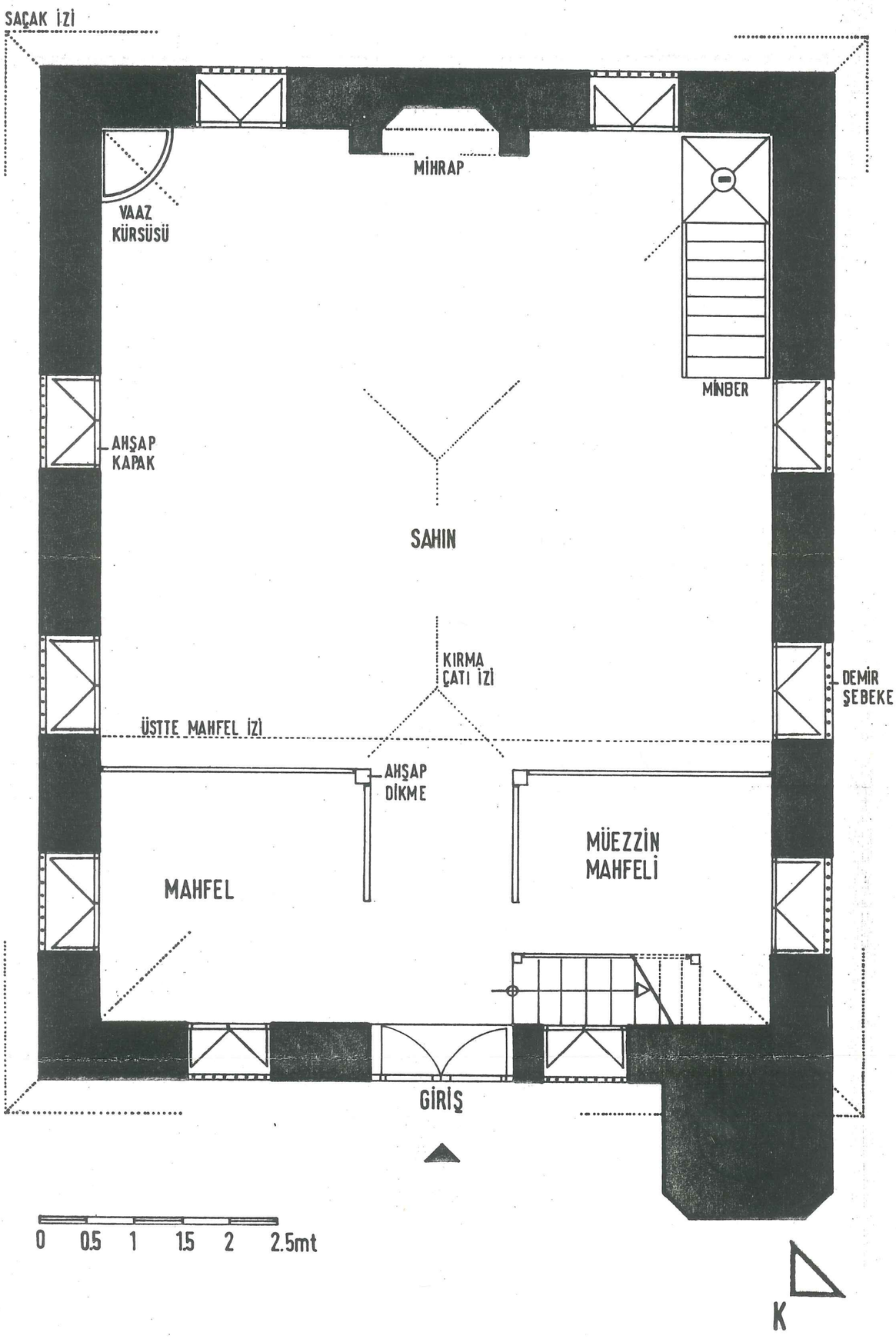
değişmiştir. Kısaca yapının şu günkü planı yanıltıcıdır denebilir. Yapının orjinal kısmının planı klasik mescit planı şeklindedir. Aslında mescit olarak yapılmıştır.Fakat halk arasında yapı, camii olarak isimlendirilmekte ve bilinmektedir. (Çizim-8,9)

Camii girişinde, karşımıza sonradan eklenmiş iki mekan çıkar. Birisi camii ön girişidir. Bu mekan minareyle birleştirilerek ortaya çıkmıştır. Minarenin çıkıntısı içeride gözükmektedir.İkinci mekanada buradan girilir. Burası yeni teknikle inşaa edilmiş ufak bir mekandır. Müezzin odası olarak kullanılmaktadır. Her iki mekanında kat yüksekliği, camiden daha azdır. Bu mekanların yapıya eklenmesi pek bir şey ifade etmemektedir. Çünkü eklenti yapıla camide de pek bir şey gözükmemektedir. Camiye 150 cm. genişliğinde, iki kanatlı bir kapıdan girilir. Sağda ve solda ahşap korkuluklarla ayrılmış mahfeller mevcuttur. Sağ taraftaki dar ahşap merdivenden yukarıdaki kadınlar mahveline çıkılmaktadır. Ahşaptan olan mahfel aşağıdaki mahfel köşelerine konmuş olan 15/15 cm. lik ahşap dikmelerle taşınır. Ayrıca minare girişinde kadınlar mahfelinde köşededir. Esas mekanda da sanat değeri olmayan, taklit edilmiş öğelerle karşılaşırlar. Kalın bir sıva ve boya ile örtülü duvarlardan dolayı herhangi bir iz hiç görülmez. Kıble duvarı solunda çeyrek daire planlı konsol kürsü, sağındaysa yine orjinal olmayan ahşap minber görülür. Orjinal olmayan mihrap ortada yer alır. Mihrap duvardan çıkıntı yapar. İçi yarım sekizgen kesitli, kenarları sütunçeledir. Üstü ise

Çizim - 8

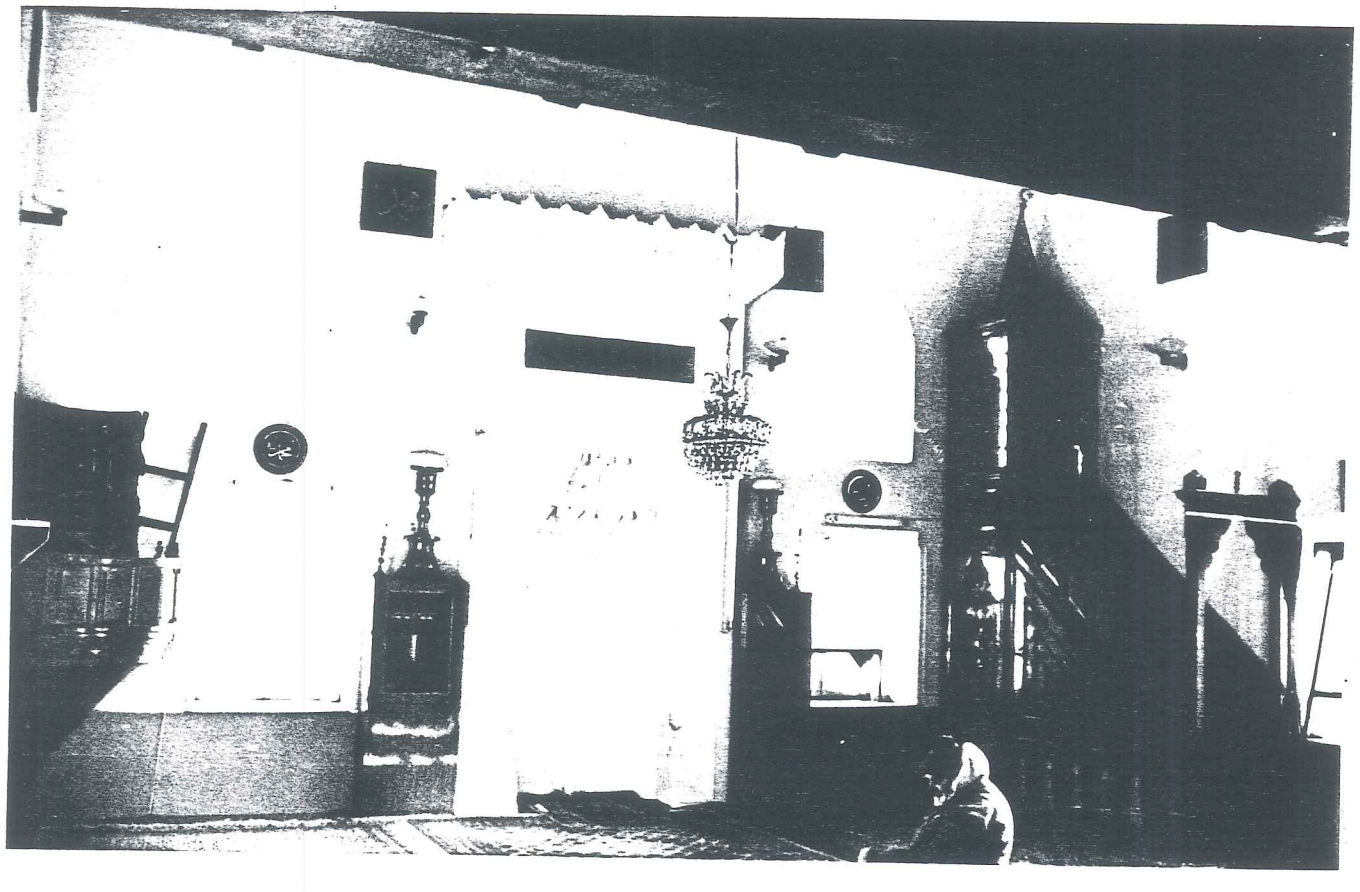
İlyas Bey Caminin rölövesi-Plan

Çizim - 9 İlyas Bey Caminin restitüsyonu-Plan

stalaktitle geçilmiştir. Stalaktit uç noktasının her iki yanında dairevi taklit süslemeler, üstünde ise mihrap kitabesi yer alır. En üstte ise mihrap taçlandırılarak bitirilir. Mihrabın her iki yanında ikişer sıra pencere yer alır. Üstteki pencere tam dairevi kemerli, alttaki ise dikdörtgen boyutludur. (Kesim-37) Batı duvarında ise altlı üstlü üç sıra pencere yer alır. En baştaki sıra mahfel ortasında yer alır. Diğer uçtaki pencere sırasıysa minber boyu kadar köşeden içeriye çekilmiştir. Doğu tarafındaki yeni eklemeyle bu duvar içeride kalmıştır. Duvar boşlukları batı duvarı ile aynıdır. Yandaki mekana geçiş amacıyla parapetleri yıkılmıştır. Bu yeni mekana ayrıca bir giriş yapılmıştır.Betonarme yapı sistemiyle yapılmış olan eklemede tüm cephe bölüntüleri taklit edilerek yapılmıştır. Üstteki kadınlar manfeli daha da genişlemiş, tek bir 15/15 lik direkle taşıtılarak devam ettirilmiştir. Eski kısımdaki duvar kalınlığı 65 cm. gözükür.

Minare girişte sağda yer alır. Sonradan yapılmış girişle ve bahçe duvarıyla kötü birleştirilmiştir. Kaidesi dışında orjinal olmayan minare çok geniş kesitli ve kısadır. Kalın bir sıvayla kaplıdır. Kısımlardaki geçiş detayları çok basit ve kötüdür. Göydenin kaideye geçişi sıvayla eğim verilerek yapılmıştır. Dairevi gövdenin ana binayla birleşim köşeleride yine doldurularak halledilmiştir. Şerefeye geçiş öncesinde gövdeye bilezik şeklinde bir kalınlık sağlamıştır. Şerefeye geçiş ise süslemesizdir. Eğik yüzeyli bir genişlemeyle şerefe oluşturulmuştur. Korkulukda da herhangi

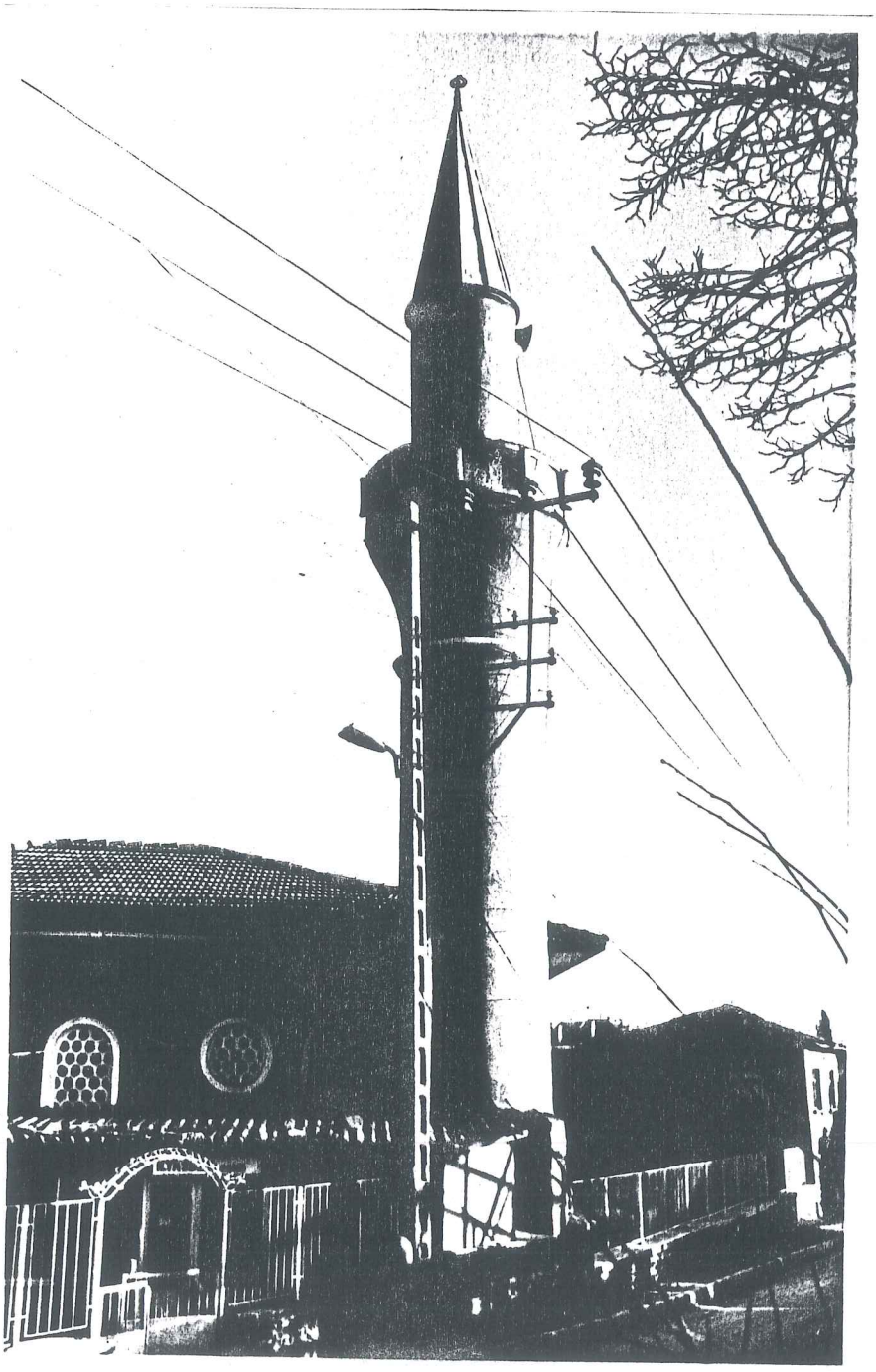
Resim - 37

İlyas Bey Camii iç görünüşü

bir değer görülmez. Petek üzerindeki külah kurşunla kaplıdır. (Resim-38)

Camii dış cephelerinde de herhangi bir tarihi ize ve sanat değerine rastlanmaz. Bütün cepheler sıvalı ve boyalıdır. Ayrıca yeni eklenen bölümde büyük yanılgılara yol açmaktadır.

Giriş cephesinde, orjinal plana göre kısa kenarı görmemiz gerekirken, eklemeden dolayı uzun kenarı görmekteyiz.(Çizim-10,11) Sonradan eklenen müezzin odası ve camii ön girişi, cephede minare kısmına bitişik olarak yer alır. Camii ön girişi üzerinde iki kanatlı bir kapı, müezzin odası duvarında ise bir kanatı açılan iki bölmeli pencere mevcuttur. Bu mekanların üzeri kiremitle örtülüdür. Çatı yüksekliği ana binaya göre çok daha aşağıdadır. Orjinal kısmın doğu kenarı öndeki iki mekanın sınırıdır. Cephedeki duvar boşlukları yine altlı üstlü iki sıra halindedir. Orjinal kısımdaki pencerelerden sadece üstte sıra dışarıdan görülür. Alt sıradaki pencereler ise yeni eklentilerin arkasında kalır. Görünen pencereler tam dairevi kemerle bitirilmiştir. Tüm pencere kenarlarında bir çerçeve, çepeçevre dönmekte ve hafif bir çıkıntı oluşturmaktadır. Üst sıra pencerelerin hepsi fil gözü bölüntüsü ile kaplıdır. Camii girişinin üstünde, dairesel bir pencere ve onun da üzerinde kitabe yer alır. Bu cephede yeni eklenen kısım tarafından altta iki kanatlı bir kapı, üstte en kenarda kemerli bir pencere mevcuttur. Sonradan yapılan betonarme döşemenin uzantısı geniş bir saçak teşkil eder. Çatı ise marsilya tipi kiremitle örtülüdür. (Resim-39)

Resim - 38 İlyas Bey Camii minaresi

sıva yüzey

Kurşun kaplama

Marsilya tipi kiremit

Asbest oluk

Kitabe taşı

Oluklu asbest örtü

Boyalı sıva yüzey

Ahşap kapı

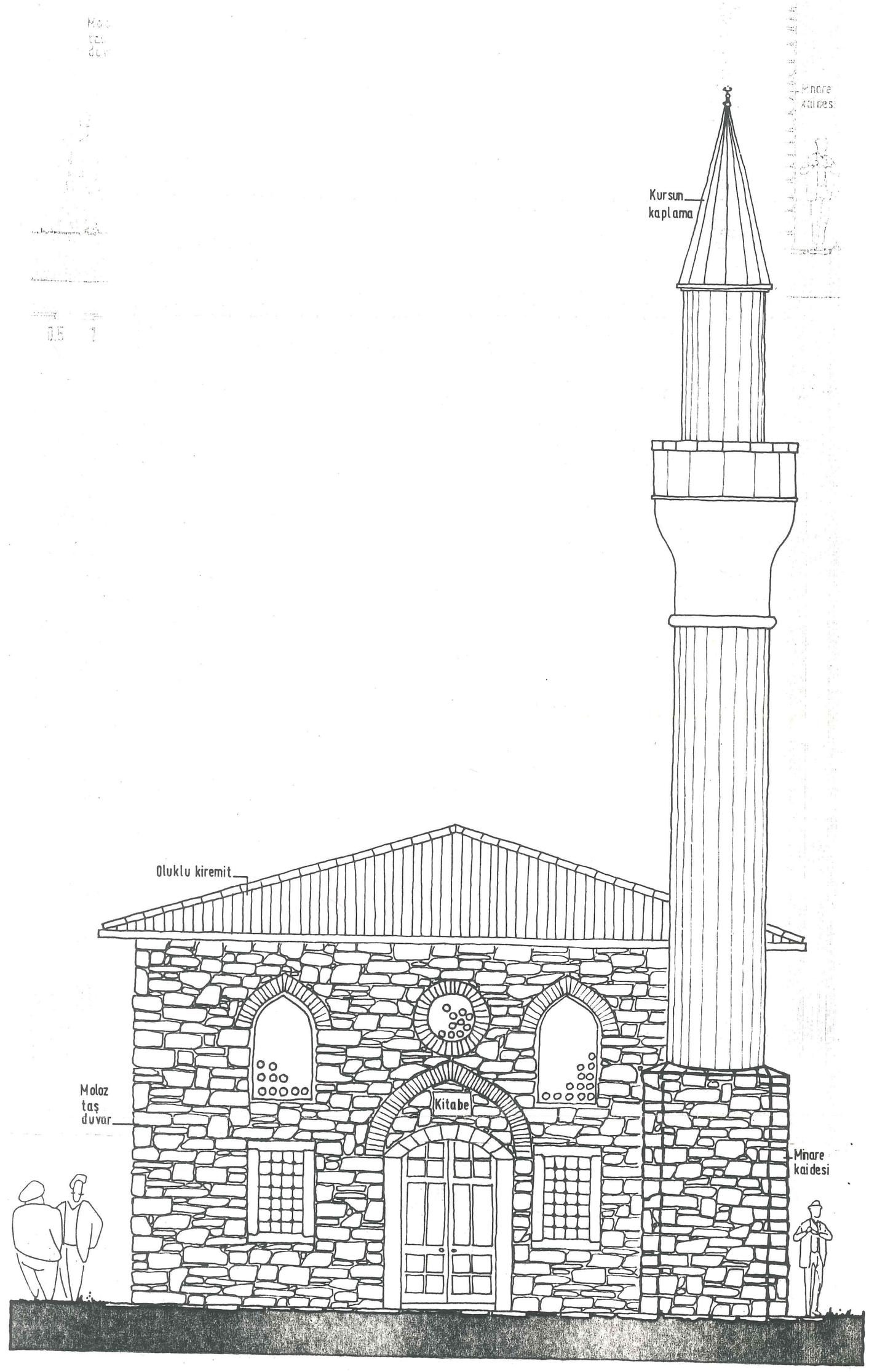
Metal kapı

Minare kaidesi

0 0.5 1 1.5 2 2.5 Mt.

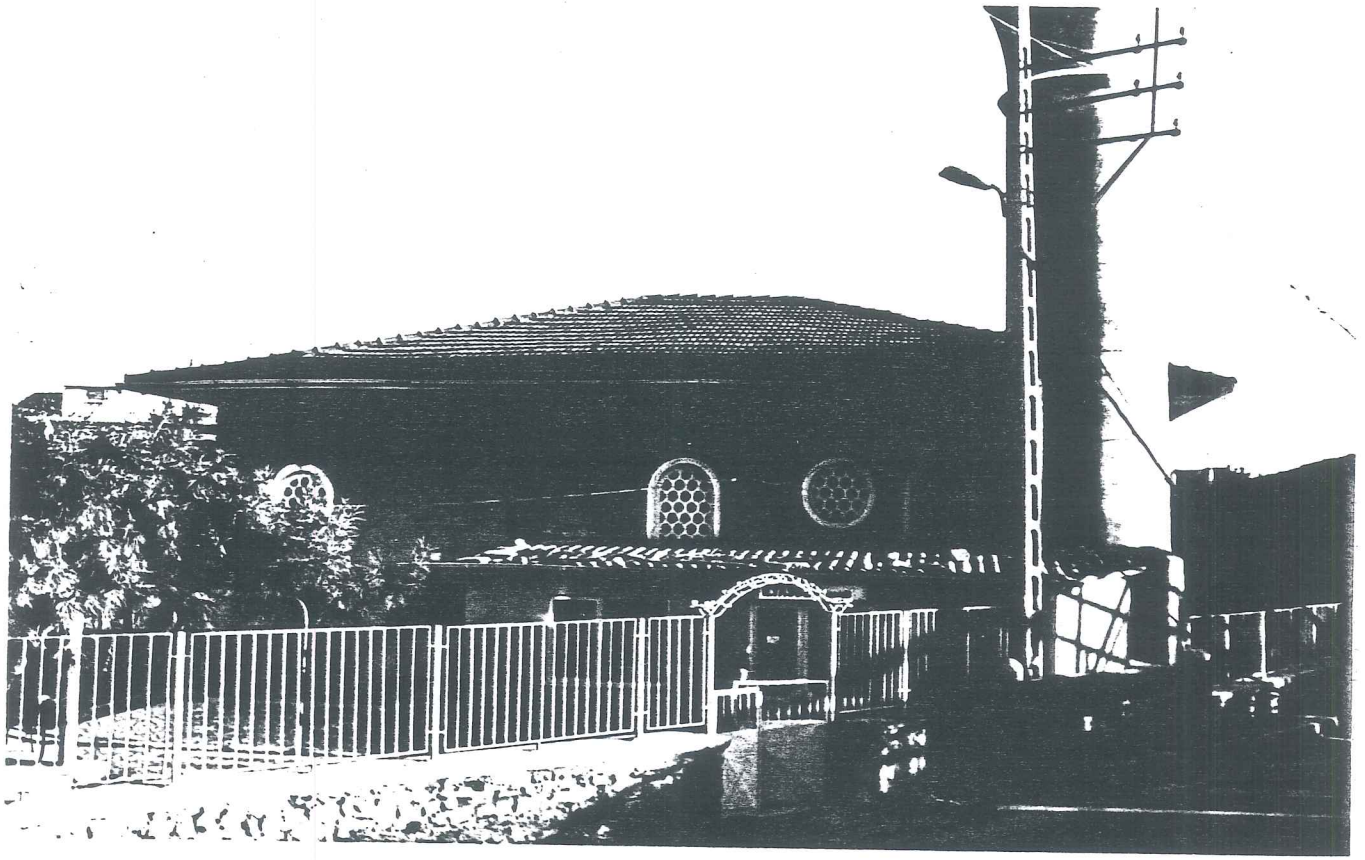
Çizim - 10

İlyas Bey Caminin rölövesi-Ön Görünüş

Çizim - 11

İlyas Bey Caminin Restitüsyonu-Ön Görünüş

Resim - 39 | İlyas Bey Camii giriş cephesi

Camii batı cephesinin de diğer cephelerden pek bir farkı yoktur. Cephede altlı üstlü üç sıra pencere vardır. Pencere dizileri minareye daha yakındır. Cephenin sağındaki sağırlık, iç mekandaki minberin boyundan kaynaklanır. Üstteki pencereler tam dairesel kemerli ve fil gözü kaplıdır. Alttaki dikdörtgen pencereler ise dışarıda demir bölme, içeride ahşap bölmeli pencere doğraması mevcuttur.(Resim-40)

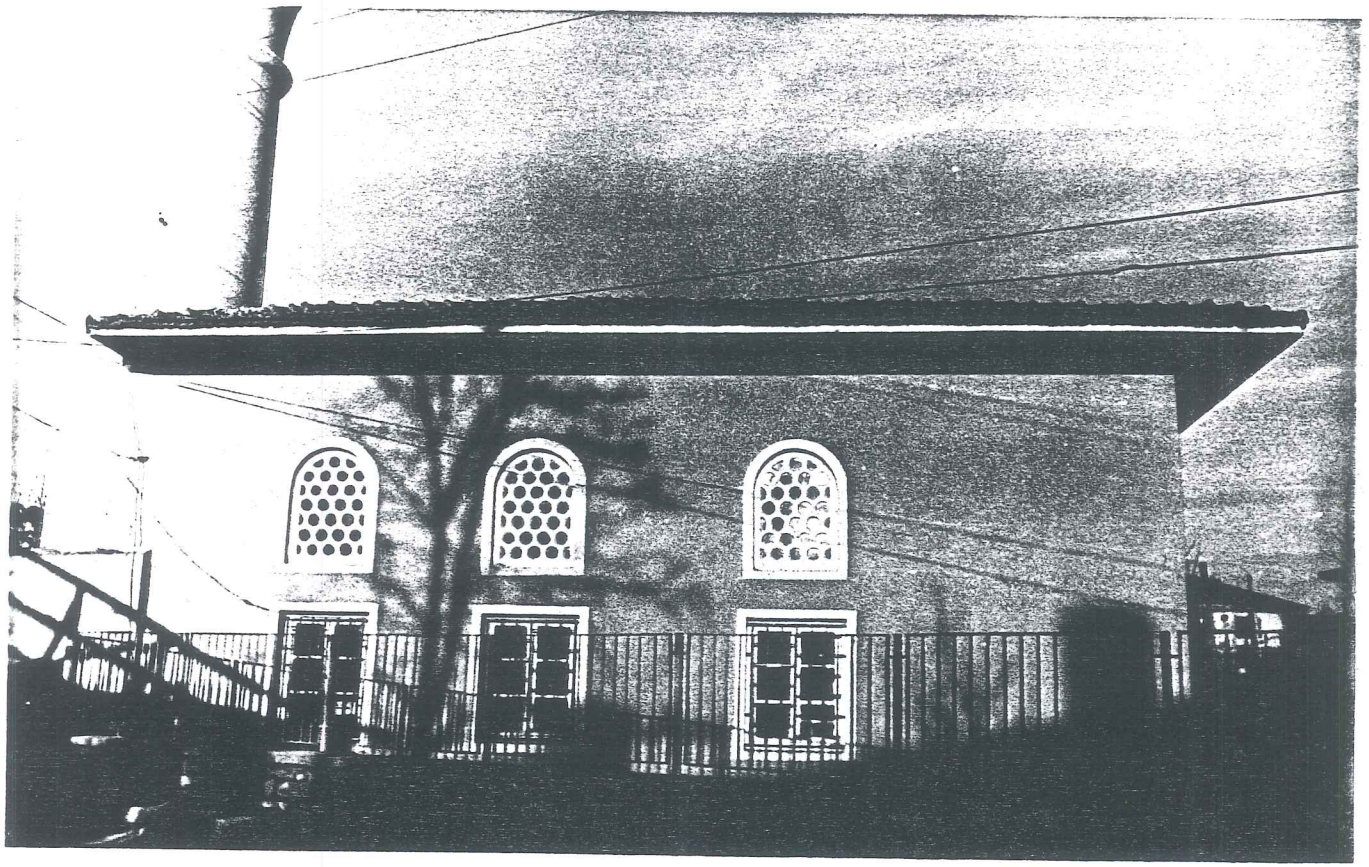
Kıble cephesindeyse yine üç sıra altlı üstlü pencere yer alır. Tüm detaylar, diğer cephelerle aynıdır.

Doğu cephesi, batı cephesinin karşıtı olduğu için hemen hemen aynıdır. Asıl duvar içeride kalmıştır. Gördüğümüz duvar aslında, yeni eklenen bölümün ince tuğla örgülü duvarıdır. Altlı üstlü ikişer pencere, üç sıra halinde sağ kenara yakın olarak cephede yer alır. Pencerenin detayları gayet güzel taklit edilmiştir. (Resim-41)

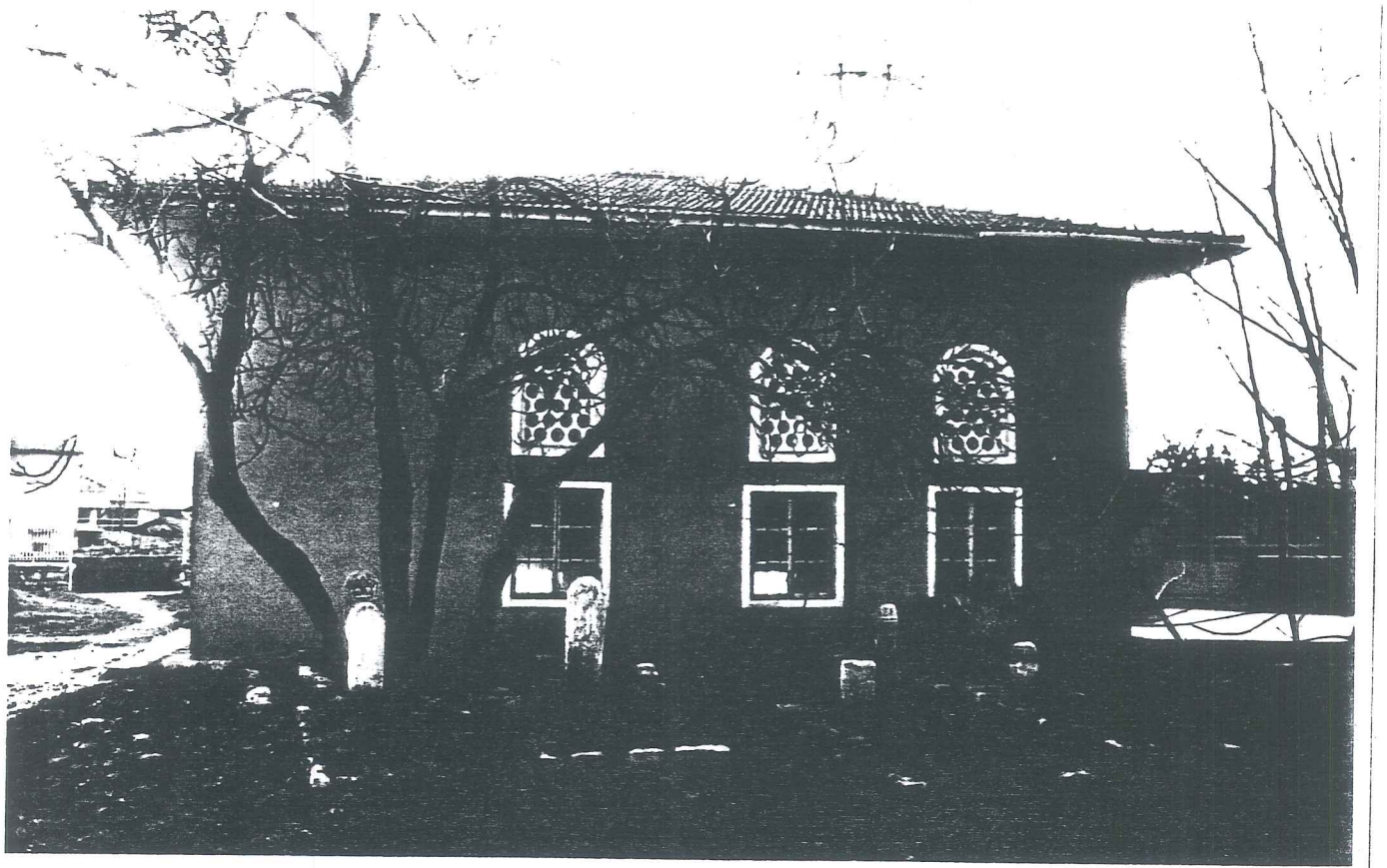
Caminin dış mekanda yeni yapılmış bir şadırvanı, girişinin tam önünde yer alır. Doğu tarafında, türbeden bu tarafa doğru, sırayla yer alan eski mezarların uzantısı vardır. Kıble duvarının arkasında, bahçe içerisinde eski bir kuyu taşı mevcuttur. Çok aşınmış olan bu parçalar büyük bir ihtimalle devşirme malzemedir. (Resim-42)

. Yapının Geçirdiği Evreler =

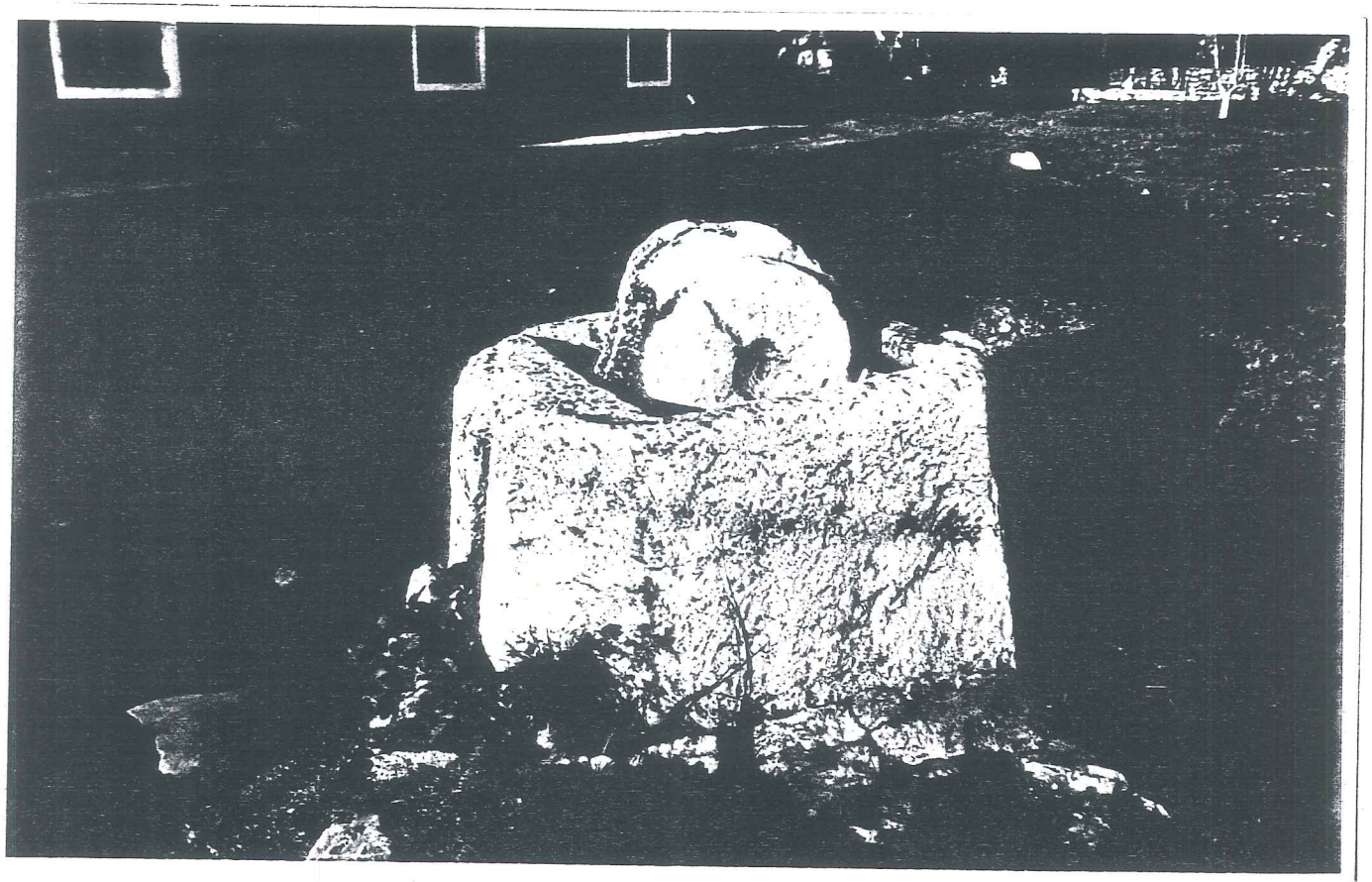
Yapı tarih süreci içerisinde, mimarimiz ve sanatımız açısından kötü devrelerden geçmiştir. En son şansızlığınıda yakın bir geçmişte yaşamış günümüze ne yazıkki kötü bir taklidi kalmıştır.

Resim - 40 | İlyas Bey Camii batı cephesi

Resim -4I | İlyas Bey Camii doğu cephesi

Resim - 42 | Camii bahçesindeki kuyu taşı |

İlk defa İlyas Bey tarafından yapılan yapılar kompleksi hakkında hiç bir fikre sahip değiliz. Zaviye, Mescit ve mektep bu yerde yapılan ilk binalardır. Araya son Bizans döneminin de girmesi, halk arasında yine söylentilerin çıkmasına neden olmuştur. Caminin kiliseye çevrildiği, tahrip edildiği söylentiler arasındadır. İlyas Beyin Gebze'ye vakfettiği yapılar gibi, oğullarının ve torunlarının yaptırdığı bir çok yapıda günümüze gelememiştir.

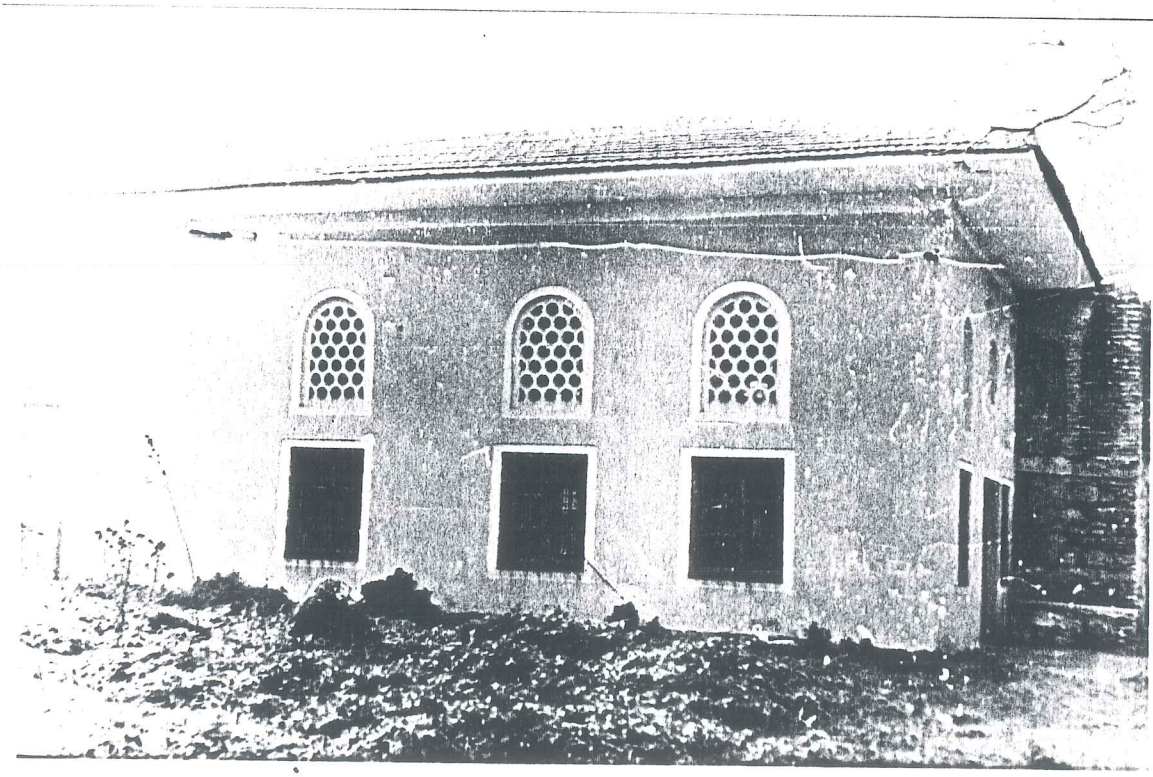
Torunu Şıkk-ı evvel defterdarı Hasan Beyin 1775 yılında aynı yerde yaptırdığı yapılardan sadece camii ayakta kalmıştır. Mektep ve zaviyesi ise yokolmuştur. Camii ise kurtuluş harbinde tahrip olunmuş, bakımsız kalmıştır. Fakat 1951 yılında harap bir şekilde, ayakta olduğu bilinmektedir.[99] Camii 1954 yılında halk tarafından tamemen yıkılarak yeniden yapılmıştır. Bugünkü eski kısmın yapımı bu yıllara dayanır. Resim-43 ve 44 de de yapının 1966 daki durumu görülmektedir. Fotoğraflarda doğu tarafındaki eklemenin ve girişteki mekanların yapılmadığı görülmektedir. Ayrıca minare kaidesinin orjinal halide resimde görülmektedir. Çatı kenarına kadar yükselen kaidenin, hatıllı moloz taş duvar olduğu seçilmektedir. Ufak bir pencerede duvara yakın olarak kaide de yeralmaktaymış. Bugün bu kısım tamamen sıvayla kaplıdır. Hiç bir şeyde görülmemektedir. Yeni eklenen kısımlir ise 1970 li yıllarda yapılmış, çatı yeni duruma göre düzeltilmiştir. Camiyi büyütme amacıyla yapılan bu bilinçsizce hareket, zaten eski niteliğini kaybetmiş olan yapıyı daha da değiştirmiş tanınmıyacak duruma getirmiştir.

Resim - 43

İlyas Bey Caminin

I966 yılındaki durumu

Resim - 44 Caminin doğu kısmının I966 yılındaki durumu

Yapılan bu değişiklikler sırasında Gebze Kaymakamlığı 4.12.1972 tarihinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulundan yapının tarihi eser niteliği taşıyıp taşımadığını sormuştur. Bu kurulun 14.7.1973 tarihli kararında, yapının eski eser olduğu ve korunması gerektiği bildirilmiştir.[100] Fakat bu tarihte yapı zaten eski görünümünü tamamen kaybetmiş durumdadır.

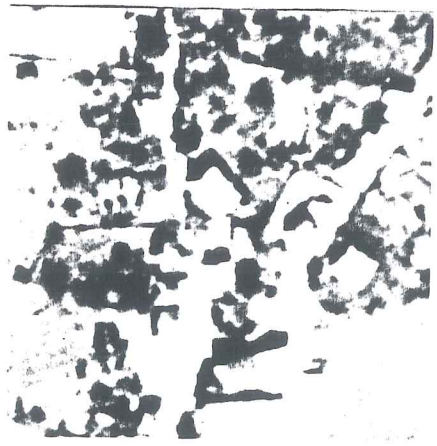
. Tahrip Ögeleri Analizi =

Bu bölümde yapı için söylenecek pek bir şey yokturdur. Yapı zaten tamamıyla kaybolmuş gibidir. Korunacak değerde herhangi bir yeride ne yazıkki kalmamıştır.Burada söylenecek en önemli şey, koruma amaçlı girişimlerde iyi niyetin yetmediği, bilgininçok gerekli olduğudur. Öncelikle yapının zaman aşımlarından, enaz zararı görerek çıkması ilgiye ve bakıma bağlıdır. Halk tarafından yapılacak girişimlerin sonuçları ise bugün bu camide açıkça görülmektedir.

. Sonuç ve Öneriler =

Mimarlık tarihimizde örneğine pek çok yerde rastladığımız klasik mescit tipindeki İlyas Bey Caminin bugünkü hali, herhangi bir kıyaslama ve öneri yapmaya müsait değildir. Yapının restitüsyonun yapılıp yeniden inşaa edilmesi zor görünmektedir. Caminin, çok eskiden yıkılmış olan diğer hayır yapılarıyla uyumuda ayrı bir konudur. Camii hiç kuşkusuz o yapılarla bütünlük kazanmaktaydı. Bugün tek başına da bir değer taşımayan yapının, bilinçsizce yapılmış bir tahribatın örneği olarak yaşaması, kötününde bir örnek oluşturması bakımından önemlidir. Yanlız yapıya hiç

yakışmayan ve kişiyi aldatan yeni eklemelerin kaldırılması ve yenilerinin yapılmasının önlenmesi gereklidir. Bu sayede yapının taklidinin fikir verebilmesi sağlanmış olacakdır.

3.3. İLYAS BEY TÜRBESİ

3. 3. İLYAS BEY TÜRBESİ

. Yeri =

İlyas Bey Caminin içinde yeraldığı bahçenin kuzey doğu köşesinde, en diptedir. Caddeden geçilirken hemen farkedilmiyen türbe yeni yapılmış yapıların arkasında kalmaktadır. Camiyle arasındaki mesafe 50 metre kadardır. Sultan Orhan Mahallesinde Pafta 8 de yer alan türbenin Ada numarası 459, Parsel numarasıysa 35 dir. Ulaşımı yine İlyas Bey Caddesindendir. Yapının sol tarafındaysa yeni yapılmış tuvalet, çay ocağı ve depo gibi yapılar yeralır.(Çizim-12)

. Yapım Tarihi =

Ölüm tarihi bilinmeyen İlyas Beyin, Türbesininde hangi yılda yapıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Yapı tahminen 14. yüzyılın sonlarına doğru yapılmıştır.

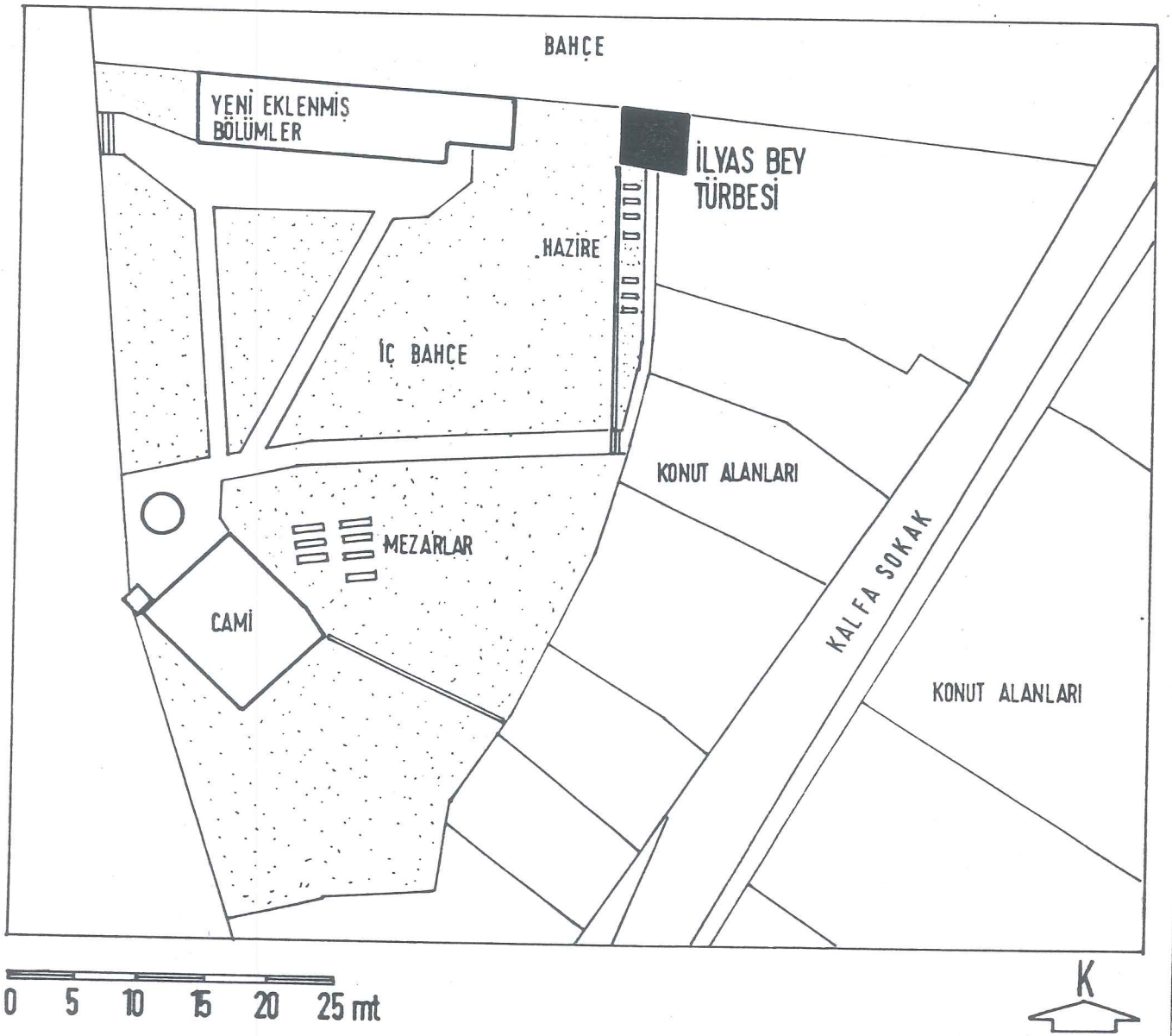
.Mimarı =

Yapının mimarı bilinmemektedir.

. Yaptıran =

Günümüzde yapıyı kimin yaptırdığı kesin olarak bilinmemekle beraber oğlu Kadı Feazlullah Bey tarafından yaptırıldığı söylemek pek yanlış olmıyacaktır. Fazlullah Beyde babası gibi Gebze'ye büyük hizmetler veren bir kişidir. Gebze'nin kadılığını ve idareciliğini üstlendiği gibi devlet görevlerinide başarıyla yürütmüştür. Gebze'ye bir çok hayır yapısı vakfeden Fazlullah bey halen yakınlarıyla birlikte, E5 karayolu yanındaki türbesinde yatmaktadır.

. Yapıldığı Devri Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

Çizim - 12 | İlyas Bey Türbesinin Vaziyet Planı

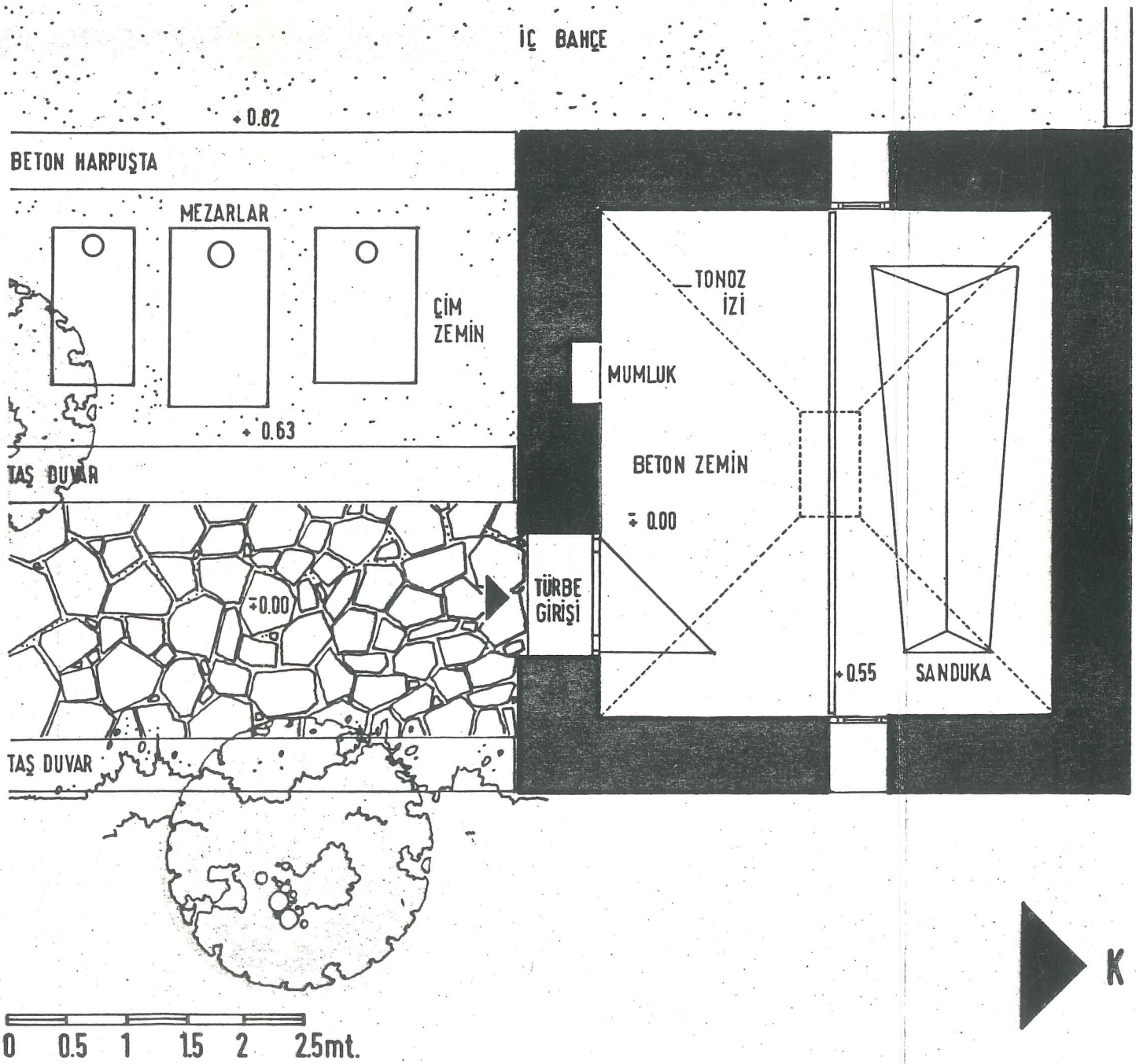
14. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlılar'ın sınırlarındaki genişlemeler hızla artmaktadır. Osmanlı Anadolu'da ve Trakya'da çarpışmalardan galip çıkmakta, devlet git gide güçlenmektedir. 1389 tarihine kadar I. Murat, ondan sonra ise oğlu Yıldırım Beyazıt devleti yönetmişlerdir. Gebze bu yıllarda tamamen Türk eğemenliğinde, Bizans'a çok yakın bir yerleşme yeriydi. Kocaeli sancağına bağlı olan Gebze, sınırların bir ucunu teşkil ediyordu.

. Yapıya Ait Kaynaklar =

Türbede yapılan incelemede kitabeye, herhangi bir yazıya rastlanmamıştır. 70 li yıllara kadar mevcut olan bir kitabede bugün etrafta görülmemektedir. Bu kitabede İlyas Beyin torunu olan Hasan Beyin yaptığı yapılar ve onarımlar yazılıymış. Varolmayan bu kitabede türbeye ait bilgilere rastlanmaz. Kanımca, bugün tamamen yok olan yapılardan birinin üzerinde olan bu kitabe halk tarafından türbeye aktarılmış ve saklanmıştır.Yazılı kaynaklarda da yapıyla ilgili bir şeye rastlanamamıştır.

. Yapının Mimari Özellikleri =

İlyas Beyin Camisi gibi, türbeside bilinçsizce onarılıp, orjinal halinden uzaklaştırılmıştır. Fakat türbenin sadece dış görünüşü değiştirilmiştir. Bina tamamen yeniden yapılmamıştır. Türbe kare planlı gibi gözüksede, bir kenarı biraz daha uzuncadır. 550/510 cm. ebadında dış boyutları olan türbenin iç mekan ölçüleri 430/390 cm. dir. Türbe zemin kotu, bahçe kotundan 63 cm. aşağıdadır. (Çizim-13) Türbeye 82 cm. genişliğinde, pek yüksek olmayan tam dairevi

Çizim - 13 | İlyas Bey Türbesinin Rölövesi - Plan

kemerli bir kapıdan girilir. Sonradan yapılmış ahşap kapı kanadı ve kasası ise sivri kemer bitimlidir. (Resim-45) Türbe içi zemindeki kot farklarından dolayı ikiye ayrılmıştır. 185 cm.genişliğindeki kısım girişle aynı kattadır. 205 cm. genişliğindeki üst kat ise yerden 55 cm. yukarıdadır. Bu setin üzerinde sanduka yeralır. Sandukanın üzeri eski yazılı bir örtüyle kapatılmıştır.

Set başlangıcının kenarında, her iki duvar üzerinde ufak pencereler mevcuttur. 60/60 cm. boyutundaki pencereler türbeye ışık sağlar. Giriş duvarı üzerinde, içeride ufak bir duvar nişi görülür. Bu niş, türbe mumluğudur. Mekan örtüsü içeride haçvari tonoz olarak görülmektedir.

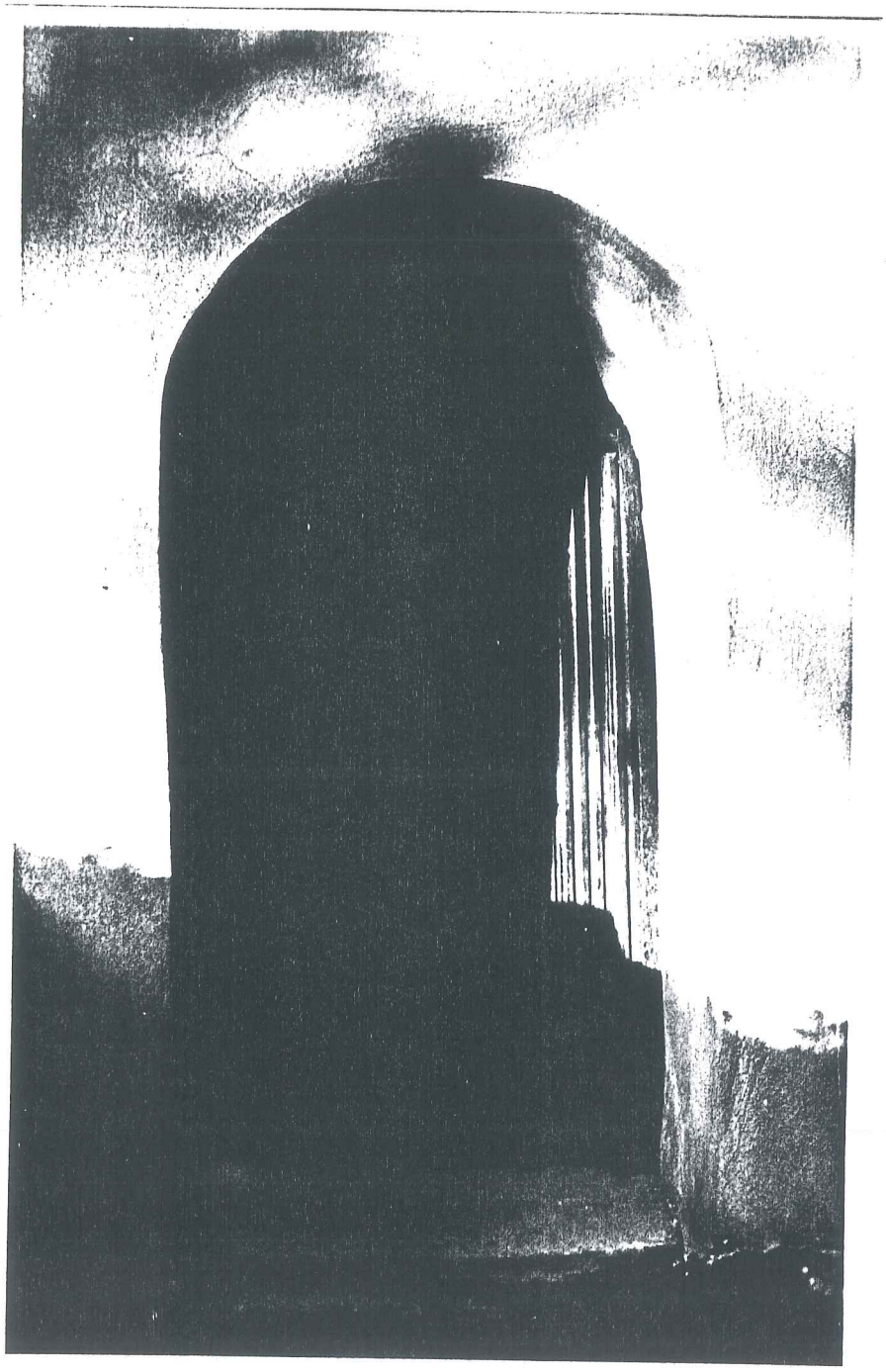
İç mekan ve bütün cepheler tamamen sıvalı ve boyalıdır. Giriş cephesinde kapıdan başka bir duvar boşluğu yokturdur. (Resim-46) Sağ ve sol yan cephelerde bir ufak pencere yer alır. Arka cephede ise hiç bir şey görülmez.(Resim-47)

Türbenin üzeri kırma çatıyla sonradan kapatılmıştır. Çatı örtüsü marsilya kiremiti. Çatı haçvari tonoz üzerine yine halk tarafından sonra yapılmıştır. (Çizim-14)

Türbede taşıyıcı duvarlar sıva kaplı olsa bile, kalınlığından taş malzemeyle yapıldığı farkedilir. Tonoz örtüsü ise büyük ihtimalle tuğladan yapılmıştır.

Türbenin bugünkü halinde hiçbir bezeme görülmemektedir. Orjinal hali bilinmemesine rağmen, süslemelerinin olacağı pek düşünülemez. Çünki yapı çok basit ve sade yapılmıştır.

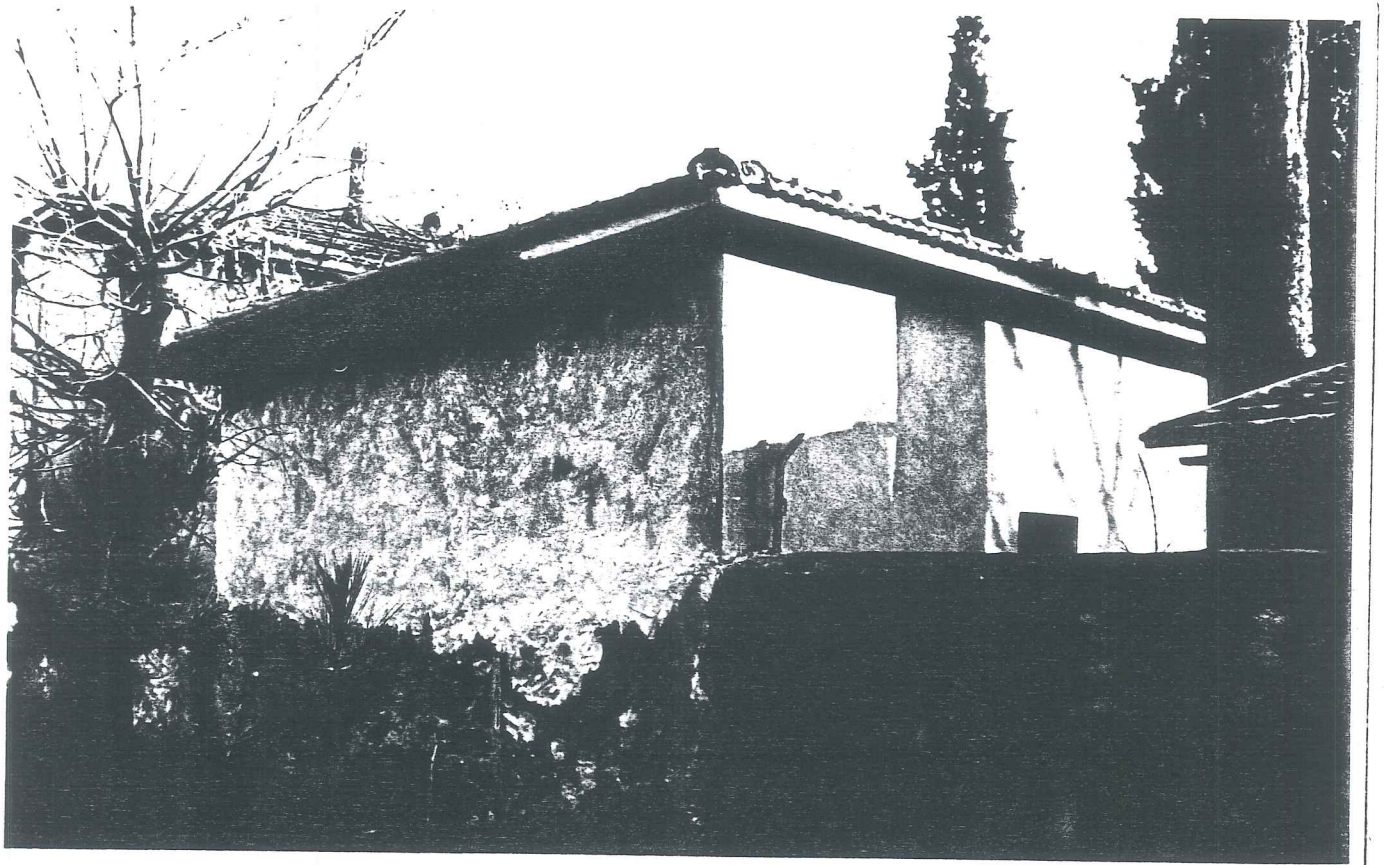
Caminin ve türbenin içerisinde bulunduğu bahçede, hazire

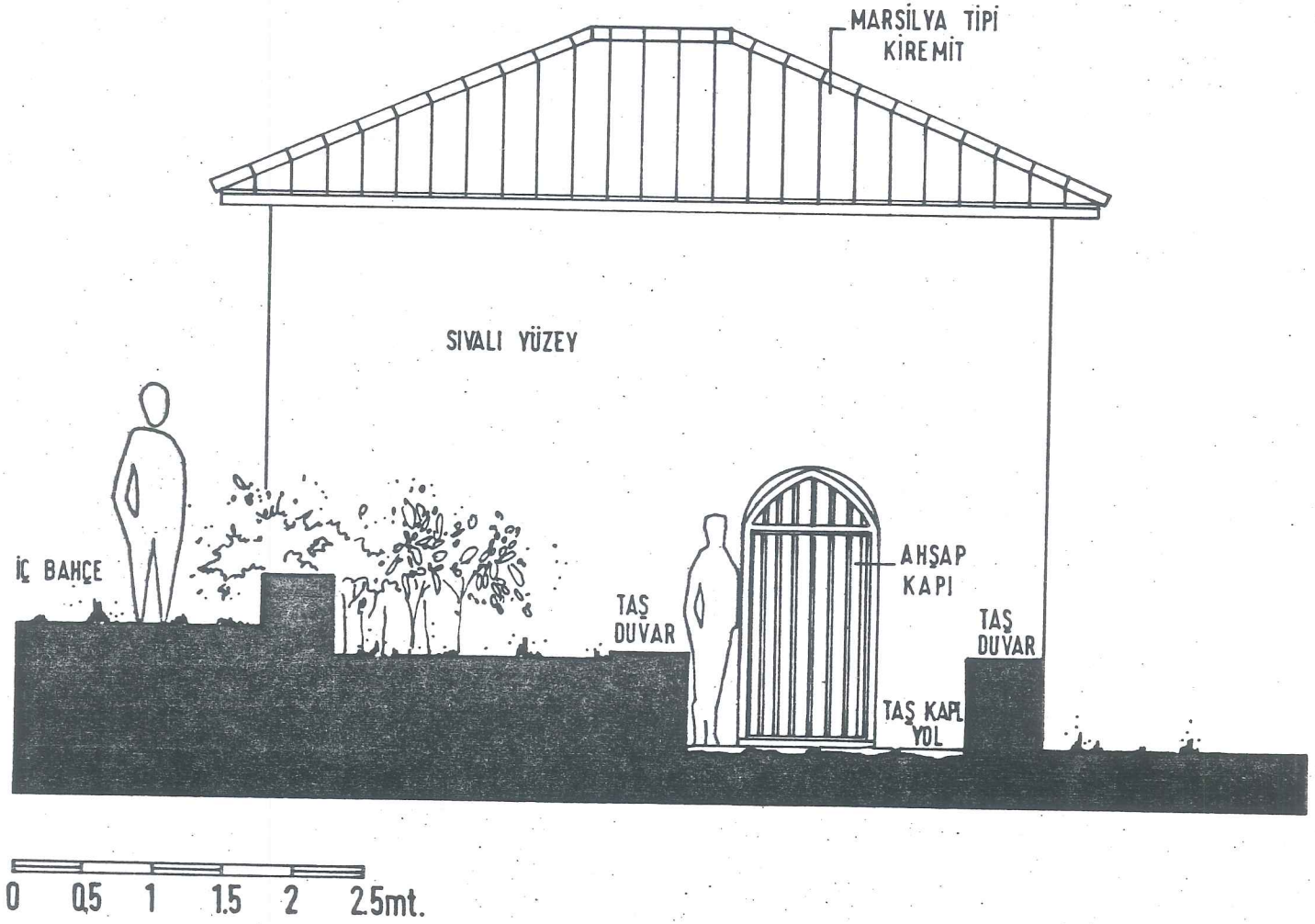
Resim -45 İlyas Bey Türbesi giriş kapısı

Resim - 46 | İlyas Bey Türbesi giriş cephesi

Resim - 47 | İlyas Bey Türbesi yan ve arka cephesi

Çizim - 14 | İlyas Bey Türbesinin Rölövesi - Giriş Cephesi

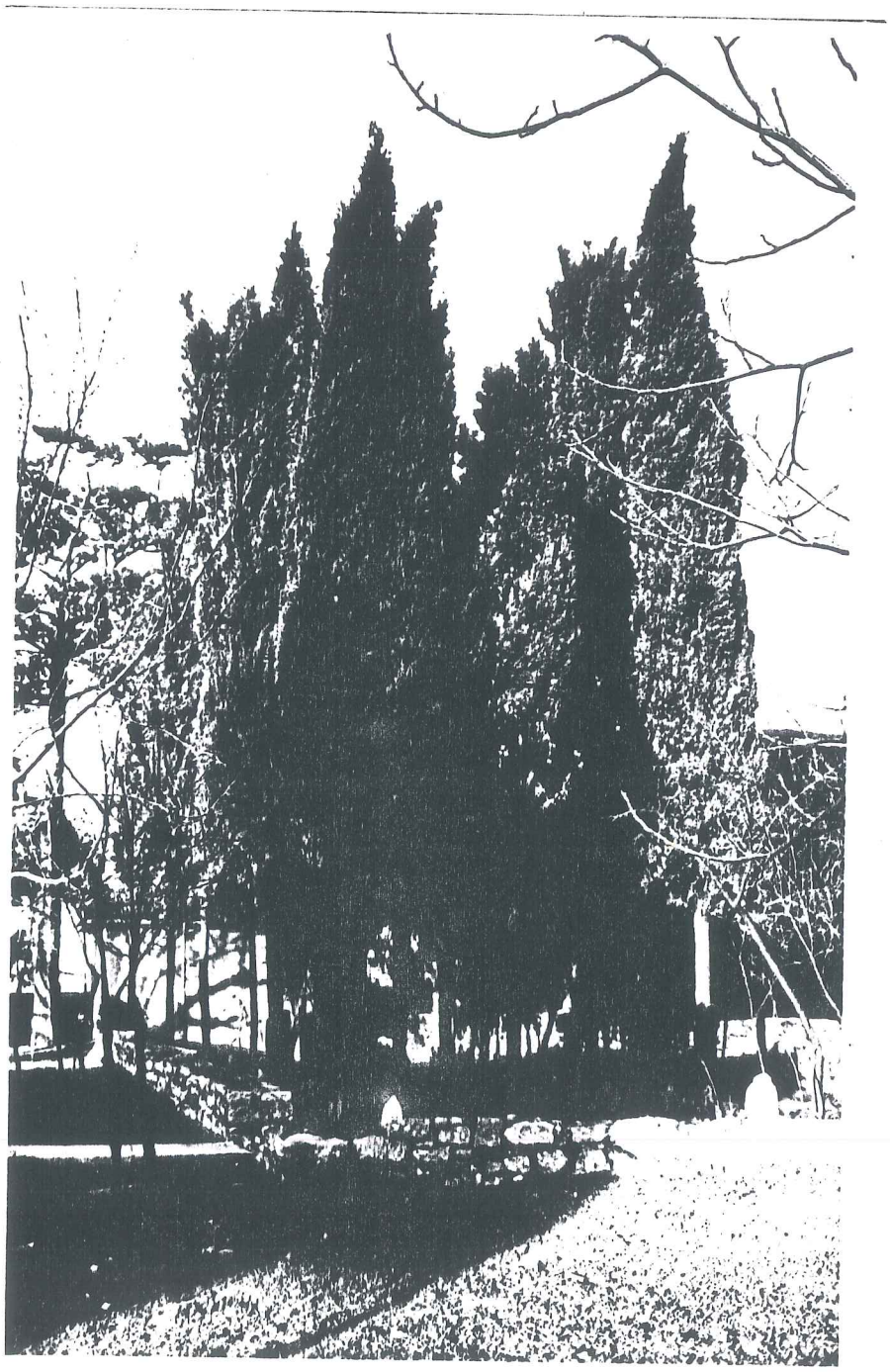
kısmı ilginç bir yerdedir. Türbe girişine giden yolun her iki kenarında bir set üzerinde sıralanmış mezarlar yer alır. Bu mezarlar sanki türbenin devamı gibidir. Mezartaşları orjinal olan bu bölümde İlyas Beyin yakınları yatmaktadır. Eminbeyzâde Ahmet bey Merhumun celilesi ve Fazıl Feyzullah Paşa dergahı şerifi post nişini es seyyit es Şeyh İsmail Hakkı Efendinin validesi Teha Ayşe hanım hazire yatan kişilerden bazılarıdır.[101] Türbe önündeki hazire bahçeden yüksekliği az olan taş duvarla ayrılır. Hazire köşesinden bahçeye bir kaç basamakla çıkılmakta, bu yol ise yeni yapılan şadırvana bağlanmaktadır.Mezarlar arasına dikilmiş olan tarihi serviler yapıya ve önündeki uzantısına ayrı bir güzellik katar.(Resim-48) Ayrıca bir kaç mezar başlığıda caminin doğu tarafında yeralır.

. Geçirdiği Evreler =

Yapının yakın bir tarihe kadar orjinal halini koruyarak geldiği bilinmektedir. 1951 yılında türbe sağlam ve onarımsız haldedir.[102] Caminin onarıldığı yıllarda, bilinçsiz kişiler, türbeyede el atarak bugünkü kulübe görüntüsünü yaratmışlardır. İçde ve dışta yapılan sıva ve çatının yapılması yapının gerçek kimliğinden uzaklaşmasına yetmiştir.

. Tahrip Ögeleri Analizi =

Bilinçsizce yapılacak yeni bir onarım girişimi dışında, yapıya yönelik herhangi bir tahrip unsuru mevcut değildir. Türbenin bünyesinde yapısal bir tehlike olmadığı gibi rutubetde görülmez.

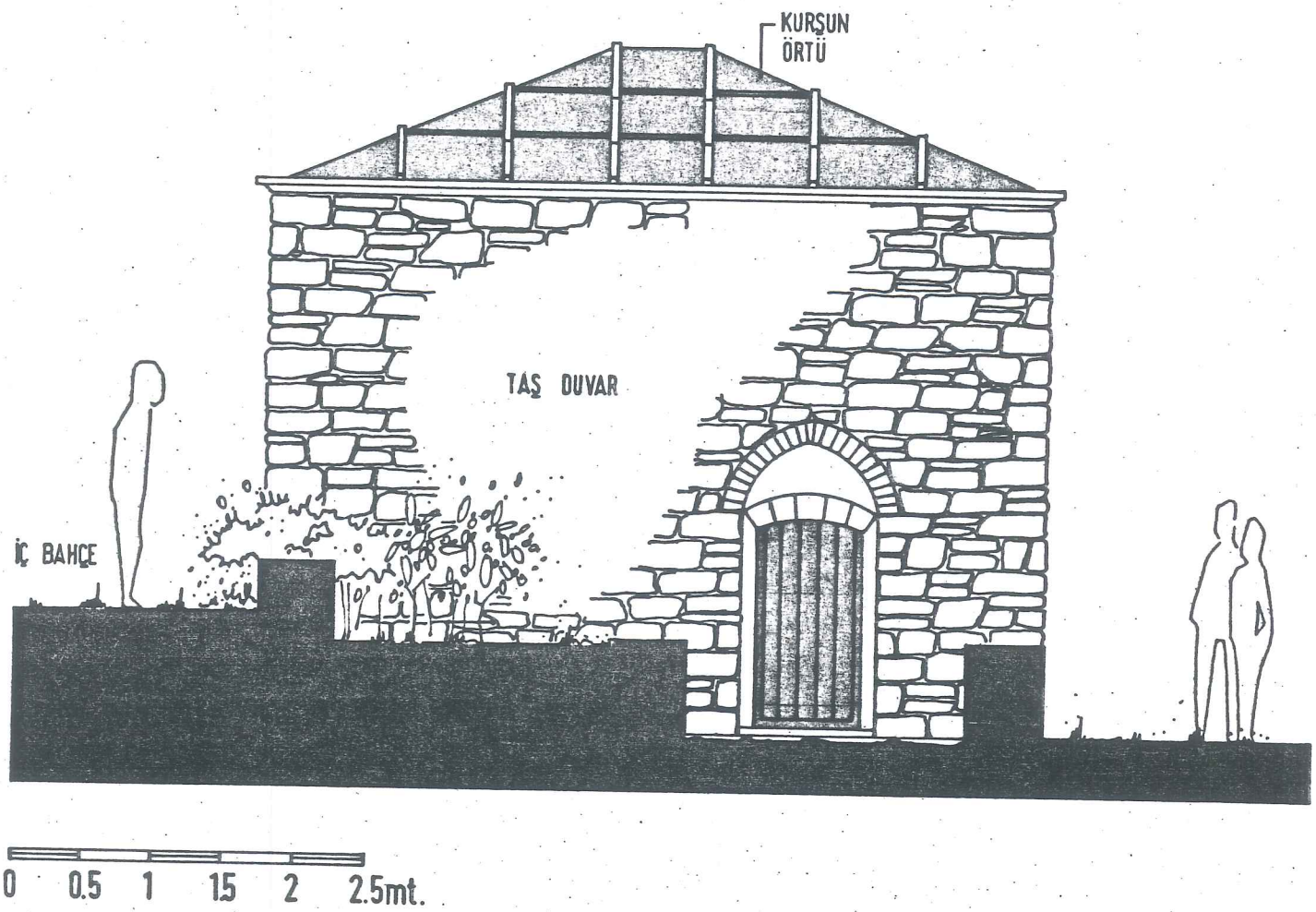

Resim - 48 Türbeye giden yol ve hazire

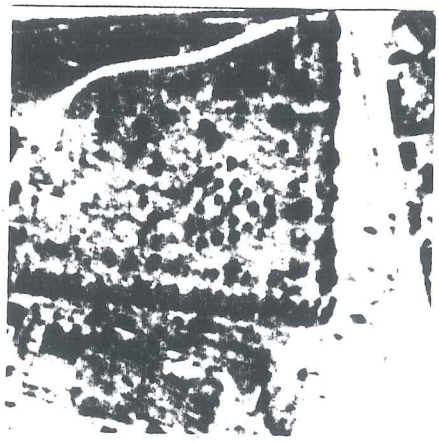
. Sonuç ve Öneriler =

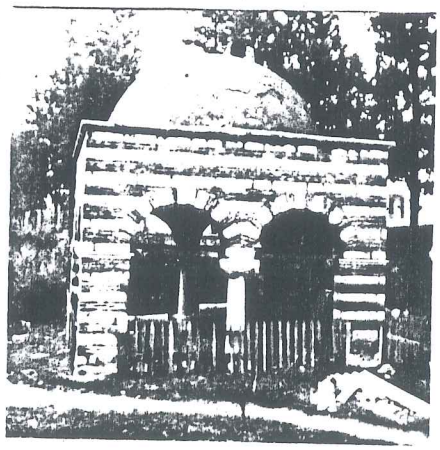
İlyas Beyin camisi gibi türbeside aynı şansızlığı yaşamış, hatalı bir onarıma maruz kalmıştır. Yanlız, türbede orjinal yapının üzerine yapılan müdahale hiç yoktan daha iyidir. Çatının kaldırılıp tonozun yalıtılması ve duvarlardaki sıvaların sökülmesiyle yapı tarihi görünümünü tekrar kazanacaktır.(Çizim-15)

Aslında çok basit ve sade olan türbenin, tarihi değerinin fazla olması ve Gebze'ye büyük hizmetler bir kişinin burada yatması yapıya verilmesi gereken önemi artırmaktadır. İlyas Beyin isminin daha uzun yıllar yaşaması, gelecek nesillerinde onu tanıması açısından geride kalan yapıların korunması önemlidir.

Çizim - 15 İlyas Bey Türbesinin Restitüsyonu - Giriş Cephesi

3.4. MALKOÇ OĞLU MEHMET BEY TÜRBESİ

3. 4. MALKOÇOĞLU MEHMET BEY TÜRBESİ

. Yeri =

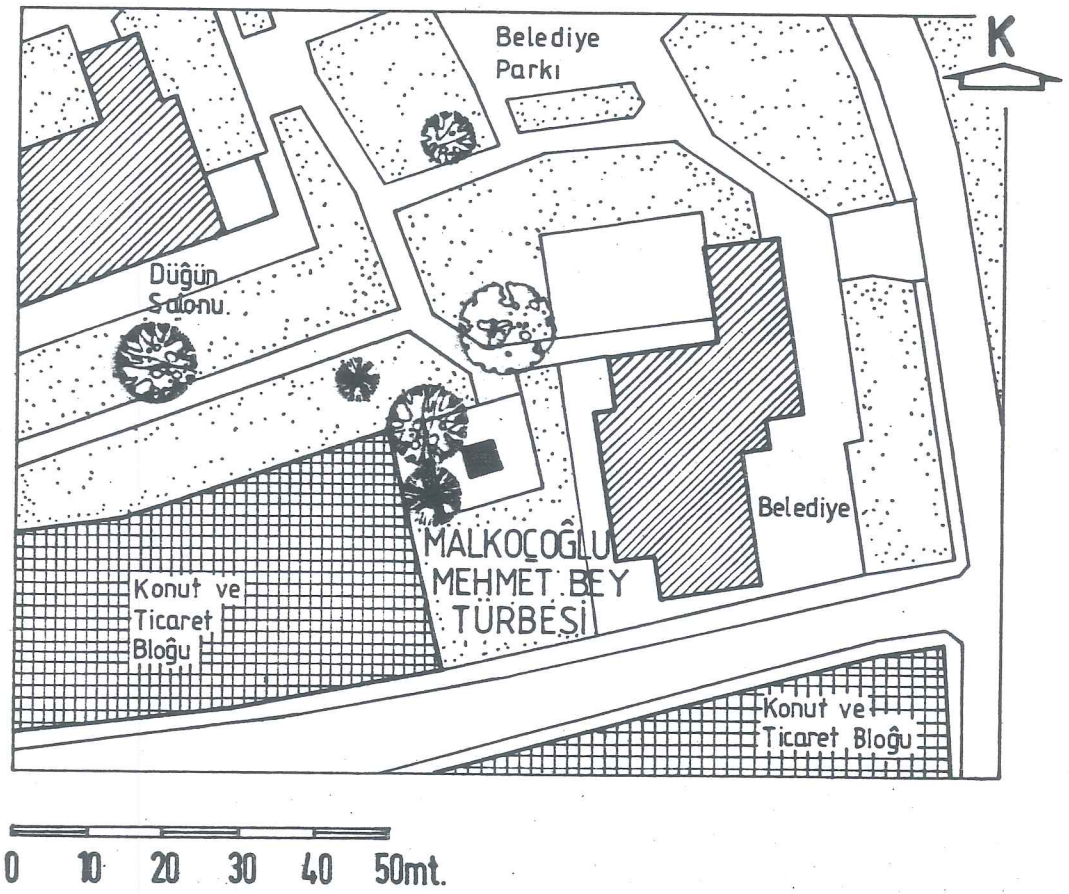
Türbe kasabanın güneyinde, bugünkü merkezine çok yakın bir yerdedir. Meydana bakan belediye binasının arkasında, küçük bir tepe üzerine oturtulmuştur. (Çizim-16) Ana yoldan merkeze bağlanan eski giriş yolunun kenarında yer alan türbe, bugün geride kalmıştır. Belediye parkının uzantısında yeralan yapı, eski Gebze mezarlığıyla iç içeydi. Mezarlık başka bir yere alındıysada yapı halen yerindedir. Belediye binasının arkasındaki parselde yeralan türbenin, alttan geçen yolla da bağlantısı vardır.

. Yapım Tarihi =

Türbenin bugün kayıp olan kitabesinde hicri 787 tarihi okunmuştur. Miladi olarak 1385 tarihli kitabe, aslında Mehmet beyin ölümüyle ilgilidir. Türbenin yapım yılında aynı senelere rastlaması gerekir.

. Mimarı =

Türbeyi yapan mimarın kim olduğu bilinmemekle beraber bu konuda ilginç bir noktayla karşılaşırız. Kitabesinde neler yazılı olduğunu öğrendiğimiz eski kaynaklarda bu konuyla ilgili başka bir şeyde dikkat çeker. Halil Ethem Bey, 1916 yılında yazmış olduğu "Gekbûze'de 787 Tarihli Bir Osmanlı [illegible] Kitabesi" adlı makalesinde, türbeden ve kitabesinden bahseder.[104] Makaleyle beraber, birde kitabenin stampaj resmi mevcuttur. Kitabede, eski Türkçe yazıların yanısıra rumca yazılarda görülür. Yazının Mostarios Stefonos adlı bir ustanın imzası olduğu anlaşılmıştır. Bu duruma mimarlık

Çizim - 16

Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Vaziyet Planı

tarihimizde hiç rastlanamaz. Yapıda Türk etkisinin yanısıra başka mimarilerden etkilenildiğininde görülmesi çelişkili düşüncelere yol açar. Kitabenin yapım tekniğinin Bizanslılar'a ait oluşu, Rumca yazılarında 15. asır Bizans yazı tekniğine uygun oluşu düşündürücü diğer konulardır.[105]

Tarihçe bölümünde bahsedilen Gebze'nin sürekli el değiştirmesinden dolayı oluşan kültür kesişmelerine, türbe çok iyi bir örnektir. Bu konu eldeki bilgilerin kısıtlı olmasından dolayı sır olarak kalacaktır. Düşünceler tahminden öteye gidememektedir. Yapının, Gebze'nin Türklerin elinde olduğu dönemde yapılması, sadece kitabenin adı geçen ustaya yaptırıldığı fikrini akla getirir. Bir başka düşüncede yapının anonim olarak yapıldığıdır. Kitabenin tamir amacıyla yapıldığı kanımca doğru değildir. Çünki Rum ustanın imzası yapının kitabesinin üzerinde yer alır.

. Yaptıran =

Türbede yatmakta olan Mehmet Bey hakkında ne yazıkki bilgi bulunamamaktadır. Mehmet Beyin babası Malkoç bey, oğlunun ölümünde yaşıyor olduğundan, türbeyi de büyük bir ihtimalle o yaptırmış, kendisi yaptırmıştır. Malkoç isminin Osmanlı tarihinde çok geçtiğini görürüz. Devlete büyük hizmetler vermiş kumandanların bu soydan geldiği bilinir.

Malkoç Bey Anadolu'dan Trakya'ya ilk geçen Türk kuvvetlerinin içerisinde kumandan sıfatıyla yer almıştır. Rumeli'deki Türk yayılışını önlemek amacıyla harekete geçen Hıristiyan güçleriyle 1389 da Kosova'da yapılan savaşa, Malkoç Beyde katılmıştır. Murat Hüdavendigar yönetimindeki

Türk ordusu Kosova harbinde kesin bir zafer kazanmıştır. Sultan Murat'ın emriyle ordunun sağtarafına yerleştirilen okçuların başı ise Malkoç Beydir. Malkoç isminin Türk tarihindeki önemi bu örnektede açıkça görülmektedir. Ayrıca Mehmet Beyinde babasıyla beraber Rumeli'ye geçtiği söylenir. Böyle bir türbenin anısına yapılışı, onunda babası gibi değerli bir kişi olduğunu gösterir.[106]

Malkoç Bey Kumandanlığının yanısıra devlet işlerinde de bulunmuş adına hayır yapıları yaptırılmış bir kişidir. Bu yapılardan biriside Edirne'deki camisidir.[107] Doğum ve ölüm tarihleri gibi bu ünlü kişinin, mezarınında nerede olduğu bilinmemektedir.

. Yapıldığı Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =
Türbenin yapıldığı yıllarda Osmanlılar devlet olma sürecini tamamlamıştır. Sınırlar alabildiğine gelişmektedir. Anadolu'dan sonra Rumeli'ye geçen Türk kuvvetleri bir çok yeri elegeçirmiştir. Bu parlak dönemde devleti Hüdavendigar adıylada bilinen I. Murad yönetmektedir.

. Yapıya Ait Kaynaklar =
Türbenin vakfiyesi bulunmamaktadır. Varsada günümüzde bilinmemektedir. Bulunabilen en eski yazılı kaynaksa Halil Ethem Beyin makalesidir. Bu makaleye konu olan, türbenin kitabesi, yapının yıkılmasıyla ortada kalınca, 1948 yılından önce ilçe ilkokuluna nakledilmiştir.[108] Yapının sonradan yapılan restorasyonunda kitabe yapıya eklenmemiştir. Bunun sebebi kitabenin kayboluşudur, zannediyorum.

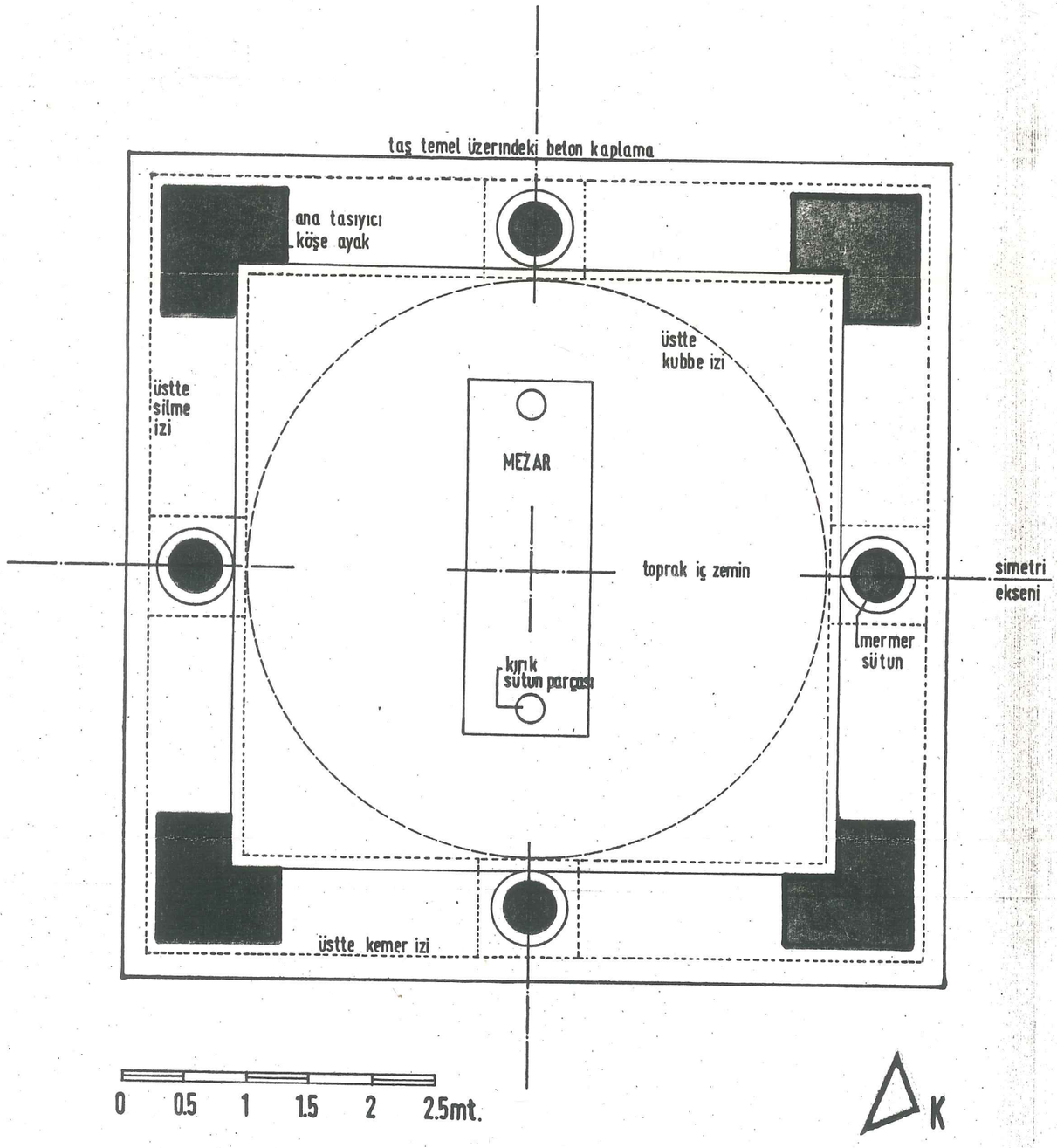
Kaynaklardan öğrendiğimize göre kitabede şu sözler yeralmaktaymış, "Kad nakal'el merhümül mağfur min darül-fena İlelbaka Mehmet bin Malkoç sene seb'a ve semanine ve seb'a mie". Türkçe'ye ise şöyle aktarabiliriz; "Fani dünyüdün, darülbakaya intikal eden merhum ve mağfur Malkoç oğlu Mehmet sene 787".

Kitabede ilgi çeken konuyu daha önce aktarmıştık. Eski yazının bulunduğu çerçevenin üstünde üç, her iki yanında ikişerden dört rumca harf mevcutmuş. Bu yazı Bizanslı bir ustanın imzasıdır. Ki tabenin yabancı bir kişi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun en belirgin kanıtı, yazıların tümünün kabartma olmayıp, oyma tekniğiyle yapılmış olmasıdır. Ayrıca Rumca yazıların 15.asır Bizans yazı tekniğine uygun olduğu söylenir. Mermerden yapılmış olan kitabe 87cm./38 cm. boyutundaymış.[110]

. Yapının Mimari Özellikleri =

Osmanlı türbe mimarisinde örneğine pek rastlanmıyan bu ilginç yapı açık planlıdır. 620/620 cm. ebadında kare planlı olan türbenin bütün cepheleri birbiriyle aynıdır.(Çizim-17) planıyla cephesiyle tamamen simetriktir. Bugün yapının etrafı ahşap çitle çevrilidir.

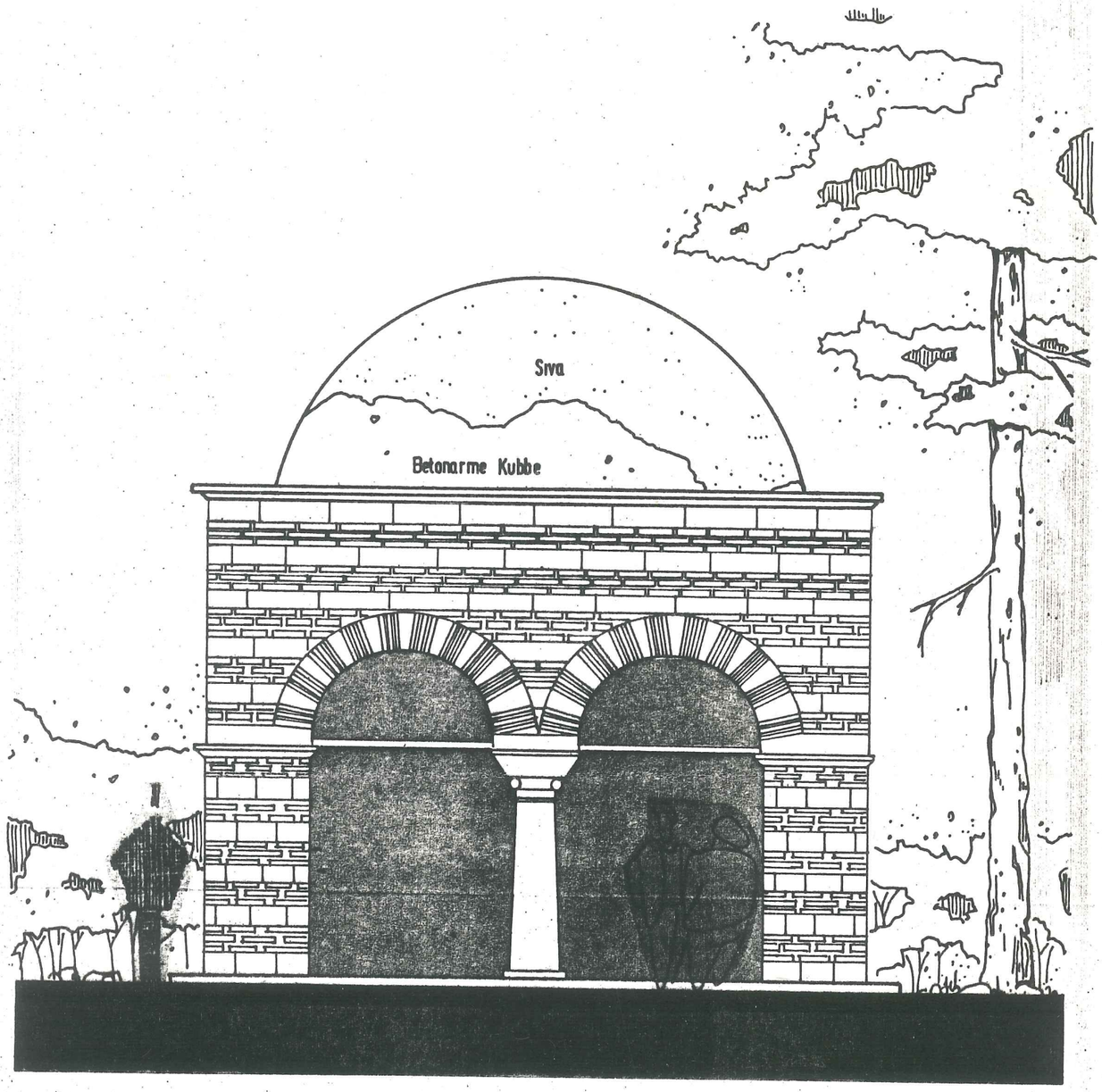
Yapı 60 cm. kalınlığında taşdan yapılmış bir temel üzerinde yükselir. Türbenin dört kenarında 90/90 cm. boyutunda L şeklinde, almaşık örgülü ayaklar vardır. Yapının simetri eksenleri üzerindeyse mermer sütunlar yeralır. Sütun ile ayak arası yani üstteki kemer açıklığı 217 cm'dir.

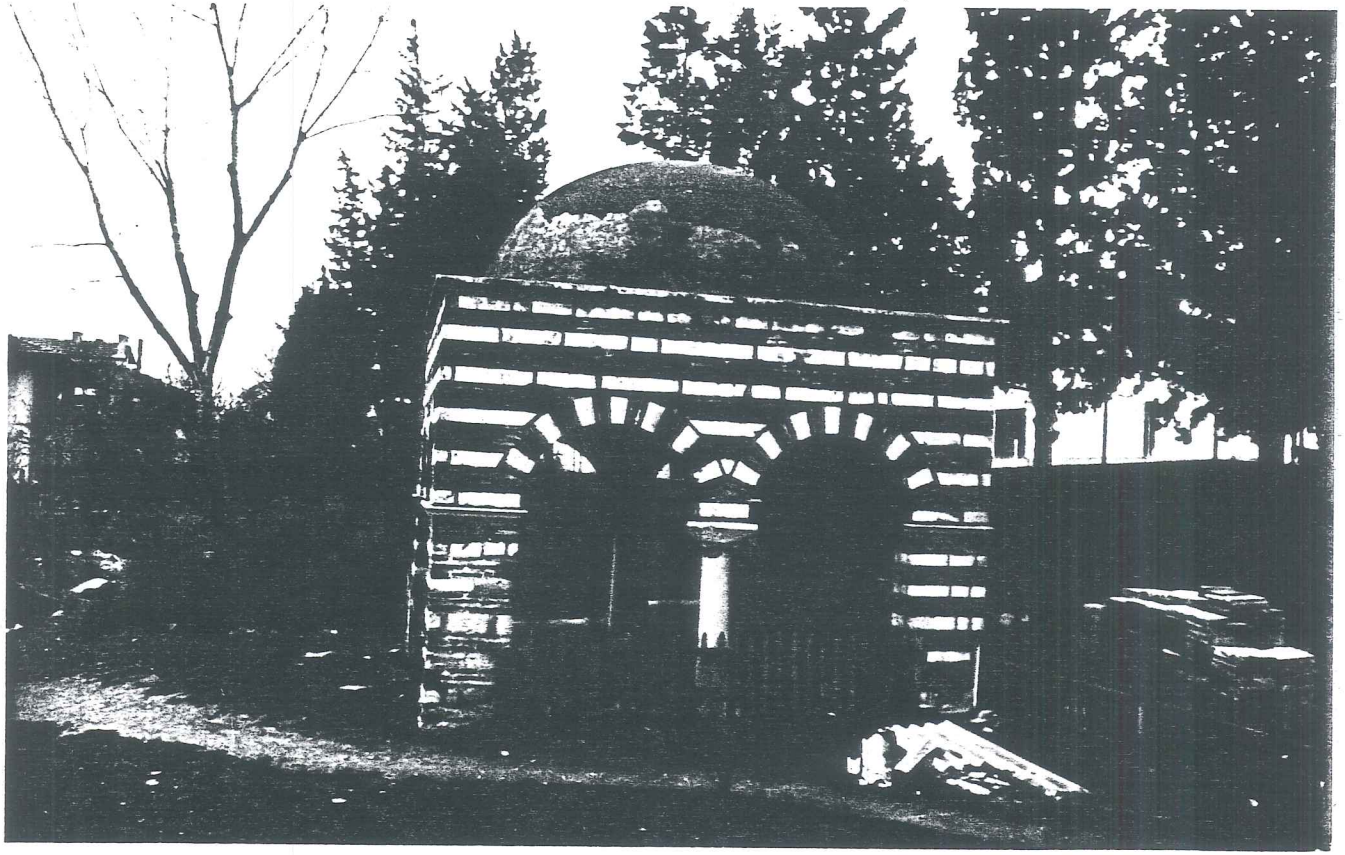
Çizim - 17 Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Rölövesi - Plan

Yükseldikçe incelen sütunlar oldukça kısadır. Kalınlığına göre boyu kısa olan sütunların boyu 195 cm.dir. Ortadaki sütunla cephe, eşit olarak ikiye ayrılır. (Çizim-18) Cephede bir tarafı sütuna diğer tarafı ise köşe ayağa basan dairevi iki kemer görülür. Kemerlerde almaşık örgüyle yapılmıştır. Sütun üzerindeki başlıklar, sütun kesitinden oldukça geniştir. Kemerin oturduğu yerde de başlıklar yine çıkıntı teşkil eder. Başlıklardan iki tanesi orjinaldir. Diğer ikisiyse yenidir. ve sert taştan yapılmıştır. Orjinal başlıklar devşirme malzeme olduğu gibi mermerden yapılmıştır. Başlık toplam boyu 32 cm. gelir. Köşedeki ayaklar üzerinde, kemerin oturduğu hizada bir silme görülür. Başlık üst hizasındaki silmenin yerden yüksekliği 225 cm.dir. Kemer üst hizasından sonra iki tuğla sırası ve üç taş sırasıyla cephe boyu biter. Cephe bitiminde sonradan yapılmış bir silmeyle bitmektedir. Yapının üzeri cepheden daha içeride, yine sonradan yapılmış, tam dairevi kubbeyle örtülüdür. Betonarme malzemeyle yapılmış kubbenin üzeri sıvalıysada yer yer çatlaklar görülmektedir. (Resim-49)

Türbenin içerisindetek bir mezar görülür. Toprağın yükseltilmesiyle yapılmış olan kabrin her iki ucunda eski sütunların kırık parçaları dikilmiştir. Yön düşünülecek olursa taşların birtanesinin konumu yanlıştır. Mezar taşlarının olmamasından dolayı bu parçaların sonradan böyle konduğu anlaşılmaktadır. İçeride bir kenarda duran, tahrip olmuş sütunlarda görülür. Eski kaynaklarda, türbe içerisinde biri küçük diğeri ise daha büyük iki kabrin yeraldığı söylenmektedir.

Çizim - 18 Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Rölövesi - Görünüş

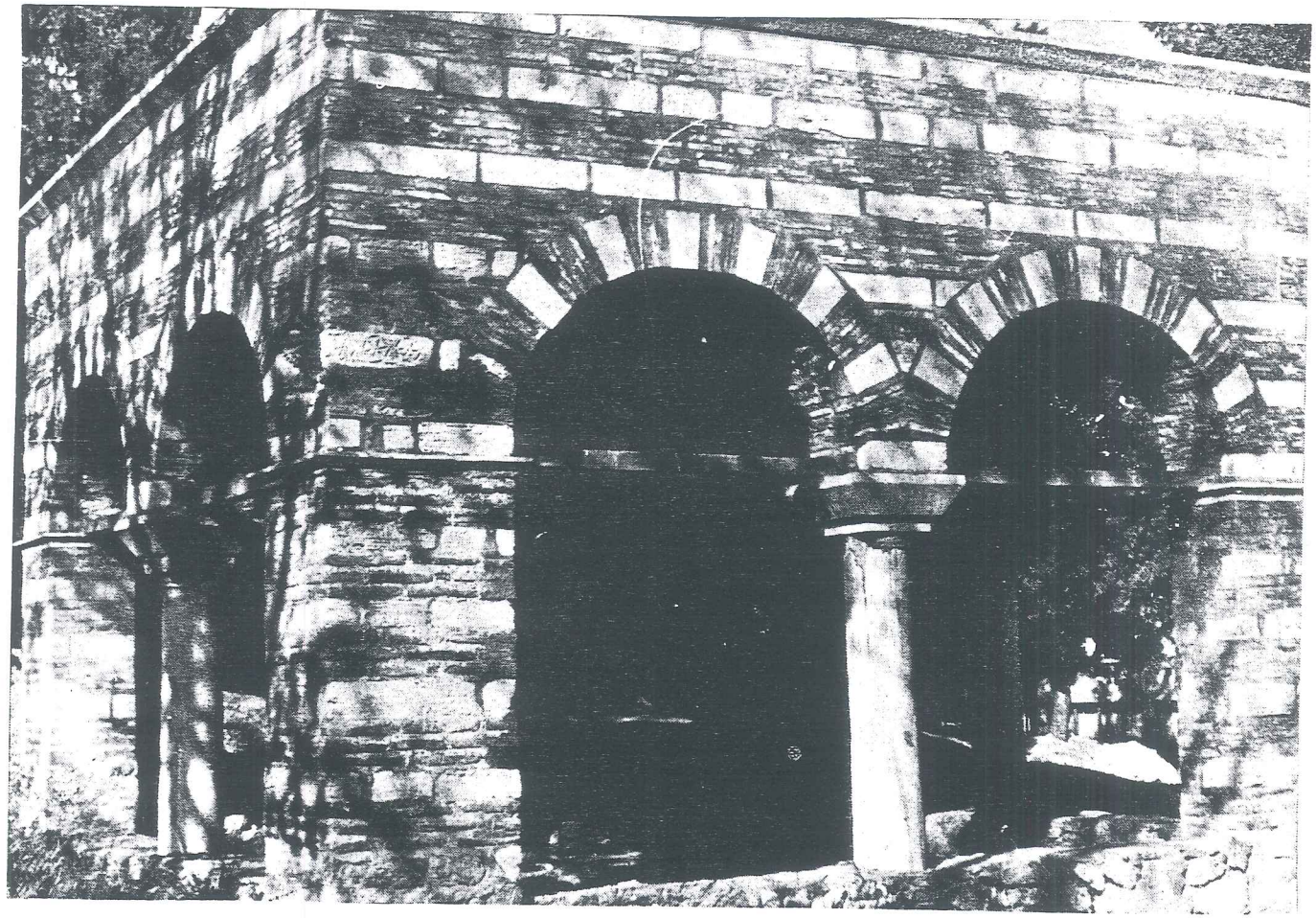
Resim - 49 | Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesi

Sonradan yapılan kubbe içeride köşelere düz pandantiflerle oturur. Kubbe iç yüzeyi, dışarıda olduğu gibi yine sıvanmıştır.

Türbenin mimarisi gibi, statiğide çok iyi çözümlenmiştir. Yapıyı örten kubbeyi ve üst kısım duvarını, köşelerde ayaklar taşır. Ortada ise gelen yük önce kemerlere aktarılır. Kemerlerden gelen yükleri sütun ve ayak, yarı yarıya karşılayarak temele iletir. Ayrıca açılmayı önlemek amacıyla, kemer alt hizasına gergiler yerleştirilmiştir. Bugün betonarme olan bu gergilerin, eskiden ahşap olduğu söylenir.

Yapının hemen hemen her yerinde almaşık örgü görülür. Duvarların tümü ve kemer örgüsü bu teknikle yapılmıştır. 15 cm. kalınlığındaki taş sıralarının arasında üç sıra tuğladan oluşmuş dizi yer alır. Bu dizinin boyu 24 cm. olup aralarda tuğla kalınlığı kadar Horasan harcı kullanılmıştır. Kemerlerde aynı teknikle örülmüştür. Yakın zamana kadar harap vaziyette olan türbenin sadece Resim-50 de görülen köşe ayağı orjinaldir. Yeni yapılan kısımlarla, yapılan karşılaştırmada, örgü ölçülerinin aynısına uyulduğu görülür. Üstte görülen üçrozetli taş eski bir Bizans yapısına aittir. Fakat bu parçanın orjinalde yine buradamı bulunduğu bilinmez. Ayrıca, yapıda kullanılmış olan diğer devşirme malzemelerin, onarımdan önce kaybolmuş olabileceğini de düşünmek gerekir.

Türbede süsleme yapılmamıştır. Sütunlar ve başlıklar, silmeler oldukça sadedir. Almaşık duvar örgüsü yapıya genelde bir estetik sağlamıştır.

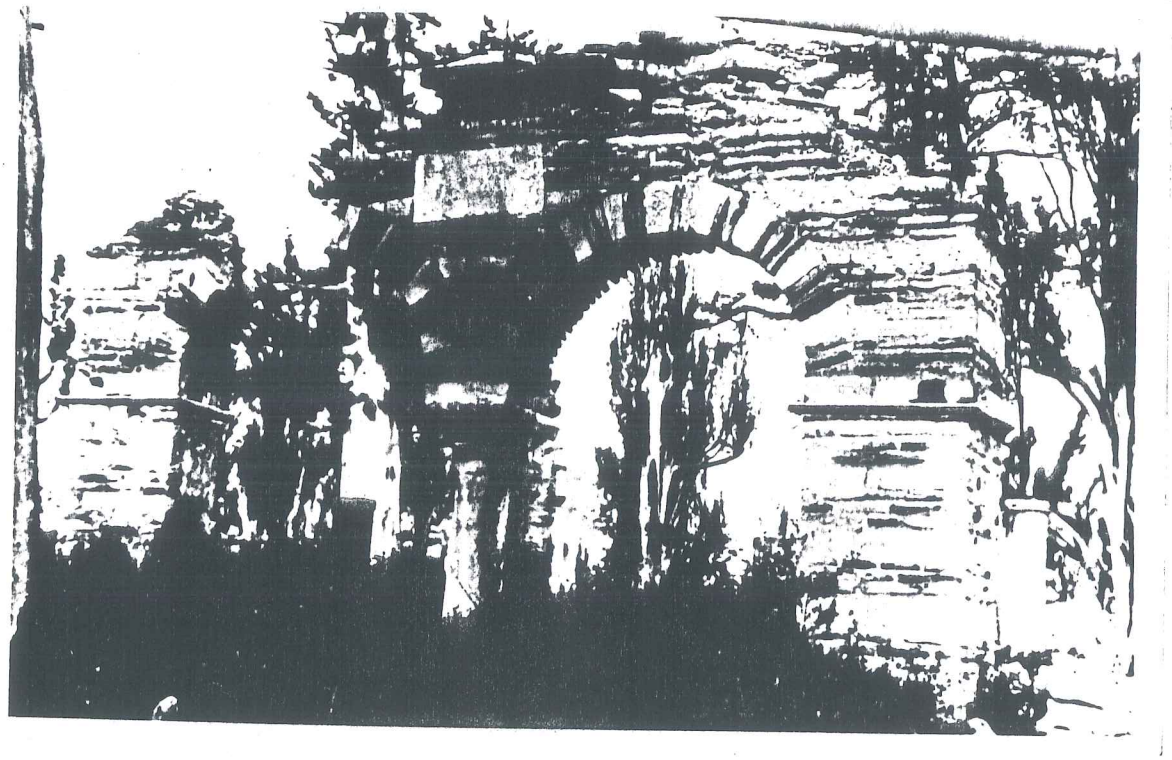
Resim -50 | Türbenin orjinal köşesi

. Geçirdiği Evreler =

Türbenin tarih süreci içerisinde ne gibi müdahalelere maruz kaldığını tamamen bilememekteyiz. Bilinebilen en eski durumu 1912 yılı öncesine rastlar. Halil Ethem Bey türbeyle ilgili makalesinde, 1912 yılında üç sene evvel, bir duvarının ve üst örtüsünün yıkıldığını yazar. Aynı sene içerisinde ise yalnız bir cephesinin ayakta kaldığını yine ondan öğreniriz.[111] Buradan da anlaşılacağı gibi yapı, 20. asrın başlarından itibaren büyük ölçüde tahrip olmuştur. Tahribin esas nedeni bilinmemektedir. Fakat devletin gücünün zayıfladığı, savaşların fazla olduğu bir döneme rastlaması, gerekli ilginin ve onarımın yapılmaması düşüncesini akla getirir.

Yapı bundan sonraki yıllarda harabe şeklinde varlığını sürdürmüştür. 1936 yılında Hüseyin Özdemir Bey yapıyı incelemiş yine aynı sonuçlara ulaşmıştır. Onun tarafından çekilen fotoğrafta yapının pek az bir kısmının ayakta kaldığı görülür. (Resim-51) Resimde köşe ayakların ve tek kemerin ayakta olduğu görülür. Ayrıca sütun başlığının üzerinde kitabe taşı görülüyorsada, üzerinde neler yazılı olduğu seçilememektedir. Sonraki yıllarda ufak bir kitabe parçası yapıda bulunduysada okunmaz durumdadır. (Resim-52)

Türbe 1948 yılında, ozamanın Arkeoloji Müzesi müdürü olan Hasan Rıza Ergezen'in makalesine konu olmuştur. Hasan Bey yapıyı incelediği gibi, türbenin restitüsyonunu gözönünde bulundurarak sonuçlar aramıştır. Türbenin restitüsyonunda, bugünkü durumundan farklılıklar göze çarpar.Kemer üst hizasıyla, bitim silmesinin arası, almaşık örgülü değildir.

Resim - 51 Türbenin 1936 yılındaki durumu

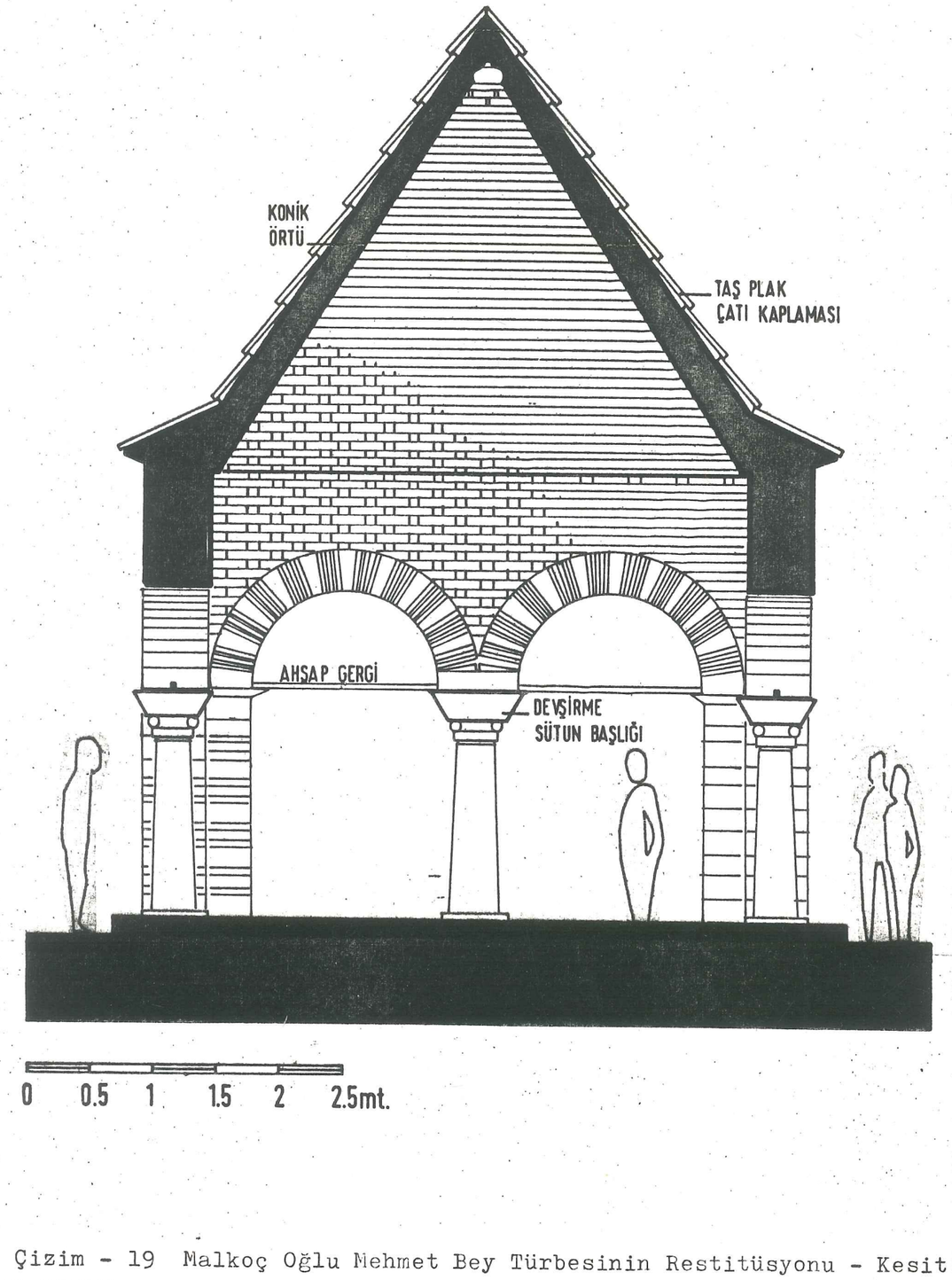
Resim - 52 Türbede bulunan kitabe parçası

Bu bölümün tamamen tuğladan örüldüğü belirtilir. Yapının üzerinde ise kubbe değil, konik bir örtü yer alır. Bu örtü yine tuğladan yapılmıştır. (Çizim-19) Cephede görülen kitabe yeride Hüseyin Beyin fotoğrafındaki yerle aynıdır. Konik örtünün üzeri ise, yapıldığı devirde örneği çok görülen bir teknikle, taş plaklarla kaplıdır. (Çizim-20) Bu görüntü yapının ilginçliğini daha da artırmaktadır.[112] Konik örtüsüyle Selçuklu kümbetlerini hatırlatmaktadır. Devşirme malzemelerin yapıda çok kullanılması ve kemerlerin tam daireviliği ise yapıdaki Bizans tesirleridir. Bu kültür kesişmelerini, Osmanlı mimarisinin daha yeni oluşmakta olmasına bağlamak gerekir.

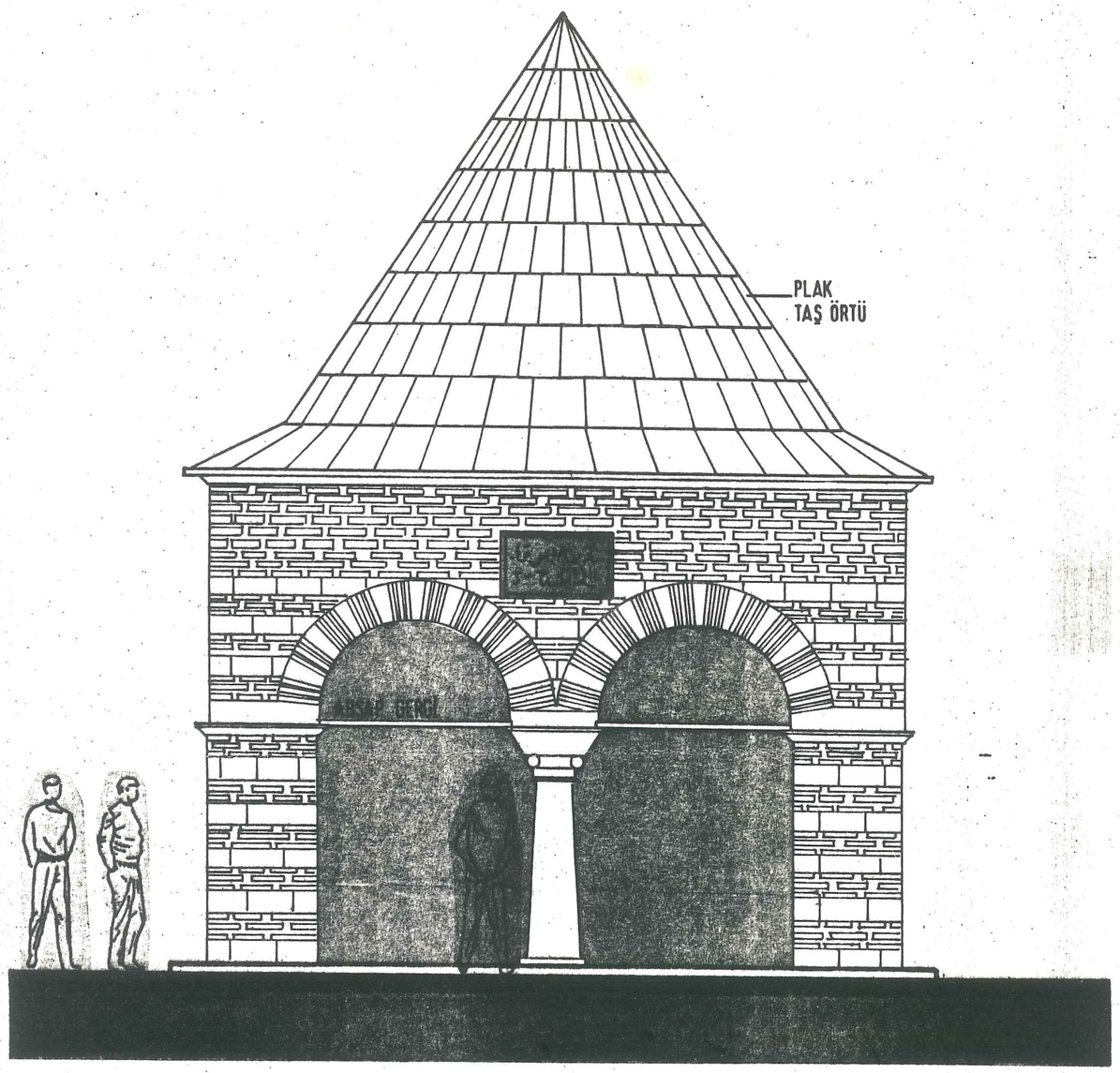
Yapı son yıllarda yapılan restorasyonuna kadar harap ve yıkıktır. Resim-53 ve 54 de yapının 1966 yılındaki durumu görülür. Köşe ayaklar ve bazı sütunlardan başka ayakta kalan bir bölüm yokturdur. Ayrıca yıkılan parçaların bir çoğuda kayıpolmuştur.

Türbe geçte olsa, 1974-1977 yılları arasında tamamlanan restorasyon çalışmalarıyla bugünkü duruma getirilmiştir. Vakıflar tarafından yaptırılan restorasyon 1974 yılında 309.000 lira, 1977 yılındaysa 585.000 lira harcandığı,kendi kayıtlarında görülür. Yalnız bu paranın tamamı türbe için sarfedilmemiştir. Aynı miktarla Çoban Mustafa Paşa Külliyesinde de çalışmalar yapılmıştır.[113]

Yapılmış olan restorasyon çalışması başarılı sayılabilir. Yanlız konik örtü kubbe yapılması ve kaplanmaması dikkati çeker.

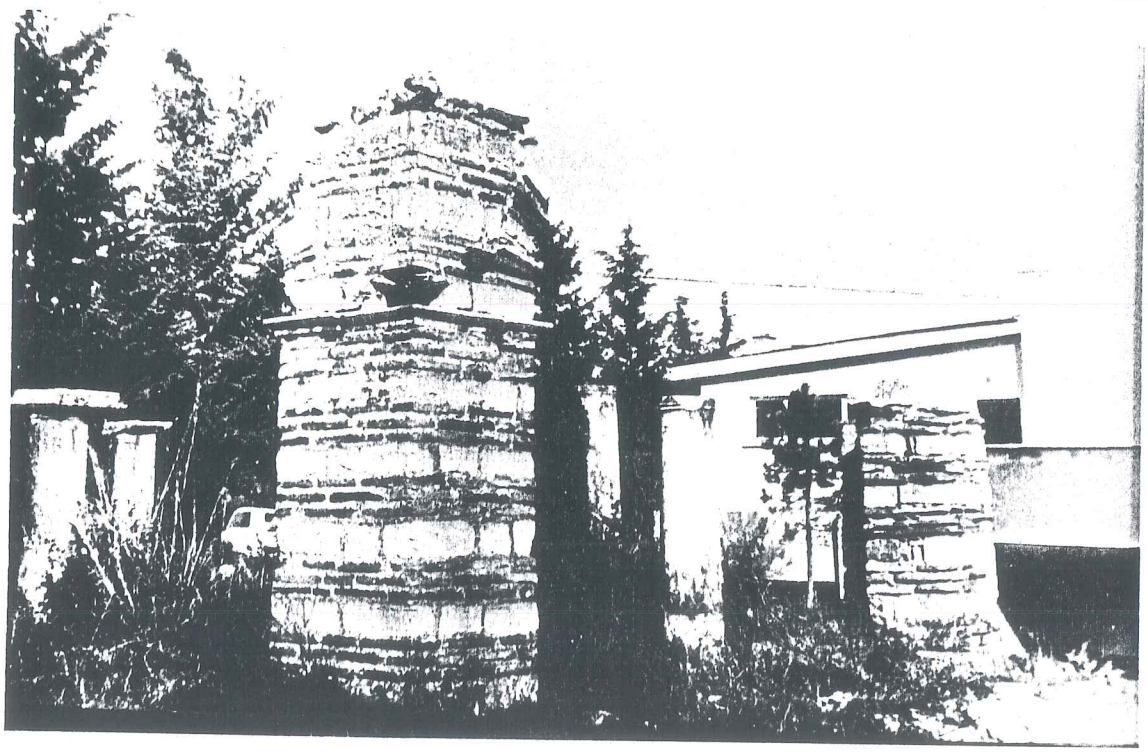
Çizim - 19 Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Restitüsyonu - Kesit

Çizim - 20 Malkoç Oğlu Mehmet Bey Türbesinin Restitüsyonu - Görünüş.

Resim - 53 Türbenin 1966 yılındaki durumu

Resim - 54 bugünkü orjinal kısmın 1966 yılındaki durumu

Diğer bir konu ise binanın orjinal kısmıyla, bütününün aynı şekilde ve aynı ölçülerde yapılmasıdır. Bugün yeni kısımlar ayırt edilebilmektedir. Fakat ileri tarihlerde, aşınmadan sonra orjinal kısmı ayırmak güçleşecektir. Bu durumda kişileri yanıltacaktır.

. Tahrip Ögeleri Analizi =

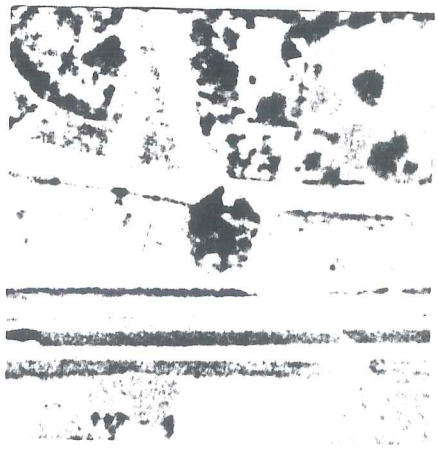
Bugün yapının tahribine yönelik tahrip unsuru pek görülmemektedir. Sadece kubbenin üzerinin kalıcı bir malzemeyle kapatılmamış olması, yapı için tehlike arzeder. Bundan dolayı, yapı yağışlardan korunamayıp bünyesine su almaktadır. Diğer doğa şartlarına karşı yapının korunması, ilgi ve bakımla sağlanabilir.

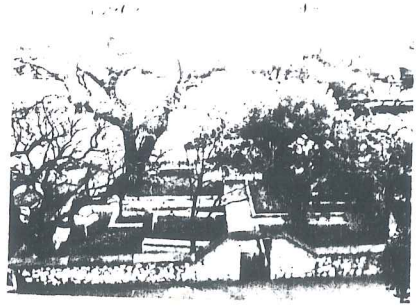
. Sonuç ve Öneriler =

Örneğine hiç rastlanmıyan türbeyi, mimarlık tarihimizdeki benzerleri ile karşılaştırmak, onun değerini ortaya çıkaracaktır. Erken Osmanlı devri türbelerinden olan yapı, külahı sivri kümbetlerin üçüncüsü, açık kümbetlerin ise ilk örneğidir. Selçuklu tesirinden henüz kurtulamamış olan Osmanlı mimarisinde bu türbeden başka açık kümbet yapılmamıştır. Kısaca türünün yegane örneğidir. Malkoç türbesinden sonra Yıldırım Beyazıt'ın zevcesi Devlet Hâtun için yapılmış olan türbe kümbetlerin sonuncusudur. Her iki yapıda aynı teknikler kullanılmıştır, ve birbirlerine çok benzerler.[114]
Yakup Çelebi türbesiyle aynı zamanda yapılmış, Saltuk Dede türbeside yapıya çok benzer. Bu türbede kare planlıdır ve etrafı açıktır. Aralarındaki fark, türbe cephesindeki tek bölüntü ve kubbe örtülü olmasıdır.[115]

Yapının bilinen bir diğer adı da Kırgızlar Türbesidir.Halk arasında kırkkızlar gibi söylensede bu isim doğru değildir. İsmin nereden kaynaklandığı ise bilinmemektedir.

Bugün Gebze'deki diğer eserlere göre çok daha iyi durumda olan türbeye gerekli önem verilirse, türüne rastlamadığımız bu güzel yapı daha uzun yıllar yaşayacaktır. Buda periyodik bakımlarla sağlanabılır. Ayrıca çevresi tamamen boş olan türbenin yapılacak peyzaj çalışmalarıyla yanındaki parkla bütünleşmesi mümkündür. Ziyaret ve dinlenme amacıyla yapılacak düzenleme, türbenin kişilerle yaşamasına ve tanınmasına yarayacaktır.

3.5. KADI FAZLULLAH BEY TÜRBESİ

3. 5. KADI FAZLULLAH BEY TÜRBESİ

. Yeri =

Gebze'nin güney doğusunda, E5 karayolunun kenarında yer alır. Kasabanın Ankara yönündeki girişinin üzerindedir. Türbeden ziyade, toplu mezarlık olarak nitelenecek olan bu kabristan, Bağdat yolunun alt kenarında yapılmıştır. Bir tarafında belediyece yaptırılan park. diğer tarafındaysa boş arazi yer alır.

1967 tarihli kadastrol planda, Sultan Orhan Mahallesi, Pafta no: 21 de gözükür. 98 numaralı adanın önce 8 numaralı parseliyken, sonradan bu numara 17 ye çevrilmiştir.(Çizim-21)

. Yapım tarihi =

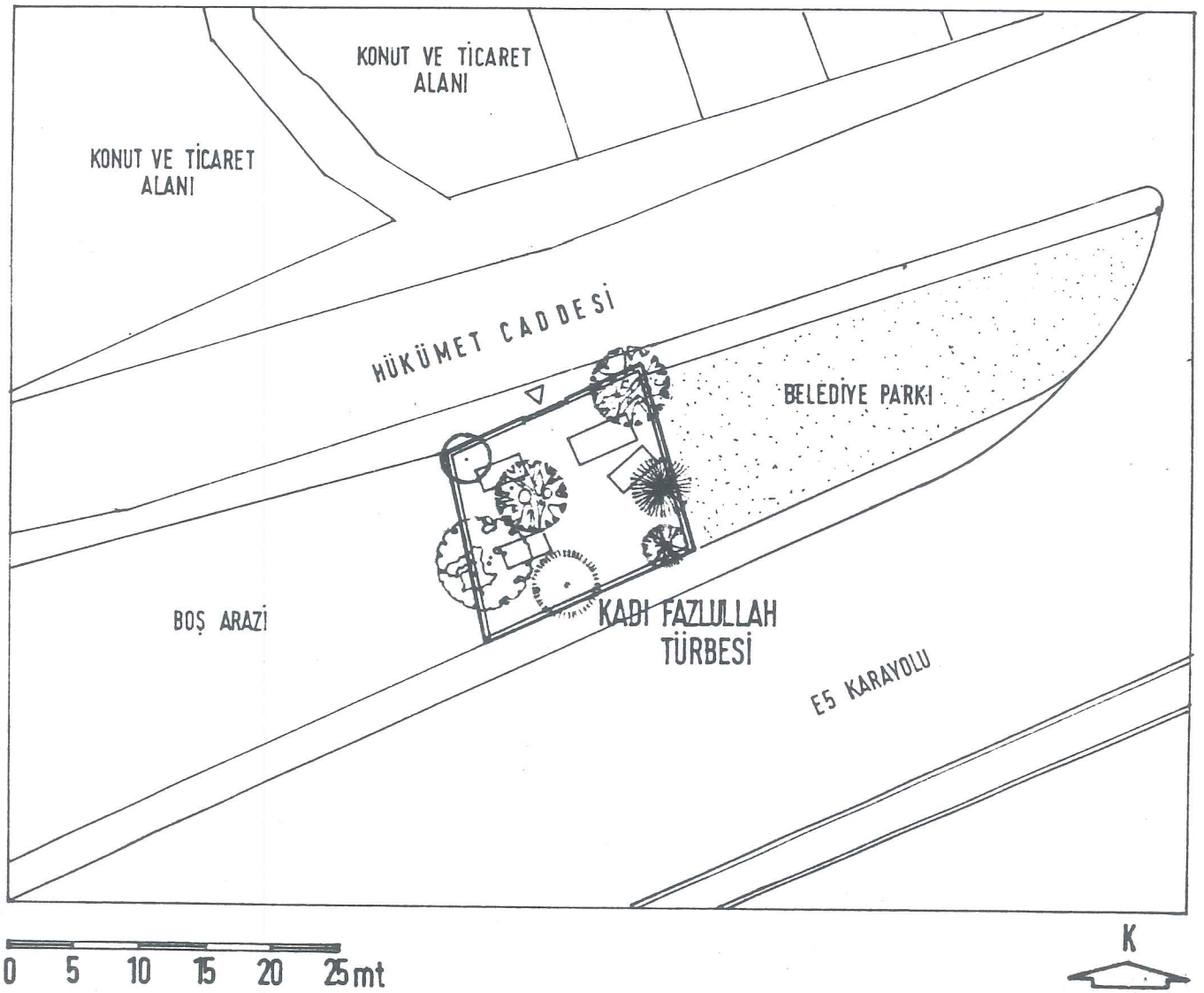
Kabristanın yapım tarihi kesin olarak bilinmememsine rağmen, Fazlullah Paşa'nın ölüm tarihinden sonra olduğu tahmin edilebilir. Paşa Gebze'de 1451 yılında vefat etmiştir.[116] Bu veya bunu takip eden yıllarda, türbenin yapılmış olması gerekir.

. Mimarı =

Kabristanın yapımında çalışan kişilerin ve mimarın adı bilinmiyor

. Yaptıran =

Kabristanın, Fazlullah Beyin yakınları tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Muhtemelen oğulları ve torunları tarafından yaptırılmıştır. Türbenin, torunu adına yapılmış olan tekkenin bahçesinde yer alması nedeniyle, Kutbiddin Çelebi'yi yaptıran kişi olarak tahmin etmek doğru olacaktır.

Çizim - 21 Kadı Fazlullah Bey Türbesinin Vaziyet Planı

Soyundan geldiği diğer kişiler gibi Kutbiddin Çelebi'de, Gebze'ye ve devlete üstün hizmetler vermiş hayır yapıları yapıp halka vakfetmiş, değerli bir devlet adamıdır. Babası Fazlullah zâde Kemaleddin Bey'dir. Eski yızılı kaynaklarda adına kayıtlı bir çok vakıf olduğu görülür. Kendiside bir çok yakını gibi Gebze'de yatmaktadır.

. Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

Bu tarihte sınırları alabildiğine büyümüş, devlet gelişme devrini tamamlamıştır. Anadolu'daki beyliklerin bir çoğu Osmanlı devletine katılmışlardır. Devlet Anadolu'daki başarısını Rumeli'de de devam ettirmiş sınırlar Arnavutluk'a Sırbistan'a kadar uzanmıştır. Başta ikinci padışahlık dönemini sürdüren Murad II vardır. Çelebi Mehmed'in oğlu olan II. Murad Ebulhayrat, Gıyaseddin isimleriyle de tanınır. 1404 yılında, Amasya'da Emine Hatun'dan doğmadır. 25 Haziran 1421 de tahta çıkan II. Murad yönetimi bir ara oğlu I. Mehmet'e bıraktıysada, oğlunun isteğiyle tekrar başa geçmiştir. Kendisi fetret döneminin bunalımlarının atlatılmasını sağlayıp, devleti eskisinden daha güçlü bir konuma getirmiştir. Savaş alanlarındaki dehasının yanısıra devlet hizmetlerindeki üstün başarısıylada tanınır. 1451 yılında Edirne'de vefat etmiştir. Yerine başa ikinci kere geçecek olan I. Mehmet padişah olmuştur. Fatih ünvanıyla tanınan I. Mehmet babasından aldığı yönetimi başarıyla yürütmüştür. İstanbul'un alınmasını ilk hedef olarak kabul eden I.Mehmet bu hazırlıklara Gebze ve civarında başlamıştır. Rumelihisarı'nın yapımında da yine bu yöreden kişiler çalışmışlardır.

1453 tarihinde İstanbul'un düşmesiyle bir dönem kapanıp ortaçağ başlamış, Osmanlılar ise İmparatorluk mertebesine ulaşmışlardır. Bu tarih aynı zamanda devletin yükseliş devrinin başlangıcıdır. Tarihte hiç bir kumandana ve devlet adamına nasip olmayan bu başarısıyla Fatih ünvanını kazanan I.Mehmet'in hayatı yine üstün hizmetlerle, övgüye layık şekilde geçmiştir.[117] 1481 yılında Gebze'ye yakın Hünkar Çayırı denen bir yerde vefat etmiştir.

. Türbe ve Türbede Yatan Kişilere Ait Bilgiler =

Türbeyle ilgili herhangi bir kaynağa rastlanamamıştır. Mezar taşlarının olmayışıda bu kaynakeksikliğinin bir başka nedenidir. Yapıya kaynak teşkil edecek ögeler ne yazıkki kaybolmuştur. Fazlullah Beyin dışında diğer mezarlarda yatan kişileriyse ancak tahmin etmekteyiz.

Kabristandaki mezarların en büyüğünde yatan Kadı Fazlullah Bey'in bir diğer ismide Edfal'dir. Babası Hacı İlyas Bey dedesi ise yarımadaya ismini veren Akçakoca Bey'dir. İlyas Bey caminin karşısında zaviye ve Kervansaray yaptıran Fazlullah Bey, Gebze'nin kadısı ve yöneticisidir. Kendisi aynı zamanda ileri gelen bir devlet adamıdır. Bir kaç kere devlet elçiliğide yapmıştır. Musa Çelebi'ye karşı Bizans İmparatoru Manuel'in yardımını sağlamak için Çelebi Mehmet tarafından elçi olarak seçilmiştir. İkinci bir görevde Bizans'la anlaşma yapmak için II. Murad tarafından verilmiş ve İstanbul'a yine elçi olarak gitmiştir.1436 da bir yıl, 1439 daysa üçyıl vezirlik görevinide üstlenmiştir.[118]

Fazlullah Beyin Gebze'deki yapıları için kurduğu vakıfları

eski yazılı kaynaklardan öğrenebilmekteyiz. Kendisinden sonra oğullarına ve torunlarına bıraktığı bu vakıfların, yattığı türbeylede ilgisi olabileceğini düşünürsek bunlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Fazlullah Bey'e ait vakıflar şunlardır; Samanlu denmekle meşhur daire içinde 45, zaviyeye bitişik bir parçada 60, Balcı pazarı yakınında iki parça tarla 20, Sinan evine bitişik bir parça tarlada 5 yapı, 9 dükkan, içinde evleri ve pınarı olan bir tarla, zaviye önünde dükkanlar ve ev yerleri, Tatar Mustafa Bey mülkü bir parça bağı Başoğlu Ali Paşa'nın bir parça tarlası, Ahmet oğlu Musa'nın mülkü ve bir bahçe yeri, zaviye karşısında kervansaray yeri, bir fındıklı bostanlık bahçesiyle içindeki dolap kuyusunu, İsmail oğlu Hasan'dan han satın alıp kendi vakfına ilave etmiştir. Gebze'ye bağlı Begad II. Murad Han tarafından Kadı Fazlullah'a temlik edilip eline mülknâme verilmiş Kadı Fazlullah burasını da vakfetmiştir. Fakat burası onun ölümünden sonra oğlu Muhittin'e verilmiştir.[119]

Yine burada yattığı tahmin edilen Kutbiddin Çelebi'nin oğlu İsmail Beyin hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Fakat eski yazılı kaynaklarda ona ait vakıflara rastlarız. Bu vakıf malları şunlardan ibarettir. Nehrike köyünde yukarı değirmen bir damla iki taştır. Değirmene bitişik bir fırın ve bir iskele ve bir bina vakıfdır. Değirmen yanında iki parça yerde vakıfdır. Parlu köprüsü yanında Parlu değirmeni demekle meşhur olan bir damda iki değirmen vakıfdır. Küçüken suyu üzerinde de bir değirmen vakıfları arasındadır.[120]

Yine Fazlullah Beyin soyundan gelen Seydi Çelebi'de burada yatar.Kendisi Kutbiddin Çelebi'nin oğlu ve Gebze'nin idarecilerindendir. Seydi Çelebi bin Kudbiddin'e ait vakıflar ise kütüpheneye verilen eski değerli kitaplardan ibarettir.[121]

. Yapının Mimari Özellikleri =

Mezarların içinde yeraldığı alan 13.50mt./15.95 mt. ebadındadır. Pek fazla yüksek olmayan 50 cm. genişliğindeki duvarla etrafı çevrilidir. Kabristan yol kotundan daha aşağıda kalır. Kabristanın giriş duvarı kaldırım kotundan 65 cm. yüksekliktedir. Taştan yapılmış duvar özgün olmayıp üzeri beton harpuştayla örtülüdür. Mezarlığın girişinde taş duvar eğimli olarak her iki tarafından yükselir. Giriş kapısının üzeri beton kirişle geçilmiştir. Kapı ise iki kanat halinde metalden yapılmıştır. (Resim-55)

Belediye parkının olduğu tarafta devam eden duvar daha yüksektir. Parkın çimenleriyle sınırlı olan duvar sonradan yapılmıştır. (Resim- 56,57) Arsa tarafındaki duvarda yine yüksektir. Batı tarafındaki bu duvarın görünüşü diğer taraf kadar düzgün değildir. Bu boş alanında düzenlenmesiyle bu görüntüde ortadan kalkacaktır. (Resim-58) Kabristan'ın güney tarafı E5 karayoluyla bitişiktir. Mezarlık iç kotu karayolundan daha yukarıdadır. Diğer taraflardaki duvar bu cephede devam ettirilmeyip açık bırakılmıştır. Sonradan yapılmış metal korkulukla kapatılmıştır. Bu yönün güney olmasından dolayı duvar yapılmadığı düşünülebilir. (Resim-59)

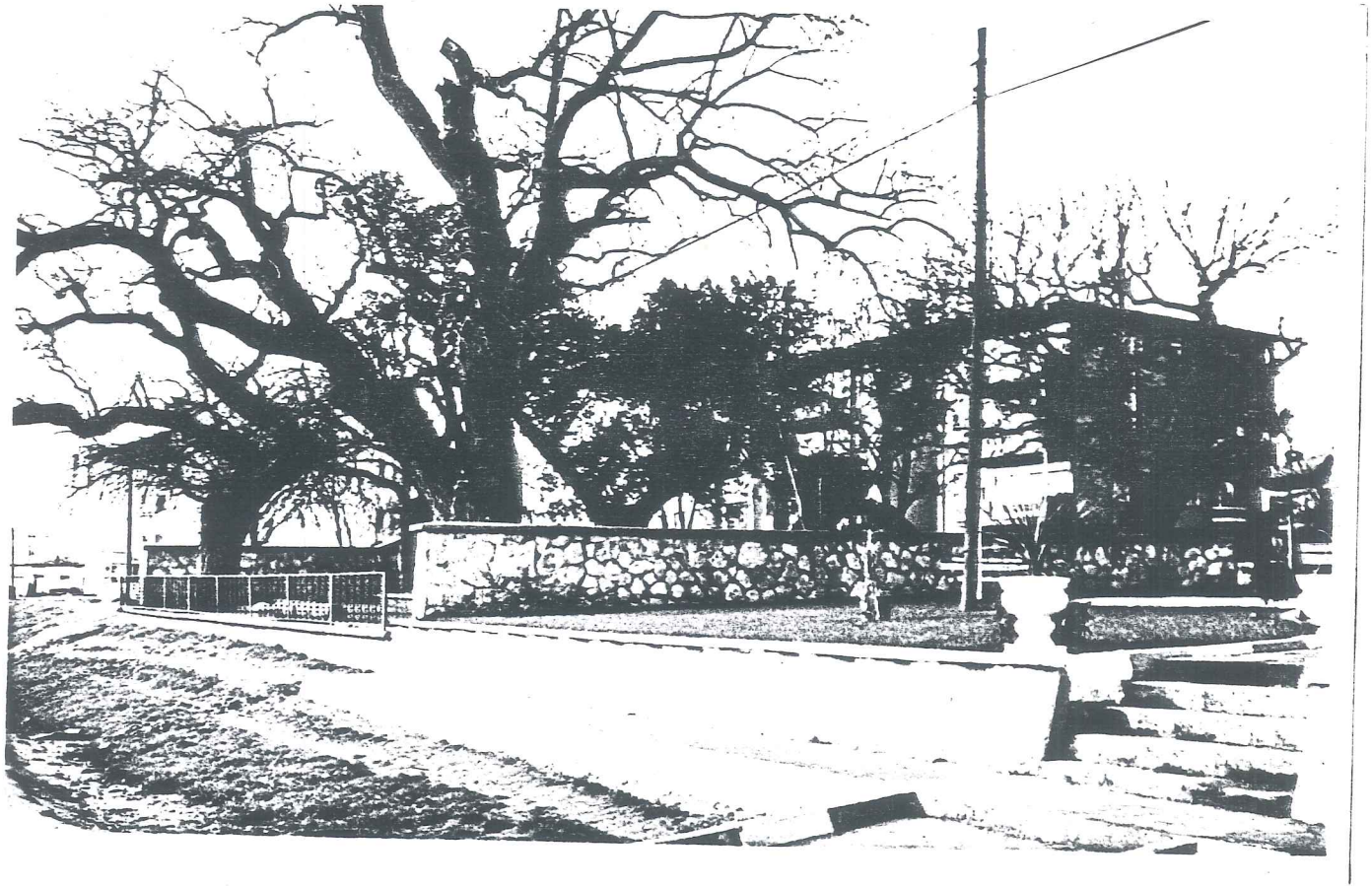
Kabristana girildiğinde sağda ve solda ikişerden toplam

Resim - 55 | Kadı Fazlullah mezarlığının girişi

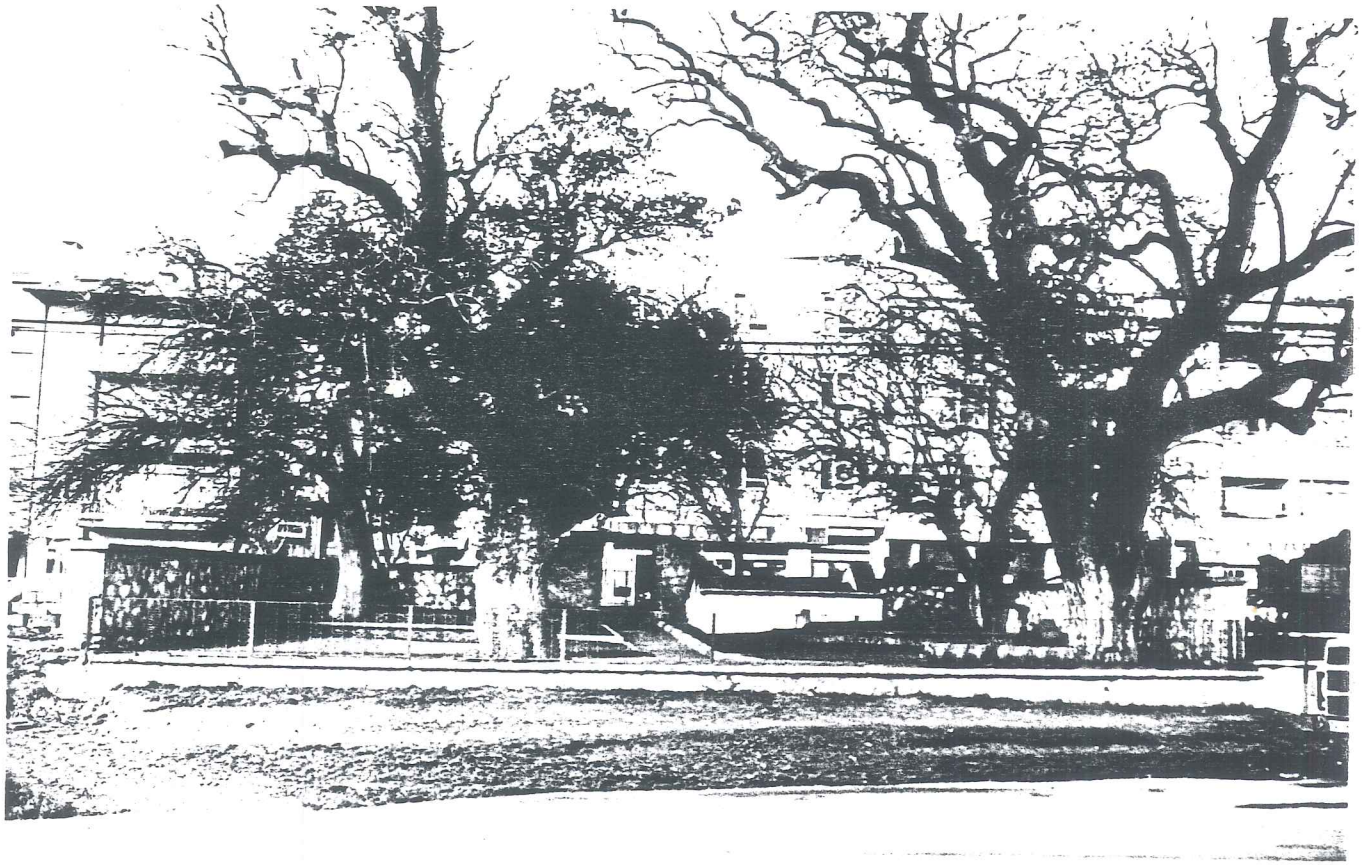
Resim - 56 Kabristanın doğu duvarı ve belediye parkı

Resim - 57 | Kabristanın ve parkın E5 karayolundan görünüşü

Resim - 58 | Kabristanın batı duvarı

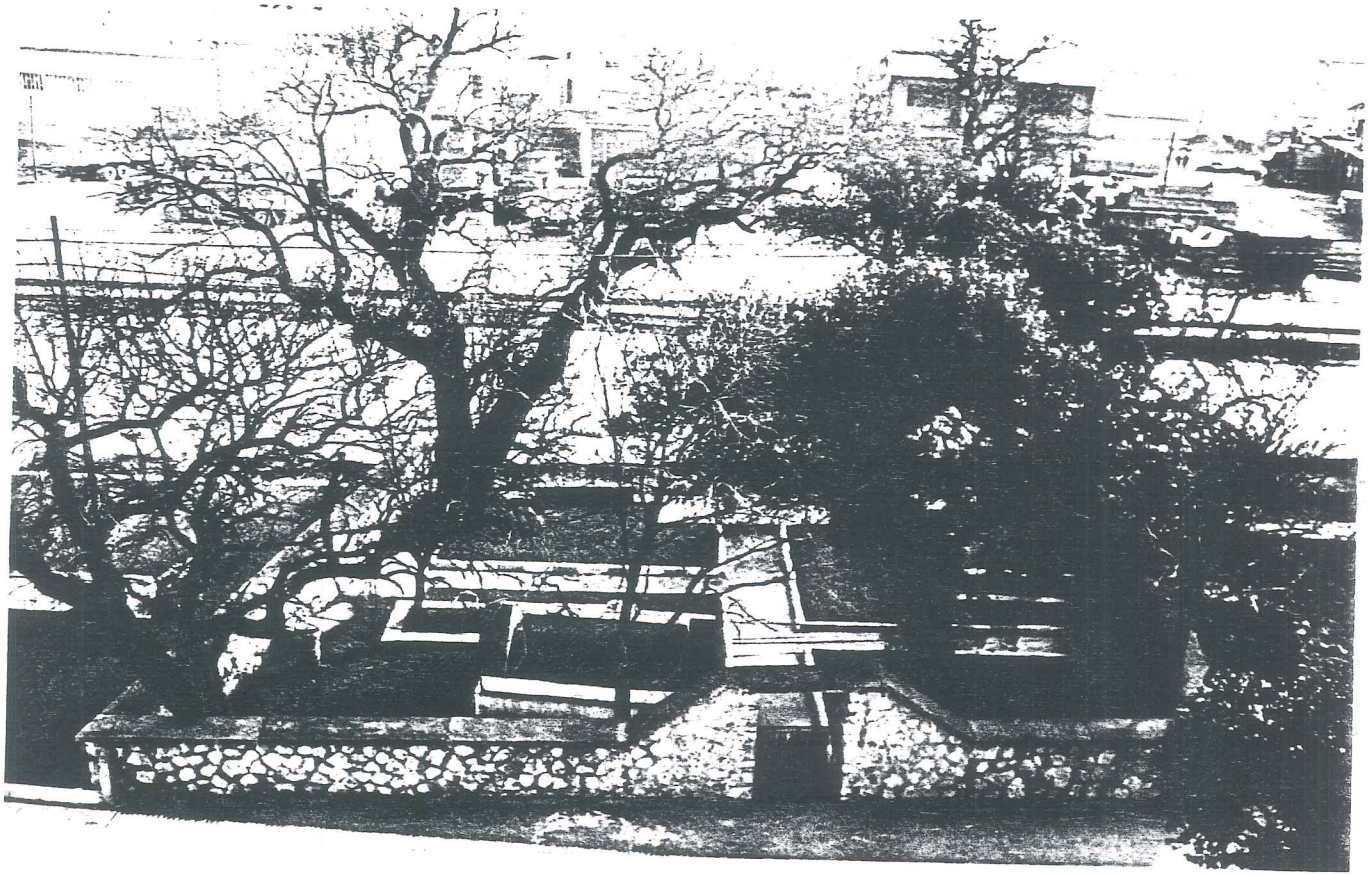

Resim - 59 Mezarlığın E5 karayolundan görünüşü

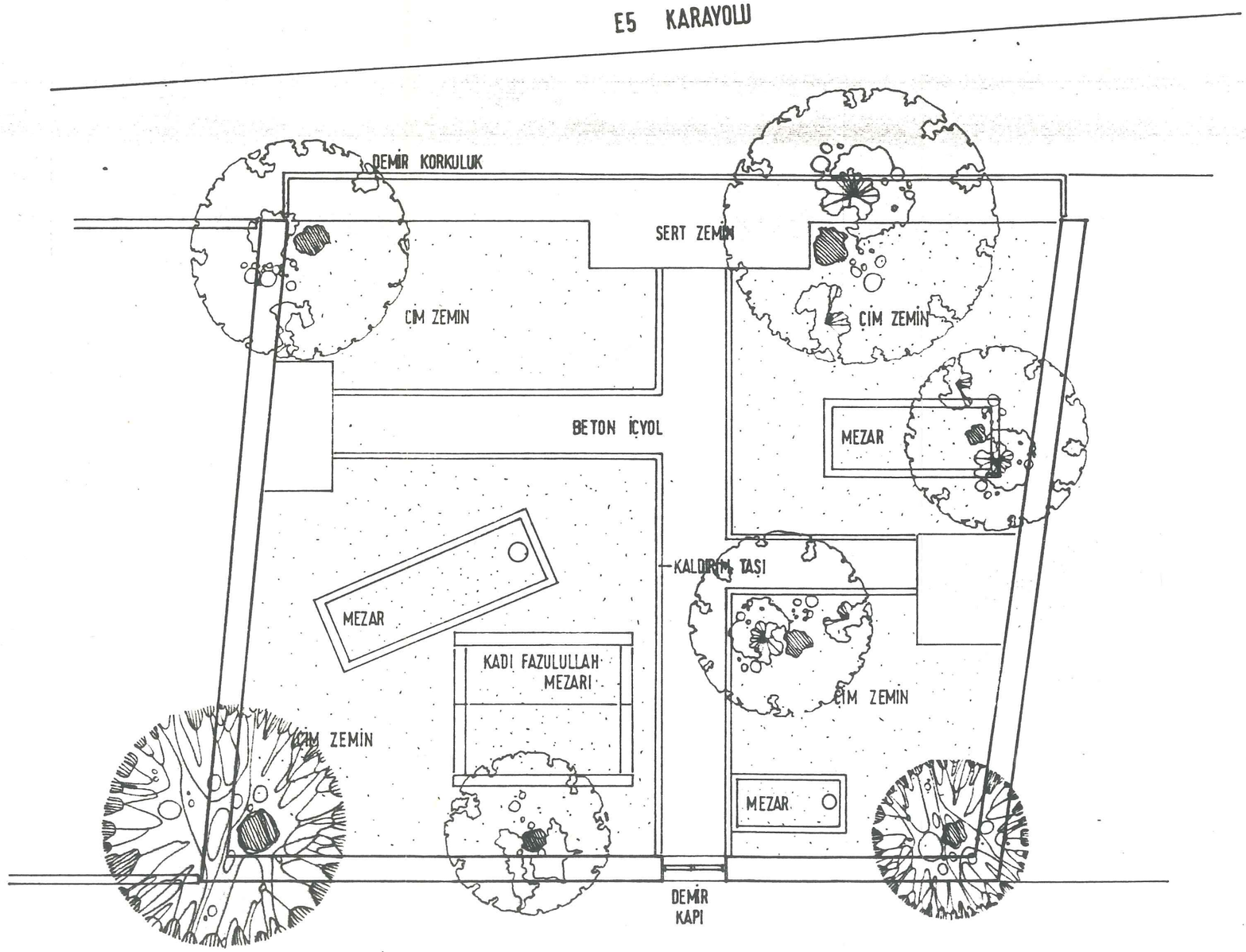
dört mezar görülür. İç kısım E5 karayoluna doğu eğimlidir. İçeride tarihi ağaçların yanısıra yeni dikilmiş olanlarda görülür. (Resim-60) İçerideki peyzaj çalışmalarının tümü yandaki parkla beraber belediye tarafından yapılmıştır. Mezarların sayısı ve bugünkü yerlerinin doğu olup olmadığı kesin olarak bilinmez. Yine içeride sağda solda tahrip olmuş Bizans sütunlarıda göze çarpar. (Çizim-22)

Girişin solundaki büyük mezar Fazlullah Beye aittir. Mezarın boyutları 3.10/3.60 mt. olup diğerlerinden farklı bir yapısı vardır. Mezarın etrafı, 65 cm yükseklikte, 45 cm. kalınlıkta üzeri yine beton harpuştalı taş duvarla kaplıdır. Baş ve ayak kısımları eğimli olarak dikleşir. Orta kısım ise yine eğimli olarak, doldurulmuş üzeri çimlendirilmiş topraktır. (Çizim-23) Dolgu toprağın eğimi duvara göre daha azdır. Mezarın ön tarafında mumluk olarak yapılmış ufak bir niş mevcuttur. (Çizim-24,25) (Resim-61)

Yanındaki mezarda kimin yattığı bilinmiyorsada, Fazlullah Beyin bir yakını olduğu sanılmaktadır. Büyük mezarla aynı doğrultuda olmayan mezar 160 cm./ 460 cm. ebadındadır. Etrafı çimlerle kaplı olan mezar zeminden kısa bir duvarla yükseltilerek yapılmıştır. Yine ortası çim ekili toprakla doldurulmuştur. Mezartaşı yerine kırık bir sütun, baş kısma sonradan yerleştirilmiştir. (Resim-62) Girişin sağ tarafındaki mezar diğerlerine göre en ufak olanıdır. Boyutları 115 cm./ 230 cm.dir. Dördüncü mezar ise 155 cm./365 cm. boyutundadır ve diğer küçük mezarlarla aynı şekilde yapılmıştır. Mezartaşının yerinde eski bir ağaç yükselmektedir.

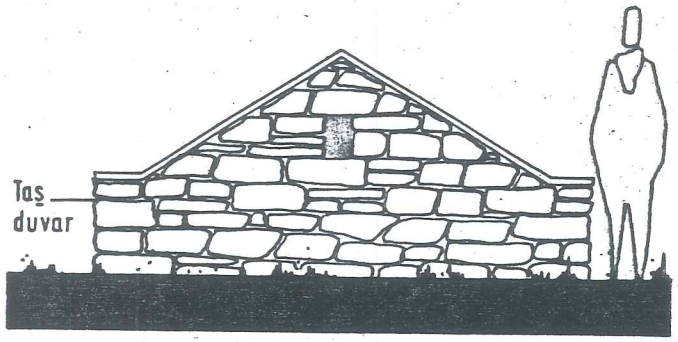

Resim - 60 | Kadı Fazlullah mezarlığına üstten bakış

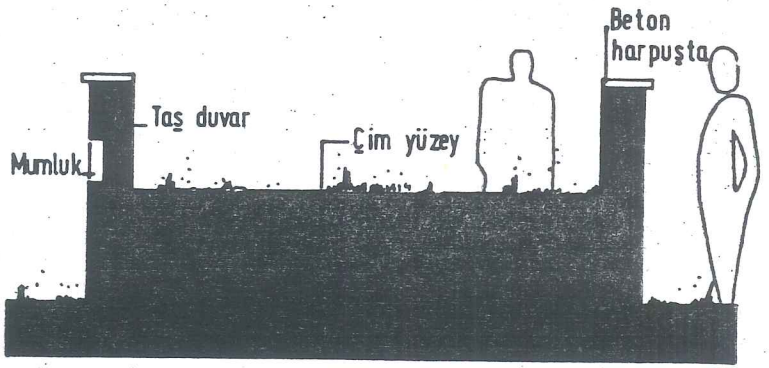

Çizim - 22 | Kadı Fazlullah Bey Türbesinin Rölövesi - Plan

Çizim - 24

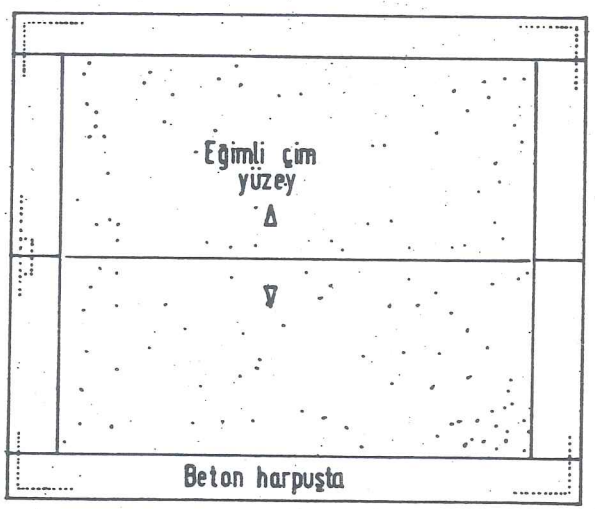
GÖRÜNÜŞ

KESİT

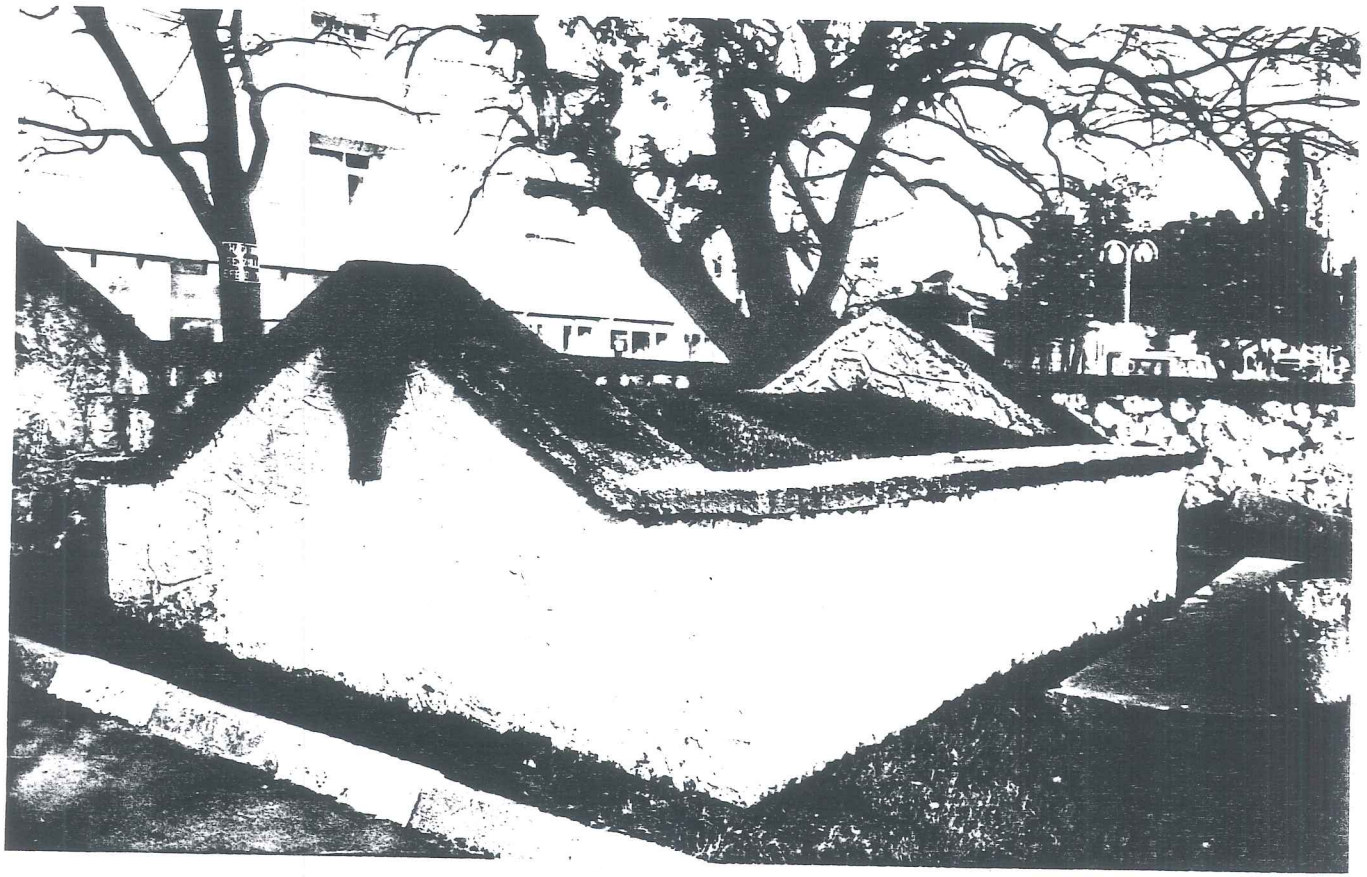
Çizim - 25

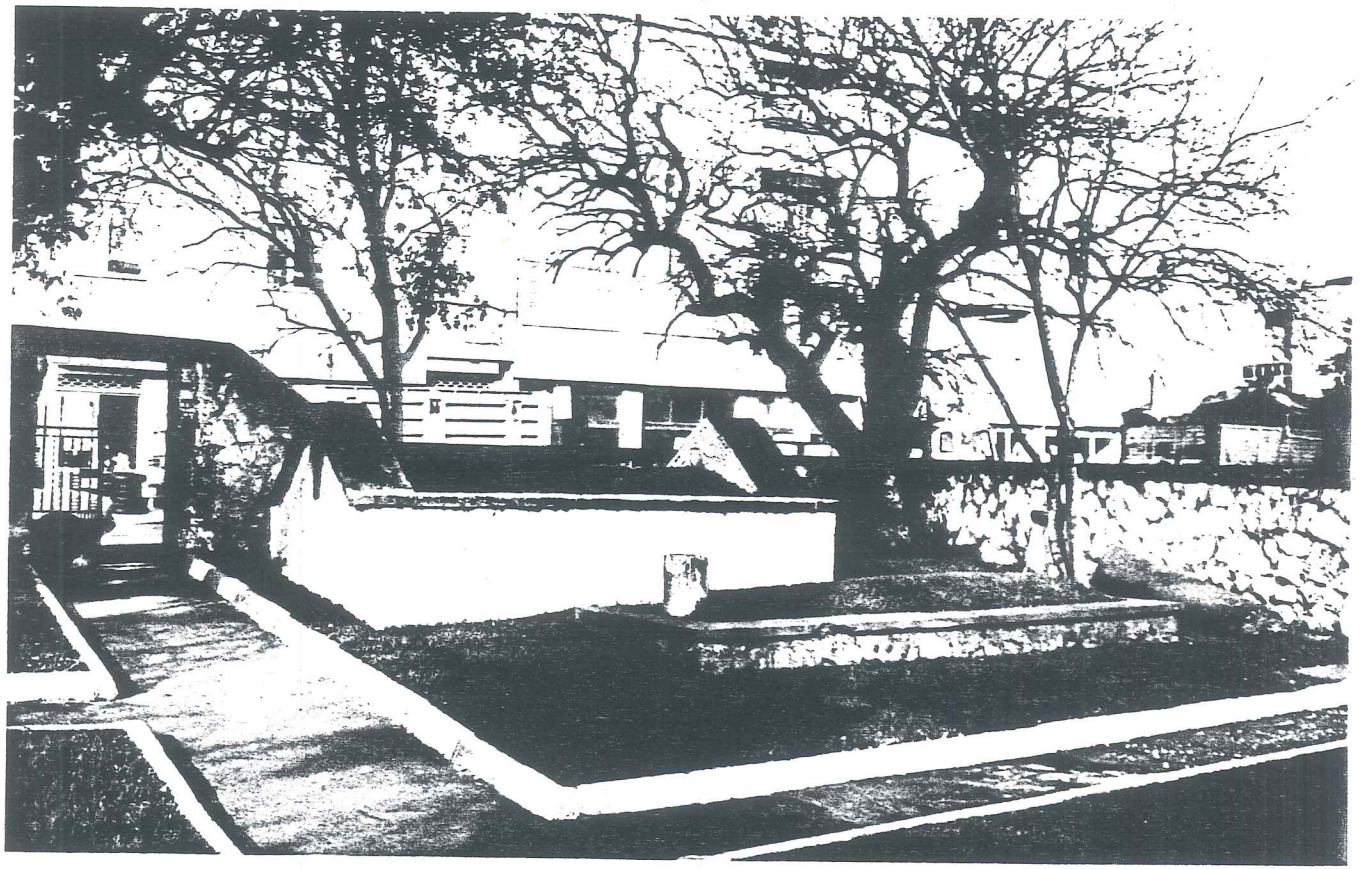
PLAN

Çizim - 23

Fazlullah Beye ait Mezar

Resim - 61 | Kadı Fazlullah Beyin mezarı

Resim - 62 | Mezarlık girişinin sol tarafında yeralan mezarlar

Yanında iki Bizans sütunu toprağa gömülü olarak durmaktadır. (Resim-63)

Belediye tarafından kabristanın içinde yapılan düzenleme bu günkü görünüşü ile gayet iyidir. Toprak yüzeylerin tamamı çimlendirilmiş ve beton ara yollardan ufak bir tretuvar taşıyla ayrılmıştır. Kabristandaki ağaçlarda korunmuş etrafı çimle çevrilmiştir. Üç köşedeki ve mezar taşı gibi dikili olan ağaç tarihidir.

. Geçirdiği Evreler =

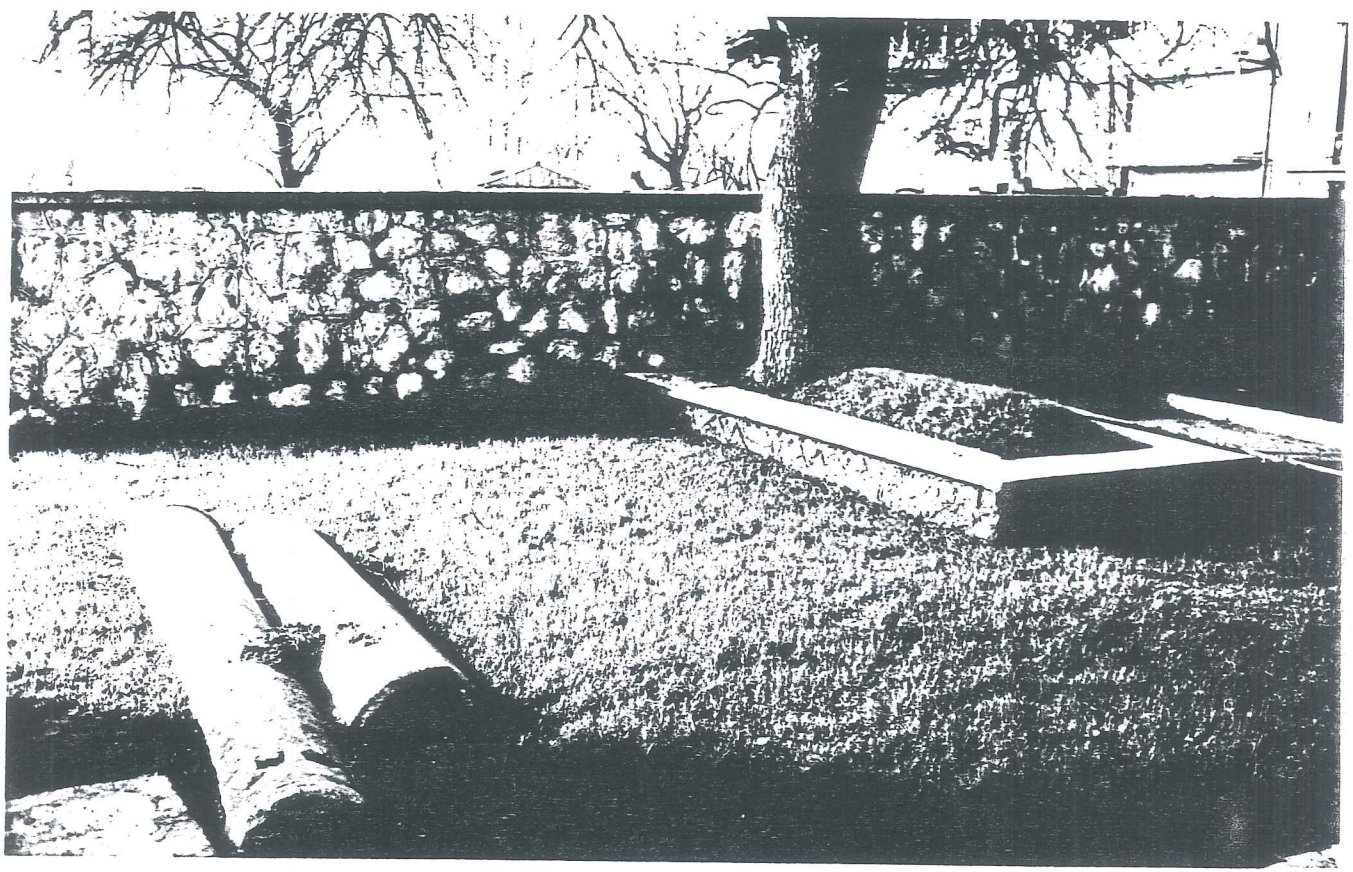
Mezarlığın tarihi süreç içerisinde uğradığı müdahalelerin bir çoğu bilinmemektedir. Bilinebilen tek müdahale, E5 kara yolunun bügünkü yerinden geçmesi için çalışıldığı yıllara rastlar. Mevcut olan türbe yapısının bu yıllarda yıkıldığı söylenmektedir.[122] Zamanın belediye başkanı Hasan Beyin girişimleri sonucu bugün görülen mezarlar kurtarılabilmiştir.[123] Yakın bir zamanda, mezarlığın onarım çalışmaları tamamlanmış, yandaki parkda aynı dönemde yapılmıştır.

. Tahrip Ögeleri Analizi =

Mezarlar bugün oldukça iyi durumdadır. Sürekli bakımıda yapılan bu yerin herhangi bir sorunu yoktur.

. Sonuç ve Öneriler =

Üstün hizmetleriyle ve hayırsever kişiliğiyle tarihimizde kendine yer edimiş Kadı Fazlullah Beyin ve kendisi gibi onlarında aynı yoldan yürüdükleri yakınlarının, bugün Gebze'de yokolmuş diğer eserleri mimarlık tarihimiz için büyük bir kayıptır. Çok zor şartlarla yapılan ve korunan bu yapılar neyazıkki çok kolay nedenlerle yokedilmekte ve yok olmaya

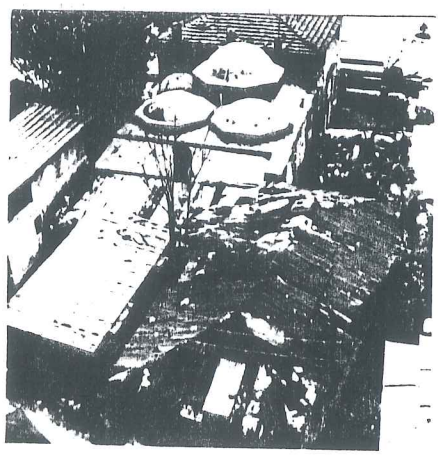
Resim - 63 | Girişin sağ tarafındaki mezar ve Bizans sütunları

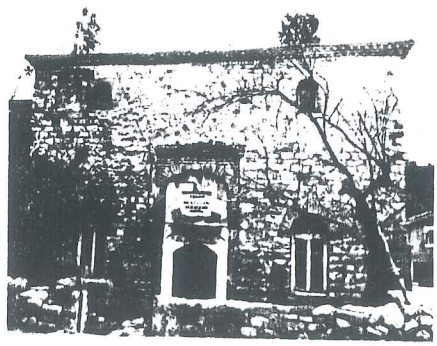
terkedilmektedir. Halbuki ozamanın kısıtlı imkanlarını en iyi şekilde değerlendirilerek yapılan bu eserler, gelişen zamana uymak ve onun gerektirdiği yapıları yapmamız için değerlendirebileceğimiz yegane örneklerdir. Bugün çok basit bir nedenle yokedilmiş olan bu yapının yerine aynı şartlarla konmasıda neyazıkki mümkün değildir. Korunan bu dört mezarın bugünkü durumu ise tek tesellimizdir.

Zamanın en meşhur geçidi olan Bağdat yolunun kenarında böyle bir yapının yapılması kuşkusuz burada yatan kişilerin değerinden kaynaklanır. Ayrıca bir kenara alınmayıp bilhassa buraya yapılması, yapının ve ona bağlı olarak mezarların ziyaret edilmesine yolaçmaktadır. Yaşayan kişilerle beraber onlarda ebediyen yaşamakta ve anılmaktadırlar. Bu tür yapıların merkezden uzaklaştırılmaması, kişilere hayat ve ölüm arasındaki değeri de göstermektedir.

Cebze'ye büyük hizmetler vermiş bu soyun fertlerinin daha uzun yıllar isimlerini duyurabilmeleri için kabristanın bugünkü durumunu korumasını temenni ediyoruz.

3.6. MENZİLHANE HAMAMI

3. 6. MENZİLHANE HAMAMI

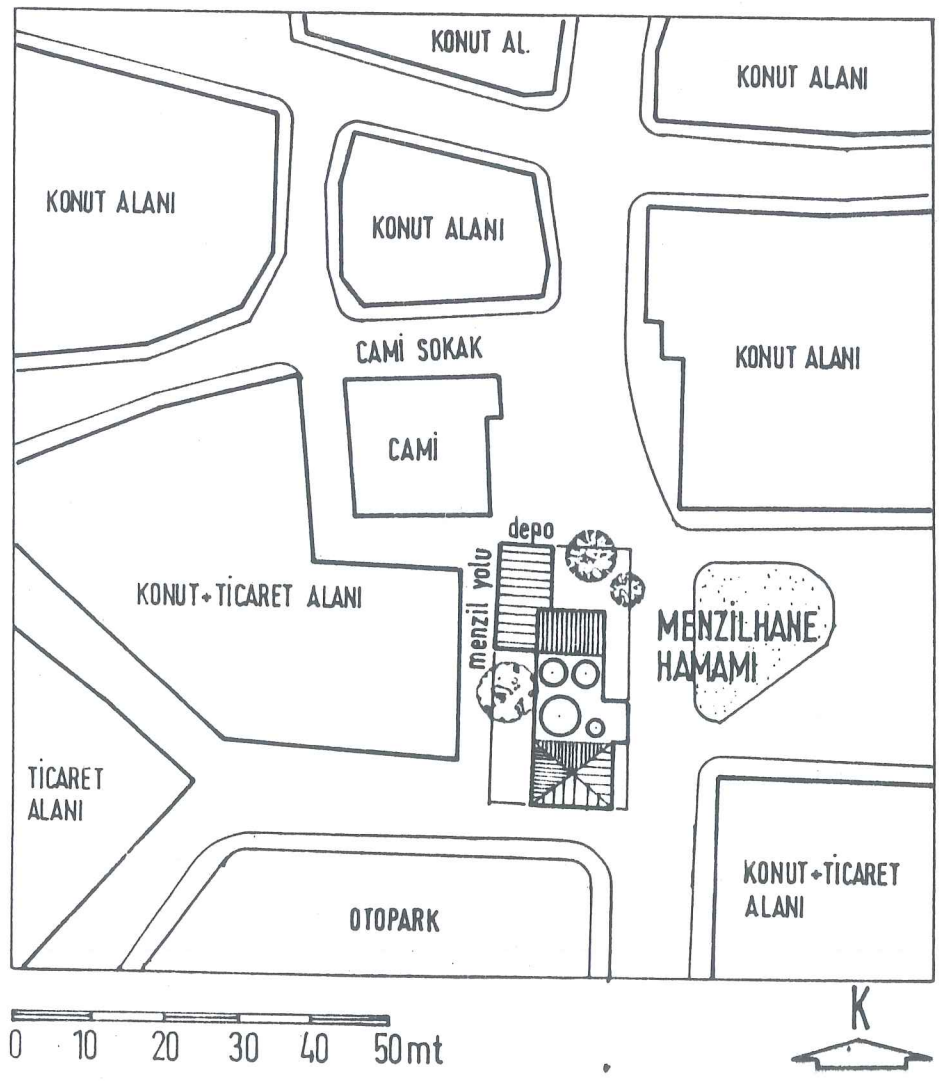
. Yeri =

Gebze'nin ilk kuruluş yıllarında, merkezde yer alan hamam, bugün kasabanın diğer yönde gelişmesiyle bir kenarda kalmıştır. Kasabanın doğusunda yeralan yapının önünde oto park mevcuttur. Otoparkın altından eski Bağdat yolu bugünkü ismiyle yeni Hükümet Caddesi geçer. Sultan Orhan Camii ile araları 50 mt. den azdır. Önünden geçip camiye bağlanan yol, eski ismiyle Menzil yolu olarak bilinmektedir. Arkasında kendine ait ada içersinde konut mevcut olup, önünden geçen meydan bu gün kamyon parkı olarak kullanılmaktadır. Menzil yolunun diğer tarafında ise büro ve çarşı binası görülür. Yine yanı adanın Camii tarafında depolar yeralır. Görünümü çok çirkin bu depolardan birisinde hamamın yakaçağı muhafaza edilmeketidr. Arkasında ve önünde yeralan dar bahçeleri yoldan duvarla ayrılmıştır. Arka bahçesinde binaya yakın, sık şekilde ağaçlar dikilidir.

Sultan Orhan Mahallesinde, Pafta no: 7, Ada no: 92 de yer alan hamamın parsel numarası 1 dir. Arkasında yeralan baçe ise 2 nolu parseli teşkil eder. 1967 yılında yapılmış olan kadastral planda alttaki otopark ve yol mevcut değildir. Yerlerinde aynı adanın 3,4 ve 5 nolu parselleri yeralır. (Çizim-26) (Resim-64)

. Yapım Tarihi =

Hamamın yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Sultan Orhan Camii ile aynı yıllarda yapıldığı tahmin edilir.

Çizim - 26 Menzilhane Hamamının Vaziyet Planı

Resim - 64 Menzilhane Hamamının üstten görünüşü

Camii ile hamamın aynı teknikle yapılmış olması, yapı malzemelerindeki benzerlik bu tahminin yanlış olmadığını gösterir. Camii ve hamamın Osmanlı mimarisinde bir kompleks oluşturması, fakat belli bir mesafe uzakta yapılması çok rastlanan bir durumdur. Bunun nedeni ibadet öncesi temizlikten kaynaklanır. Temizliğe önem veren o dönemin kişileri, ya aynı yıllarda yada camin yapımını takip eden yıllarda hamamı inşaa etmişlerdir. Tahmin edilen tarih Gebze'nin Türkler tarafından kurulduğu döneme rastlar. Menzilhane Hamamının, 1326 yılından yüz yılın yarısına kadar geçen zamanda yapılmış olduğu söylenebilir.

. Mimarı =

Yapının mimarı ve ustaları bilinmemekle beraber, Orhan Camiinde çalışmış kişilerin, hamamıda yaptıkları akla gelmektedir.

. Yaptıran =

Hamamı kimin yaptırdığı bilinmiyor. Camiye yakın oluşu ve aynı dönemde yapılmış olması, yapının banisinin Sultan Orhan olduğu fikrini akla getirsede, bunu doğrulayacak her hangi bir kanıt bulunmamaktadır.

. Yapıldığı Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

Tahmin edilen yıllarda Osmanlılar, Marmara Denizinin etrafıdaki yerleri ellerinde bulunduruyorlardı. Hızlı bir gelişmeyle devlet olma çabaları sürdürülüyor Gebze gibi diğer birçok yer sınırlara dahil ediliyordu. Bu dönemde, hayatını ve yaptırdığı eserleri daha önce aktardığımız, Sultan Orhan devleti yönetmektedir.

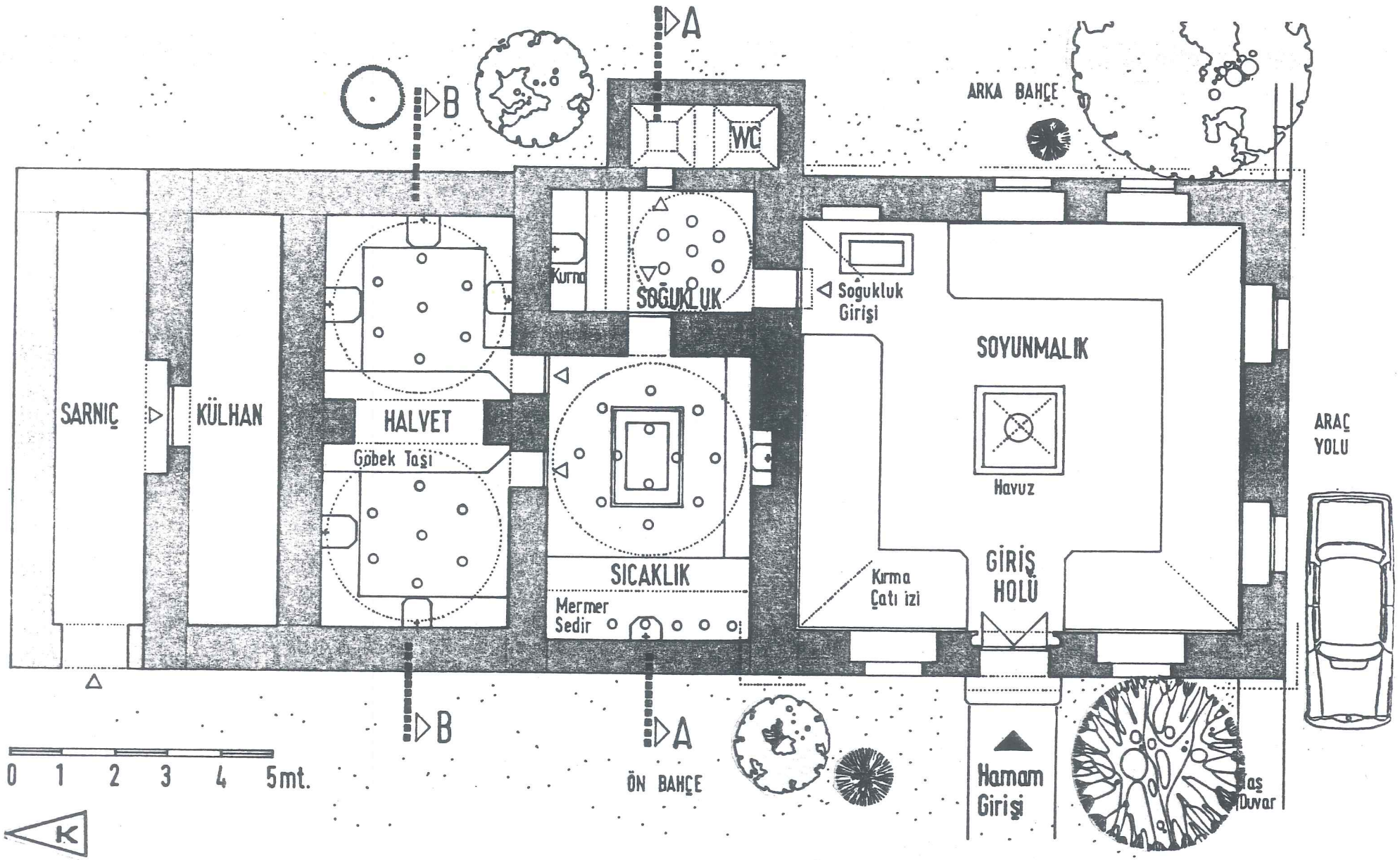
. Yapıya ait Kaynaklar =

Eski yazılı kaynaklarda yapıya ait herhangi bir bilgiye rastlanamaz. Ayrıca, gelir getiren bir yapı olmasından dolayı, vakıflarının olmaması tarihi kaynaklarda hamama rastlanmayışının nedeni olabilir. Giriş kapısının üzerinde kitabe çerçevesi orjinal durumunu korumaktadır. Fakat kitabe yerinde görülmemektedir. Bugün bu kısımda yeni harflerle hamamın ismi yazılıdır.

. Yapının Mimari Özellikleri =

Hamam plan itibariyle, yaklaşık 9.40 mt./ 24 mt. lik bir dikdörtgen alanı kaplar. Hamam küçük olmasına rağmen, tüm fonksiyonlarını karşılayabilecek mekanlara sahiptir. Bu mekanların boyutları halk hamamı olarak niteleyebileceğimiz yapı için yeterlidir. Hamamın bölümleri klâsik bir dizi şeklinde sıralanmıştır. Dikdörtgen iki kısma ayrılan hamamın bir bölümünü soyunmalık ve giriş holü oluşturur. Aynı büyüklükteki bir alan içerisinde ise, soğukluk ve yıkanma bölümleri toplanmıştır. Hamamdaki bu iç bölüntüyü üçüncü boyuttada görebiliriz. Mekanlar bir uçtan yükselerek, son bulur. Bu yükseklikler hemen hemen boysırasına dizilmiş gibidirler. Mekanlar arasındaki bağlantılar fonksiyonu doğrular şekildedir. Sıcak ve soğuk mekanlar arasındaki dizide doğru kurulmuştur. Bölümler arasındaki bağlantının direk olarak yapılmaması ise ısı kaçışını önleyen bir uygulamadır. (Çizim-27)

Yapının giris holu ve soyunmalık kısmı kareye yakın boyutlarda dikdörtgen planlıdır. İçeride, duvar kenarlarında,

Çizim - 27

Menzilhane Hamamının Rölövesi - Plan

sonradan yapılmış ahşap kabinler sıralanmıştır. Mekanın ortasında kare havuz görülür. Ortasında yükselen fıskiye, kıvrımlı olarak mermerden yapılmıştır. Ses ve serinlik vermesinin yanısıra, hamama giren kişinin su ile hemen burada karşılaşması, havuzun burada yapılmasının ana nedenleridir. Hamam girişi batı tarafındadır. Girişte sonradan yapılmış rüzgarlık yer alır. Peş peşe açılan iki ahşap kanatlı kapı ile hole girilir. İç mekanın tamamı sıvalı ve boyalıdır. Girişin sağında ve solunda tam dairevi kemerli pencereler yeralır. Bu pencerelerin aksında, tavana yakın bir yükseklikte yine kemerli fakat daha küçük iki pencere vardır. Soyunmalık bölümünün güney duvarında, kabinlerin arkasında kalan iki pencere ve yine bunların arkasında iki ufak pencerede yukarıda görülür. Alt pencereler orjinal olmayıp sonradan yapılmıştır. Doğu tarafındaki duvarlarda da aynı pencereler sadece alt tarafta yerleştirlmiştir. Dipteki pencere yana kaydırılarak ortaya çıkan yerde duvar nişi yapılmıştır. Kemerli duvar nişi raf olarak kullanılmaktadır. Yıkanma bölümünü giriş holünden ayıran duvar üzerinde herhangi bir boşluk görülmez. Yalnızca duvarın sağ köşesinde, en kenarda soğukluğa giriş kapısı yeralır. Fazla yüksek ve geniş olmayan bu kapının üzeri kemerlidir. Kapı kemeri hizasında üçgen birparça yeralır. Kapının sağında ve solunda belli bir mesafe yan duvarlardan daha öndedir. Nedeni bilinmiyen çıkıntılar teşkil edilmiştir. (Resim-65) Giriş holü büyük ve dügün taş levhalarla kaplıdır. Tavan ahşapla kaplıdır ve düzdür."

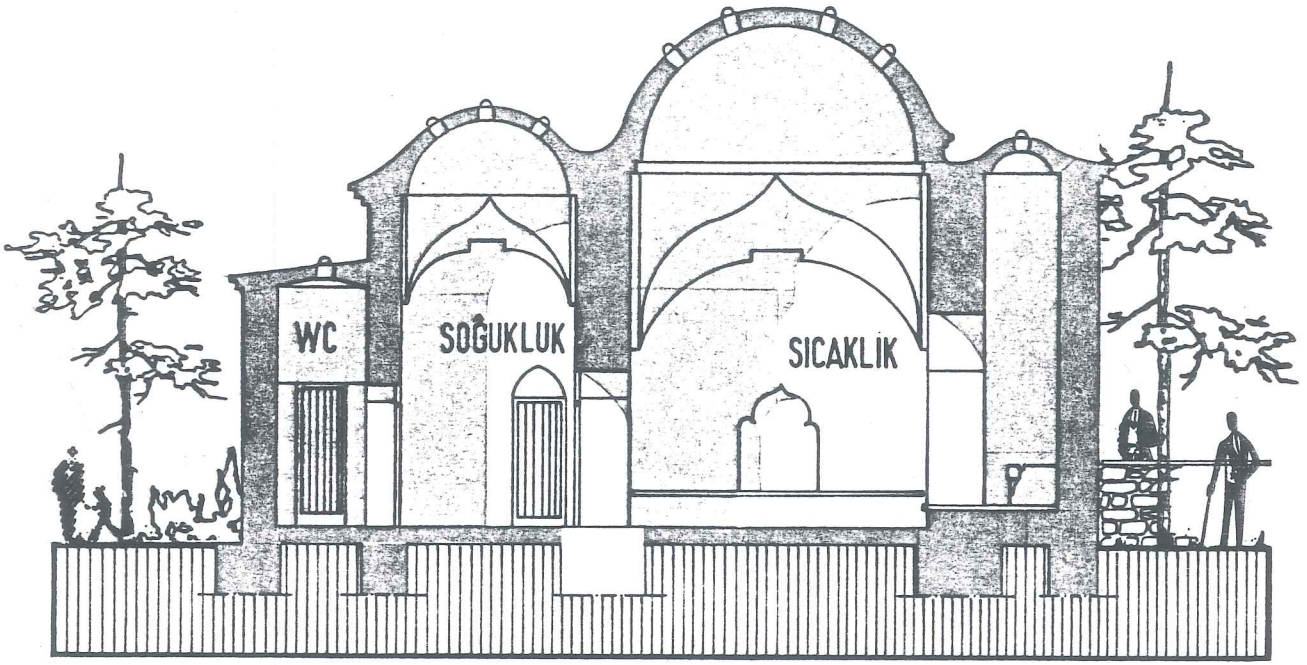
Soğukluk bölümü, planda yaklaşık 2.30 mt./ 3.80 mt. boyutunda bir mekandır. Üçüncü boyutta mekan ikiye ayrılmıştır. İlk bölüm kare planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür.Geri kalan bölüm bir kemerle ayrılmış yıkanma nişidir. Bu nişin üzeri beşik tonozla örtülüdür. Soğukluk kısmının geniş yapılabılmesi için dış duvarda bir çıkıntı teşkil edilmiştir.Mekanın sağındaki ufak kapıdan, binaya sanki sonradan eklenmiş gibi duran helalara girilir. Ufak bir kemerle ayrılmış olan helaların üzeri az eğimli aynalı tonozla kapatılmıştır. Duvarlar tamamen sıvalıdır.

Hela kapıların tam karşısında, soğukluk kısmının sol duvarının üzerinde sıcaklık kısmının girişi yer alır. Basit bir kemerle yapılmıştır ve fazla geniş değildir. Sıcaklık bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. İlk girilen bölüm diğerlerine göre en geniş kısımdır. Yaklaşık 3.70 / 5.30 mt. ebadındaki bu kısım soğuklukta yapılan düzenleme burada da uygulanmıştır. Üçüncü boyutta mekan yine ikiye ayrılmıştır. Kare bölümün üzeri hamamın en yüksek ve en büyük kubbesi ile örtülüdür. Kapının karşısındaki bölüm ise yine kemerle geçilip üzeri daha büyük bir beşik tonozla kapatılmıştır. Bu bölümden bir basamak daha yukarıda tutulmuş ve sedir şeklinde yıkanma bölümü yapılmıştır. Bu sedirin kaplaması ve kurnası mermerden yapılmıştır. Fakat orjinal değildir. Yıkanmalığın diğer taraflarıda mermerle kaplıdır. Tam kubbenin hizasında yerde, kaplama farkıyla dikdörtgen bitimli desenler oluşturulmuştur. Tüm mekan sıvalı ve boyalıdır. Bu bölümün giriş holü tarafındaki duvarında burgulu bir

kemerle açılmış bir yıkanma nişi daha mevcuttur. Bu duvar tarafında, daha dar bir sedir görülür. (Çizim-28)

Büyük bölümden iki kemerli kapıyla halvet kısımlarına geçilir. Her iki bölüm birbiriyle aynıdır. 3.50/3.50 mt. boyutundaki bu iki mekan daha sonraları birleştirilmiştir. Aradaki duvar açılmak suretiyle hücreler birleşmiş tek mekan haline gelmiştir.Aradaki açıklık sivri kemerle geçilmiştir. Mekanın bütün kenarları çepeçevre yıkanma sedirleri ile kaplıdır. İki mekan arasındaki kısım ise daha yüksek bir sedirle doldurulmuştur. Bugünkü durumuyla bu kısım göbek taşı olarak kullanılmaktadır. Bu bölümün yüksekliği 40 cm.olup mermer kaplıdır. Diğer sedirler, döşeme ve kurnalarda mermerden yapılmıştır. Her iki mekanında üzeri daha ufak kubbelerle örtülüdür. (Çizim-29)

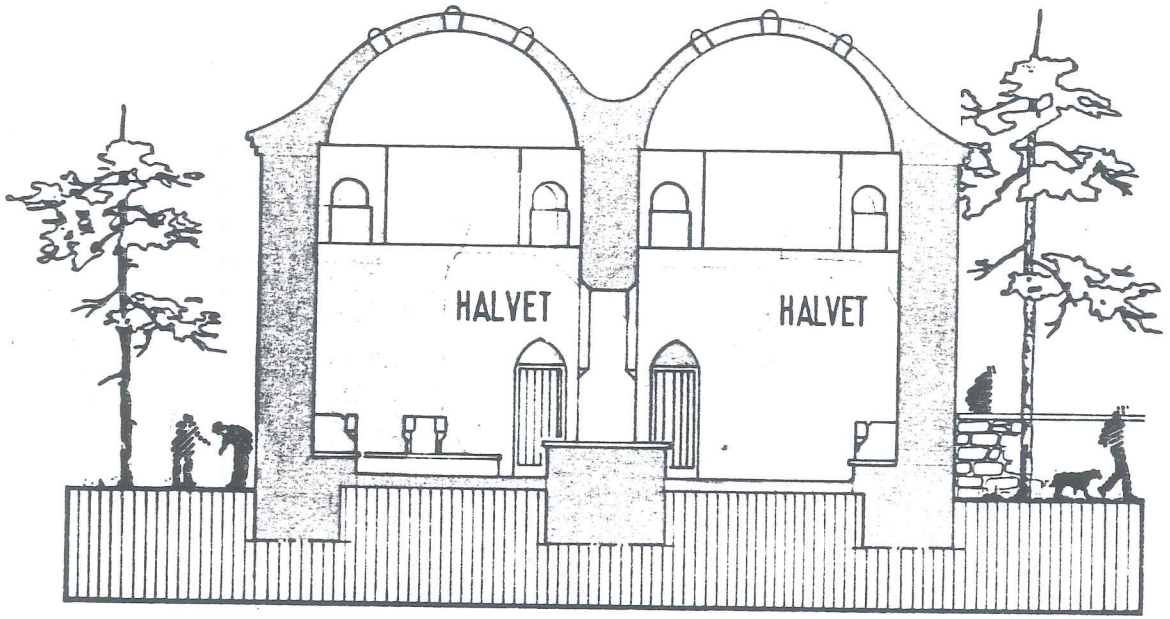
Başta hamamın iki dikdörtgenin yan yana gelmesiyle oluştuğunu söylemiştik. İlk dikdörtgen giriş holü ve soyunmalıktan oluşur, fakat içeride bölüntü yokturdur. İkinci dikdörtgen ise tamamen yıkanma fonksiyonuna ayrılmıştır. Bu bölümde soğuktan sıcağa doğru dizilen, soğukluk, sıcaklık ve iki halvet mekanı, dikdörtgen alanı daha ufak dikdörtgen ve karelere ayrılmıştır. Böylece hem bu bölümler yerleştirilmiş hemde mekan açıklıkları daha azaltılmıştır. Nitekim bu mekanların üzeri ufakda olsa kubbe ve tonozlarla örtülüyken, bölüntüsüz olan giriş holünün üzeri ahşap çatıyla kapatılmıştır. Aslında büyük bir açıklık sözkonusu değildir. Fakat o dönemin şartlarının kısıtlılığı kişileri buna yöneltmiştir. Yapı incelendiğinde eldeki kısıtlı şartların, en iyi şekilde

0 1 2 3 4 5mt.

A_A KESİTİ

Çizim - 28 | Menzilhane Hamamının Rölövesi

0 1 2 3 4 5mt.

B_B KESİTİ

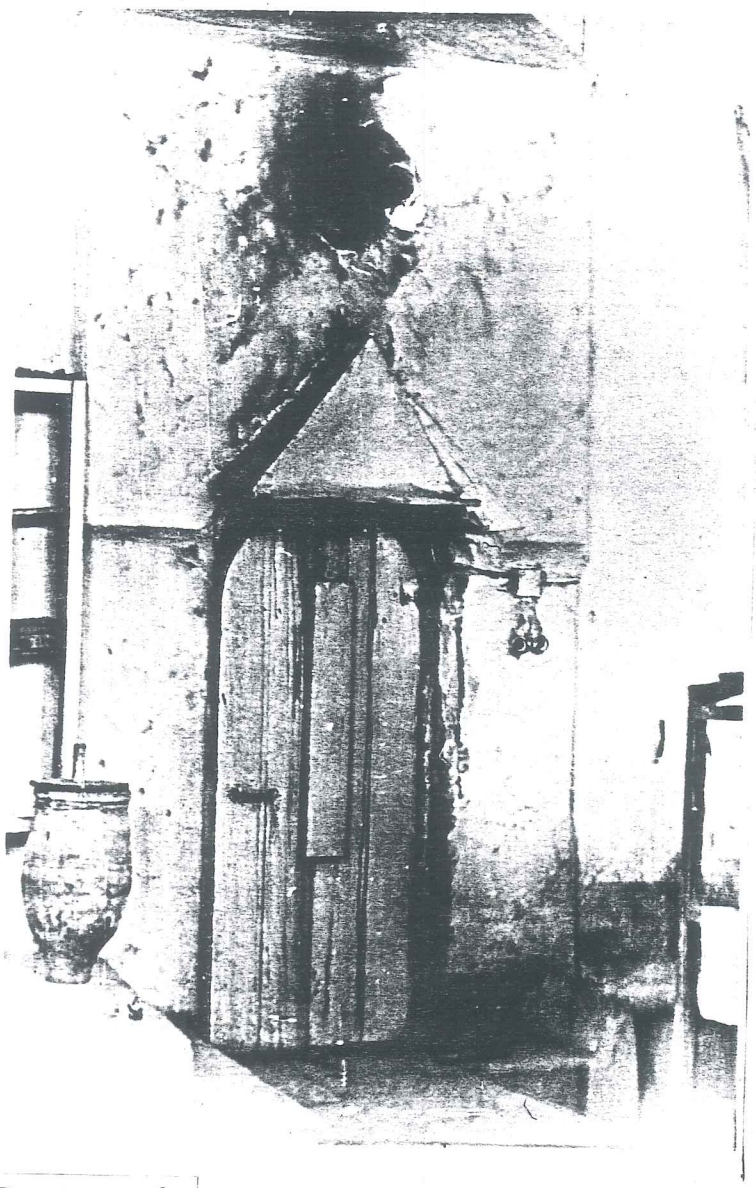
Çizim - 29 | Menzilhane Hamamının Rölövesi

değerlendirildiği görülecektir.

Yapıda ana ve devamlı taşıyıcı durumdaki taş duvarların kalınlığı pek fazla değildir. Erken Osmanlı Dönemi yapılarının bir çoğunda görülen özellikleri hamamda da görmek mümkündür. İnce duvarlarda bu özelliklerden biridir. Duvarlar, özellikle kubbeli mekanlarda destek kirişleriyle sağlamlaştırılmıştır. Kubbeler ve kemerler tuğladan yapılmıştır. Kullanılan kemerler genellikle sivri tiplidir. Soğukluk ve sıcaklık bölümünde, kubbeden kare plana geçiş düz pandantiflerle sağlanmıştır. Halvet bölümündeki geçişlerse daha farklıdır. Hücre şeklinde yapılmış dairevi tramplar ilginç bir görünüşe sahiptir. (Resim-66)

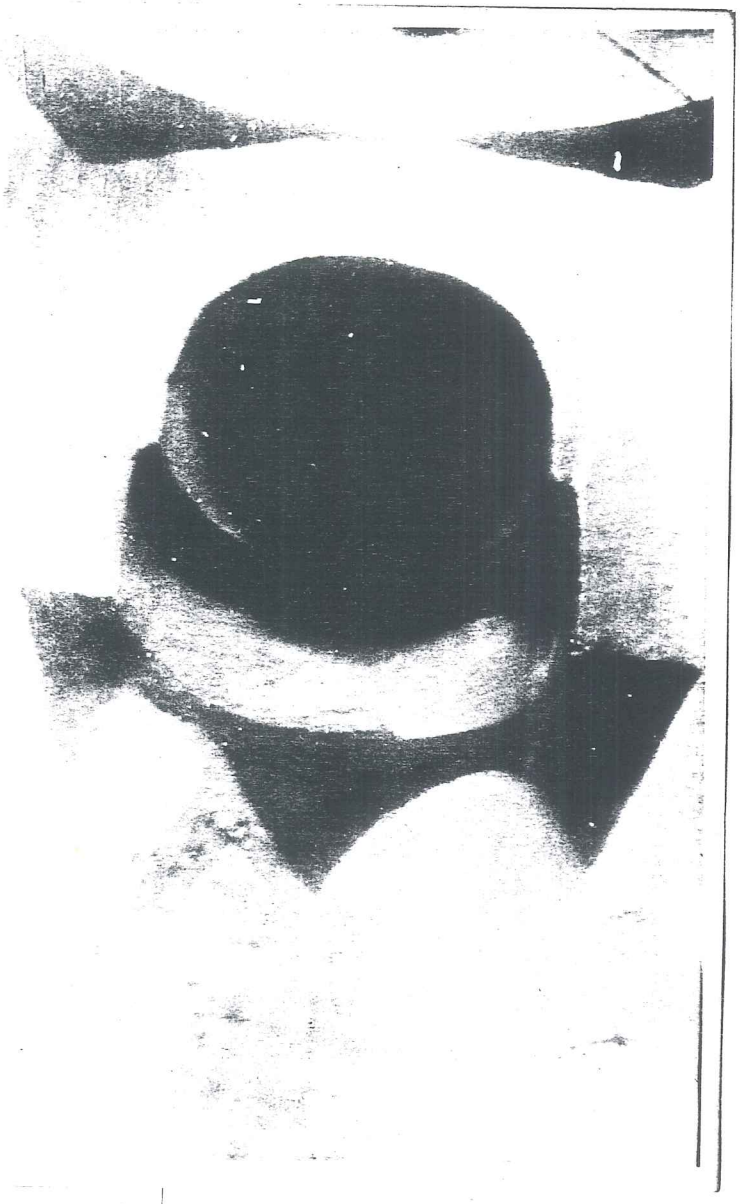
Hamamın kuzeyinde külhan ve sarnıç bölümü yer alır. Dar uzun dikdörtgen planlı bu iki mekan yanyana yeralır. Bu mekanın üzeri basit bir tonozla örtülmüştür. Devamında yeralan depoların hiç bir değeri olmadığı gibi görüntüleri de çok çirkindir. Ufak olan depo briketten yapılmış ve üzeri tek yöne eğimli bir çatıyla kapatılmıştır. Yandaki büyük depo ise hamamın yakacak deposudur. Taştan yapılmış bu basit deponun üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Çatı örtüsü ise çok çirkin görünümlü oluklu metalle kaplıdır.(Resim-67)

Hamamın doğu tarafı en hareketli cephedir. Fakat bu cephe ağaçlarla, sonradan yapılmış konut ve dizili duran kamyonlarla tamamen kapatılmış gibidir. Bahçede yapılan binanın görünüşü çok kötüdür. Soyunmalık ve giriş holü kısmı, cephenin en yüksek bölümüdür. Moloz taşla yapılmış bu bölüm dört sıra tuğlayla yapılmış kirpi saçakla bitirilmiştir.

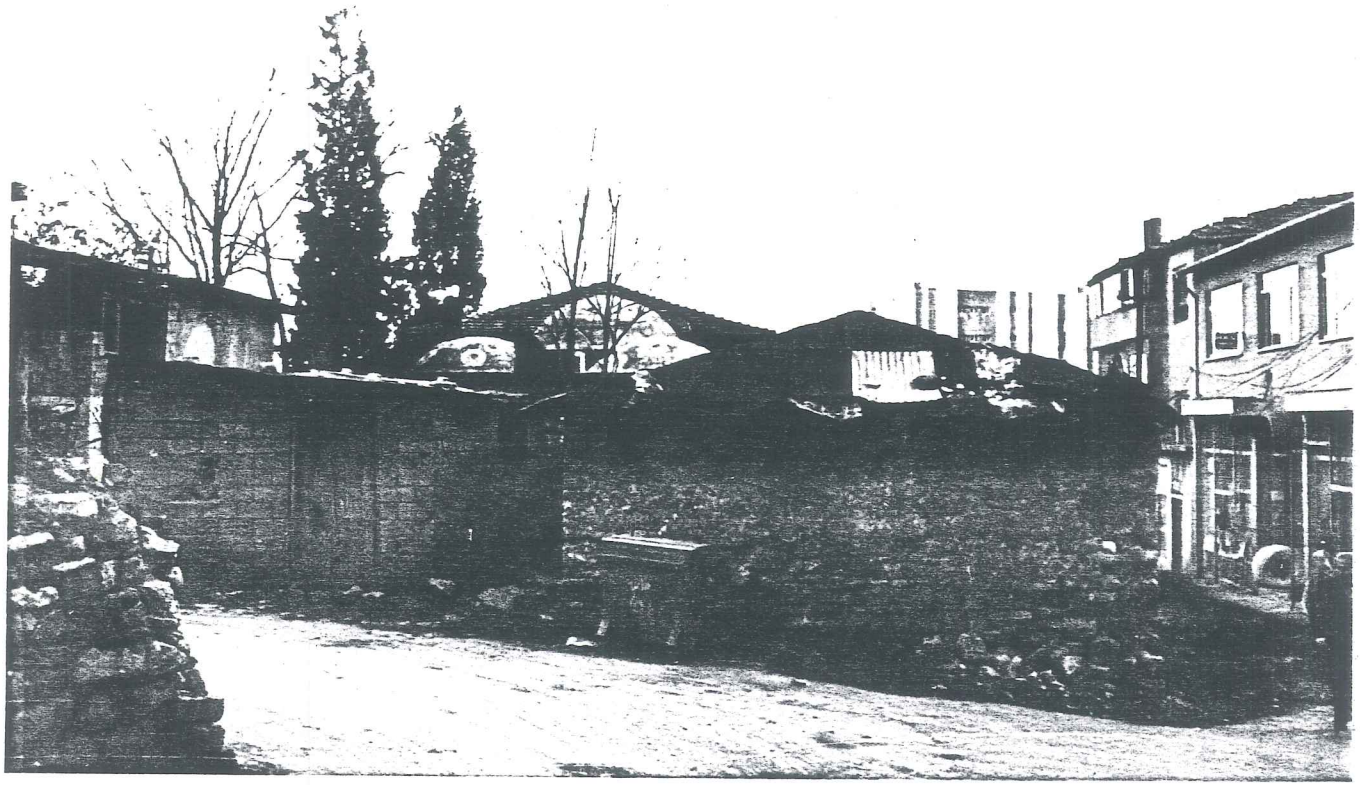
Resim - 65

Soğukluk ile giriş holü arasındaki kapı

Resim - 66

Halvet bölümündeki köşe trompları

Resim - 67 | Menzilhane Hamamının kuzey cephesi

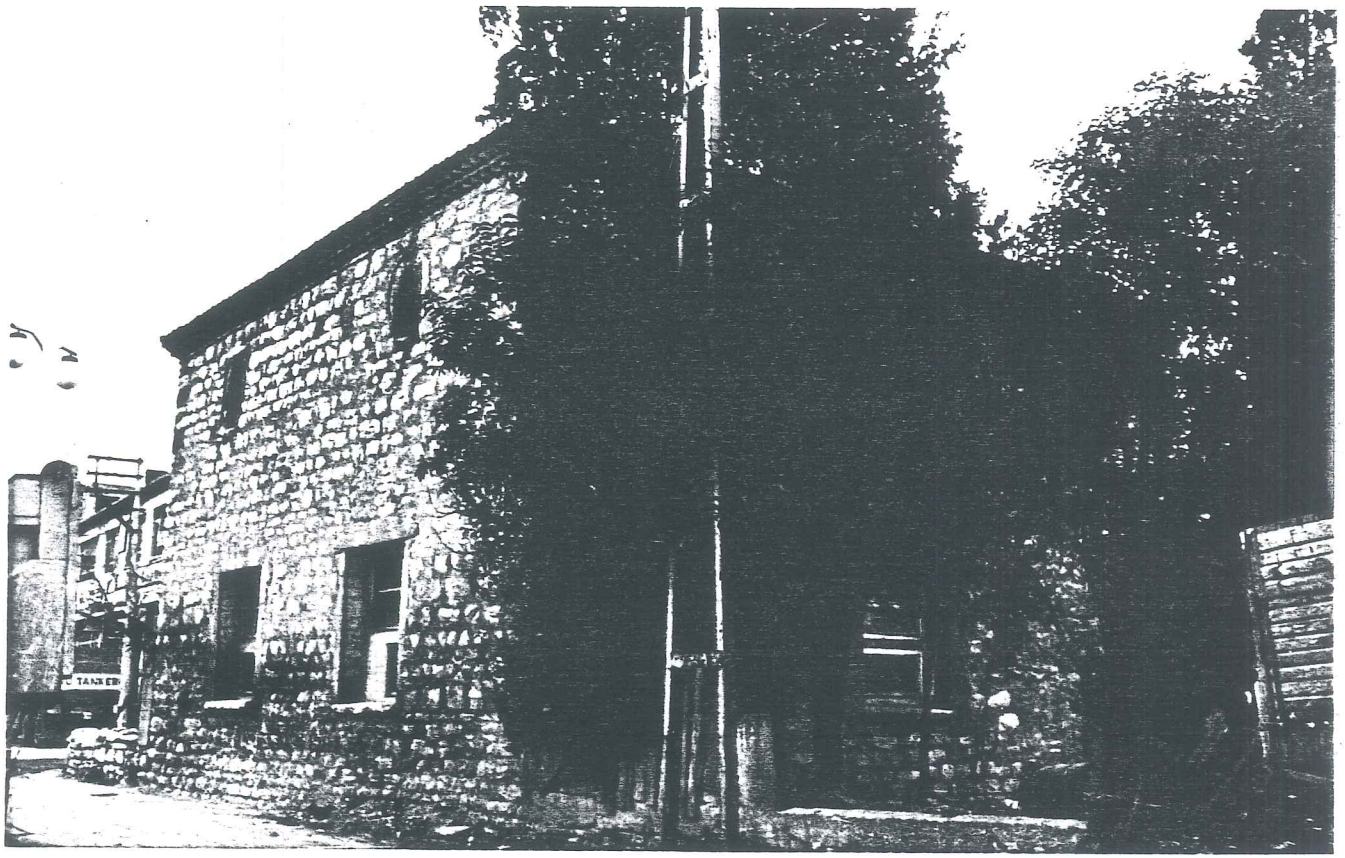
Üzerinde marsilya kiremit kaplı topuz çatı yer alır. Aslında dikdörtgen olan bu bölümün üzerinde kırma çatı görmemiz gerekirken, farklı eğimli yüzeyler sayesinde bu günkü çatı şekli görülür. Bu kısmın üzerinde bugün sadece iki pencere görülür. Alt sıradaki pencerenin yeri daha yana kaymıştır. Aslında altta iki pencere görmemiz gerekir. Yeni yapılan pencere dikdörtgen şekillidir ve çirkin bölüntüleri mevcuttur. Üzeri beton kirişle yanları yine beton sövelerle kapatılmıştır. Üstteki ufak dairevi kemerli pencereler yerli yerindedir. Sonradan yapılmış olan iç bölüntüleri yapıya yakışmamaktadır.

Cephenin kuzey tarafı irili ufaklı kubbelerle daha da hareket kazanır. Bu bölümlerin beden duvarlarının tümü yine moloz taştan yapılmıştır. Yapıya ek biçiminde yerleştirilmiş helalar bölümü en düşük kotta yapılmıştır. Bir kısmı giriş bölümünün üzerine binmiş olan helaların üzeri aynalı tonoz şeklindedir. Az eğimli tonozun üzeri sıvanmıştır. Bölümün bitimi tek sıra tuğla ile halledilmiştir. Helaların arkasında yeralan soğukluk bölümüde yine çıkıntılıdır. Üzerindeki ufak kubbenin kasnağı görülmez. Kubbe tek yöne eğimli çatı üzerine yapıştırılmış gibidir. Helalar bölümünden biraz daha fazla yükseltilmiş olan bölümün bitiminde tek sıra tuğladan yapılmıştır. Çatısı sonradan yapılmış sıvayla kaplıdır. Bu bölümün gerisinde sıcaklık bölümünün yüksek kasnaklı kubbe görülür. Diğerlerine göre daha yüksek ve dairevi olan kubbenin üzeri, kasnağı sıvalıdır. Soğukluğun sağında yer alan halvet bölümünün beden duvarı biraz daha yüksekcedir. bölümün üzerinde kısa kasnaklı ve sıva kaplı

kubbe yeralır. Halvetin devamında yine taş duvardan yapılmış külhan bölümü görülür. Üzeri sıvayla kaplı ve az eğimli bir çatıyla örtülüdür. Tek yöne eğimli çatı suyunu kuzey tarafa akıtır. (Resim-68)

Hamamın güney cephesinde sadece soyunmalık bölümü görülür. Moloz taş görümlü duvarın bitimi, üzerindeki çatısı diğer cephelerle aynıdır. Duvarın her iki kenarına yakın yerleştirilmiş üst pencerelerin yeri orjinaldir. İç bölüntüsü ve söveleri kötü durumdadır. Üzerindeki dairevi tuğla kemerler ise görülmez. Alttaki pencerelerin yerleri değiştirilip sonradan farklı ve büyük şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Pencere arkasından içeriye doğru büyütülmüş olan bu boşlukların heriki yanı ve üstü betonla kapatılmıştır. Dolgu duvar ve ahşapla yapılmış iç bölüntülerde çirkin görünmektedir. Duvarlar yer yer sıvalıdır. Cephenin solunda taştan yapılmış kısa önbahçe duvarı yapılmıştır. (Resim-69)

Hamamın batı cephesinin en solunda, hamamın köhne vaziyetteki yakacak deposu yeralır. Deponun gerisinde sırasıyla külhan, halvet, sıcaklık ve giriş bölümü sıralanır. Cephede çıkıntı görülmez. Sadece giriş bölümü diğerlerinden daha yüksek biter. Diğerkısımların bitimi hafif çıkıntılı ve düz dört sıra tuğlayla oluşturulmuştur. üzerinde, kısa kasnaklı ve basık halvet kubbesi, onun yanında daha yüksek, dairevi sıcaklık kubbesi görülür. (Resim-70) Soyunmalık bölümündeki pencereler eski hallerini korumaktadırlar. Bölümün her iki kenarında yeralan pencereler aynı düşey üzerindedirler. Üstteki pencereler ufak ve kemerlidir. Alttaki pencereler

Resim - 68 Menzilhane Hamamının doğu cephesi

Resim - 69 Menzilhane Hamamının güney cephesi

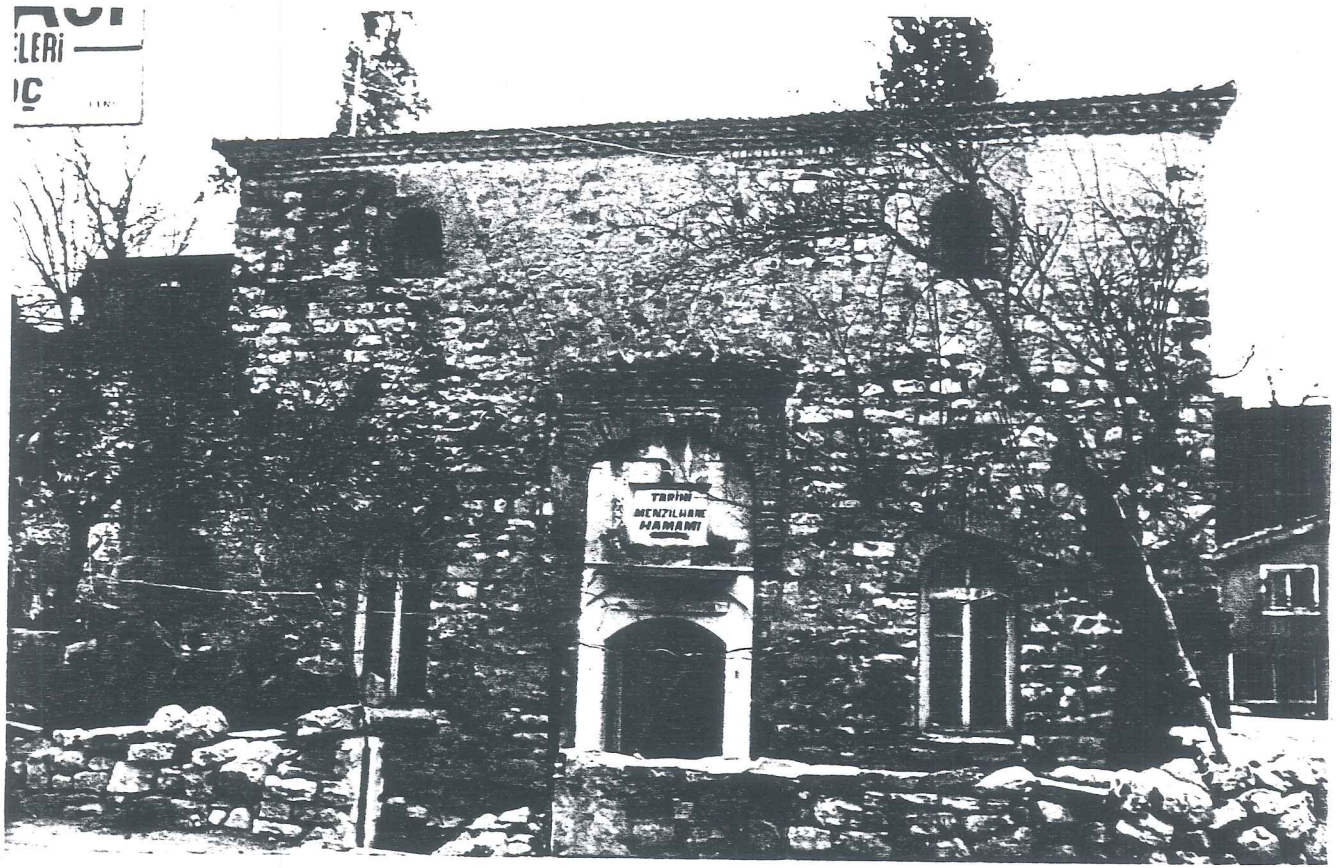

Resim - 70 Menzilhane Hamamının batı cephesi

daha büyüktür. Boşluğun üzeri tuğladan örülmüş tam dairevi kemerle geçilmiştir. İç bölüntüler sonradan yapılmıştır. En fazla sıva ise bu cephede görülür. (Resim-71) Giriş kapısı binanın, süsleme yapılmış tek bölümüdür. Soyunmalık bölümünün tam ortasına yerleştirilmiş olan giriş kapısı ve kemerlerle cepheye hareket kazandırılmıştır. İki kanatlı kapının üzerinde yeralan basık kemer kenarlardaki sövelere oturur. Söve ve kemer mermerden yapılmıştır. Kemerin tam ortasına çiçek şeklinde rozet yerleştirilmiştir. Kemerin üzerinde kesilen mermer yüzeyin, kenarları üçgen kabartmayla doldurulmuştur. Mermerin üzerinde devam eden düzgün taş yüzey, çıkıntılı Bursa kemeriyle son bulur. Bu yüzeyin tam ortasında kitabe yeri görülmektedir. Kitabe çerçevesinin etrafında süslemeler vardır. Rumi ve kıvrık dallardan oluşan süsleme bantı, kitabe çerçevesinin sol yanında ve altında devam eder. Yukarıdaki Bursa tipi kemer ve üstünde devam eden çıkıntı, tuğladan örülmüştür. Hamam girişinin çıkıntısı kirpi saçaklı bir silmeyle son bulur. (Resim-72)

. Geçirdiği Evreler =

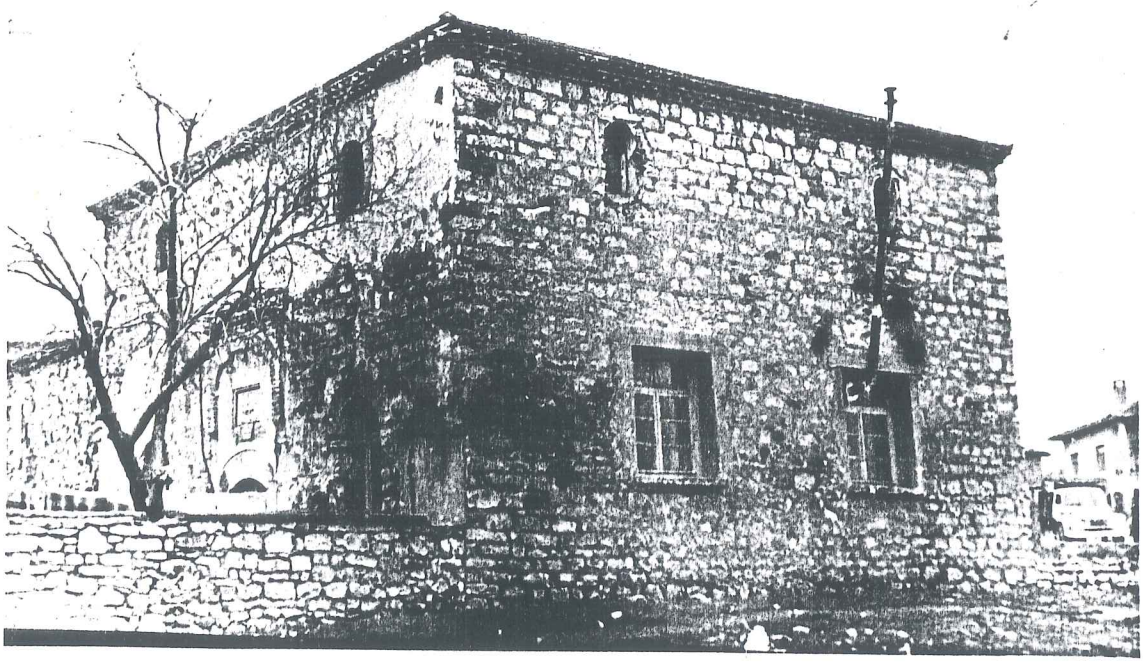
Hamam çok yakın tarihlere kadar orjinal durumunu korumuştur. Cumhuriyet döneminde yapılan onarımda girişin alt sıra pencereleri büyütülmüş ve bozulmuştur. Doğu cephesinde bir pencere iptal edilmiş yerine büyük dikdörtgen pencere yerleştirilmiştir. Giriş kısmının çatısıda bu dönemde onarılmıştır. Yapısal onarımlarında yapıldığı restorasyonda, cephelerde yer yer gördüğümüz sıvalarda yapılmıştır. 1966 yılında çekilmiş olan Resim-73 ve 74 de yapılan çalışmanın sonuç-

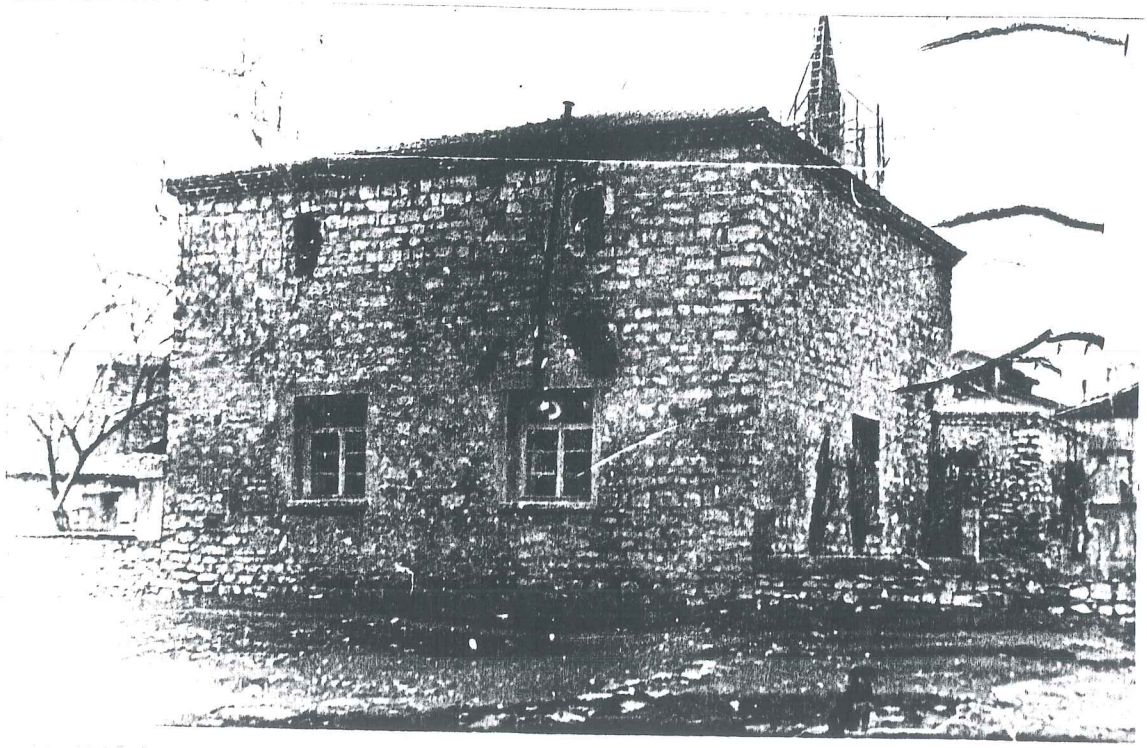
Resim - 71 Menzilhane Hamamının giriş bölümü

Resim - 72 Menzilhane Hamamının girişi

Resim - 73 Hamamın 1966 yılındaki durumu

Resim - 74

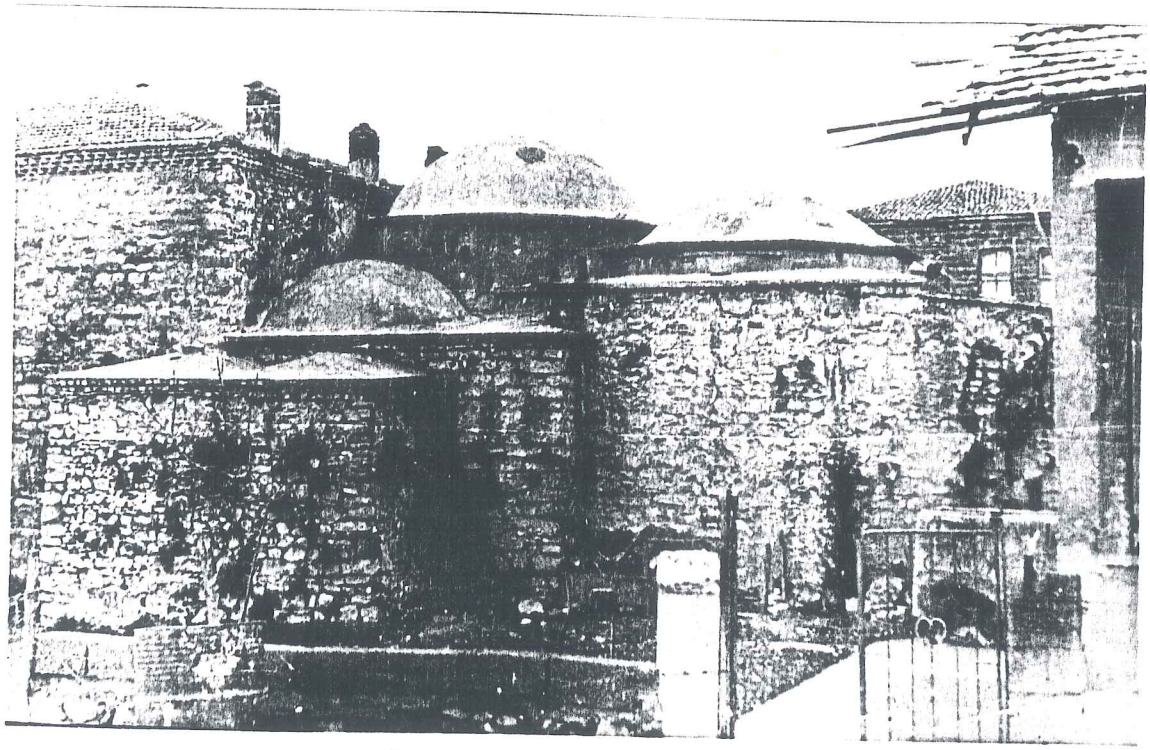
Hamamın güney ve doğu cephesinin 1966 yılındaki durumu

ları görülmektedir. Bu tarihte yapının etrafının düzenlenmediği görülür. Bugün önünden geçen yol ve otopark, arka bahçedeki ağaçlar henüz daha yokturdur. Yapılan çalışma daha çok yapıya hedeflenmiştir. Arka bahçede yapılmış olan ev bu yıllarda da görülür. Fakat bahçe henüz doldurulmamıştır. Arka cephede pek bakım yapılmadığı görülmektedir. Resim-75 de hamamın çıkıntı teşkil eden bölümünün 1966 yılındaki durumu görülür. Duvarların yabani otlarla dolu olduğu ve yer yer sıvandığı görülür. Giriş çıkıntısının kenarlarında, tam manasıyla onarılmadığı, bozuk yerlerin sıvayla doldurulup geçiştirildiği görülmektedir. (Resim-76)

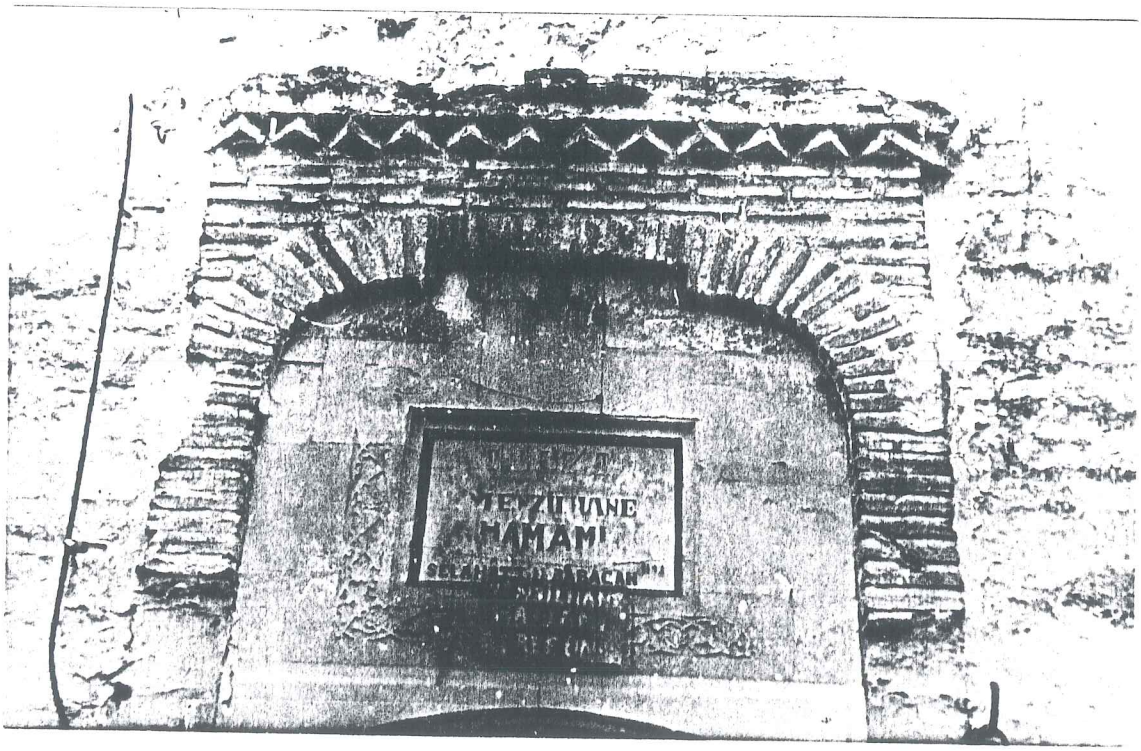
. Tahrip Ögeleri Analizi =

Diğer yapılarda olduğu gibi hamamda da, bilinçsizce yapılan tahripler göze çarpar. İyi niyetli fakat koruma bilgisi olmayan kişilerce eskiden yapılmış onarımlarla yapı değişim sürecinin başında sayılır. Yinede diğer yapılara oranla, hamam daha şanslıdır. Büyük bir bölümü orjinal durumuyla günümüze gelebilmiştir. Nemle iç içe olan yapının iç mekanlarında bir sorun görülmez. Dış bünyede yağışın ve nemin etkileri görülür. Yapısal onarımın gerektiği yerlerde mevcuttur. Özellikle giriş bölümünün beden duvarlarında çatlaklar, bağlayıcı malzemelerde çözülmeler gözlenir. Bu bölümün üst ufak pencereleri bakım istemektedir. Ayrıca yapı odasının diğer kısımlarında görülen kötü yapılaşma örnekleride çözüm aramaktadır. Yapıların bugünkü görünüşleri ile cepheler çirkinleşmektedir.

. Sonuç ve Öneriler =

Resim - 75 Hamamın ve arka bahçesinin 1966 yılındaki hali

Resim - 76 Girişin üzerinde yapılan onarım çalışması

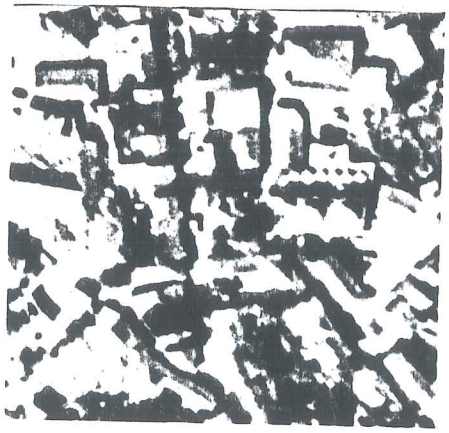
Yapıda, bütünden en küçük ayrıntıya kadar basitlik ve sadelik prensibi göze çarpar. Fakat, görülen sadelik, sadece ayrıntıdadır.Yapı, genelde düşünülecek olursa, zamanın şartlarına göre çok iyi şekilde bitirlmiştir. Hamam iç çözümleri, dış bünyedeki doluluk boşluk oranı ve üçüncü boyutta mekan örtüleriyle sağlanan hareketlilik, yapının geneldeki başarılı çözümlerini gösterir. Ayrıca yapıyı nitelemeden önce tarihteki yerini ve ogünkü mimari gelişmeyi gözönünde bulundurmak gerekir. Ancak bu şekilde yapının değeri anlaşılır. Hamam Erken Osmanlı mimarisinin bütün özelliklerine sahiptir. O dönemin iyi çözümlenmiş bir halk hamamı örneğidir.

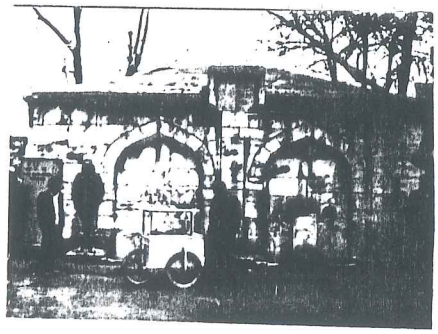
Hamam, halktan çok buradan geçen yolculara hizmet vermiştir. İstanbul'a bir günlük mesafede yeralan Gebze, gelen ve giden yolcuların gecelediği, ihtiyaçlarını karşıladığı önemli bir menzil noktasıdır. Çarşıdaki çifte hahamın yapımına kadar yapı yolculara hizmet vermiştir. Bağdat Yoluna yakınlığı ve isminin hala menzilhane oluşu bu fikri doğrulamaktadır. Buradan geçen yolcular hamamda temizlenip, yorgunluk atmakta, camdeyse ibadet etmekteydiler. Yapı bu görevini, eski sefer araçlarının kullanıldığı son günlere kadar yürütmüştür. Şimdi ise içeride kalmıştır.Halka hizmet vermekte ve fonksiyonlarını sürdürmektedir.

Yüzyıllarca kuşaklara hizmet veren yapı, kullanırlığın verdiği avantajla günümüze gelebilmiştir. İnsanla yaşayan ve terkedilmeyen yapılar ancak ayakta kalabilir. Tarihi değeri çok fazla olan hamam, korunması gereken yapıların başında

gelmektedir. Bulunduğu yapı adasında yer alan diğer binalar kaldırılarak hamam ortaya çıkarılmalıdır. Hamamın yakacak deposunun bugünkü durumu çok kötüdür ve bir değer taşımamaktadır. Deponun yıkılarak yeraltına yapılması çok daha iyi olacaktır. Açılan yerlerde yapılaşmaya izin verilmeyip, yapıya uygun bir peyzaj çalışmasının gerçekleştirilmesiyle, kasabanın eski merkezi tekrar canlanacaktır.

Koruma önlemlerinin en önemlisi yapının çalışır durumda olmasıdır. Faaliyetini bugün olduğu gibi gelecektede sürdürmesiyle yapı herzamanki gibi ayakta kalacaktır. Ayrıca yapının pencerelerinin, kubbe örtülerinin aslına uygun şekilde yapılması ve cephedeki sıvaların sökülmesiyle yapı eski görünümüne tekrar sahip olacaktır.

3.7. ÇARŞI ÇEŞMESİ

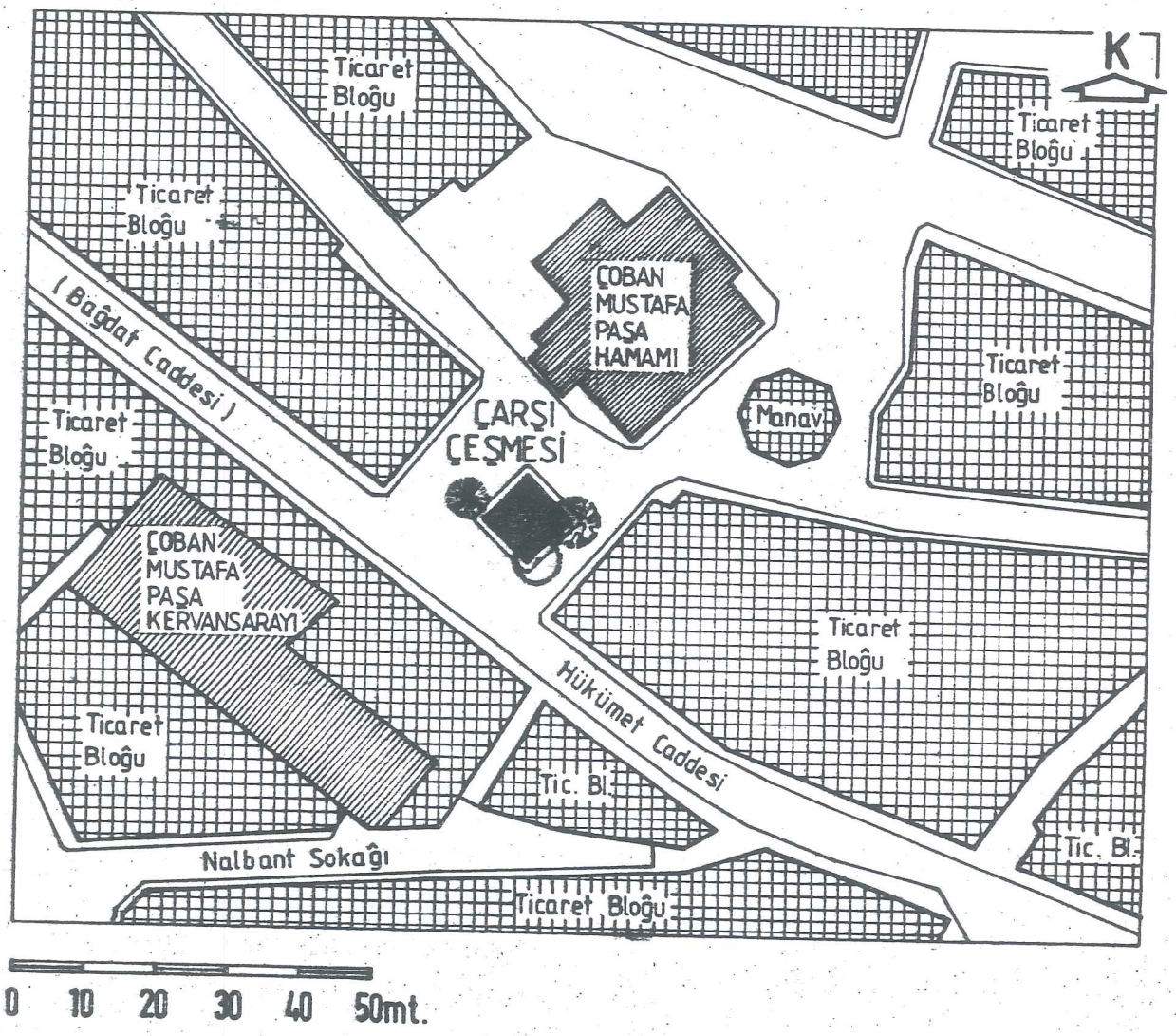
3. 7. ÇARŞI ÇEŞMESİ

. Yeri =

Çeşme kasabanın merkezi sayılacak bir bölgede yer alır. Hükümet Caddesinin üzerinde olan çeşme, bir meydanın ortasındadır. Çeşmenin etrafı tamamen yola terkedilmiştir.Çeşmenin bulunduğu yer kasabanın alışveriş merkezidir. Önündeki ve yanlardaki yapı adaları ticari amaçlı binalarla doludur. Çeşmenin arkasında ise Çoban Mustafa Paşa Hamamı yer alır. Günümüzde yeni yapılmış blokların arkasında kalan Çoban Mutafa Paşa Kervansarayı ise çeşmenin ön cephesine bakar. (Çizim-30)

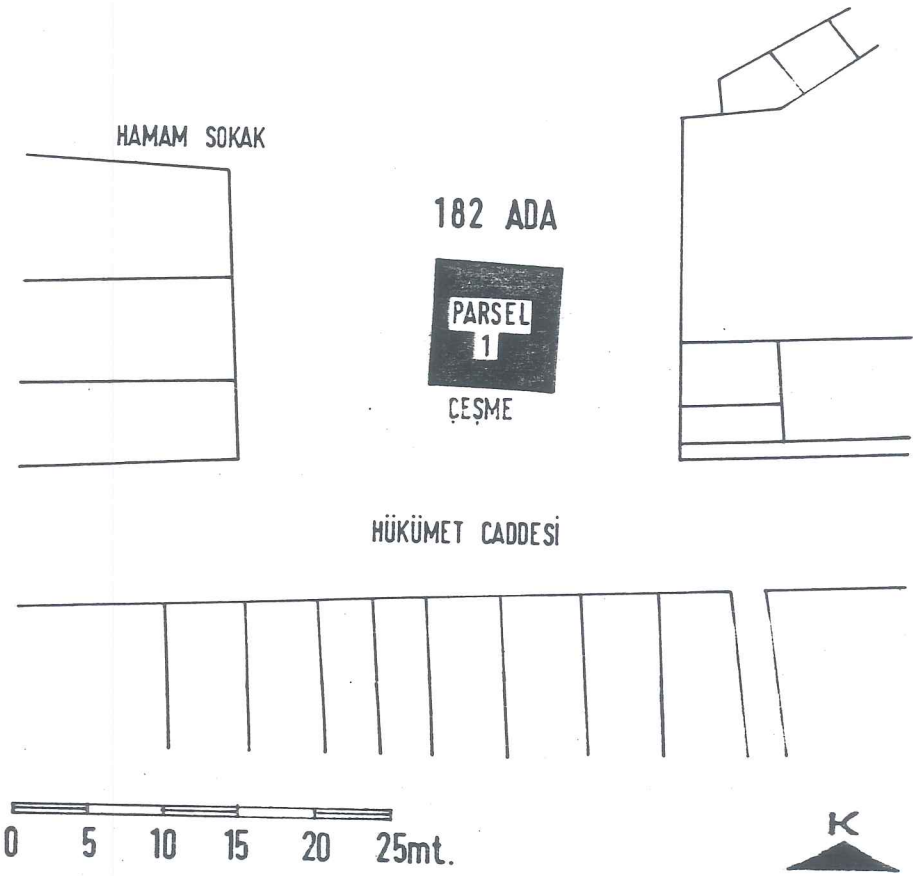
Bugün Hükümet Caddesi olarak adı değiştirilen yol ünlü Bağdat yolunun güzergahından geçmektedir. Anadolu'nun İstanbul'a bağlantısı bu yoldan sağlanırdı. Önemli bir ticaret yolu olan Bağdat yolunun güzergahı ikinci kere değiştirilmiş ve çeşmenin önünden geçirilmiştir. Çoban Mustafa Paşa Hamamı ve Kervansarayının yapımından sonra daha aşağıdan geçen yol yukarıya döndürülmüştür. Böylece burası yeni merkez durumuna gelmiştir. Sultan Orhan mahallesi ise tali merkez konumuna dönüşmüştür. Bu gün kasabanın merkezi daha aşağı alınmışsada eski merkez çeşmenin bulunduğu noktadır. Bugün olduğu gibi, ozamanda ticaret merkezi yine burasıdır. Kısaca çeşmenin yeri çok iyi seçilmiş, kasabanın bir numaralı vista noktasını teşkil edecek yere yapılmıştır.

Çeşme, Hacı Halil Mahallesinde 1 nolu paftada kayıtlıdır. 182 nolu adanın tek parselini tamamen kaplar. (Çizim-31)

Çizim - 30

Çarşı Çeşmesinin Vaziyet Planı

Çizim - 31 Çarşı Çeşmesinin Kadastral Planı

. Yapım Tarihi =

Çeşmenin kitabe yazısından, ebcet hesabıyla bulunan tarih Hicri 1075'tir. Yapım tarihi miladi olarak 1664 yıllarına rastlar.

. Mimarı =

Yapının mimarının ve ustalarının isimlerine herhangi bir kaynakta rastlamak mümkün değildir. Yalnız çeşmenin yapılışında işin başında bulunan kişi yapının banisi İbrahim Paşanın Lalasıdır. İsmi bilinmiyen bu kişi, sefere çıkan ordudan, sadece bu çeşmenin yapımı için ayrılmış, yapım süresince Gebze'de kalmıştır. İbrahim Paşanın tekrar orduyla dönüşünde çeşme akıtılmış, Lalayada hırka giydirilip kılıç kuşatılmıştır. Bu hediye dönemin en yüksek payesiymiş. Lalanın ismi gibi, çeşmenin yapımında ne rol oynadığıda bilinmemektedir.

. Yaptıran =

Yapının banisini kitabe yazıtından öğrenmekteyiz. Adı geçen kişi İbrahim Paşa'dır. Paşa, dönemin veziri Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sabık kethüdası ve sonra veziridir.[124]

Bu dönemde aynı isimli birçok paşa yaşamaktadır. Kaynaklarda çeşmenin yapımını üstlenen paşanın lakabına rastlanmaz. Maktul veya Damat İbrahim paşalar tarafından yapılmış olacağı iddia ediliyorsada bu düşünceler tamamen yanlıştır. Çünkü Maktul İbrahim Paşa Kanuni'nin vezirlerindendir. Damat İbrahim Paşa ise bu tarihten çok sonraları hizmet vermiş bir devlet adamıdır.

Aynı dönemde yaşamış İbrahim Paşaların, kayıtları incelen-

diğinde lakabı Uzun olan paşanın çeşmeyi yaptırmış olacağı fikri akla daha yatkındır. Arnavut asıllı Uzun İbrahim Paşa kul kethüdalığı, yeniçeri ağalığı ve Istanbul kaymakamlığı yaptı. Bosna, Budin valiliklerini yapan Paşa Avusturya harbinde büyük başarılar göstermiş, 1682 yılında haksız yere öldürülmüştür.[125]

. Yapıldığı Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik=
Çeşmenin yapım yılında Osmanlı İmparatorluğu duraklama devrini yaşamaktadır. Devletin gücü oldukça azalmış, sınırlar küçülmüştür. Bunun dışında iç huzursuzluklarda söz konusudur. Ordu aynı yıl Belgrad'da savaşmaktadır. Girit'te Venedikliler'le, Kazakistan'da Lehistanlılar'la da savaş sürmektedir. Zamanın padışahı, deli olduğu iddia edilen İbrahim'in Hatice Turhan Sultan'dan doğmuş olan oğlu IV. Mehmed'dir. Avcı lakabıyla da tanınan IV. Mehmed 1642 de doğmuştur. Kendisi yönetime pek karışmamış zamanın çoğunu eğlenceyle ve av partileriyle geçirmiştir. Devletin yönetimini ise zamanın ünlü devlet adamları üstlenmişlerdir. Köprülü soyunun devlete onun döneminde hizmet vermiş olması, IV. Mehmed'in beceriksizliğinin hissedilmemesini sağlamıştır. Çıkartılan bir iç huzursuzlukta tahttan indirilerek Edirne'de hapsedilmiştir. 6-Ocak-1693 'te burada vefat eden IV. Mehmed, Yeni Camideki türbesine gömülmüştür.

. Yapıya Ait Kaynaklar =
Çeşme için tesis edilen vakıflara, kaynaklarda rastlanamamıştır. Yapının üzerinde yeralan orjinal kitabesinde ise şunlar yazılıdır; "Aynı İbrahim der kıl müsamil zemzemin"

Ayrıca kitabenin altında, duvarı oluşturan bir taşın üzerinde, kabartma bir yazıt daha görülür. Bu Hicri 1203 tarihli, bir tamir kitabesidir.[126] (Resim-77)

Bu kaynakların dışında, çeşmenin yapımıyla ilgili, halk arasında bazı söylentiler vardır. 1961 yılında Gebze Belediyesi Başkatibi Rafet Yüce'nin derlediği notlar konuyla ilgilidir. Bu notların, çeşmeyle ilgili kısımları şunlardır; "İbrahim Paşa mahiyetinde bir ordu ile Anadolu'ya gitmekteyken Üsküdar'dan sonra ilkmenzil olan Gebze'de konaklamıştır. Kasabada yeteri kadar su olmaması İbrahim Paşanın dikkatini çekmiştir. Paşanın kendi maiyetindeki, çok bilgili su yolcusu Lalasıyla arasında geçen konuşmalar şöyle aktarılmıştır: -Lala bu kasaba mühim bir mevkide olduğuna göre herhangi bir askeri harekette bugün bizim burada toplündığımız gibi gelecekte toplanacak ordunun askerine ve hayvanlarına yetecek kadar su bulunmazmı.

-Belli devletlim aranırsa sai ve gayret edilirse sayende bulunur. Lalanın, cevabını vermesinden sonra Paşanın emri şu olmuştur:

- Lala sen burada kalasın, lüzumlu akçeyide benim namıma defterdar efendiden alasın. Su ara bul. Bu beldeye, namıma su aksın göreyim seni, bana ve milletime nice güzel hizmet edesin. Ordusuyla Anadolu'ya hareket eden Paşanın ardından faaliyetler başlatılmıştır. Lala lazım gelen amele ve malzemeyi toplayıp önce su bulmuştur. Suyun meydana gelip çeşmenin yapılmasıyla iş tamamlanmıştır. Anadolu'dan gelen İbrahim Paşa merasimle suyu akıtır ve lalasını en yüksek

Resim - 77 Çarşı çeşmesinin kitabesi

ödüllendirir". Suyun geleşi ve çeşme hakkında, halk arasında söylenen bir mersiyenin sözleri ise şunlardır:

" İbrahim Paşa kuyu kazmış
Dokuz arşın eni boyu
Terazi ile gelir suyu
Çeşmesi var Gebze'nin

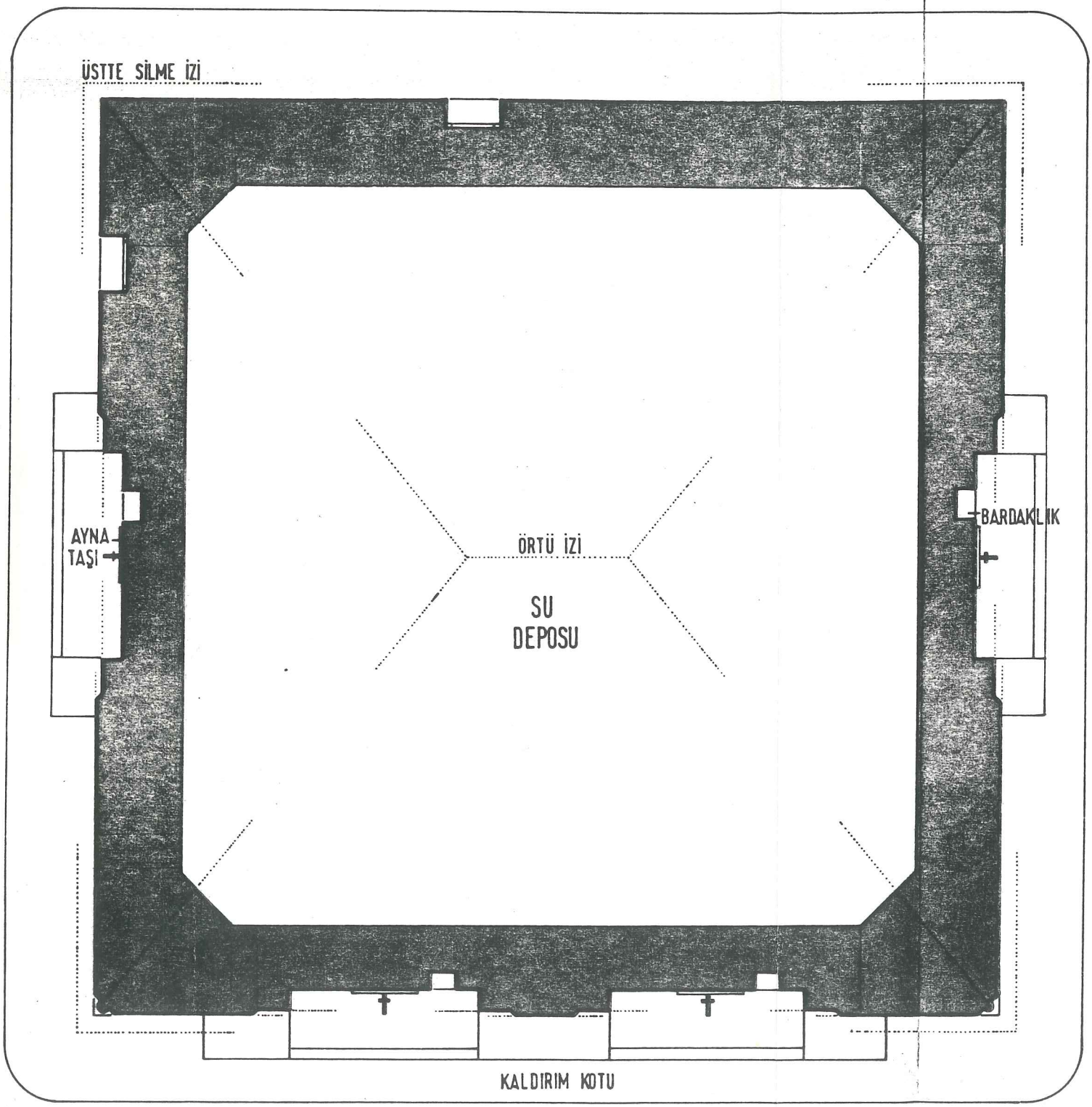
———·———

Bundan evvel harab oldu
Bir efendi sebab oldu
Elli üçte tamir oldu
Bu çeşmesi Gebze'nin." [127]

. Yapının Mimari Özellikleri =

Çeşme plan itibariyle, 8.25 mt. / 8.25 mt. boyutlarında kare bir alana oturur. İçinde yeralan su haznesinden dolayı boyutları büyük yapılmıştır. (Çizim-32) Sade görüntüsüyle, etrafındaki tarihi çınarların sağladığı gölgeyle ve Gebze'nin en güzel yerinde olmasıyla şirin, devletkar, göze çarpıcı bir güzelliğe sahiptir.

Çeşmenin en hareketli cephesi, Bağdat Yolu'na bakar. Cephe tam ortasından simetriktir. Cephenin merkezinde 46 cm. lik bir taş sırası yukarıya kadar yükselir ve kitabeyle son bulur. Bu sıranın her iki tarafında 9 cm. lik silmelerin sıralandığı kurnalar yeralır. 27 cm. kalınlığında yapılmış penç kemerlerle, duvar yüzeyi 22 cm. geri çekilir ve kurnalar oluşturulur. Cephenin iki kenarında yer alan düz satıhların boyu ise 141 cm. olarak yapılmıştır. Cephe, pahlı bir düz yüzeyin oluşturduğu 15 cm. boytundaki silmeyle son bulur.

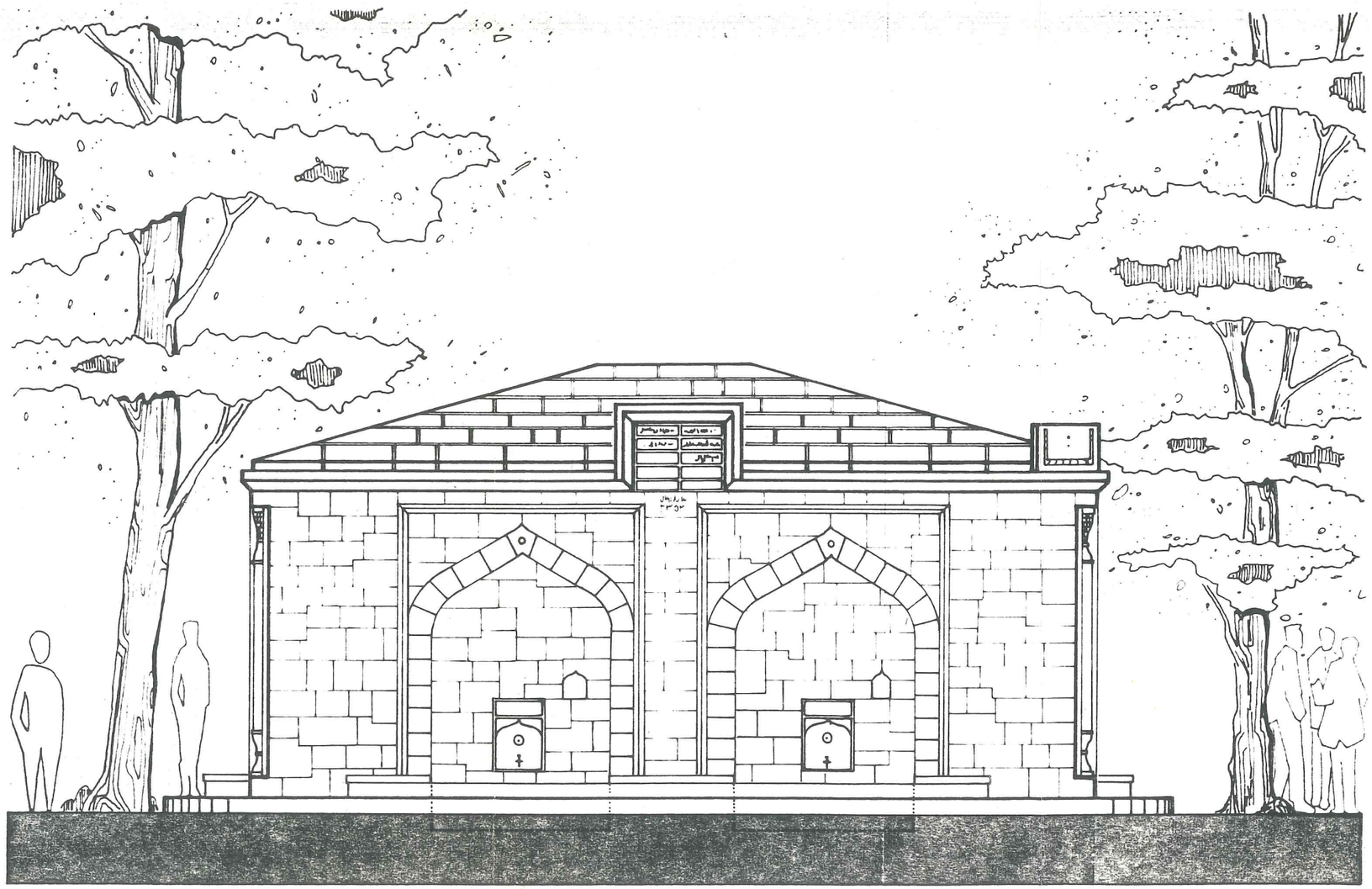

Çizim -732 | Çarşı Çeşmesinin Rölövesi - Plan |

Yapının süslemesiz taş kitabe çerçevesi bu silmeyi böler. Silmeler içde pahlı olan bu çerçeveye saplanır. Kitabenin tam simetri ekseninde olmayışı şaşırtıcıdır. İlk yapıldığındamı, yoksa sonraki tamirlerindemi kitabenin kaydığı bilinemiyor. Belkide bir inşaa hatasından kaynaklanıyordur. (Çizim-33)

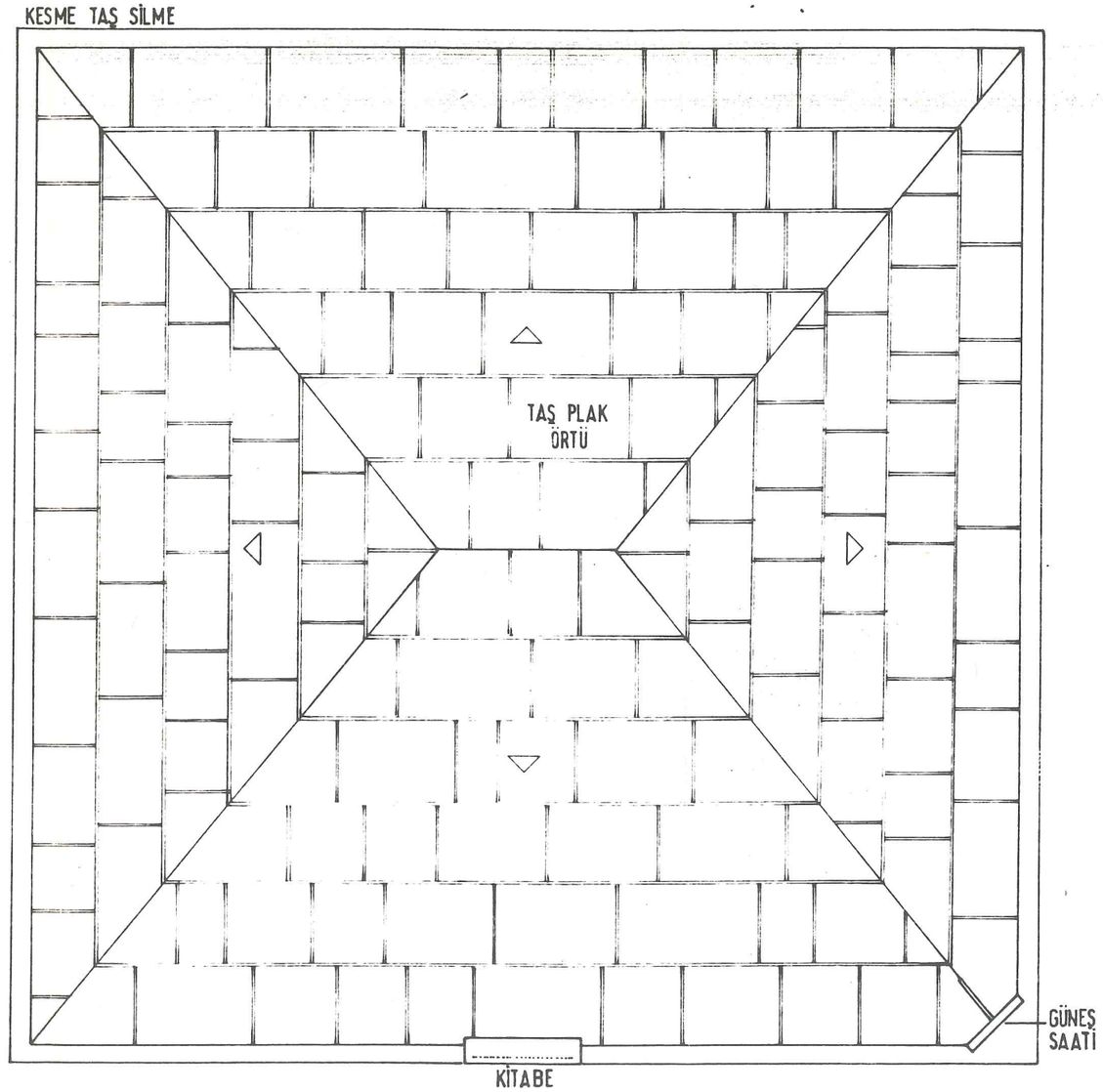
Yapının üzerinde taş plaklarla kaplı piramidal bir çatı yeralır. Çeşme kare olmasına rağmen çatı topuz şeklinde bitmemiştir. Çatı eğimleri bariz olarak farklı tutulmuş, bu sayede çatının en üst noktasında mahya oluşturulmuştur. Mahya çizgisi caddeye pareleldir. Çeşmenin içine girilemediğinden, taş kaplamanın altındaki örtü bilinememektedir. Çatının görünümü bu örtünün çapraz tonoz olduğunu gösterir. Çeşme planın kare ve kenar boyutunun 8.25 mt. olduğunu gözönünde bulundurarak, biran için yapının üzerine kubbe yapıldığını düşünelim. Kubbenin örülme zorluğunun yanısıra, zaten basık olan cephede bu örtünün yapıyı nasıl yükselteceği ve baskın çıkacağını tahmin etmek pek güç değildir. İşte bu nedenlerle yapı tonozla örtülmüş ve yönüde ana cepheye parelel tutulmuştur. (Çizim-34)(Resim-78)

Yapıdaki sadelik, süslemelerin azlığından kaynaklanır. Süslemelerin ençok rastlandığı cephe, Bağdat yoluna bakan güney cephesidir. Cephede kullanılan kurna aynaları mermerden yapılmıştır. Çepeçevre dönen fuga ayna taşını ikiye böler. Üstte kıvrımlı biten düz bir yüzey yer alır. Altta ise yine fugalarla oluşturulmuş sivri kemer şekli görülmüş Kemer kilit noktasının tam altında çiçek motifli bir rozet

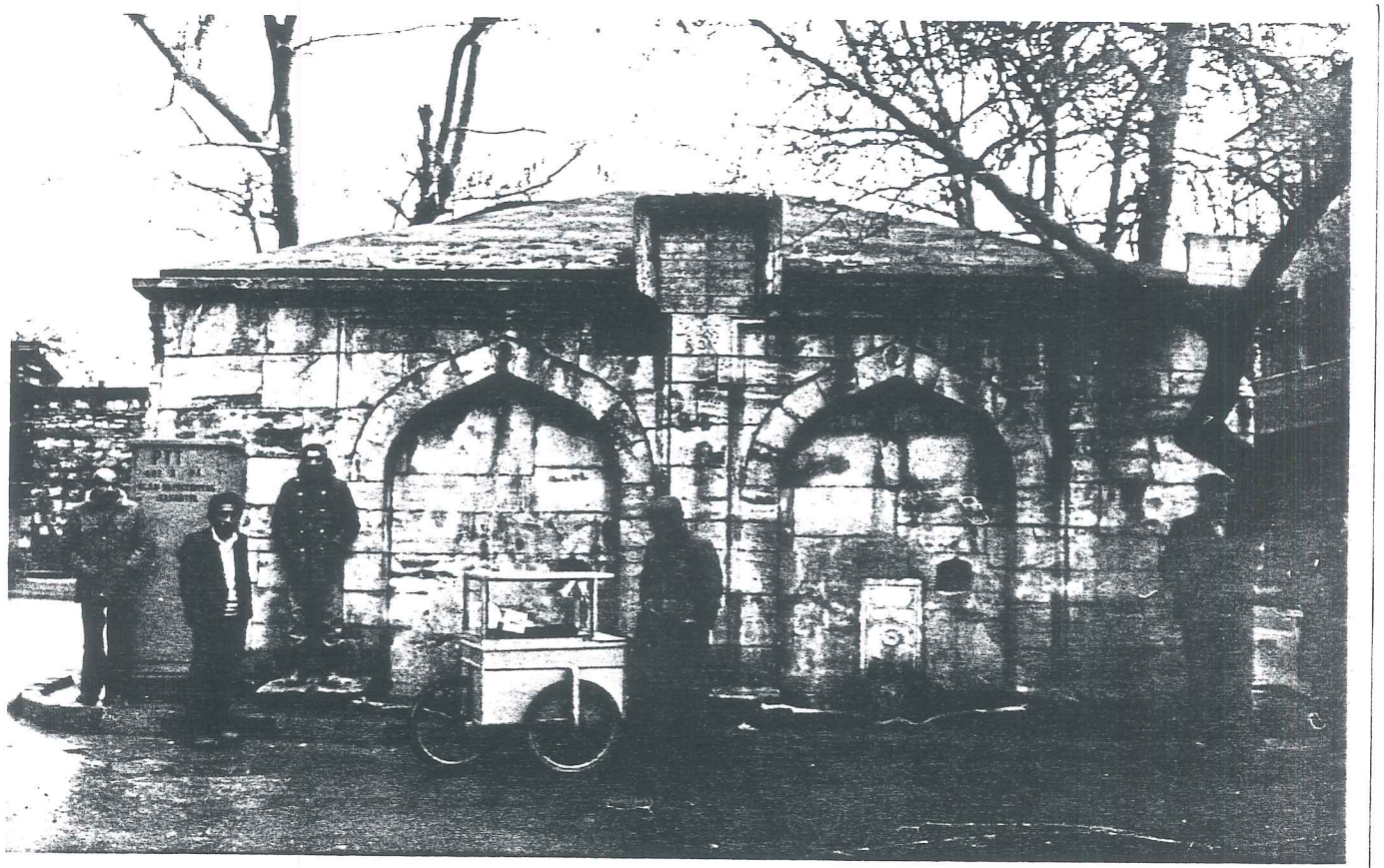

0 0.5 1 1.5 2 2.5mt.

Çizim - 33 Çarşı Çeşmesinin Kölövesi - Ön Görünüş

Çizim - 34 | Çarşı Çeşmesinin Rölövesi - Çatı Planı

Resim - 78 | Çarşı çeşmesinin güney cephesi

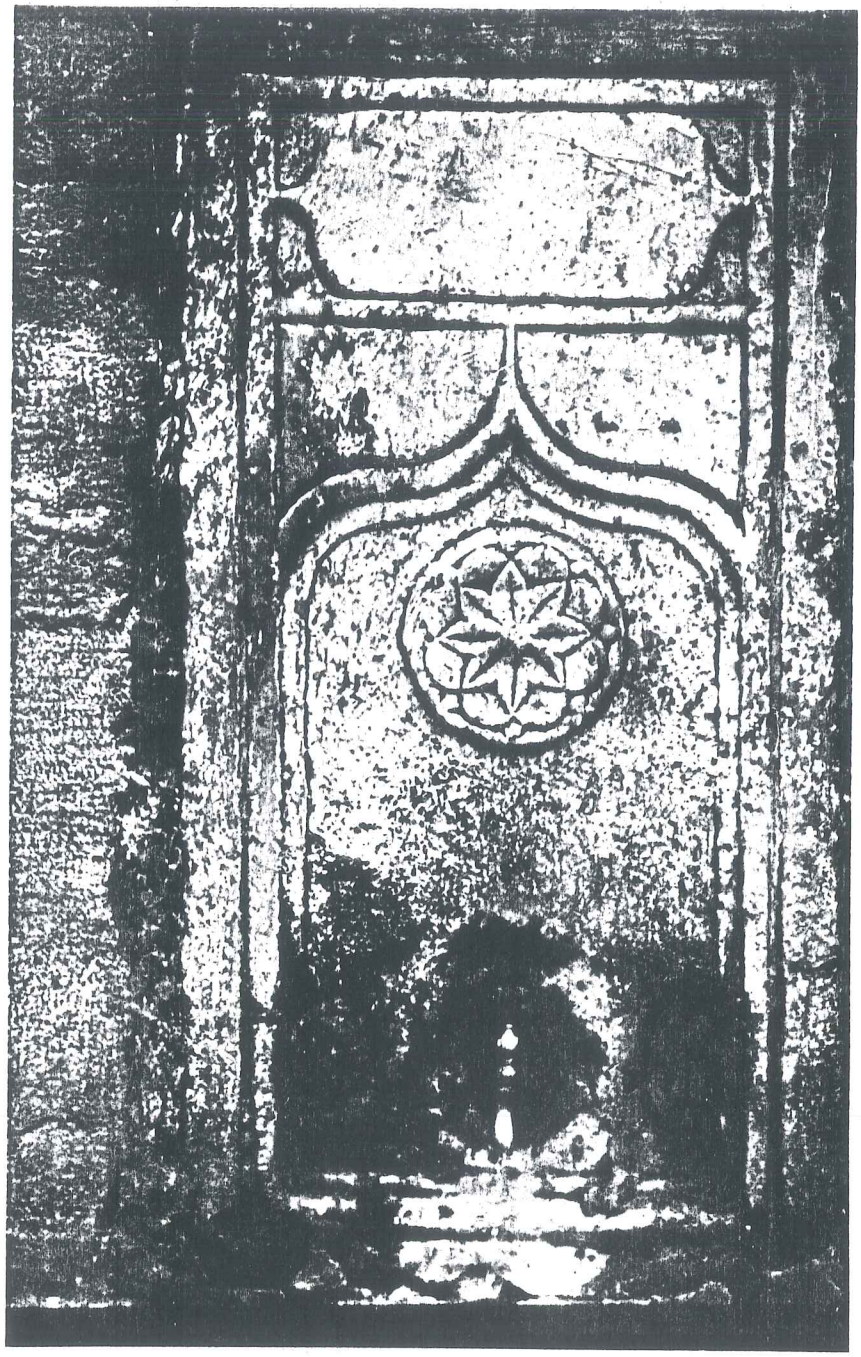
yerleştirilmiştir. Yine bu eksende en altta musluk görülür. (Resim-79) Ön cephelerin köşeleri keskin bitirilmeyip pahlı yüzeyle yumuşatılmıştır. Bu yüzeyin üzerinde kum saatı şeklinde yarım bir sütunçe yapılmıştır. Sütunçenin üst bitişi daha süslemelidir. (Resim-80) Çeşitli yerlerde yapılan bileziklerle sütunçe çapı daraltılmış ve daralmalar ince süslemelerle oluşturulmuştur. Sütunçenin alt bitimide aynı şekildedir. (Resim-81)

Ayrıca cephenin sağ köşesinin üzerinde bir güneş saati mevcuttur. Mermerden yapılmış saat taşı süslemelidir. Güneye dik yerleştirildiğinden yapı üzerine çapraz kondurulmuştur.

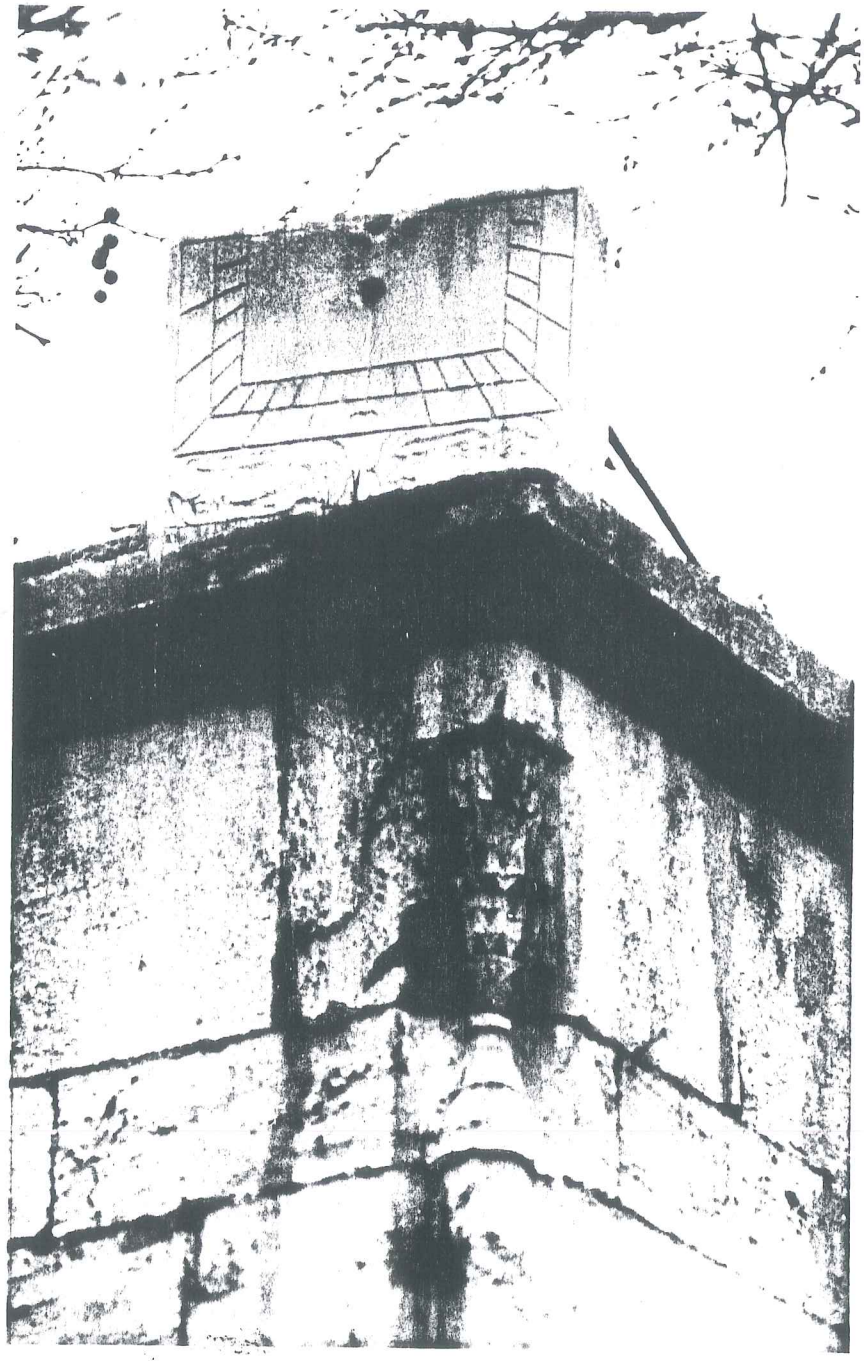
Çeşmenin yan cepheleri birbirinin aynıdır. Cephenin tam ortasında yeralan tek kurnası, yine penç kemerle oluşturulmuş ve bir silmeyle çevrelenmiştir. Kurna iç boyu 187cm. her iki yanda yer alan sağırlıklarsa 3.20 cm. boyundadır. Kurnanın ayna taşı ön cephedekilerle aynıdır. Yan cepheler arasındaki tek fark, sol taraftaki cephenin sonunda açılmış olan duvar boşluğudur. Burası çeşmenin su girişinin sağlandığı yerdir. 50 cm./ 50 cm. boyutundaki bu boşluk, cephede sonradan açılmıştır. (Resim-82)

Çeşmenin hamama bakan arka cephesi düz bir duvar halindedir. Ortaya yakın bir yerde 48 cm. / 60 cm. boyutundaki duvar boşluğu tam silmenin altına yerleştirilmiştir. Bu tarafa yerleştirilen su deposundan dolayı cephe sağırlaştırılmış, diğer cephelere önem kazandırılmıştır. (Resim-83)

Çeşmede yapı malzemesi olarak tamamen taş kullanılmıştır. Düzgün kesilmiş taşlar çoğu yerde geçmeli olarak örülmüştür.

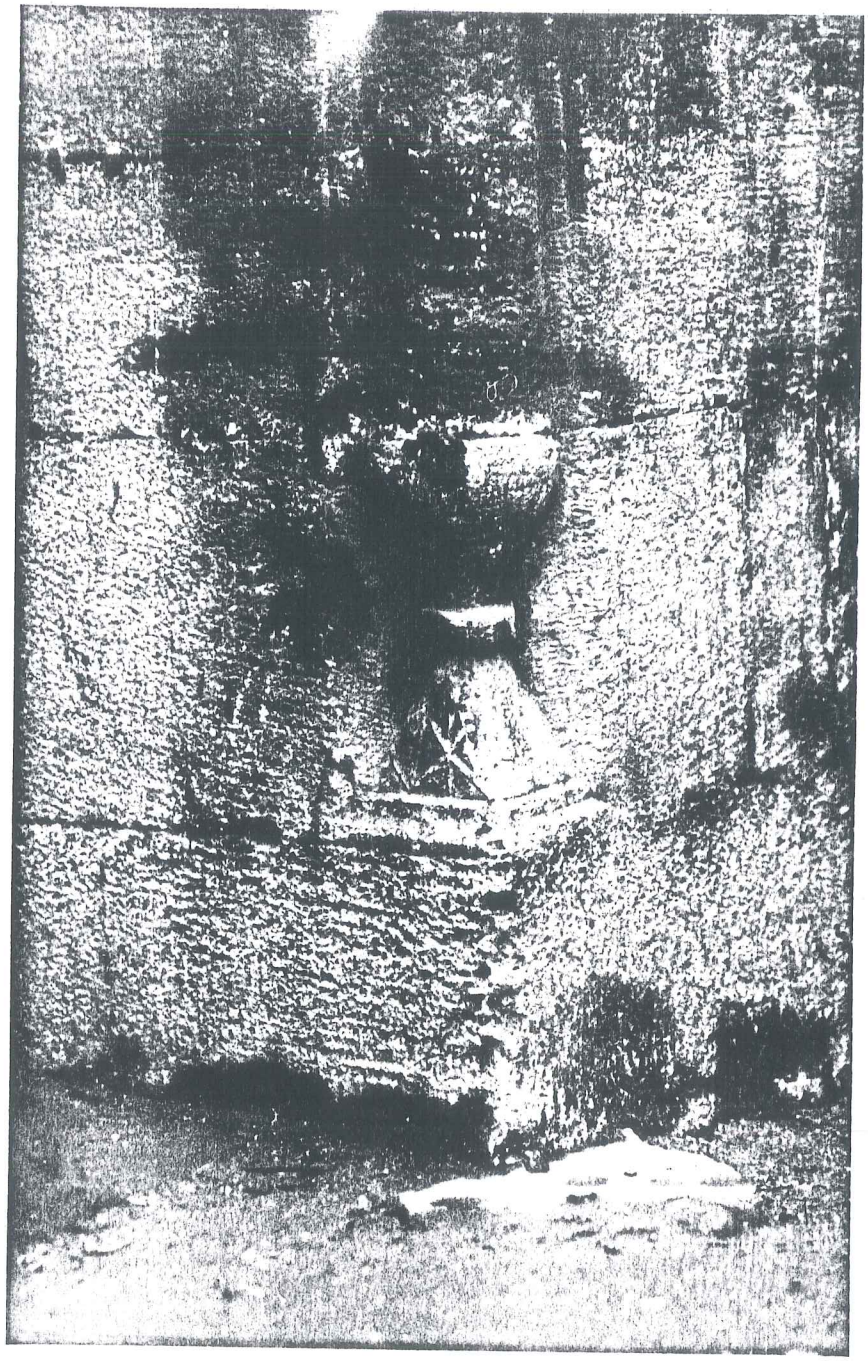

Resim - 79 Çeşme kurnasının ayna taşı

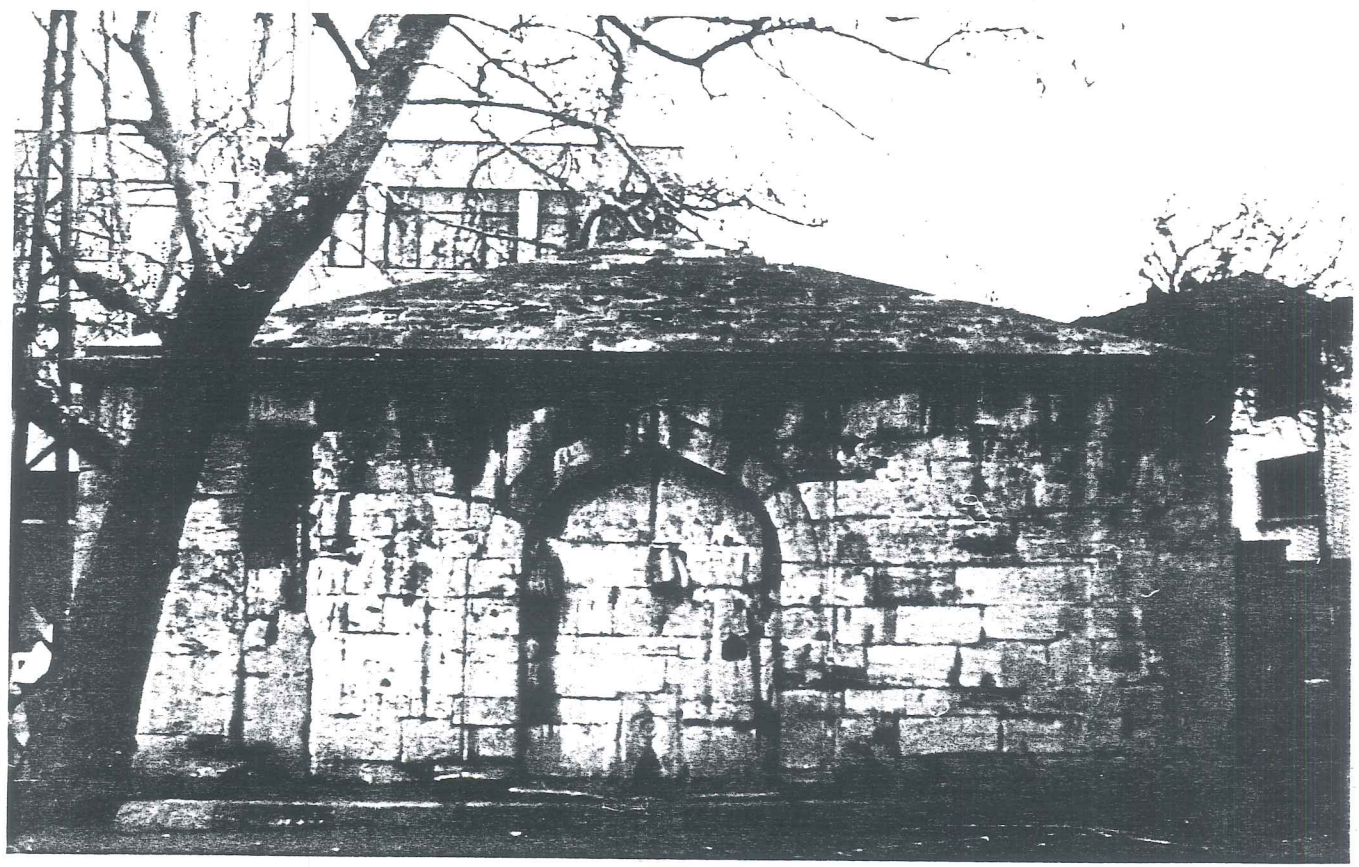

Resim - 80

Çeşme köşesinin üst bitimi ve güneş saati

Resim - 81 Çeşme köşesinin alt bitimi

Resim - 82 | Çarşı çeşmesinin sol yan cephesi

Resim - 83 Çarşı çeşmesinin arka cephesi

Yapıda aynı doğrultuda devam eden derz hemer hemen görülmez. Kalınlığını tesbit edemediğimiz taş duvar,yapının yükünü temele ileten devamlı taşıyıcıdır. Kurnaları oluşturan penç kemerler ise duvarın yükünü alan destek kirişleri şeklinde kullanılmıştır. Kemerler sayesinde, daha ince yapılmış kurna yüzeyine gelen yük yanlara aktarılır.

. Geçirdiği Evreler =

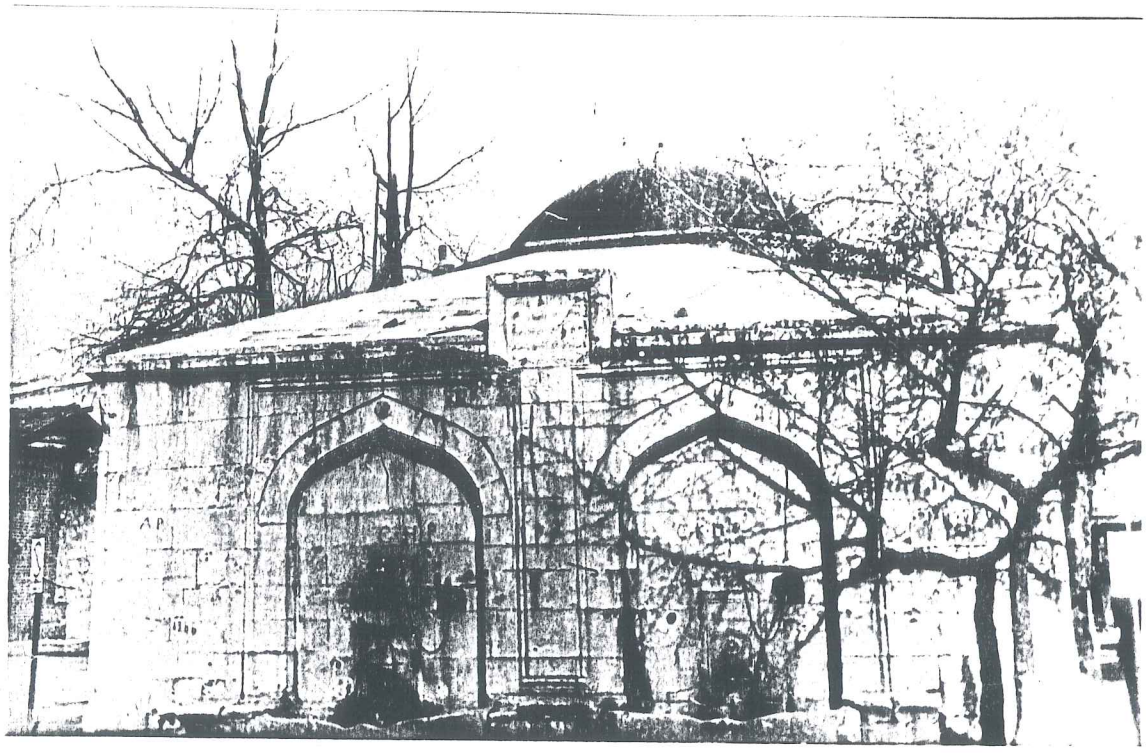
Yapının bilinebilen en eski onarımı Hicri 1203 (Miladi 1792) yılında yapılmıştır. Bunu yapanın üzerinde yeralan tamir kitabesinden öğrenmekteyiz. Bir başka onarım ise, daha önce belirtilen mersiyenin sözlerinde geçer. Bir kişinin sebep olduğu tahribat, elli üç denen tarihte onarılmıştır. Fakat hangi asırda ve nerelerin onarıldığı hakkında bilgi bulunamamıştır. Yüzeylerde oluşan patina yeni kısımların fark edilmemesine yol açar.

Yakın zamanda, çarşı ortasında fazla yer tuttuğu gerekçesiyle yeri değiştirilmek istendiysede, Eski Eserler Müdürlüğü bu uygulamaya izin vermemiştir. Yapının elimizde bulunan en eski fotoğrafları 1966 yılına aittir. Çeşme aynı yıllarda bugünkü durumunu muhafaza etmektedir. (Resim-84,85)

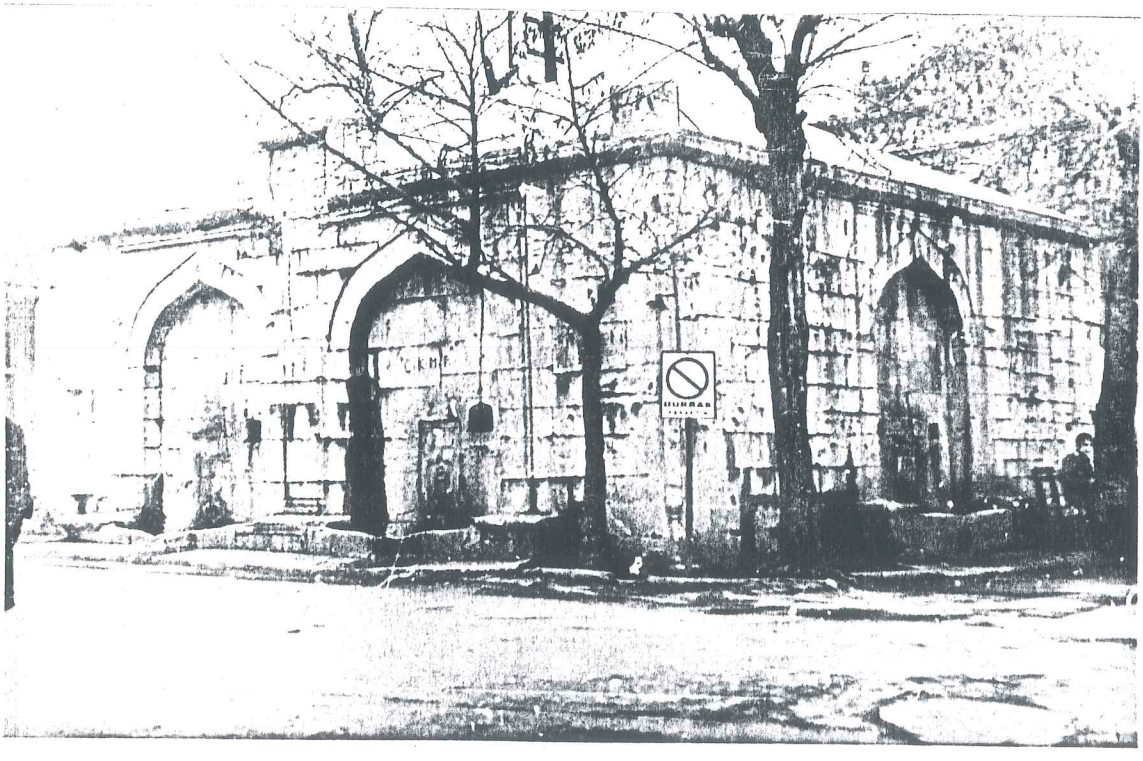
. Tahrip Ögeleri Analizi =

Çeşmede yapısal bir tehlike göze çarpmaktadır. Bağlayıcılarda çözülme veya duvarda çatlağa rastlanmaz. Yalnız çatı örtüsü yağışın etkisiyle tahrip olmak üzeredir. Taş plak kaplama üzerinde yeşermeler ve küflenmeler görülür.

Yapı için en önemli tahrip unsuru motorlu araçlardır. Çeşmenin etrafında park yasağı olmasına rağmen, taşıtlar yapı

Resim - 84 Çeşmenin ön yüzünün 1966 yılındaki durumu

Resim - 85 Çeşmenin 1966 yılındaki durumu

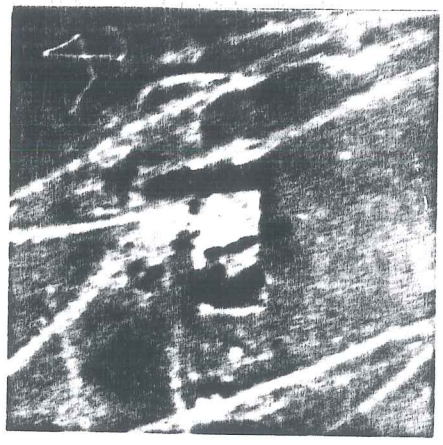
kenarına tehlikeli bir biçimde yanaşmaktadır. Ayrıca çok işlek olan Hükümet Caddeside tehlike teşkil eder. Çeşmenin etrafında yer alan kaldırım taşının kısalığı buna neden olmaktadır.

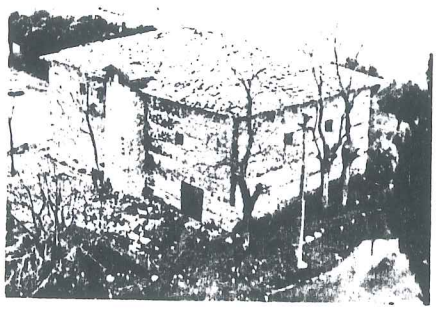
. Sonuç ve Öneriler =

Klasik Osmanlı mimarisi tarzında yapılmış olan çeşme, sadeliğinin yanısıra nisbetleriyle dikkat çeker. Çeşme yapısı olarak, hantal sayılacak boyutlarda olması, suyun başka yerden getirilip içinde depolanmasından kaynaklanır.

Gebze'nin en değerli noktasında yer alan yapının korunması için bazı önlemler alınmalıdır. Motorlu taşıtların yapı için oluşturduğu tehlikenin önlenebilmesi için, Hükümet Caddesi dışında kalan yollar trafiğe kapatılmalıdır. Bu cadde tarafında, taşıtların yanaşmasını önlemek amacıyla kaldırım genişletilmeli, gerekirse yanaşmayı önleyecek gece lambası türünde tampon elemanlar kullanılmalıdır.

Çeşmenin etrafı bir rekreasyon alanı için gerekli tüm şartlara sahiptir. Merkezilik, ulu çınarlarının gölgesi, suyun verdiği serinlik ve ses etkisi, yapının oluşturduğu tarihi hava özelliklerinden birkaçıdır. İyi bir tasarımla buranın yarı açık ve turistik, kahvehane durumuna getirilmesi mümkündür. Ayrıca alışverişe çıkan yerli halk için bir dinlenme yeri olacağı gibi, etrafta yer alan diğer tarihi eserlerin tanınması ve kıymetinin artması sağlanacaktır.

3. 8. YAZI DOLABI ve SU TERAZİLERİ

3. 8. YAZI DOLABI ve SU TERAZİLERİ =

Dolap ve teraziler çarşı çeşmesine su sağlamak amacıyla yapılmıştır. Çeşmenin yapımından önce, bugün dolabında içinde yeraldığı yazı çayırında su bulunmuştur. Kuyulardan toplanan suyun toplanması için bugünkü dolap, buraya toplanan suyun çeşmeye ulaştırılması içinde teraziler inşaa edilmiştir. Yapılar topluluğunun yapım tarihi Hicri 1075 (Miladi 1664) dir. Yapan ve yaptıranlar İbrahim Paşayla, maiyetindeki su yolcusu olan lalasıdır. Yapım esnasında devletin başında IV. Mehmed vardır, ve duraklama devri yaşanmaktadır.

Daha önce çeşmede belirtilen bu bilgiler, dolap ve teraziler içinde geçerli olduğu için tekrar edilmemiştir.

. Yeri =

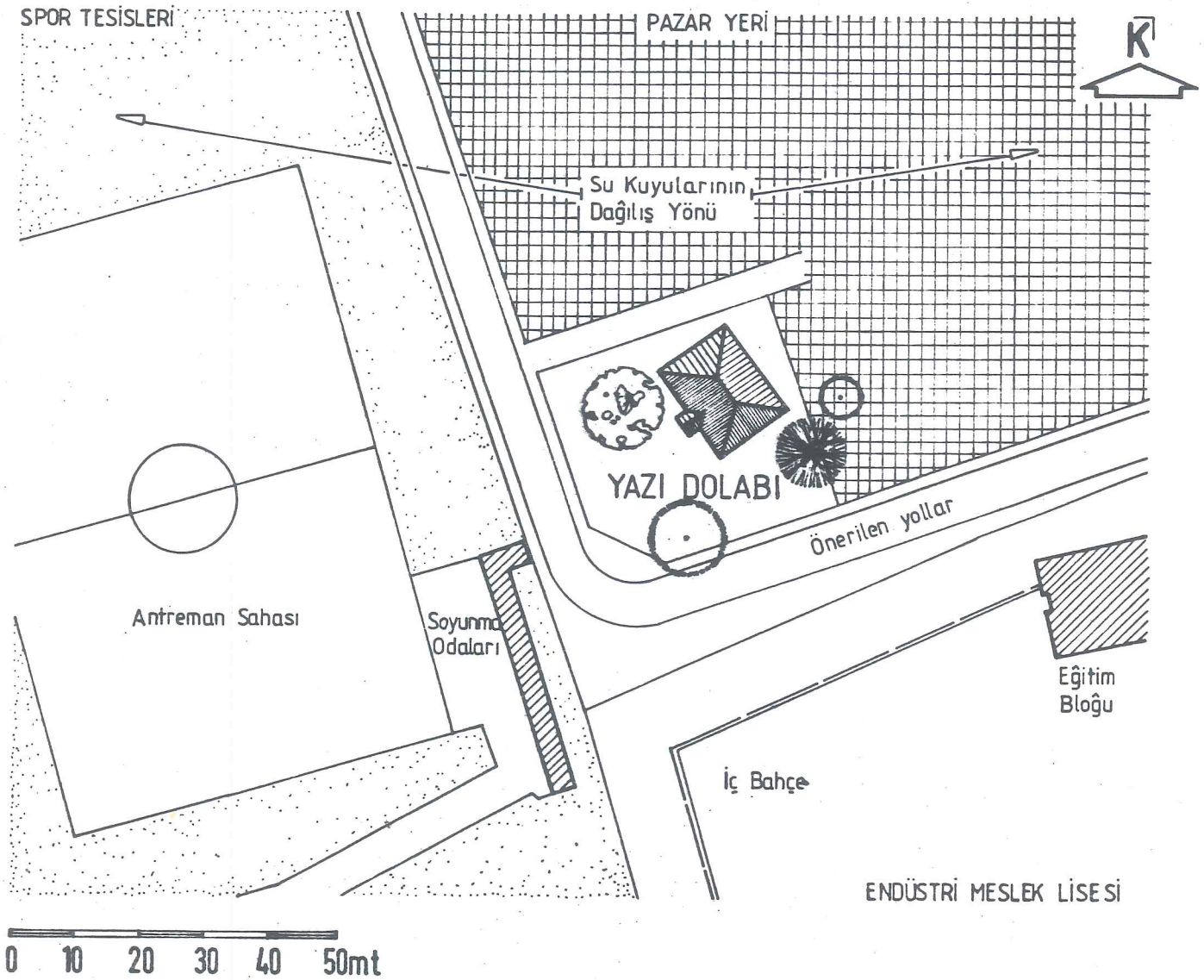
Dolap, Gebze'nin kuzeydoğusundaki yazı çayırının içinde yeralır. Yanında spor sahaları ve Endüstri Meslek Lisesi vardır. Dolap lisenin arkasında kalır. Yapının ulaşımı, çayırı katedip yeni yerleşim bölgesine bağlanan toprak yolla sağlanır. (Resim-86) Yeni yapılan imar planında, önünden geçip ana caddeye bağlanan bir yol görülür. Yapının etrafındaki geniş meydan ise pazar yeri olarak gösterilmiştir.(Çizim-35)

. Yapıya ait Kaynaklar =

Dolapla ilgili eski bir kaynak bulunamamıştır. Tek kaynak Rafet Yüce Beyin derlediği notlardır. Bu notların yapıyla ilgili kısımlarını aynen aktarıyoruz. =Lala Gebze'nin şimalindeki yazı çayırı diye namlandırılan çayırın doğusunda bulunan halen askeri kışlanın bulunduğu tepeden itibaren çayıra doğru ormanda suya tesadüf eder, fakat bulunan suyun

Resim - 86 Yazı çayırı ve gerideki yeni yerleşim alanı

Çizim - 35 | Yazı Dolabının Vaziyet Planı

doğrudan doğruya akıtılması, gerek temizlik ve gerekse suyun azlığı su yolcuyu başka sularda aramaya sevkeder. Başlanılan kazı drenaj işinde aynı hat üzerinde galeri şeklinde birbirine kanallarla bağlama usülüyle kuyular açılır. Bu şekilde tam kırk adet kuyu açılmış, ozamana göre halen yazı çayırının ortasında bulunan eski binanın içerisindeki büyük kuyuya suyu toplayarak bunun kasabanın merkezinin ortasında bulunan dört adet yer üstü bir adet yer altı terazisiyle halen Gebze Çarşısı üzerine, ağaç çarklarla kovalar ve çarkı çevirmek üzere ırgat tabir edilen ve hayvan koşulan yarım daire olan çarkın arasına konulan tekneye dökülen sular, ağaç oluk vasıtasıyla bina eden duvarı içindeki birinci teraziye üst tarafından dökülür. Sekiz metrelik olan bu terazinin içindeki künklere giren su terazisinin dibinden itibaren kasabaya doğru döşenmiş olan künklere iner. Bu yükseklikten inen su hızla, hat üzerinde, birinci terazinin altmış metre ileride bulunan ikinci teraziye çıkar. On metrelik olan bu teraziden de diğer iniş künküne giren su yer altı künklerinde hızla devam eder. Bundan sonra seksen metre ileride bulunan altı metre yüksekliğinde teraziye hızla çıkar, oradanda hızla iniş künküne geçer su bundan sonra istikametine devam eder. Yüz metre ileride bulunan dördüncü ve üç metre yükseklikteki, aynı zamanda birinci çeşmeyede su veren, bir teraziden de geçen su istikametine devamla ikiyüz, üç yüz metre ileride ve yazı çayırından Gölcüönü Meydanına giden caddenin nihayetinde ve sol tarafta bulunan yeraltı terazisine iner. Bu terazi, takriben üç beş metre

derinlikte olup buradan sola dönen su, yolunu takiben çarşıda bulunan çeşmeye dökülür." [128]

. Yapının Mimari Özellikleri =

Dolap 12.90 mt./17.20 mt.lik dikdörtgen bir tabana oturur. Kütle olarak sade, hareketsiz ve sağırdır. Yapı büyük bir mimari özelliğe sahip değildir. Tek özelliği örneğine az rastlanılan bir yapı türü oluşu ve tarihi kıymetidir.(Resim-87)

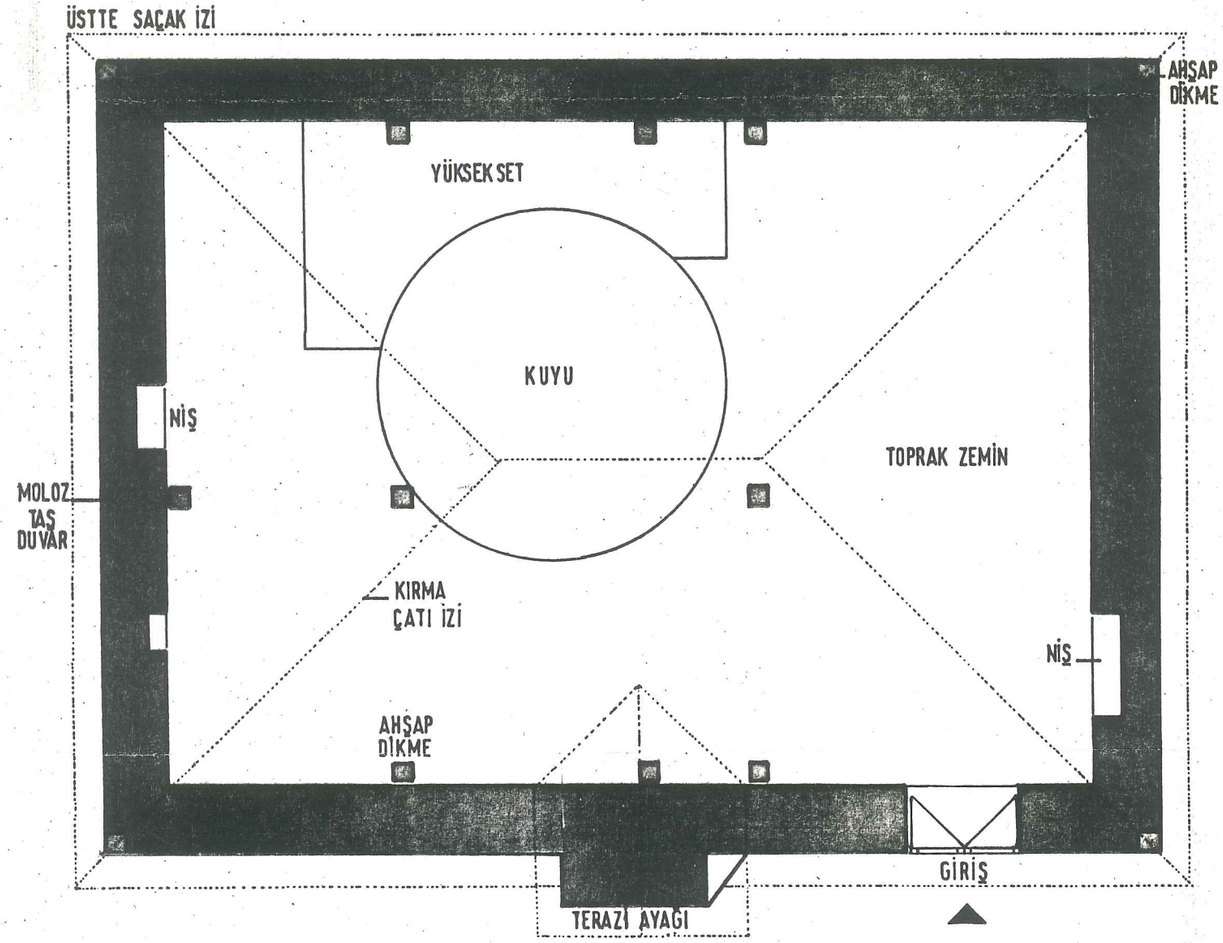
Yapının içi 10.70 mt./ 15.00 mt. boyutunda tek mekan olarak yapılmıştır. İçeride bölüntü görülmez. Taşıyıcı duvarda yer yer duvar nişleri oluşturulmuştur. Çatıyı taşıyan ahşap direkler sıkça kullanılmıştır. İçeride sol üst köşeye yakın olarak yerleştirilmiş olan 5.70 mt. çapındaki kuyu oldukça derindir. Etrafı metal korkulukla çevrilmiştir. Kuyunun köşesinde yüksek bir set görülüyorsada, bunun sonradan yapıldığını anlamak mümkündür. (Çizim-36)

Yapının giriş cephesi en hareketli olanıdır. Cephenin en sağında sonradan yapılmış iki kanatlı metal giriş kapısı görülür. Kapının üstü yapıda sıkça kullanılmış olan ahşap taşıyıcıyla geçilmiştir. Cephenin tam ortasında taş ayak vardır. 2.30 mt./ 0.80 mt.lik bu çıkıntı dolu olarak inşaa edilmiştir. Çıkıntının üzeri iki yöne eğimli küçük bir çatıyla örtülüdür. Bu örtü ana çatıya saplanmaktadır. Çatının üçgen kırmasının altında kapatılmamış bir boşluk bulunur. Bu ayak, meydandaki kuyulardan toplanıp dolaba gelen suyun, hızla içerideki büyük kuyuya dalmasını sağlar.(Resim-88)

Beden duvarı boyunca yaklaşık bir metre aralıkla, altı

Resim - 87 Dolabın genel görünüşü

Çizim - 36

Yazı Dolabının Rölövesi - Plan

Resim - 88 Yazı dolabının giriş cephesi

ahşap kuşak kullanılmıştır. Bina köşelerinde ise dikey olarak yerleştirilmiş ahşaplar yeralır. Alttan ikinci kuşaktan başlatılan köşe dikmesi çatıya kadar devam eder. Alt kısımda ahşabın kullanılmaması, malzemenin tahrip olmasını engellemek için yapılmıştır.

Cephenin her iki tarafında ufak havalandırma ve aydınlatma boşlukları yeralır. Soldaki boşluk üstten ikinci kuşağın altında, sağdakiyse üçüncü kuşağın altında yeralır.

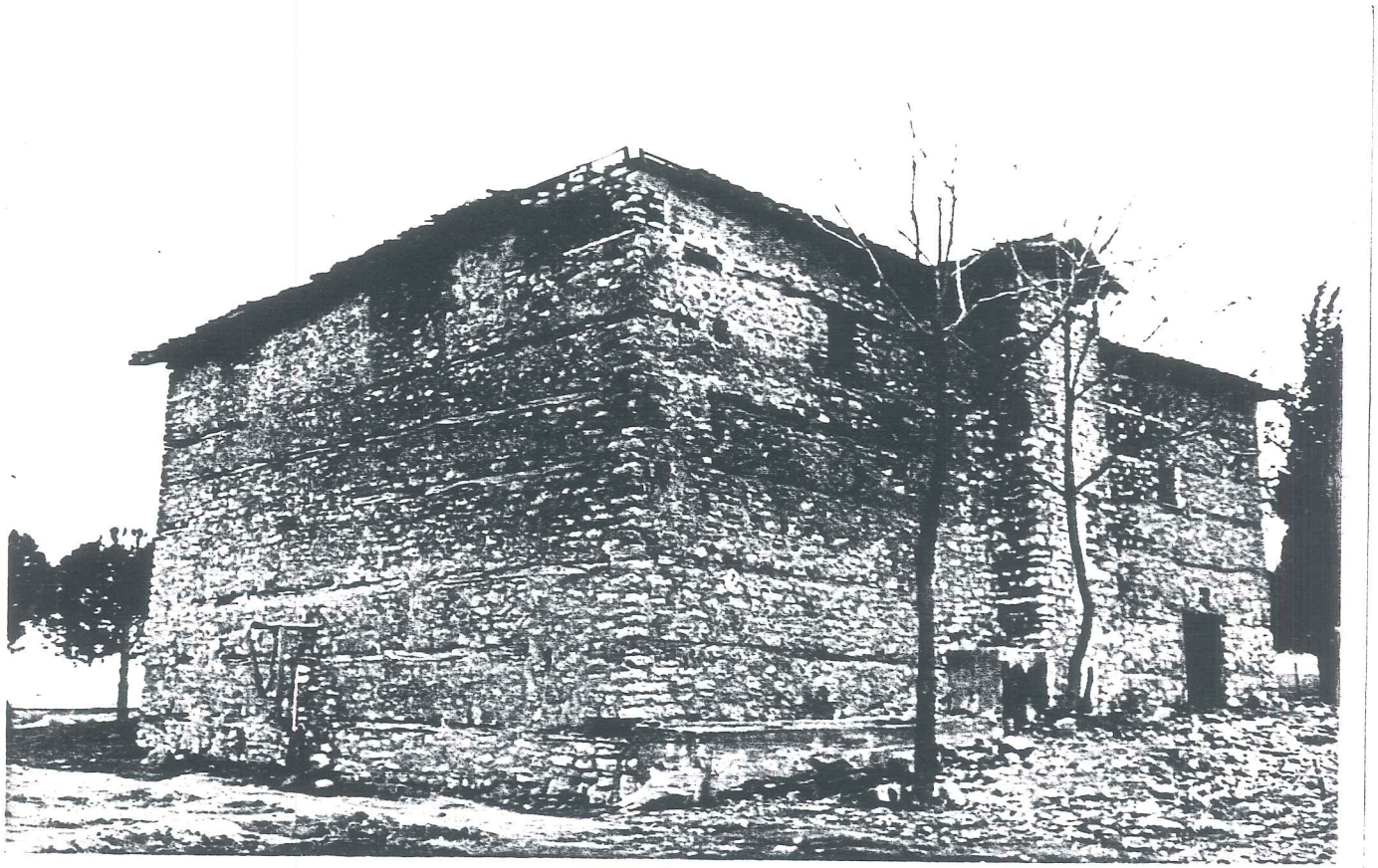
Cephedeki yer yer, sonradan yapılmış sıva izleri görülürsede genelde tamamen orjinal görünümdedir. Sol kısımda sonradan yapılmış olan su yalaklarıysa kullanılmaz durumdadırlar ve orjinal değildirler. (Resim-89) (Çizim-37)

Sol yan cephe tamamen sağırdır. Bu kısım eğimin en düşük noktası olduğu için, cephe boyu daha uzundur. Moloz taş örgüsü ve aralardaki ahşap hatıllar cepheyi oluşturur.

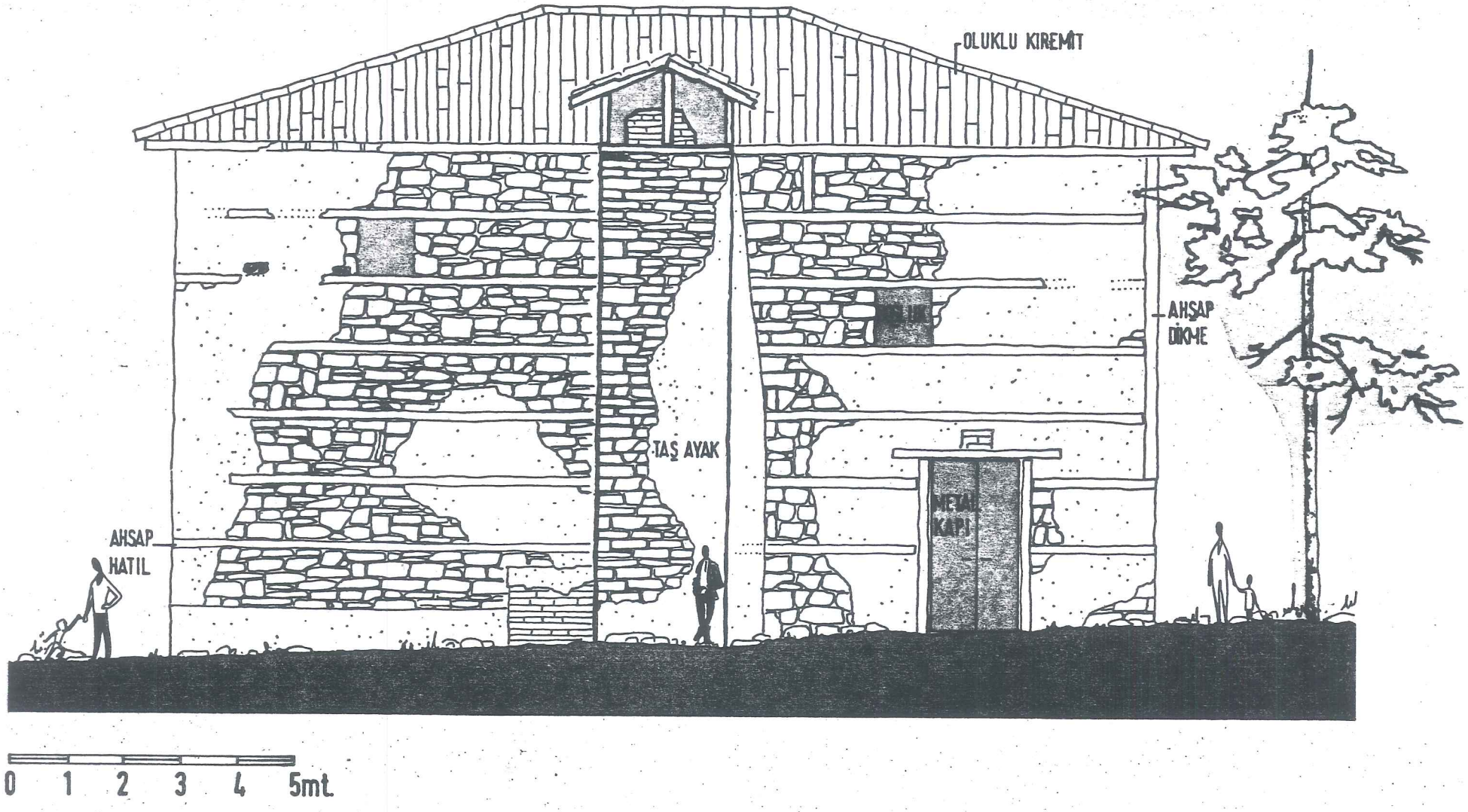
Arka uzun cephede diğerleriyle aynıdır. Cephede hareket ve boşluk görülmez. Cephenin tam ortasında sonradan yapılmış bir eklentinin yıkıntısı vardır. (Resim-90)

Önünde sıkça ağaçların yeraldığı sağ taraftaki cephede hareketsizdir.Yalnızca iki duvar boşluğu, köşelere eşit uzaklıkta cephede yeralır. Bu kısım eğimin en üst noktasıdır. (Resim-91)

Yapının taşıyıcı sistemi, 110 cm.lik moloz taş duvarla ve içerideki ahşap dikmelerle sağlanmıştır. Ayrıca yapı köşelerinde ve beden duvarlarında ahşap hatıllar ve dikmeler destekleyici elamanlardır.

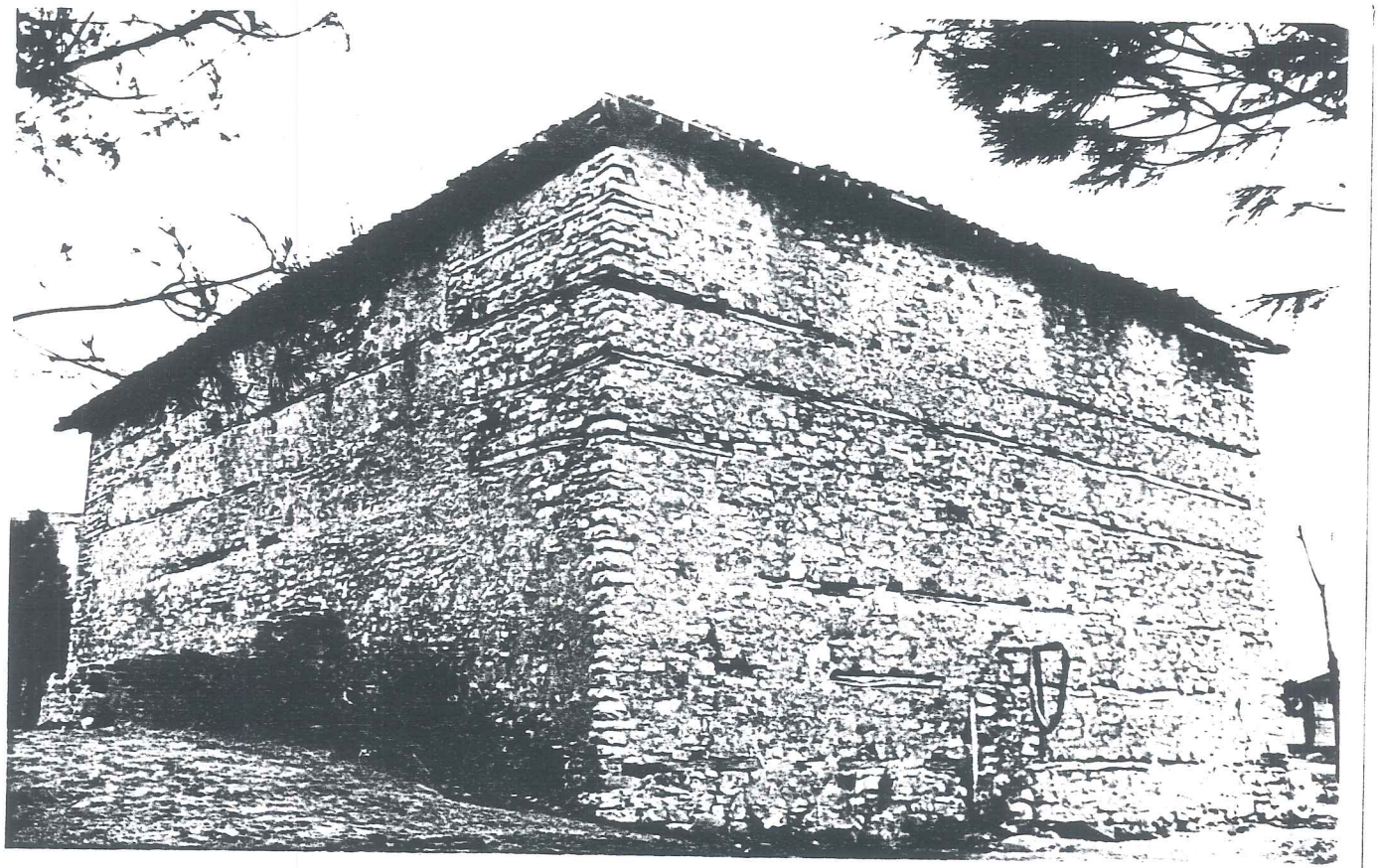

Resim - 89 | Yazı dolabının giriş ve yan cephesi

Çizim - 37

Yazı Dolabının Rölövesi - Ön Görünüş

Resim - 90 Yazı dolabının sol yan ve arka cephesi

Resim - 91 | Yazı dolabının sağ yan cephesi

Yapının üzeri kırma türünde bir çatıyla kapatılmıştır. Örtü malzemesi alaturka kiremittir. Yer Yer diğer tip kiremitlerede rastlanır. Çatının asma-germe sistemle yapıldığı içeriden görülmektedir.

. Geçirdiği Evreler =

Yapı büyük bir onarım görmeden günümüze kadar gelmiştir. Sonradan yapılan eklemeler ve onarımla pek önemli değildir. Malzeme üzerinde oluşan patinadan dolayı eskiden yapılan onarımları anlamak mümkün değildir. Yalnız dolap ile çeşme arasında yer alan teraziler yakın zamanlara kadar ayaktayken, şimdi hiçbirinin izine rastlanamaz.

. Tahrip Ögeleri Analizi =

Yapı tabiat şartlarından ve dış etkenlerden oldukça etkilenmiştir. İşlevini yerine getiremediği zamanlardan günümüze kadar, herhangi bir onarım ve bakım yapılmaması tahribi dahada hızlandırmıştır. Yapının beden duvarlarında büyük çatlaklar görülmez. Fazla bağlayıcı malzemede çözülmeler söz konusudur. Ahşap hatıl ve dikmelerinde bazıları bozulmuştur. Yapıda en ciddi sorun çatıdadır. Yer yer çökmüş olan çatı, yağışlardan ve nemden oldukça etkilenmiştir. Diğer yapılarda görülen bilinçsizce onarımlar, yapıda hemen hemen hiç görülmez. Cephelerde sıva yapının dışında, yapısal bir onarımla tahribat söz konusu değildir.

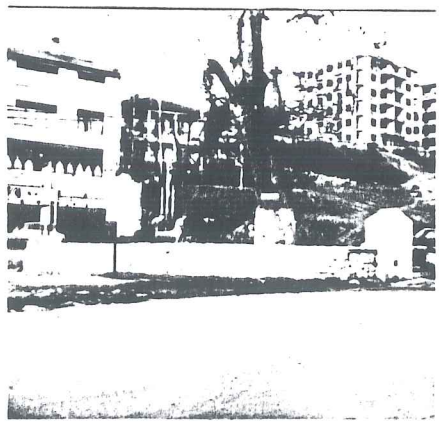
. Sonuç ve Öneriler =

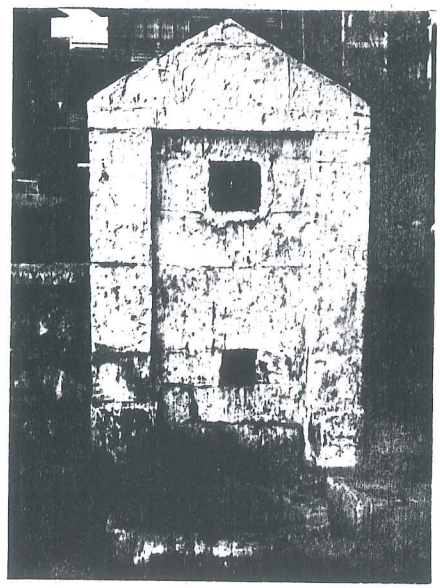
Dolap ve teraziler değişen zamanın ve teknolojinin etkisiyle günümüzde işlevini kaybetmiştir. Bu gün görülen tahribatın ve bakımsızlığın ana nedeni budur. Yalnız dolap

terazilerin uğradığı şansızlığı yeri dolayısıyla yaşamamıştır. Çünkü yakın yıllara kadar, etrafında yerleşmelerin görülmediği ve kıymet verilmiyen bir arazide yeralmıştır. Teraziler ise merkez içinde yer aldığından kişiler tarafından bilinçsizce yokedilmiştir.

Dolap halen, su pompalama yeri olarak belediyece kullanılmaktadır.Yapının içinde değerli şeyler olduğunu sanan kişilerce tahribat yapıldığını yetkililerden öğrenmekteyiz. Zaten bakımsız olan yapının bu tür girişimlerden dolayı tamamen kaybolmasıda söz konusudur.

Tarihi kıymeti fazla olan yapının esaslı bir onarıma ihtiyacı vardır. Özellikle çatı ve ahşap elamanların yenilenmesi gereklidir. Yapısal onarımın yanısara çevresel ve fonksiyonel koruma önlemlerinin de alınması, yapının daha yıllar boyu yaşamasını sağlayacaktır. Yapının etrafı günümüzde boş gözükmektedir. Yeni imar planına göre buralar pazar yeri olarak planlanmıştır. Planda yolla sınırlı bir alan içerisinde kalan yapı için bir öneri görülmez.Yapının eski tarzda işletilmesi çok güç görünmektedir. Fakat terazilere su iletmenin dışında, kuyulardan dolaba suyun gelişini tekrar canlandırmak pek zor olmasa gerektir. Bu sayede yapı yine bugünkü ve eski fonksiyonlarını sürdürebilecektir. Pazar kenarında dinlenme ve ziyaret amacıyla yapılacak olan rekreasyon alanı düzenlemesi hem yapıyı hemde çevresini tekrar canlandıracaktır.

3.9. NAMAZGAH ve ÇEŞME

3. 9. NAMAZGAh ve ÇEŞME

. Yeri =

Eski İstanbul yolunun üzerinde yeralır. Bugün yeni yolun yapılmasıyla geride kalmıştır. Şimdi Gebze'nin İstanbul'a veya Eskihisar'a bağlantısı bu yol üzerinden sağlanmaktadır. Buradan merkeze bağlanan yol tarihi Bağdat yolunun güzergahını takip eder.

Namazgahın önünde ve arkasında oto tamircileri ve benzinci yeralır. Merkezin kenar yerleşmelerine yakın bir yerdedir.

. Yapım Tarihi =

Namazgahda görülen kitabe taşında Hicri; 1222 (Miladi-1807) yılı okunur. Çeşmenin yapım tarihi daha eskidir. Üzerindeki yazıtta 1187 Hicri (1773-Miladi) tarihi görülür.

. Mimarı =

Her iki yapıyı da yapanların isimlerine rastlanılmamıştır.

. Yaptıran =

Yapıları yaptıranların isimlerini kitabede bulmak mümkündür. Namazgah dokumacı esnafı Ahmet Ağa tarafından, Çeşme ise Abdi Bey diye tanınan bir kişinin eşi tarafından yaptırılmıştır. Her iki şahısa ait bilgiler bulunamamıştır.

. Yapıldığı Devrin Yöneticisi ve Siyasi Birlik =

Çeşmenin yapıldığı yılda yönetim III. Mustafa'nın elindedir. Kendisi 1717 yılında III.Ahmed'in Mihrişah Sultan'dan doğma oğludur. Kendisi 1774 yılna kadar saltanatını sürdürmüştür. Aynı yıllarda imparatorluk gerileme devrini yaşar. Rusya ile savaşan devletin gücü oldukça azalmıştır. Ayrıca

iç bölgelerde isyan ve ayaklanmalar sözkonusudur.[129]

Namazgahın yapımına rastlayan yıllarda yönetimi IV. Mustafa yürütmektedir. Kendisi I. Abdulhamid'in, Ayşe Hanımdan doğma oğludur. 1779'da doğan IV. Mustafa 1808 yılında çıkan bir isyanda tahtan indirilmiş ve kardeşi II. Mahmud tarafından öldürtülmüştür. Devlet aynı yıkılış devrini yaşarken, bir yandan savaşmakta diğer taraftan da isyanlarla uğraşmaktadır. Saltanat kavgaları ve alt kadrolardaki çekişme olanca hızıyla sürmektedir.[130]

. Yapıya Ait Kaynaklar =

Yapalara ait tek kaynak, üzerlerinde bulunan kitabe taşlarıdır. Çeşme kitabesinde şunlar yazılıdır:

"Sahib-ül hayrat vel hasen-at
El hac Abdi kerimesi, 1187". (Resim-92)

Namazgah kitabe taşı, mezar taşı görünümündedir. Bugünde mezar taşı sanılarak namazgahın köşesine dikilmiştir. Kitabede şunlar yazılıdır:

"Maşaallah
Küllemâ dehâle aleyhâ zekeriyyâ-l mihrâb,
Sahib-ül hayrat vel hasenat
Hirafa-attan el hac Ahmet Ağa, sene 1222" [131] (Resim-93)
(Dokumacı esnafı)

Sülüs yazılı kitabe taşının, orjinal yeri mihrabın yanı olmalıdır.

. Yapının Mimari Özellikleri =

Namazgah yaklaşık 20 mt./ 7 mt.lik yamuk bir alanı kaplar. Namazgah kotu caddenin üzerinde kalır. Buraya çeşmenin

Resim - 92 | Çeşmenin kitabesi

Resim - 93 Namazgah kitabesi

yanındaki merdivenlerden çıkılır. Cadde tarafında oluşan set taş duvardan yapılmıştır. Duvarın ortasında çeşme ve merdiven yeralır. (Resim-94)

50 cm. kalınlığındaki taş duvar arka kısımda toprağa gömülmüş ve yer yer yıkıktır. Çeşmenin sol tarafındaysa tarihi çınar ağacı yeralır. (Çizim-38) (Resim-95)

Tarih olarak önce yapılmış olan çeşme çok basit görünümlüdür. Kesme taştan yapılmıştır. Üstü ortadan her iki tarafa eğim verilerek yapılmıştır. Çeşmenin kurna yüzeyi, 6 cm. içeri çekilmiştir. Bu yüzeyin en üstünde ufak kitabe yeralır. Altta ise musluk ve bardaklık nişi vardır. Taştan yapılmış dairevi su yalağı orjinal değildir. (Resim-96) (Çizim-39)

. Geçirdiği Evreler =

Yapıların bugünkü durumları, orjinal halinden çok uzaktır. Namazgahtan günümüze, yerinden başka bir şey kalmamıştır. Döşeme kaplaması ve mihrabı tamamen kaybolmuştur.

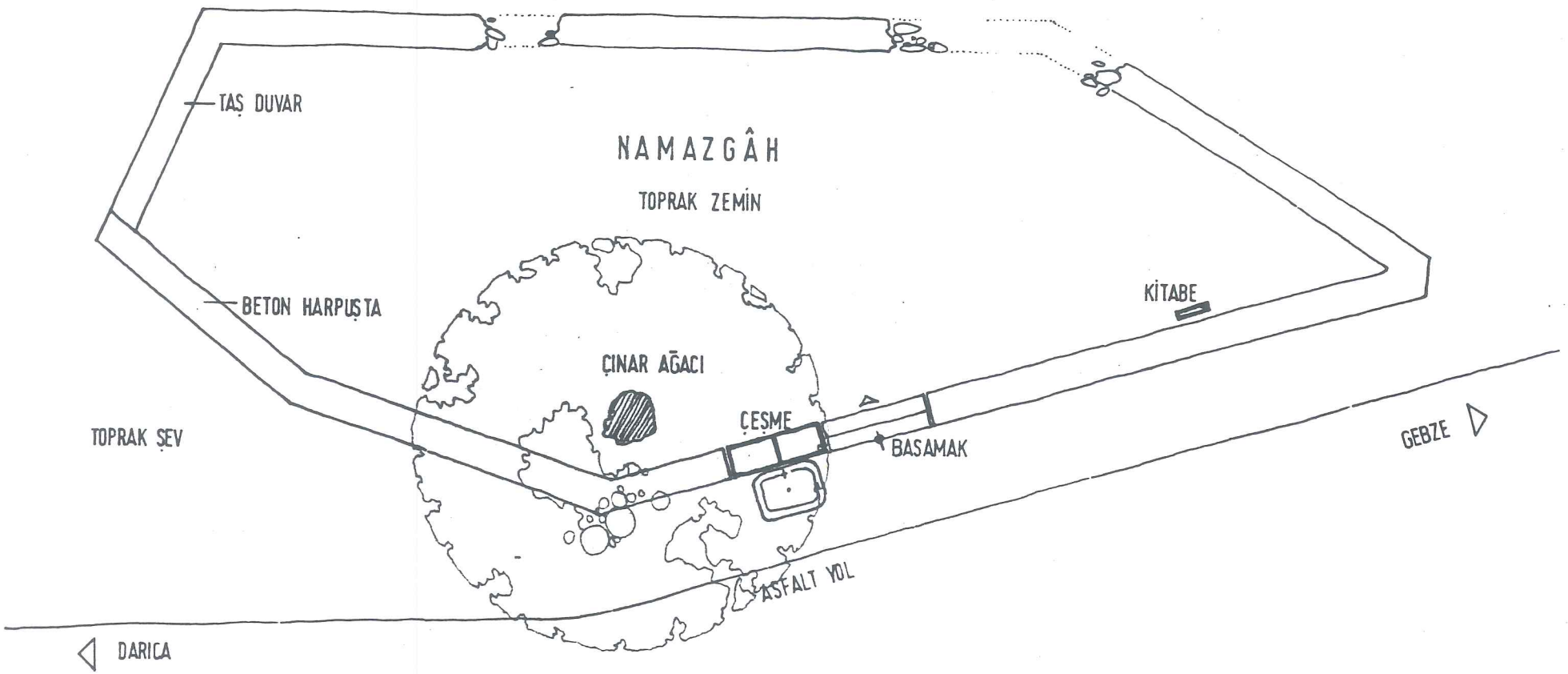
Çeşme orjinal halinden oldukça uzaklaşmış ve çok basit görünümlüdür. Kitabesinde Hicri 1342 (1923) tarihli tamiratdan sözedilir. Fakat tamiratın nasıl ve nerelerde yapıldığı bilinmiyor.

. Tahrip Ögeleri Analizi =

Yapıların bugünkü duruma gelmelerinde, en önemli etkenler, tabiat şartları ve bakımsızlıktır. Namazgahın, eski ulaşım şartlarında dinlenme, abdest alma ve ibadet etme işlevlerini yerine getirdiği bilinmektedir. Günümüzde ulaşım araçları

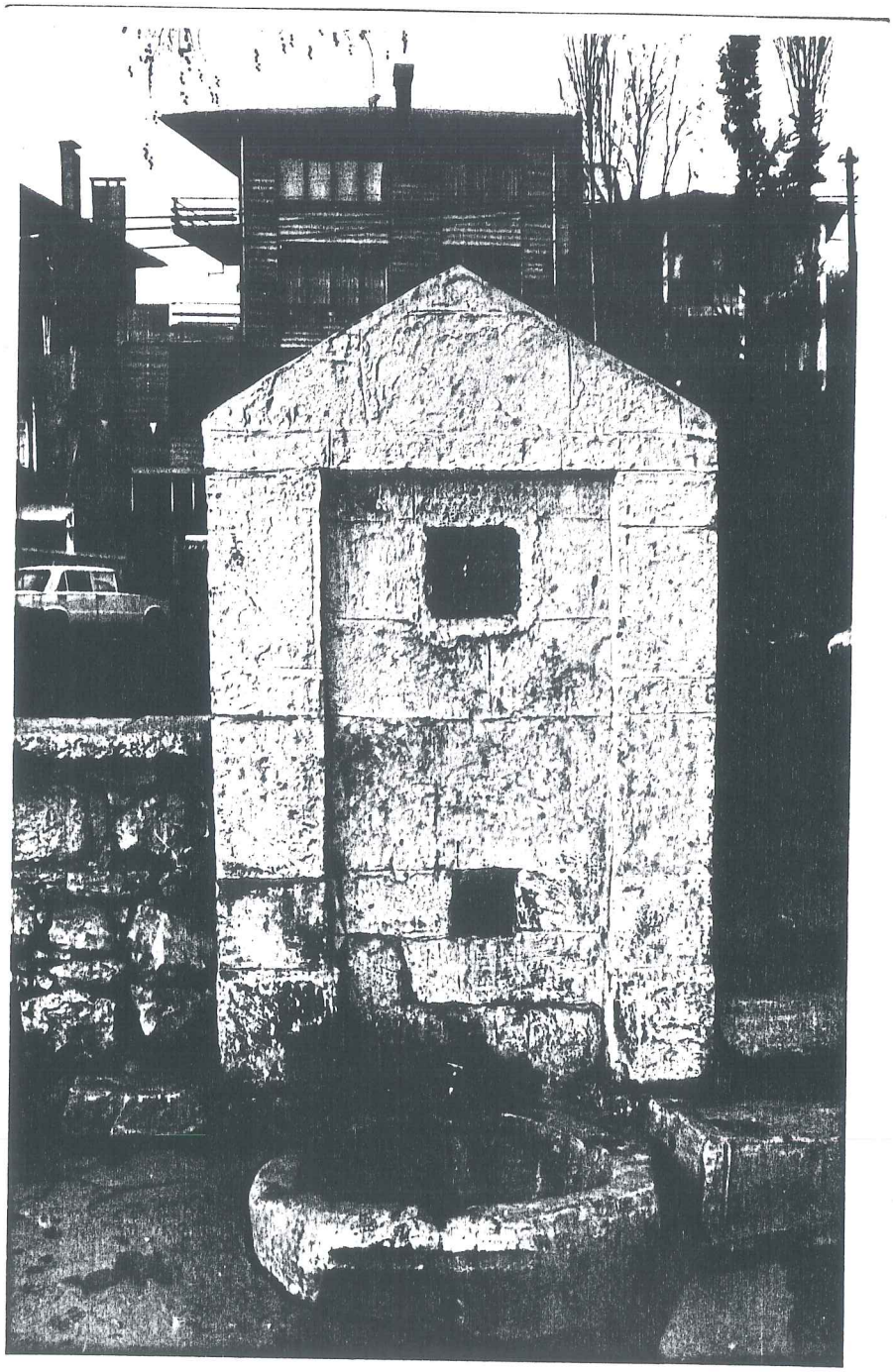
Resim - 94 Namazgahın caddeden görünüşü

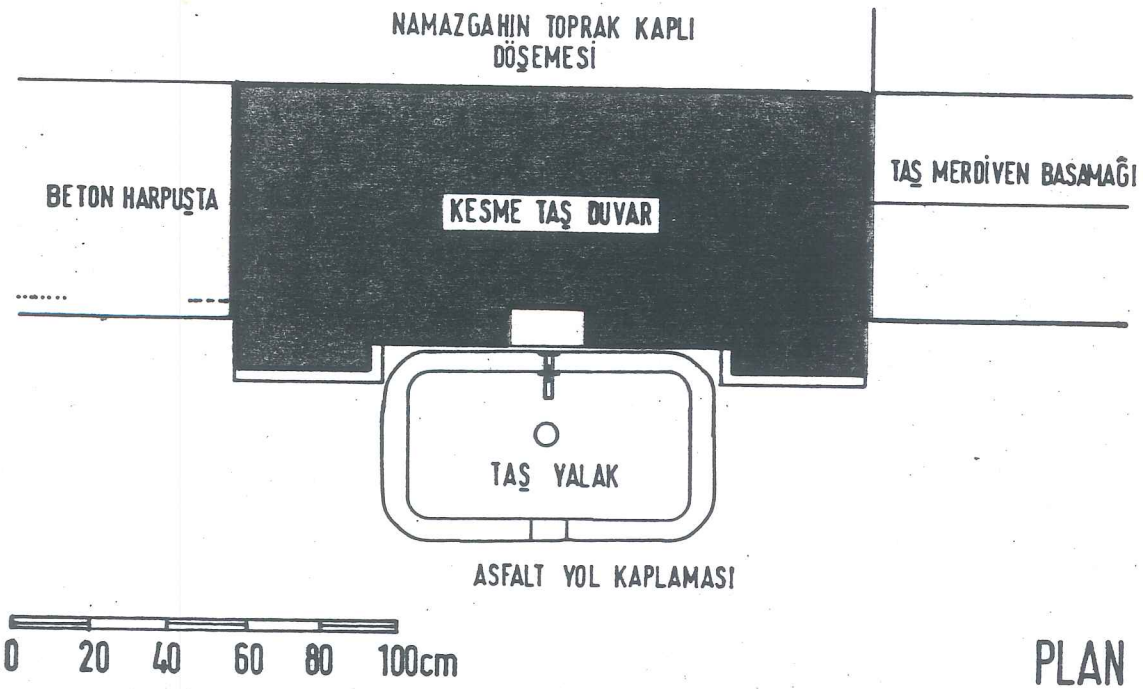
Çizim - 38 | Namazgahın Rölövesi - Plan |

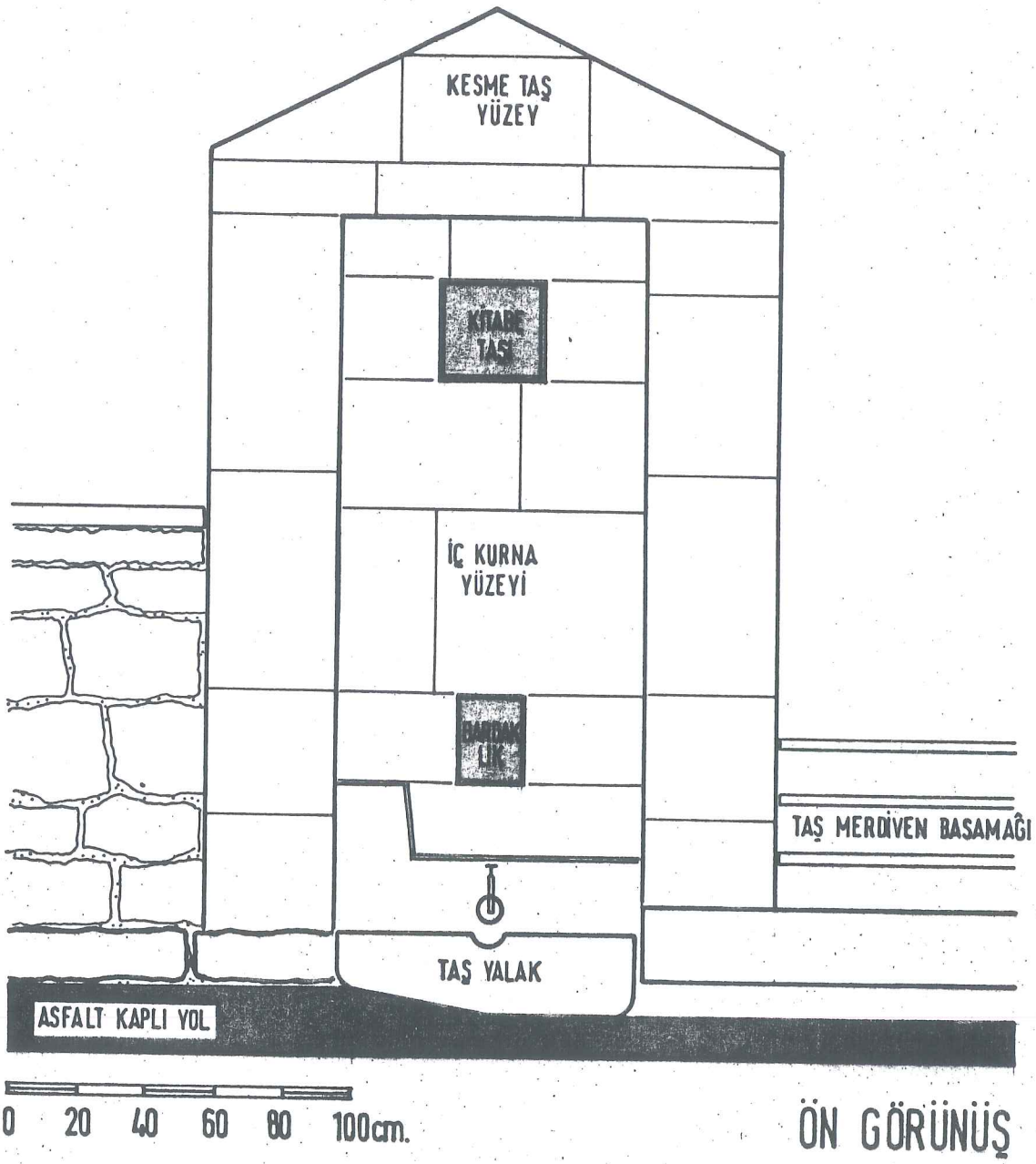
Resim - 95 | Namazgah ve çeşmenin üsten görünüşü

Resim - 96 Çeşmenin ön görünüşü

Çizim - 39.a | Çeşmenin Rölövesi

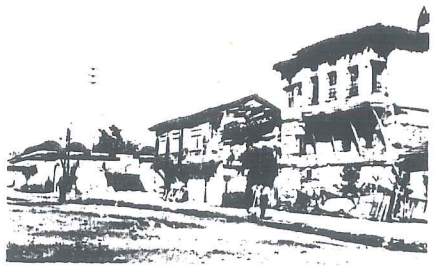
Çizim - 39.b

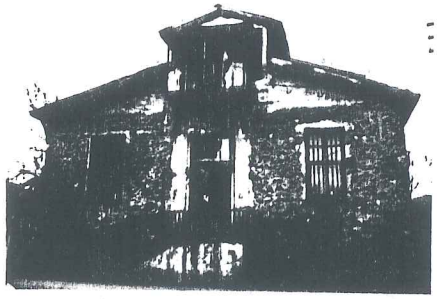
Çeşmenin Rölövesi

değiştiği gibi, yapılar da yolun çok gerisinde kalmıştır. Üstelik hızlı ulaşım araçları sayesinde, kişiler bir yerde konaklama ihtiyacını da hissetmemektedirler. Bu önemli nedenlerden dolayı yapı fonksiyonunun tamamen kaybetmiştir. Kullanılmaması da bu günkü druma yolaçmıştır. Bu nedenlerin arasına çevrede gelişen sanayi faaliyetlerinide eklemek gerekir.

. Sonuç ve Öneriler =

Yıllar yılı buradan geçen yolculara hizmet vermiş olan yapıların bugünkü durumu üzücüdür. Yapıların restitüsyonun yapılıp eski fonksiyonuna kavuşturulması mümkündür. Fakat yapının sadece halka hizmet edeceği düşünülürse bunun yeterli bir karar olmadığı anlaşılacaktır. Bu fonksiyonların yanısıra konaklama ve ziyaret amaçlı olarak yapılacak yemi bir düzenleme yapıları yaşatacaktır. Zaten bugünkü konumu, bu düzenlemeye oldukça uygundur.

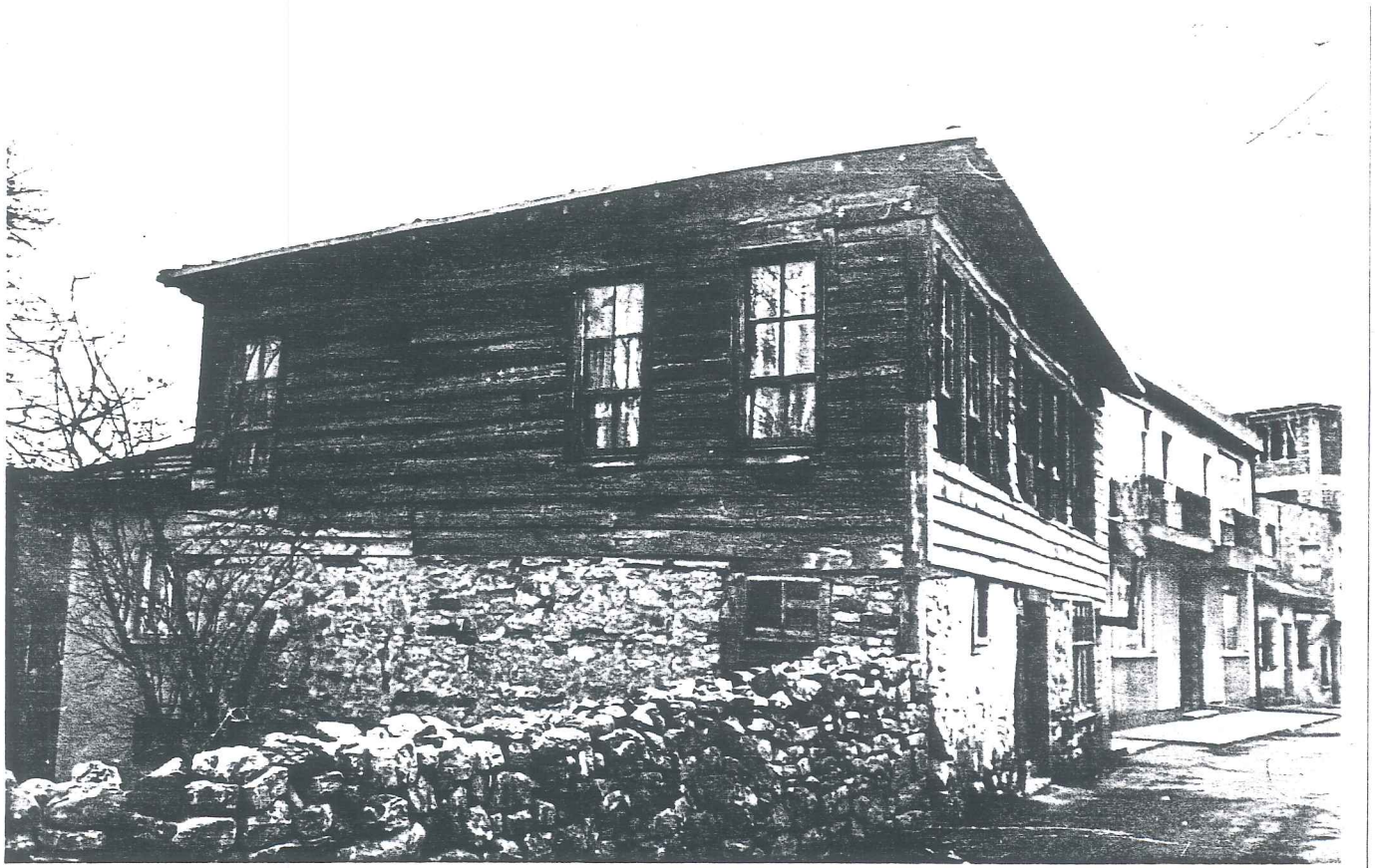
3.10. EVLER

3. 10. EVLER

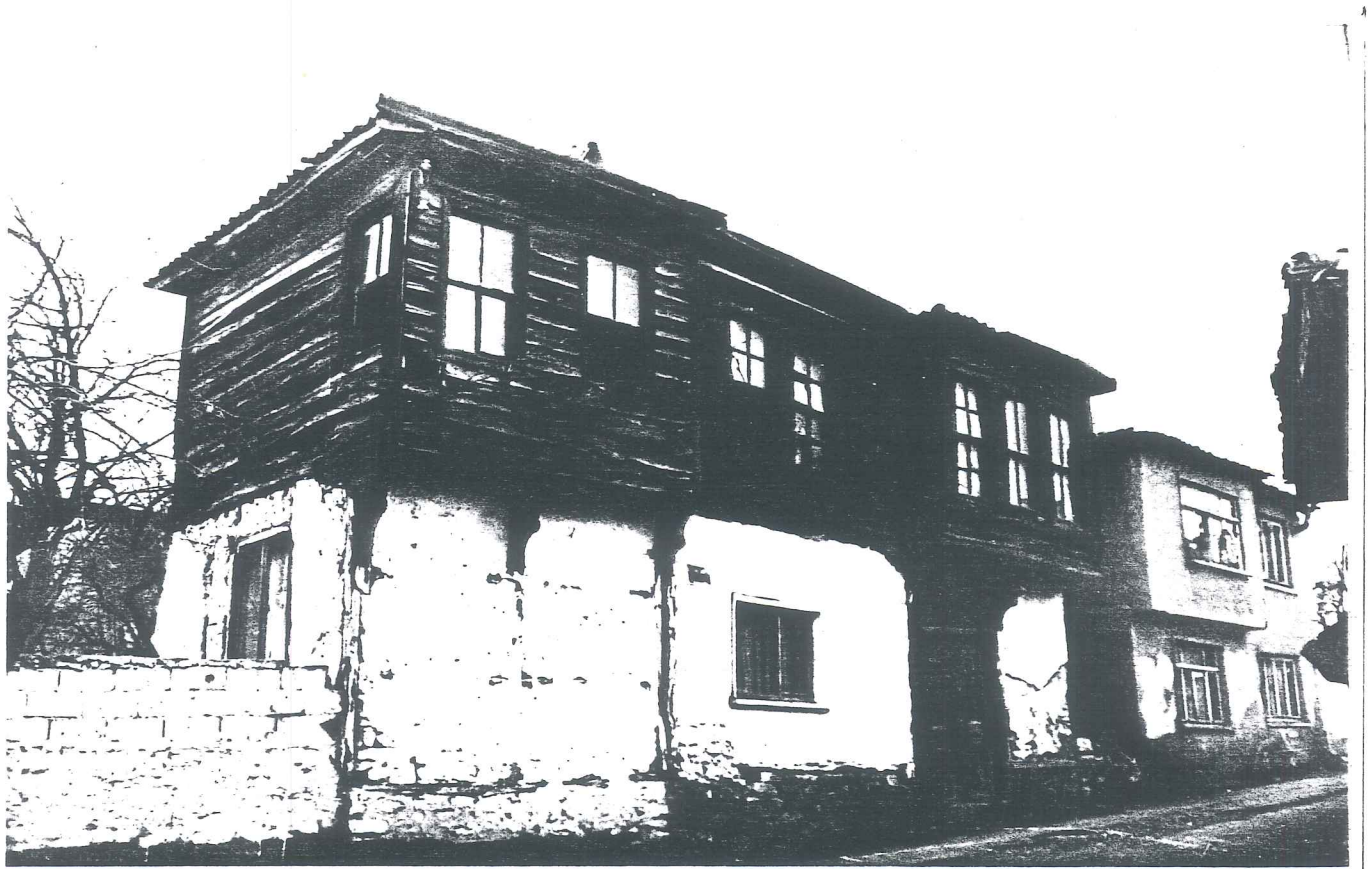
Gebze'deki sanayileşme ve gelişmelerden en çok etkilenen yapılar evlerdir. Eski evlerin sayısı bayağı azaldığı gibi geride kalanlarda oldukça harap ve eskidir. Diğer dini ve sivil mimarinin yanısıra Türk yapı sanatının bu güzel örnekleri de, hiç kuşkusuz korunmaya ve yaşatılmaya layiktir. Neyazıkki bu konuda herhangi bir inceleme yapılmamıştır.

Evlerin eskiliği, kullanılan malzemelerin tabiat şartlarına karşı mukavemetsiz oluşundan kaynaklamır. Gebze evlerinde taş ve daha çok ahşap kullanılmıştır. Genel olarak evlerin alt katları taştan inşaa edilmiştir. Bu kagir bölümlerin, ahşap hatıllarla güçlendirildiği görülür. Bu katlar genellikle bölüntüsüz yapılmıştır. Samanlık, depo ve taşlık gibi fonksiyonlar bu katta halledilmiştir. Evlerin esas değer taşıyan kısımları, ahşaptan yapılan üst katlardır. Cumbaların, çıkmaların, payonda ve saçaklarının nispetleri, ince işlemeleri eski güzel görüntüyü yaratan unsurlardır. (Resim-97,98)

Üst kata ahşap bir merdivenle ulaşılır. Bu merdivenle yukarıda bir sofaya çıkılır. Genellikle ana cepheye bakan bir cumba bu mekanda yeralır. Sofanın etrafında ise odalar sıralanmıştır. Çok basit olanlarının yanısıra süslemenin fazla yapıldığı odalara da rastlanır. Odalar Türk geleneklerine uygun olarak düzenlenmiş olup tüm fonksiyonları karşılayacak ögelere sahiptirler. Bazı yapılarda, sofa mekanı içeride tutulup odalar konsol olarak dışarıya çıkarılmıştır.(Resim-99,100)

Resim - 97 Sultan Orhan Mahallesinde yer alan eski bir konut

Resim - 98 Tipik yapım yöntemiyle yapılmış bir konuk

Resim - 99 Sultan Orhan Mahallesindeki eski bir konut

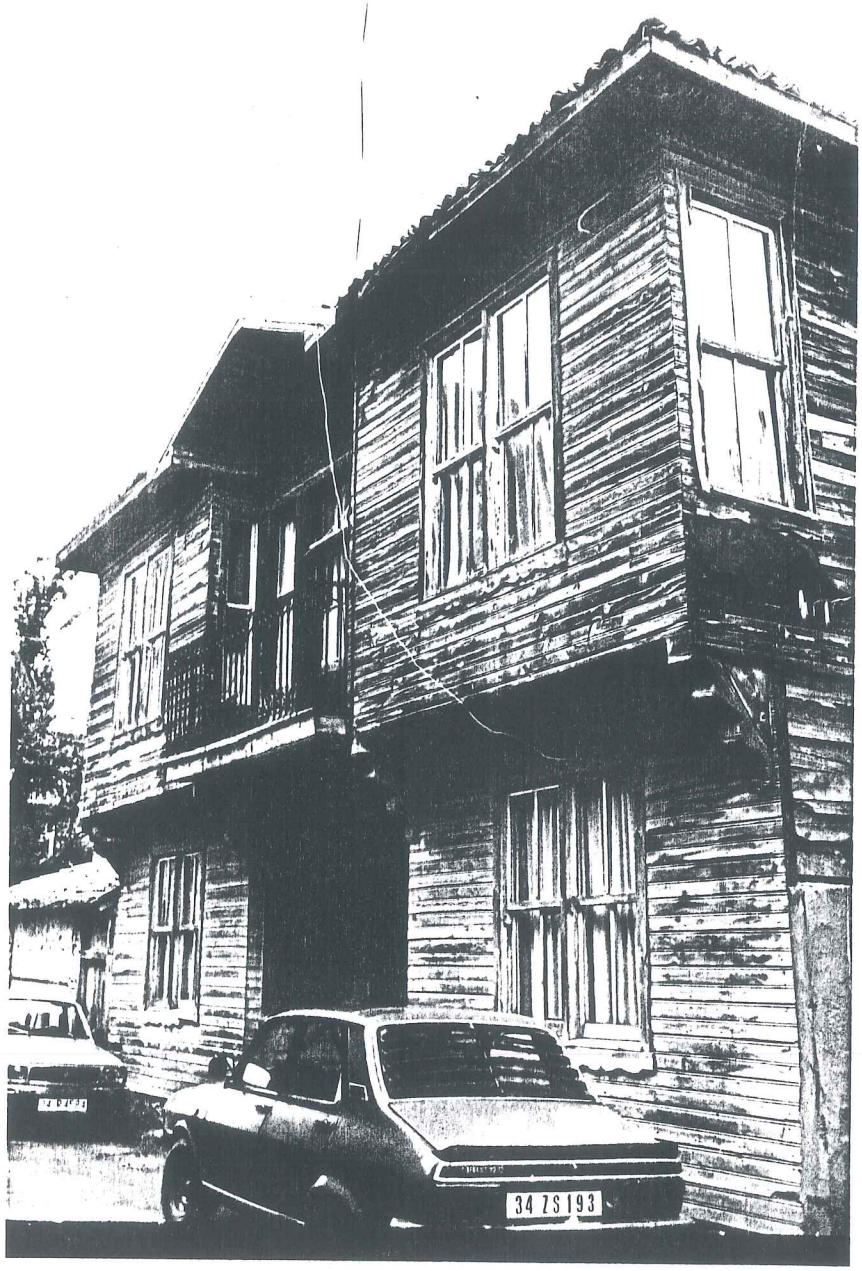

Resim - 100 Ana caddeye bağlanan eski bir sokak

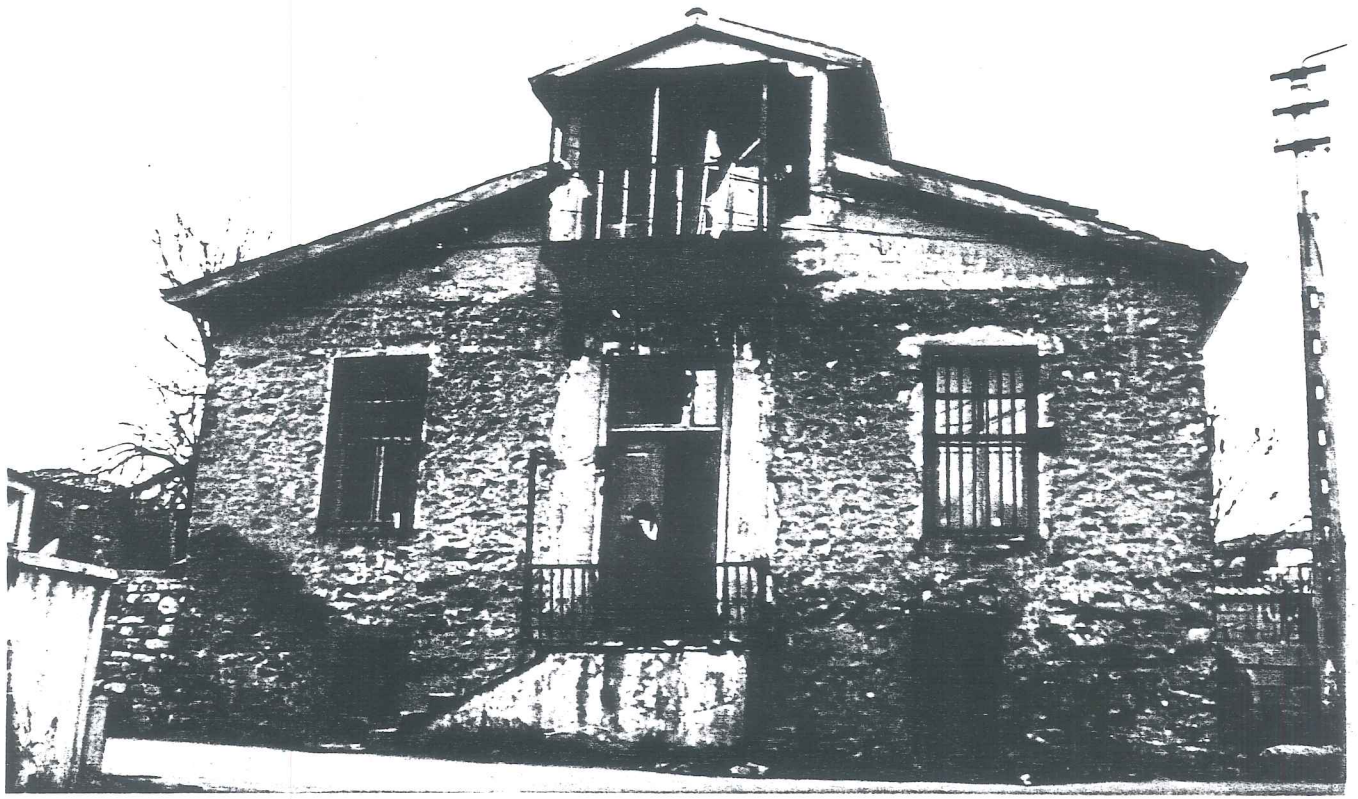
Mekanların aydınlatılması, karakteristik özellikler gösteren pencerelerle sağlanmıştır. Bu pencerelerin alt sıradakileri görüşü sağlamak için yapılmışlardır. Üst sıradaki alçı şebekeli pencerelerse hem aydınlatma hemde dekoratif amaçlı olarak inşaa edilmişlerdir. Odaların tavanlarında genellikle merkezi bir süsleme yer alır. Ocak ve yüklüklerde odada kullanılan elamanlardır.

Evlerin yapımında kullanılan malzemelerin seçimi, iklim verilerine, insan sağlığına ve kolay bulunabilmesine bağlıdır. Bu şartlara bağlı olarak, taş ve ahşapla oluşturulmuş yarı kagir konut tipi, genellemesinin dışına çıkan yapılarada merkezde rastlamak mümkündür. Tamamen ahşap veya taş malzemeyle yapılmış olanların yanısıra hımış türünde evlere de rastlanır. (Resim-101,102,103)

Eski konutlar daha çok, Gebze'de merkez olarak kullanılmış yerlerde tarihi Bağdat yolu üzerinde yapılmıştır. Günümüzde bu bölgelerde eski konutları pek az görebiliriz. Yol üzerinde ve kasaba merkezinde arazi değerlerinin artması bu yapıların yerini, çok katlı ve çoğu zaman mimari bir değer taşımayan binalara terketmesine yol açmıştır. Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin etrafında yeralan eski konutların ve Hükümet Caddesinin kenarlarında yapılmış olan yapıların tahribatı, bu değer artışından kaynaklanır. Gebze'nin İlk merkezi olan Sultan Orhan Mahallesi ise bu durumun dışında kalmıştır. Merkezin çok eskiden değiştirilmiş olmasından dolayı,ikinci planda kalan bölgede herhangi bir değer artışı söz konusu olmamıştır. Bu mahalle arazi değersizliğinin

Resim - 101 Ahşaptan yapılmış eski bir konut

Resim - 102 | Orhan Caminin karşısındaki taş konut

Resim - 103 Hımış tekniğiyle yapılmış eski bir konut

verdiği şansla halen eski görünümünü yer yer korumuştur.

Değişen zamana ve isteklere, karşı koyamayıp yavaş yavaş yokolmayı bekleyen, eski konutlara duyulan ilginin azalışı üzücüdür. Halk daha çok yeni yapılara rağbet göstermektedir. Bu durum karşısında eski yapıların kullanıcısı tarafından onarılması söz konusu olmamaktadır. Zaten bu tür yapılarda yaşayan kişilerinde geçim düzeyi genelde düşüktür. Kişilerinyardım almadan kendi imkanlarıyla korumaya yönelmeleride hemen hemen imkansız gibidir. Bu şartlarda, kullanıcıya yetkili kişilerce bilgi ve finans aktarımı gerekmektedir. Onarılan yapının aynı fonksiyonunu sürdürebilmesi bu özendirici şartlara bağlıdır. Bir diğer koruma alternatifi ise bu yapıların içerisinden, düzgün olanlarının seçilip onarılması ve konuta daha değişik bir fonksiyon kazandırılmasıdır. Halka verilebilecek kurslar için gerekli alanlar, hobi merkezleri, kitaplıklar, misafirhaneler, toplantı merkezleri ve halk evleri fonksiyonel restorasyon için uygun yapı tipleridir. Evler kullanıldığı sürece ayakta kalacaktır. Sadece yapısal onarımın yapılması yeterli değildir.

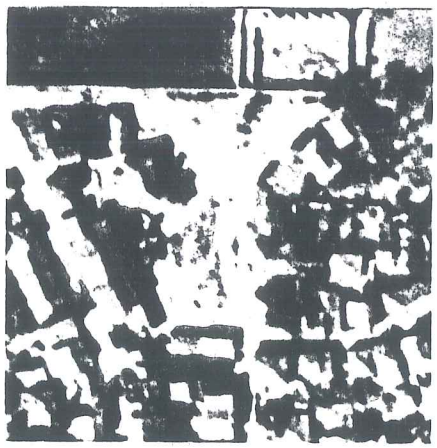
Türk yapı sanatının, güzel örneklerini oluşturan evlerin yaşatılması günümüz için gerekli olduğu kadar gelecek içinde önemlidir. Değişen mimari ve yapım yöntemlerinin, bu örnekleri ortadan kaldırması mutlaka önlenmelidir.

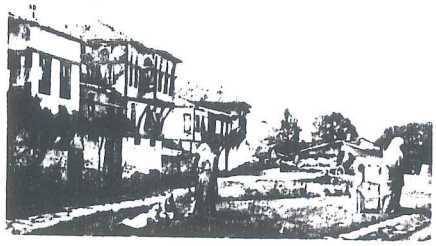

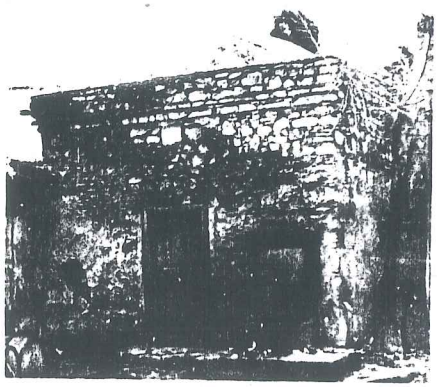
Resim - 104 Sultan Orhan Mahallesindeki eski konutlar

Resim - 105 Caminin yakınında yeralan eski bir konut

3.11. KAYBOLAN TARİHİ ESERLER

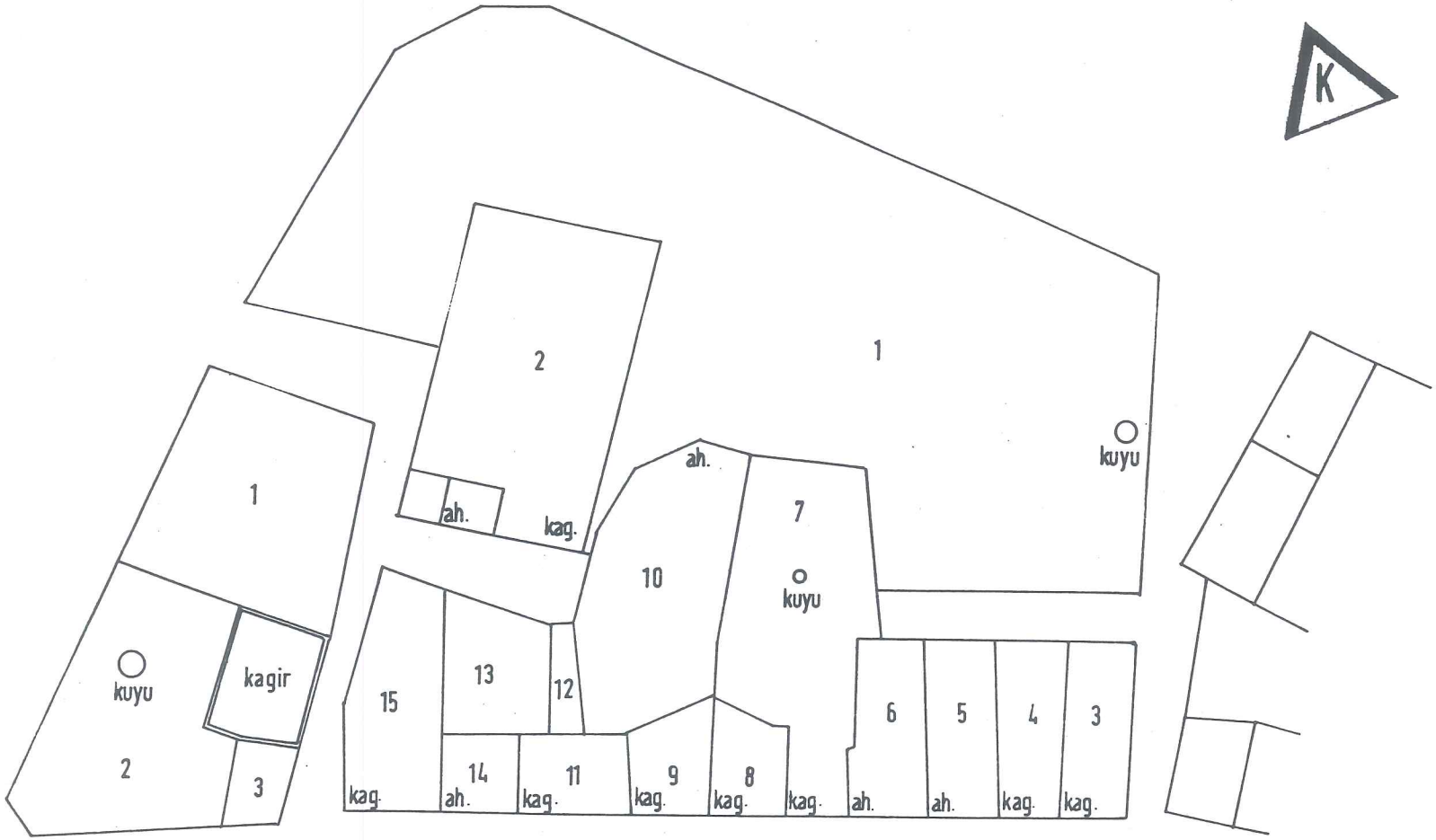
3. 11. KAYBOLAN TARİHİ ESERLER

3.11.1. Gölcüönü Meydanındaki Evler

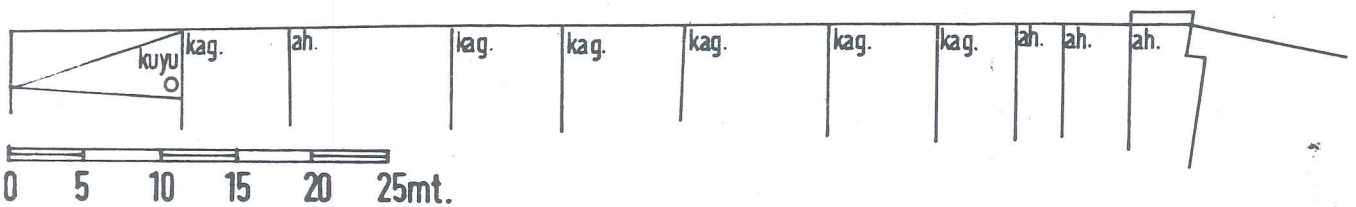
Gebze evlerinin en güzelleri Külliyeye yakın olarak inşaa edilenlerdendir. Bu gün otobüs terminali olan Gölcüönü Meydanı, 1970 den önce tarihi değeri fazla olan evlerle doluydu. 1967 tarihinde yapılan kadastral çalışmada meydanın eski halini görmek mümkündür. (Çizim-40) 0 yıllarda, bakımsızlıktan harap olmuş yapıların, onarımı gerçekleştirilmeyip, aksi gibi hiç bir değer taşımadığı kanısıyla ortadan kaldırılmışlardır. Şimdi bu yapıların olduğu yerlerde terminal ve yeni binalar mevcuttur. (Çizim-41)

Çifte hamamlardan külliyeye doğru uzanan yol üzerindeki evlerden, bazıları hakkında bilgiler mevcuttur. Yıkılmadan önce çekilen bir fotografta evler ve arkada külliye görülmektedir. (Resim-106) En baştaki ufak yapı bakkal Sami'nin dükkanıdır. Diğer konut yapılarının sahipleri ise sırayla, Nalbant Kadir, Karabitli Halit Çavuş, Kayaların Sadıktır.[132] Bu yapılar, Gebze'deki eski konut mimarisinin en güzel örnekleridir. Evler Osman Hamdi Beyin bir tablosuna dahi konu olmuştur. Tabloda geride hamam, önde ise meydan görülür. (Resim-107)

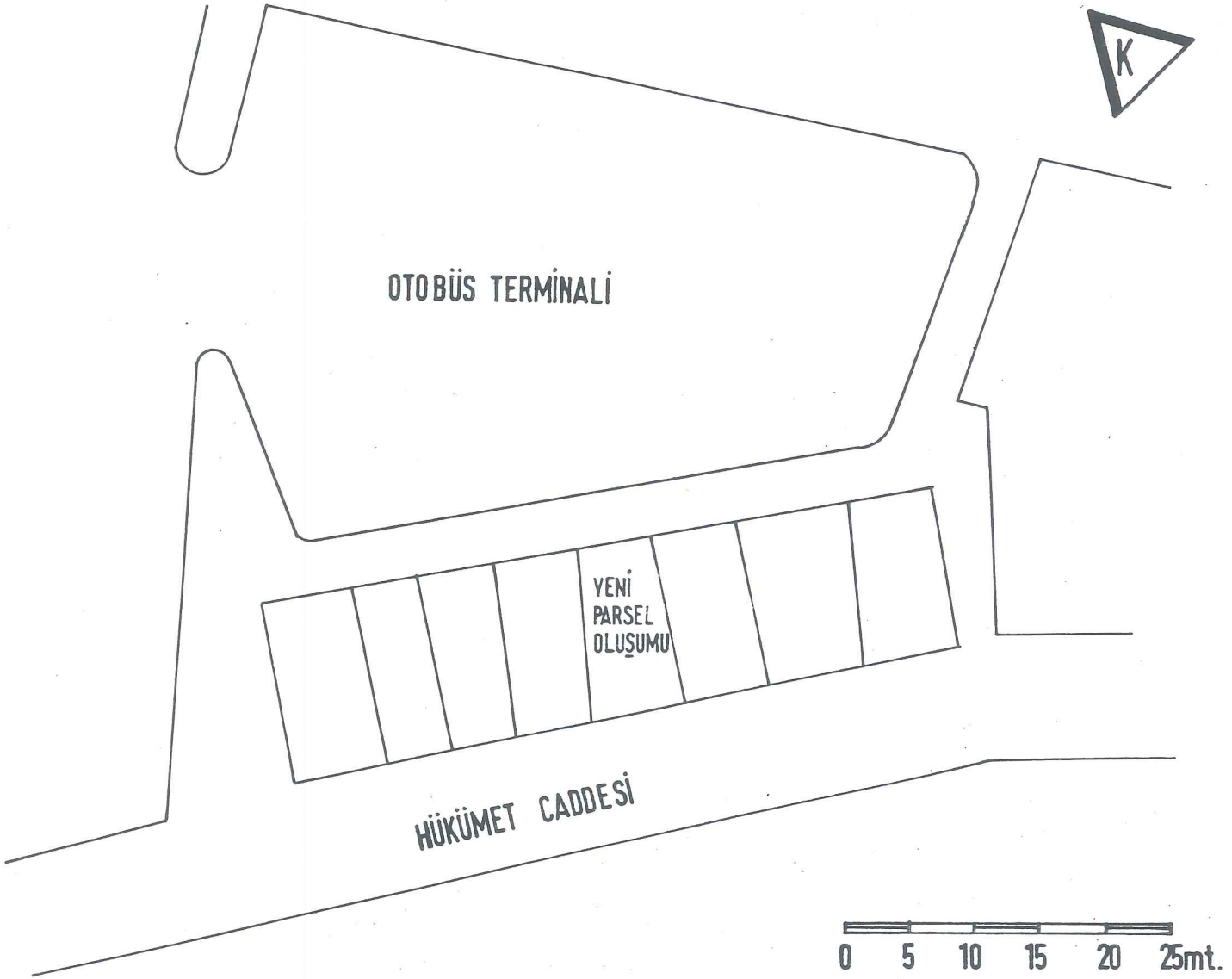
Nalbant Kadir'e ait ev, mimarisiyle, süsleme ve yapım yöntemiyle çok ilgi çekicidir. Evin birinci katı ahşap hatıllı moloz taş duvarla yapılmıştır. Özellik göstermiyen bu katta iki ufak pencere görülür. Arkadaki katta yapım yöntemi değişir. Ahşap dikmelerin arası kerpiç, dolguyla kapatılmış, dikmelerde yer yer ahşap kayıtlarla sağlamlaştırıl-

HÜKÜMET CADDESİ

Çizim - 40 | Gölcüönü Meydanının Kadastral Planı

Çizim - 41 | Gölcüönü Meydanının Bugünkü Durumu

Resim - 106 | Gölcüönü meydanına bakan evler

Resim - 107 Osman Hamdi Beyin Gebze tablosu

mıştır. Cephe yüzeyi toprak sıvayla, örtülüdür. Üstteki yaşam katı en ilginç ve süslemeli olanıdır. Kerpiç dolgulu ahşap sistemin yanısarı, Bağdadi yöntemle yapılan kısımlarda göze çarpar. Bu katta iki sıra pencere cepheye yerleştirilmiştir.(Resim-108) Yapının incelendiği yıllarda çok bakımsız olduğu fotoğraflarda görülmektedir. (Resim-109)

En üst kattaki cumbalar, yapının cephede hareket kazanmasını sağlar. Batı yönünde payandalara taşıtılmış bir cumba, baş odanın büyümesine ve yapı estetiğinin oluşumuna yolaçar. Bir diğer çıkmada arka cephede yeralır. Yan beden duvarıyla aynı hizada yapılmayan bu çıkma sonradan ahşapla kapatılmıştır. Cephenin diğer kısımlarının da çok eskiden yapılan bir tamiratla ahşap kaplandığı anlaşılmaktadır. Arka cephede yeralan odaların her ikisinede, çift pencere açılmıştır. Aynı duvar boşluklarının ara kattada uygulandığı görülür. Cephenin orjinal kaplaması toprak sıva üzeri kireç boyadır. Cephede, renkli boya ile pencere şeklinde yapılmış süslemelerde görülür. (Resim-110)

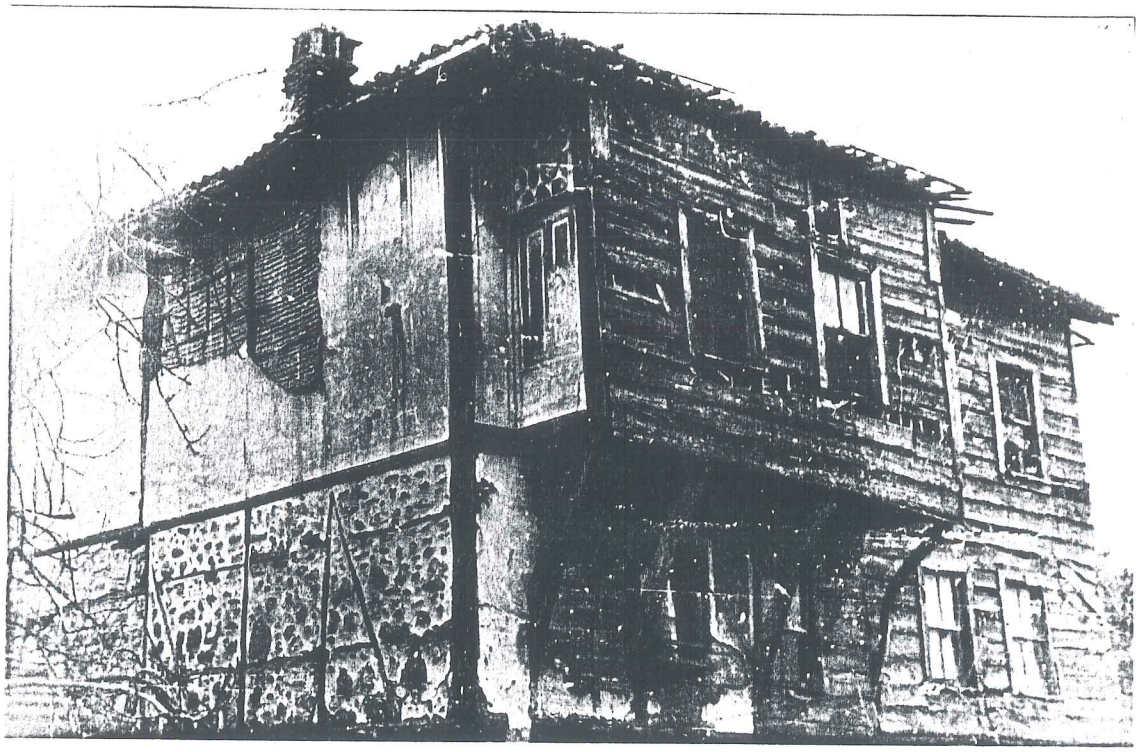
Ön tarafa bakan baş odaya, içte olduğu kadar dış cephede de önem verilmiştir. Cumbayla dışa taşan odanın, cumba kenarında, üç tanede ön yüzünde olmak üzere toplam beş penceresi vardır. Alt sıradaki pencereler ahşap şebekelerle kapatılmıştır. Şebekenin gerisinde kafes ve pencere kanadı yeralır. Üst sıradaki ufak pencereler aydınlatma ve dekoratif amaçlı olarak yapılmıştır. Pencerelerin üzeri sivri kemerli biter. İçteki şebeke ve çerçevelerin arasında, dik elipsgözler vardır.ve renkli cumbalarla kaplıdır. Çıkmasız

Resim - 108 Nalbant Kadir Evi

Resim - 109 Evin ön cephesi

Resim -110 Evin yan ve arka cephesi

Resim - 111 Evin ön cephesindeki çıkma

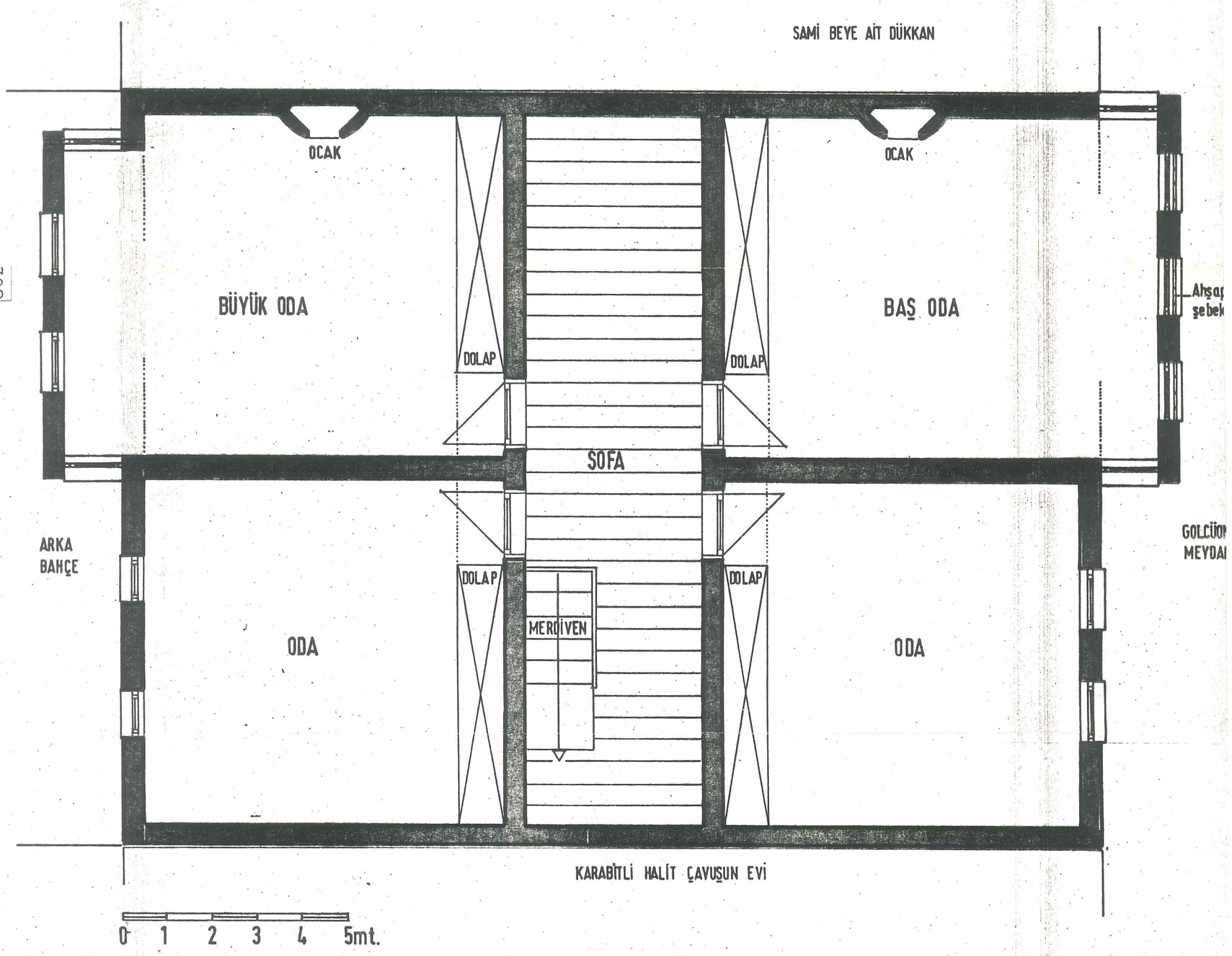
yüzeydeki pencerelerin ayrıntılarıda aynı şekilde yapılmıştır. (Resim-111)

En üst kata ahşap bir merdivenle çıkılan bu mekan uzun koridor şeklinde bir sofadır. Sofanın etrafında dört oda yeralır. Bu odaların iki tanesi çıkmalı ve süslemelidir. (Çizim-42)

Baş odanın güney duvarında külah kısmı yıkık bir ocak yeralmaktadır.(Resim-112) Arka kısma bakan odanın içindeki ocak ise ayakta durmaktadır. (Resim-113)

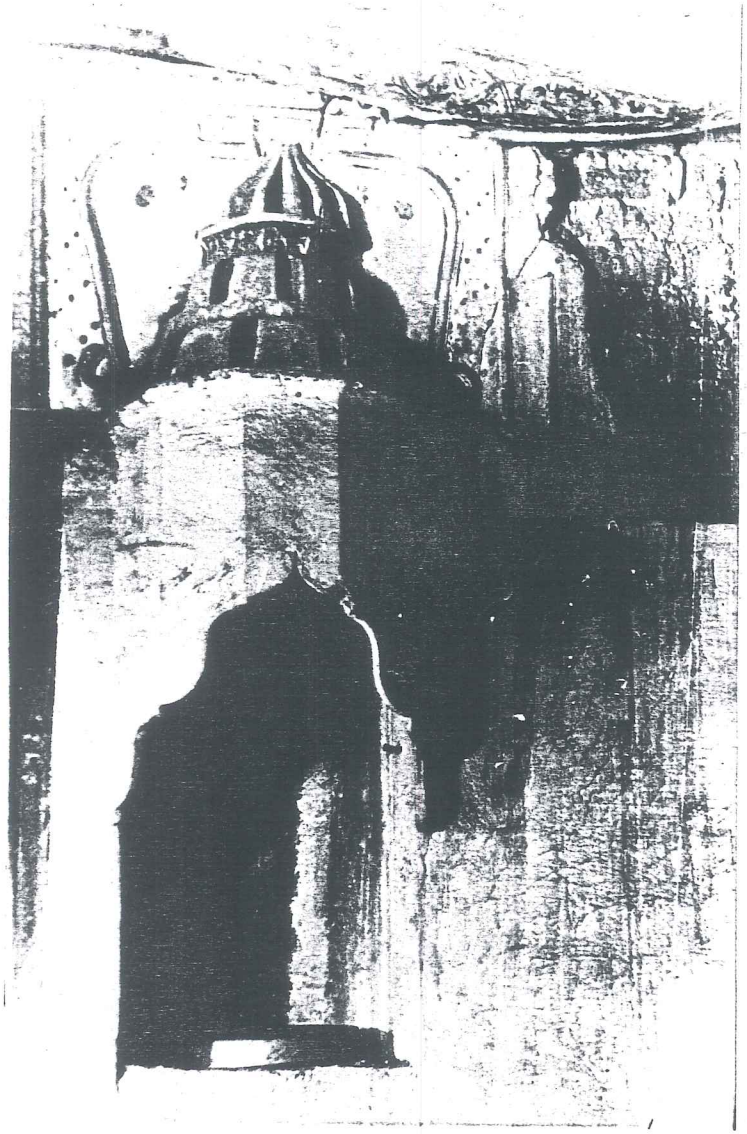
Odaların üst aydınlatma pencerelerinin iç görünüşleri ayrı bir güzelliktedir. Alçı şebekelerle sivri kemerli bitirilen panolarda çiçek motifleri görülür. Şebeke boşlukları renkli camlarla kaplı olan bu panolar, odaya giren ışığın rengini değiştirmektedir. Sıva kaplı duvarların çeşitli yerlerinde özellikle pencere pervazlarının kenarında motifli süslemelerde yapılmıştır. (Resim-114,115)

Odaların tavanları, ahşap tahtalar üzerine çakılmış ince çitalarla karelere ayrılmıştır. Tavanların göbekleri geometrik ahşap süslemelerin çok güzel örneklerini oluşturur. Baş odanın tavanında dikdörtgen bir çerçeve yeralır. Çerçevenin ortasında on köşeli bir yıldızın etrafında balık sırtı yuvarlak ince tahtalarla geçmeler oluşturulmuştur. Bu geçmelerin arasında beşer kenarlı yıldızlarla düzgün olmayan altıgen şekiller yerleştirilmiştir. (Resim-116) Diğer odanın tavanında ise daha değişik bir süsleme görülür. Süsleme sekizgen çerçeve ile çevrelenmekte ve ortasında yedi köşeli bir yıldız yeralmaktadır. Yıldızın etrafında sıralanan

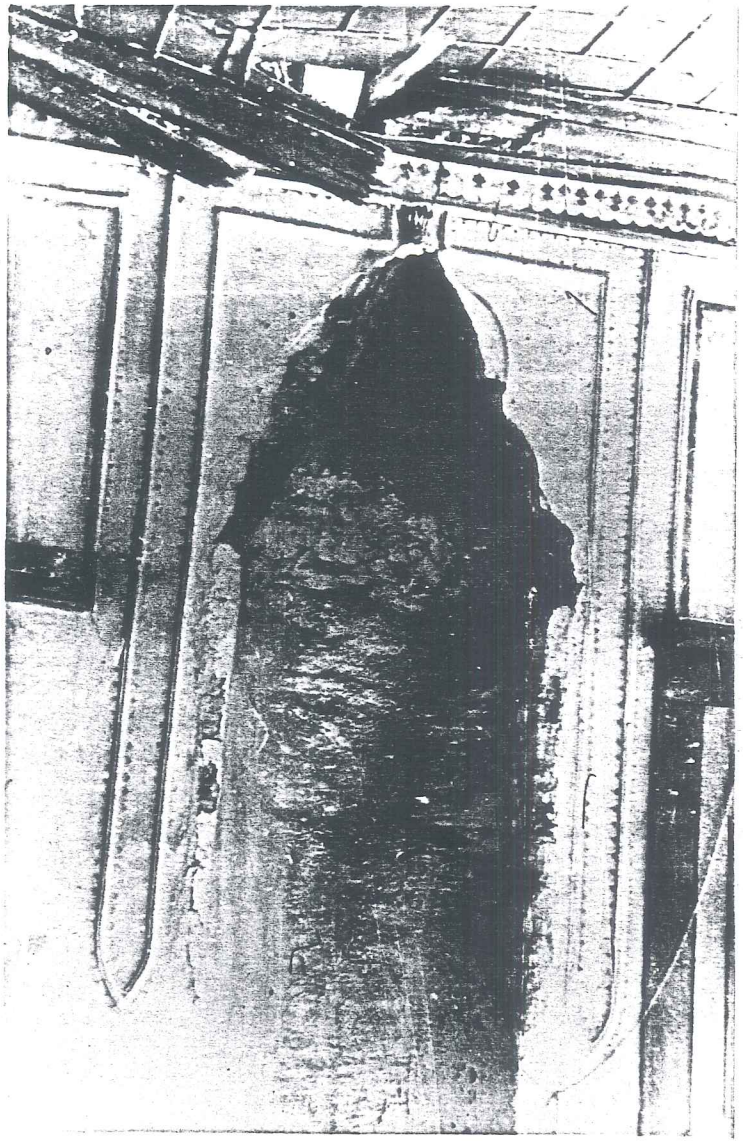

Çizim - 42

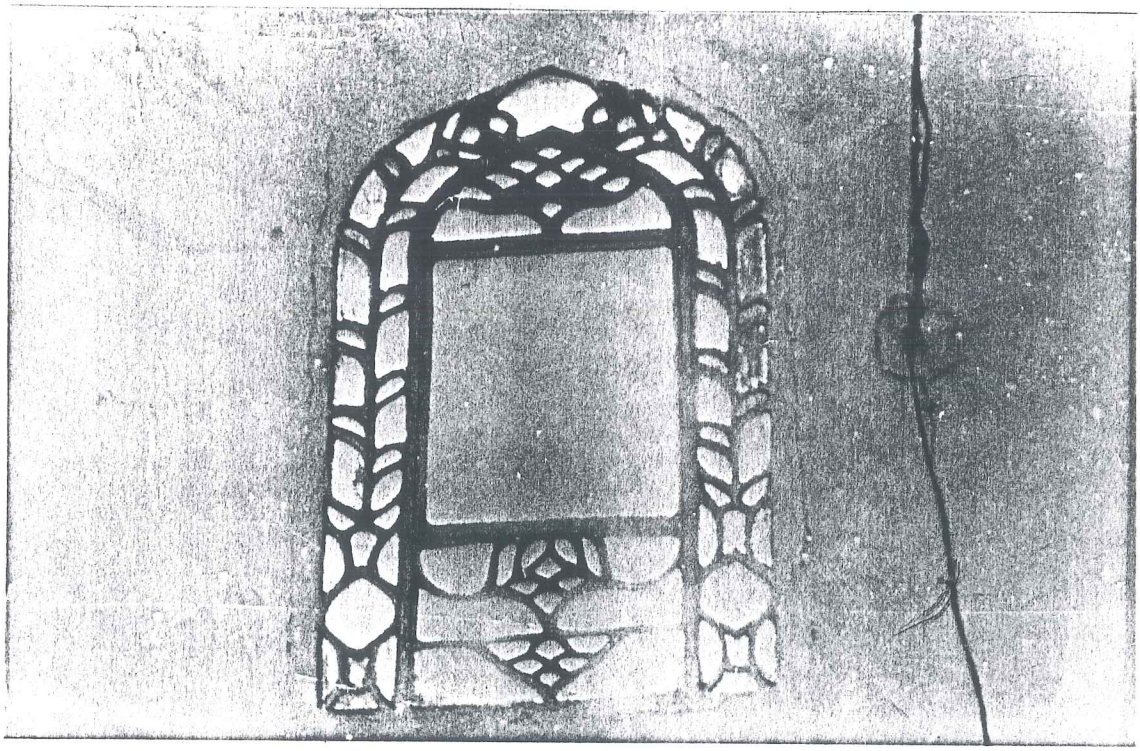
Nalbant Kadir Evinin Restitüsyonu -Üst Kat Planı

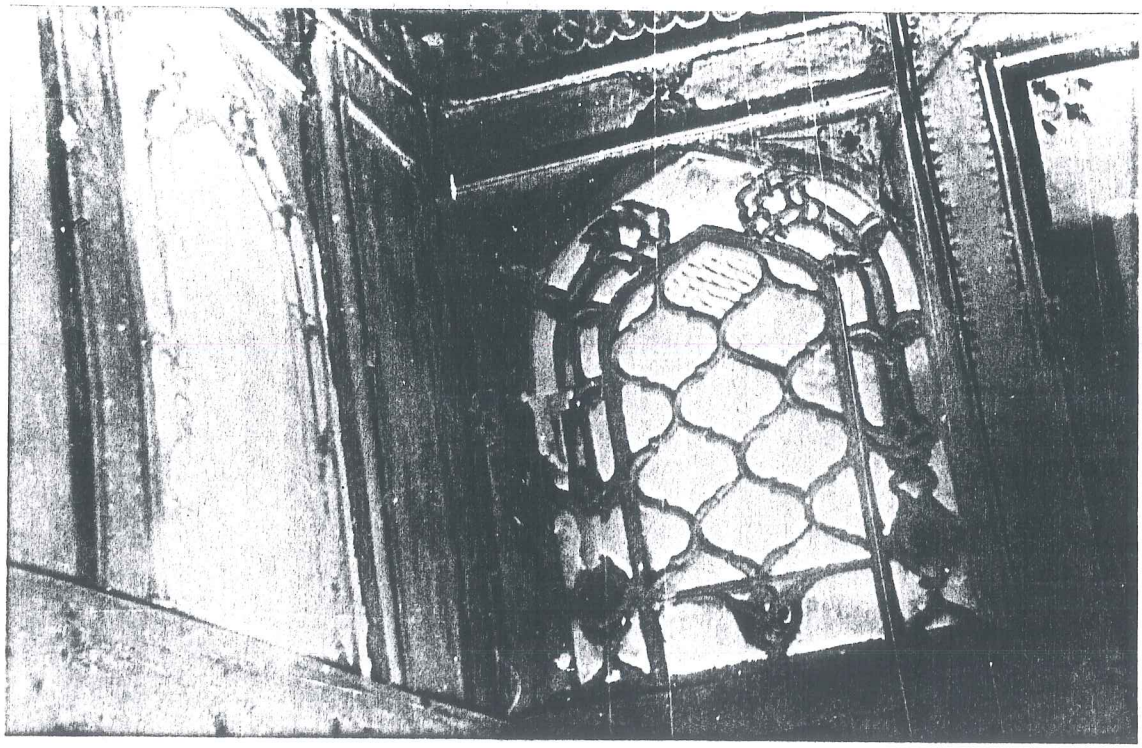
Resim - 112 Ön odadaki yıkık ocak

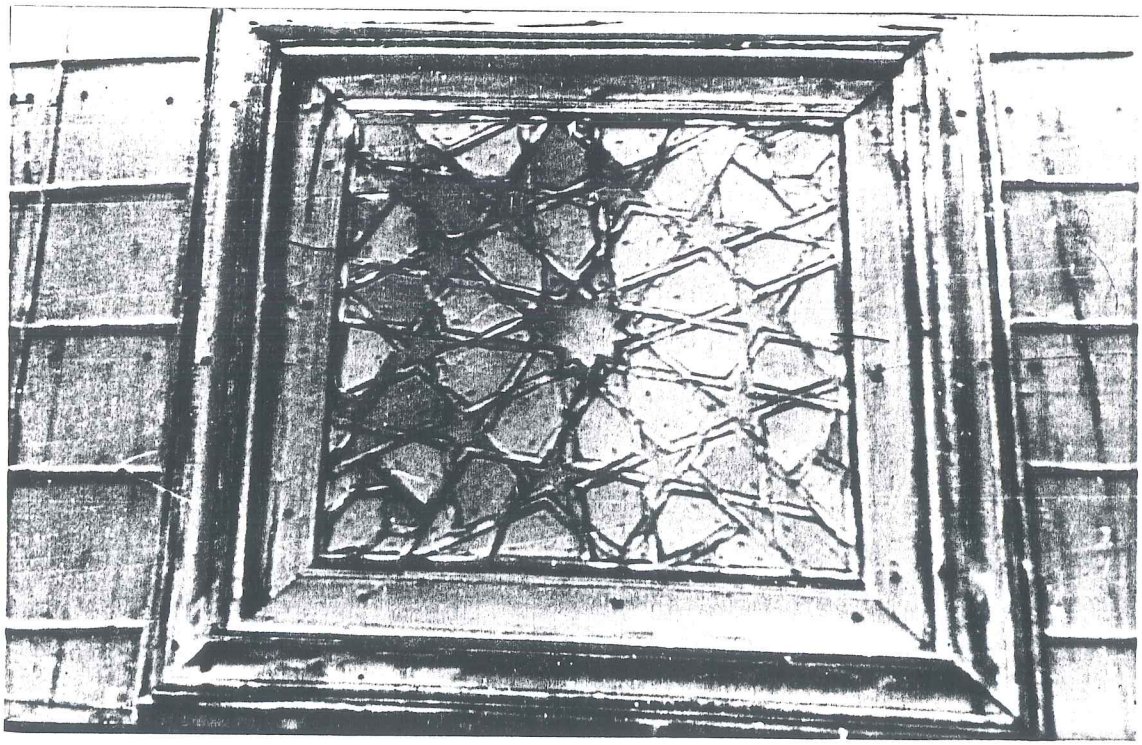
Resim - 113 Arka odadaki ocak

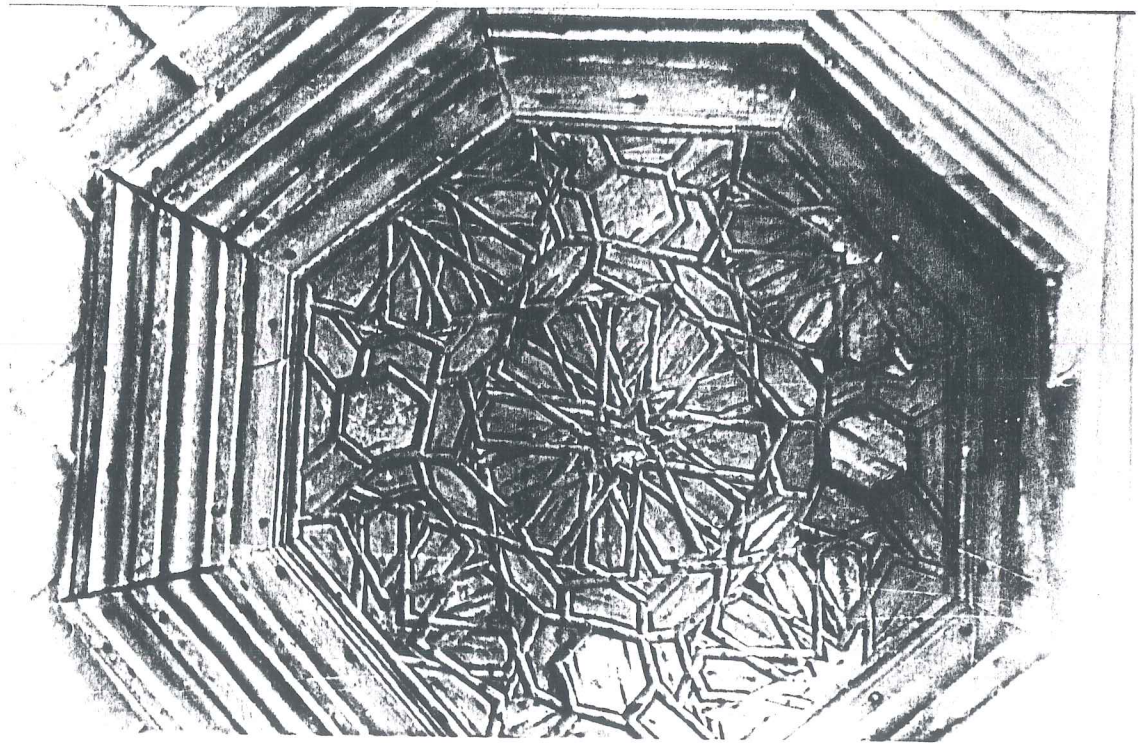
Resim - 114 Alçı şebekeli üst pencere

Resim - 115 Şebekeli üst pencere ve etrafındaki süslemeler

Resim - 116 Evin baş odasının tavan süslemesi

Resim - 117 Sekizgen tavan süslemesi

ince geçmelerin aralarına, muttazam olmayan altıgen parçalar yerleştirilmiştir. (Resim-117)

Ele geçen fotoğraf ve incelemelerde, evin büyük odasında yapılmış olan ayrıntılarda barok etki görülmemektedir. Ev orjinalde geleneksel Türk evi olarak yapılmıştır. Barok devirde yapılan onarım sayesinde bu görüntüyü kazanmıştır. aslında barok mimari üslubunun, geleneksel yapım yöntemimize ve mimarimize çok iyi şekilde uydurulduğu gözlenmektedir.[133]

Gerek süslemeleri yle, gerekse mimarisiyle çok şeyler ifade eden bu yapının yokolması gerçekten üzücüdür. Bu durum gözönünde bulundurularak diğer yapılara daha çok önem verilmelidir.

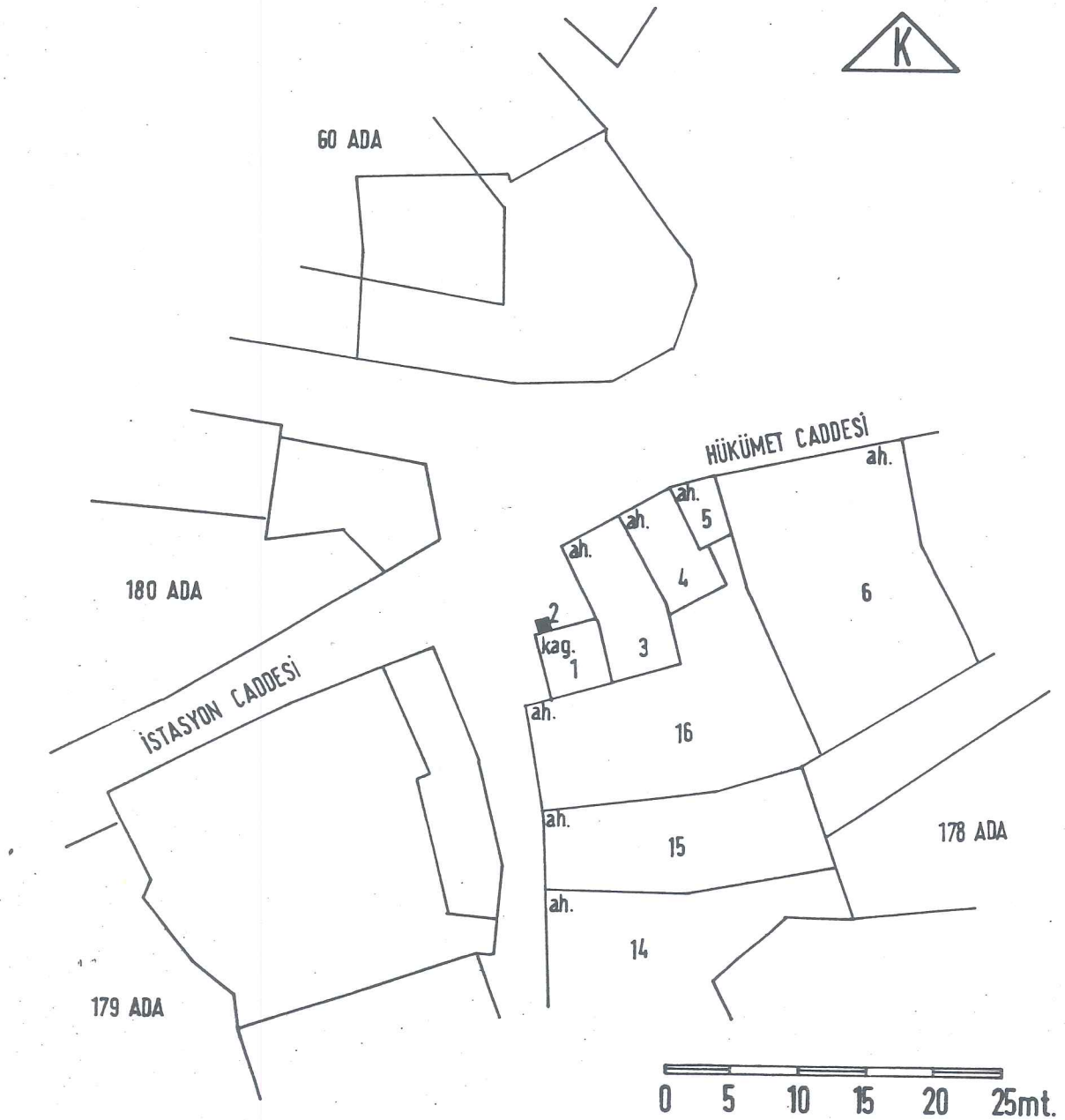
3.11.2. Şeyh Kutbeddin Çelebi Türbesi

Şimdi tamamen ortadan kalmış olan türbe, zamanında istasyon Caddesinin, Hükümet Caddesiyle birleştiği noktada yeralmaktaydı. Halen kullanılmakta olan, 1967 tarihli kadastral planda türbe görülmektedir. Hacı Halil Mahallesi, pafta no: 2 de yeralan yapının ada numarası 178, parsel numarasıysa 2 dir. Bugün yerinde bir banka şubesi yeralmaktadır. (Resim-118) (Çizim-43)

Kare planlı türbe tamamen moloz taştan yapılmıştır. Kuzey duvarında giriş kapısı, diğer duvarlardaysa ufak pencereler yeralır. Türbenin üzerini pandantifli bir kubbe örter Kubbe tuğla ile örtülmüştür. Kubbe hafif basıktır. Taştan yapılmış silme kubbeyi gizlemektedir. Yıkım öncesinde cephesinde yer yer sıva izleri görülür ve yapı çok bakımsızdır.

Resim - 118 Kutbeddin Çelebi Türbesinin bulunduğu yer

Çizim - 43 | Kutbeddin Çelebi Türbesinin Kadastral Planı

Yan tarafında ise eski bir ağaç yeralır. Alt kısmında kapalı tutulan mumyalık yeralmaktaymış. (Resim-119) (Çizim-44,45)

Yapının kime ait olduğu ve nezaman yapıldığı konusunda değişik fikirler söz konusudur. Ayrıca türbenin mumyalık bölümünün olması da ilginçtir.

Türbe, Konya'da örneklerine çok rastlanılan Selçuklu türbelerine benzetilmektedir. Osmanlı türbelerinde mumyalık kısmına pek rastlanılmaması, yapının daha eski yıllarda yapıldığı fikrini akla getirir. Selçuklular İstanbul'un kuşatılması için yöreyi ele geçirdiklerinde, burada fazla kalmamışlardır. Ayrıca bu günkü Gebze'de henüz kurulmamıştır. Fakat Timur istilası sırasında buralarda bir müddet Osmanlılar'ın yönetiminden çıkmıştır.Tarihi kaynaklarda aynı ordularla beraber Horasanlı Şeyh Kutbeddin Çelebi adında bir kişinin de buraya geldiği belirtilir. İşgal sırasında ölen bu şahıs için türbenin yapıldığı söylenir. İşte bu yüzden türbe Selçuklu tarzındadır. Bu fikre göre yapının 14. veya 15. asırda yapılmış olması gerekir.[134]

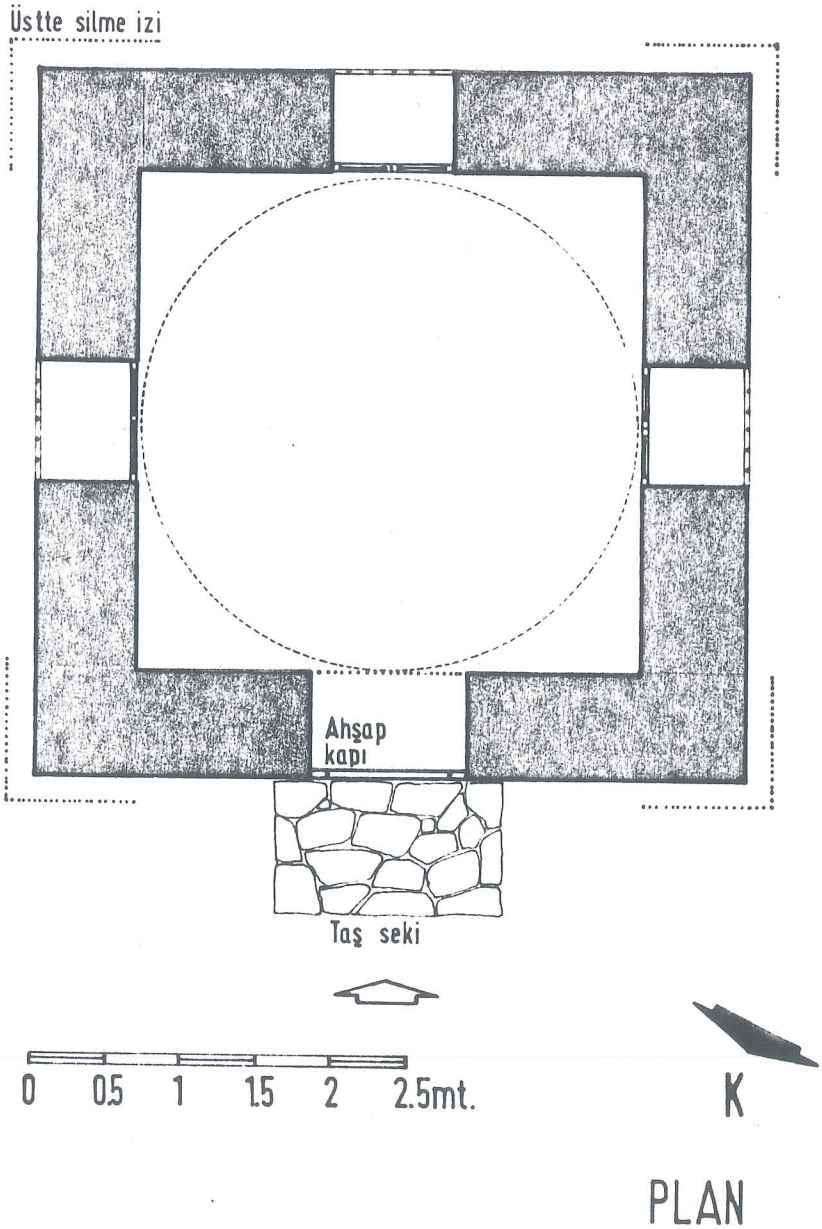
Bir diğer iddia ise türbenin Kadı Fazlullah Beyin torunu Kutbiddin çelebiye ait olduğudur. Fakat Osmanlı türbelerinde kesinlikle mumyalık yapılmaması bu fikri doğrulamamaktadır.

1970 yılından önce mevcut olan yapı, yol genişletme çalışmaları sırasında, Eski Eserler Kurulunun izni olmadan ortadan kaldırılmıştır. Basit fakat tarihi değeri fazla olan yapının yokedilmesi mimarimiz için bir kayıptır.

3.11.3. Kadı Fazlullah Bey'e Ait Yapılar

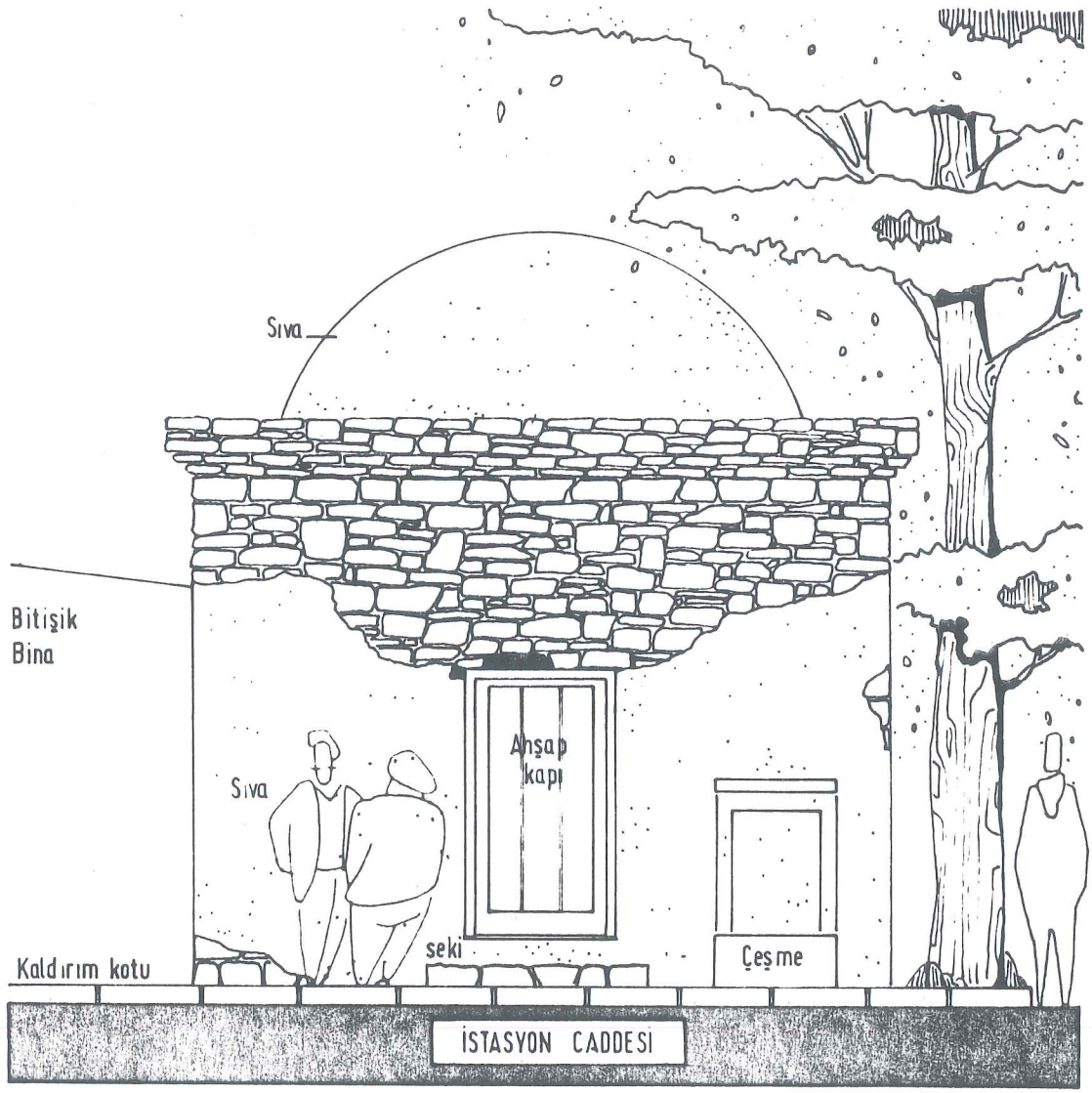

Resim - 119 Kutbeddin Çelebi Türbesinin giriş cephesi

Çizim - 44

Kutbeddin Çelebi Türbesinin Rölövesi - Plan

GÖRÜNÜŞ

Çizim - 45 Kutbeddin Çelebi Türbesinin Rölövesi - Giriş Cephesi

Hayatından ve vakıflarından,daha önce sözettiğimiz Kadı Fazlullah Beyin yaptırdıkları yapıların hiçbiri ne yazıkki ayakta kalamamıştır. Babası İlyas Beye ait olan caminin karşısında zaviye ve kervansaray yaptırdıysa da, bu yapılar günümüzden çok yıllar önce yıkılmış ve kaybolmuştur. Şimdi aynı yerde konut yerleşimleri görülmektedir. Ayrıca bu yapılara ait hiç bir kaynak bulunamamaktadır.[135]

3.11.4. Kutbiddin Çelebi'ye Ait Yapılar

Fazlullah Beyin torunu olan Kutbiddin Çelebi'de Gebze'ye hizmet vermiş bir devlet adamıdır. Kendisi Gebze'ye kütüphane, zaviye ve tekke vakfettiysede bunların hiç biri bugün ayakta değildir. Tekkenin dışındaki yapıların yeri dahi bilinmemektedir. Fakat tekke yapısı 60 lı yıllara kadar mevcuttur. Yapı Hükümet Caddesinin üzerinde, bugünkü vergi dairesinin bulunduğu yerdeymiş. (Resim-120) Yapının yıkılmadan önce özel mülkiyette olduğu söylenmektedir. İki katlı ahşap yapı konut olarak kullanılmaktaymış. Yapının yıkılışıyla bulunduğu yer, parsellenip el değiştirmiştir. Şimdi ise yerinde yeni yapılar bulunmaktadır.[136]

Tarihi kaynaklarda Kutbiddin Çelebi'nin yapılarına ait bilgi bulunamamaktadır. Fakat eski tapu defterlerinde Çelebi'nin vakıflarından bahsedilmektedir. Muhtemelen yapılarını yaşatmak için elde ettiği vakıfları aşağıda aynen açıklanmıştır.

"Kutbiddin Çelebi ibn-i Kemaleddin ibn-i Fazlullah el Kadıya ait vakıflar"

- Mezraa, Cafer bin Musa Bali oğlu Çiftliği dirler.

Resim - 120 Kutbiddin Çelebi Tekkesinin bulunduğu yer

- Mezra, Kolcu oğlu üzerinde bağlar. Bu bağlar Kırlar pınarına bitişik 19 parçadır. Bir tarafı ağıl yeri, bir tarafı hasret deresidir. İki hisar Bekçe Limanına bitişik Sikorca Süleyman satınalmış mezrayıda vakfına ilave etmiş.
- Mezraa, Ahlat Emrud tarla dırlar.
- Ak toprak tarla yanında iki parça yer, birinin üzerinde bağlar, birisi hali, bunlar için padışahtan mükerrername vardır." [137]

3.11.5. Şıkk-ı Evvel Defterdarı Hasan Bey'e Ait Yapılar

İlyas Beyin torunlarından olan Hasan Beyde Gebze'ye hizmet vermiş bir kişidir. 1776 yılında İlyas Bey Külliyesini yenilemiş, ayrıca bir mektep ve zaviye de yaptırmıştır. Bu yapılardan sadece İlyas Beyin Mesciti ve türbesi ayaktadır. Diğer yapılardan geriye hiç bir iz kalmamıştır.

3.11.6. Yazı Mesciti ve Çeşmesi

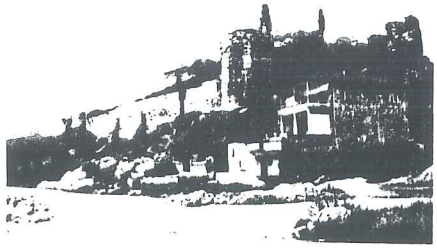
Güzeller Mahallesi pafta no: 51 de yeralmakta olan yapı, 1664 yılında İbrahim Paşa ve Lalası tarafından yaptırılmıştır. Yazı dolabından çeşmeye giden su yolunun üzerinde yeralan çeşmeye aynı zamanda ara terazilerden biriymiş. Çeşme ve mescitin taştan yapıldığı söyleniyor. Günümüzden yaklaşık 50 yıl önce ayakta olan yapıların yerinde bugün yeni yapılar ve depo yeralır. (Resim-121) Yapı 661 nolu adanın 1 ve 17 nolu parselleri içinde yeralıyormuş.[138] (Çizim-46)

Resim - 121 | Yazı Mesciti ve Çeşmesinin bulunduğu yer

Çizim - 46 | Yazı Mesciti ve Çeşmesinin Kadastral Planı

3.12. MERKEZİN DIŞINDA KALAN TARİHİ ESERLER

3. 12. MERKEZİN DIŞINDA KALAN TARİHİ ESERLER

3. 12. 1.Hannibal Anıt Mezarı

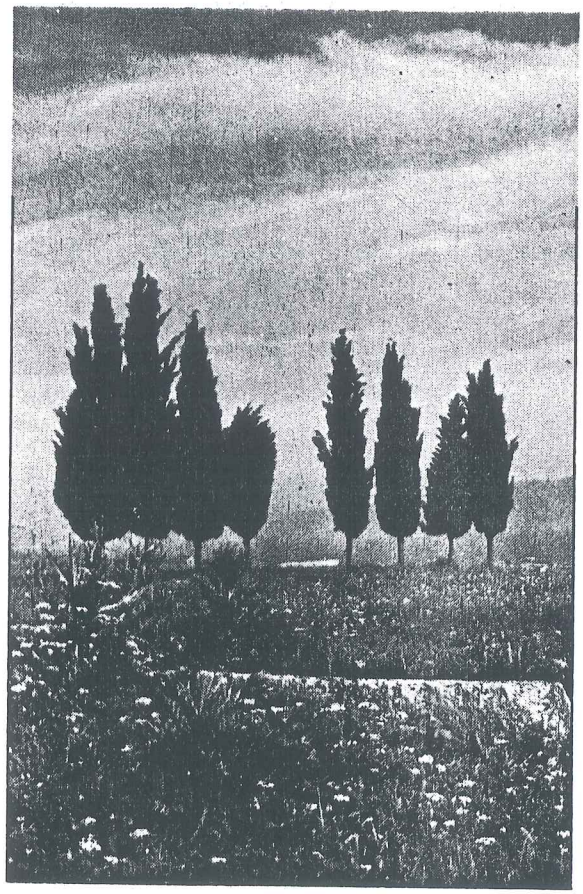
Tarihçe bölümünde, hayatından ve mezarıyla ilgili araştırmalardan uzunca bahsettiğimiz ünlü komutan Hannibal için yapılan anıt mezar, Geblez Tepe'de yeralır.

Hannibal'in mezarının yeri, günümüzde halen bulunamamıştır. Öne sürülen fikirler ise henüz kesinleşmemiş savlara dayanır.

Cumhuriyet döneminde bu ünlü kumandan için bir anıt mezar yapılması fikri gündeme gelmiştir. Konuyla 1934 yılında ilk ilgilenen kişi Atatürk olmuştur. Atatürk, büyük komutana ait mezar yerinin tesbit edilerek, düzenli bir park içinde hatırasına bir anıt dikilmesi istenmiştir. Konunun araştırılması için kurulan bir komisyon, 1935 yılında çalışmalarını tamalayıp, Gebze'nin güneyinde yeralan bir Bizans yatınının aranan mezar olduğunu iddia etmiştir. Açılan bir yarışma sonucunda, projelerden birisi Atatürk tarafından beğenilmiştir. Fakat yeterli para bulunamadığından, bölgeye sadece selvi ağacı dikilmiştir. (Resim-122)

Anıt mezar konusu 1951 yılında gündeme tekrar gelir. Dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın isteği ve bir bankanın yapım işini üstlenme girişimi ne yazıkki yine sonuçsuz kalmıştır.[139]

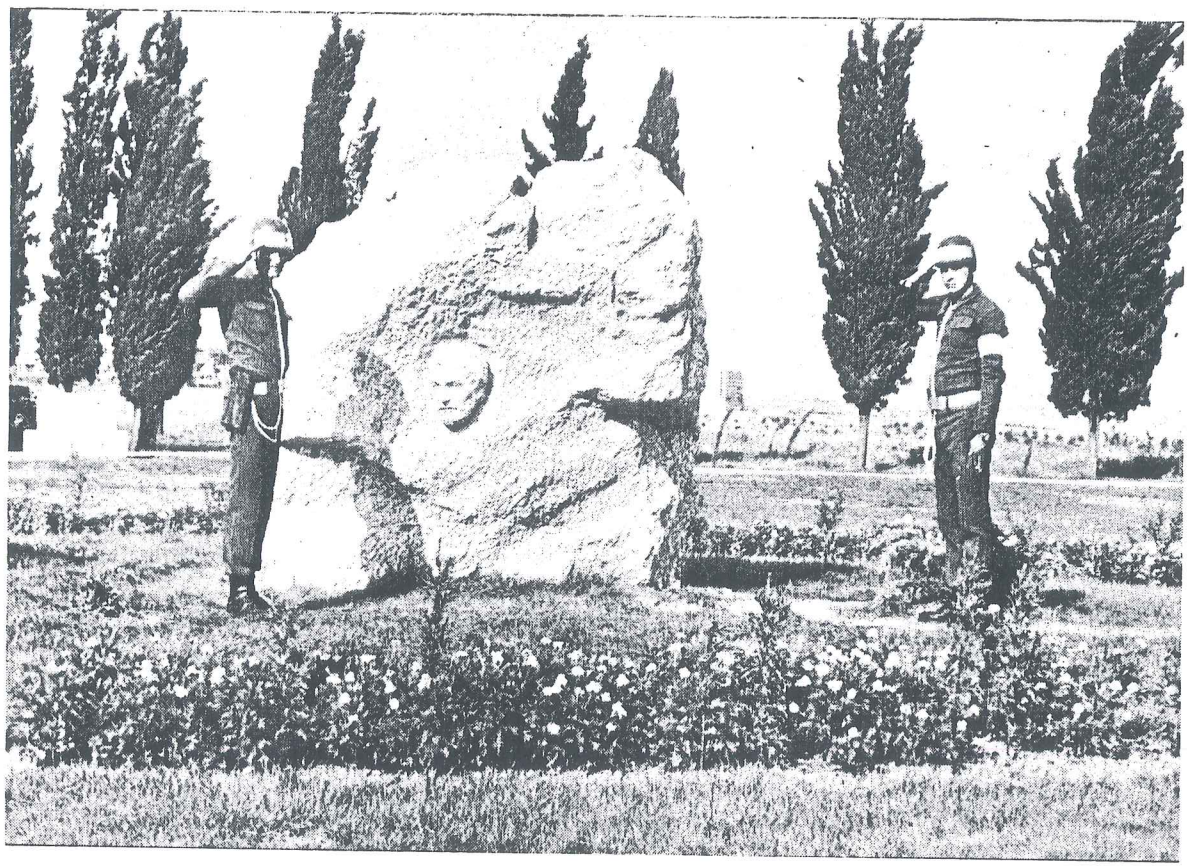
1968 yılında yörede araştırmalar yapan Profesör Müfid Mansel vardığı sonucu şöyle açıklar: "Büyük bir şantiye halini alan deniz kenarındaki kısımlar, bilhassa Yılanca Bayırın

Resim - 122
Anıt Mezarın etrafındaki selviler

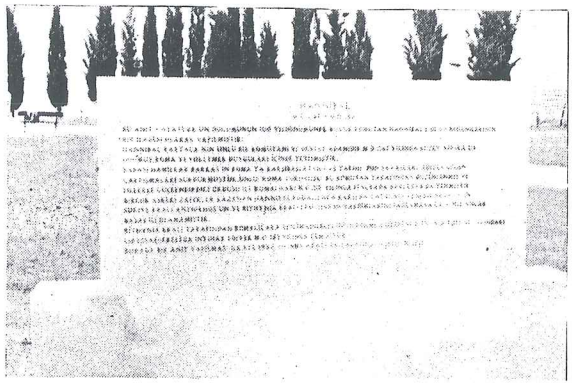
doğu ve batı yamaçları ve bunların arasındaki vadiler, tünellerden çıkarılan toprak ve molozlarla doldurulmakta, yamaçlardan taşlar sökülmekte bu suretle Libyssa'nın son kalıntıları yok olup gitmektedir. Bu durum karşısında, yörede arkeolojik araştırma yapılmasının manası pek kalmamıştır. Eğer Hannibal için sırf sembolik anlamda bir mezar anıtı dikilmek isteniyorsa, zannımıza göre en elverişli yer Geblez Tepe'dir. Bu suretle hem antik kaynaklara hemde topoğrafik araştırmalara sadık kalındığı, bilim dünyasına duyurulmuş ve Atatür'ün emri biraz geç olmakla beraber yerine getirilmiş olur." 140

Atatürk'ün isteği, ancak 1981 yılında Kültür Bakanlığınca gerçekleştirilir. Çevre düzenleme çalışmaları, Belediye Y.S.E. Kurumu, İzmit Müze Müdürlüğü, Çayırova Ziraat Okulu ve Tübitak Marmara Araştırma Enistitüsü tarafından beş ayda tamamlanır. Anıtın etrafı, bir daire oluşturacak şekilde dikilen selvi ağaçlarıyla çevrilmiştir. Ortadayse 24 ton ağırlığında taş bir lahit mevcuttur. Şekillendirilen taşın bir yüzüne Hannibal'in maskı işlenmiştir. (Resim-123)

Resim - 123 Hannibal Anıt Mezarı

Yapılan Platformun çevresinde ise Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca yazılmış mermer Kitabeler mevcuttur. Resim-124 te bu kitabelerden Türkçe olanı görülmektedir.

Resim - 124 Mezarın kitabesi

Hannibal'in hayat hikayesini anlatan kitabelerde şu metin yeralır. "Bu anıt Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünde, büyük komutan Hannibal'e olan beğenilerinin bir ifadesi olarak yapılmıştır. Hannibal, Kartaca'nın ünlü bir komutanı ve devlet adamıdır. M.Ö. 247 yılında Kuzey Afrika'da doğkuş, Roma'yı yoketmek duyguları içinde yetişmiştir.

Babası Hamilkar Barkas'ın Roma'ya karşı başlattığı ve tarihte Pön Savaşları adıyla geçen çarpışmaları sürdürmüştür. Ünlü Roma yürüyüşü bu komutan tarafından düzenlenmiş ve fillerle güçlendirdiği ordusu ile Romalılar'ı M.Ö. 217 yılında İtalya'da Berletta'da yenmiştir. Bir çok askeri zaferleri kazanan Hannibal, Romalılar'a karşı başlattığı yeni bir savaş için Suriye Kralı Antiokhus'un ve Bithunia Kralı Prussias'ın yardımlarını sağlamaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır.

Bithynia Kralı tarafından Romalılar'a teslim edileceğini öğrenmesi üzerine Bithynia topraklarındaki Libyssa' (Gebze) da intihar ederek M.Ö. 183 yılında ölmüştür. Burada bir anıt yapılması ilkkez 1934 yılında Atatürk tarafından

istenmiştir."

3. 12. 2. Hünkâr Çeşmesi

Fatih Sultan Mehmet, 1481 yılının başlarında 40.000 kişilik ordusuyla Anadolu'nun güneyine bir sefer düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Üsküdar'dan yola çıkan ordu, Gebze yakınında yeralan Hünkar çayırında ilk molasını vermiştir. Padışah mola esnasında ani bir rahatsızlık geçirerek vefat etmiştir. Hastalandığının yanısıra zehirlendiği iddiaları da halen sürmektedir.

3.Mayıs.1481 tarihinde Perşembe günü, 52 yaşında olduğu halde otağında ölen Fatih'in, ölümü töre gereği halktan ve ordudan gizlendi. Kapalı bir arabayla İstanbul'a götürülerek, adıyla anılan caminin arkasındaki türbesine gömüldü.[141]

Fatih'in anısını yaşatmak amacıyla, otağının bulunduğu yerin üstüne, bugünkü çeşme yapılmıştır. Çeşme IV. Mehmet döneminde İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesine göre çeşmenin yapım tarihi 1659 dur. (Resim-125)

Bugün Çayırova Ziraat Okulu sahasının içinde kalan çeşmenin yapısal ve çevresel restorasyona ihtiyacı vardır.

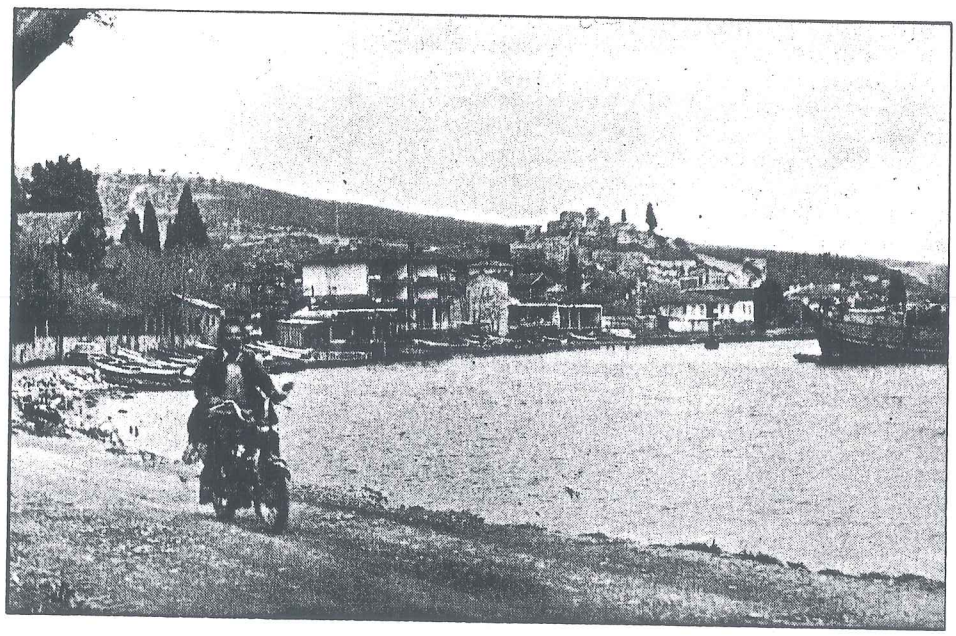
3. 12. 3. Eskihisar Kalesi

Kala Eskihisar'ın kuzeydoğusunda, dik yamaçlı bir tepenin üzerinde yeralır. Zamanında burada bulunan işlek bir limanın korunması amacıyla yapılmıştır. Kale tipik bir Bizans yapısıdır. (Resim-126)

Kalenin yapım tarihi kesin olarak bilinmemekte ancak tahmin edilmektedir. Tarihçe bölümünde, Libyssa'dan sonra

Resim - 125 Hünkar Çeşmesi

Resim - 126 Eskihisar ve kalesi

Dakibiyssa'nın yani bu günkü Eskihisar'ın önem kazandığını ve eski tarihçilerin konuyla ilgili yazılarını açıklamıştık. Kalenin esas yapılış amacı ise İstanbul'un korunmasıdır.

İki dönemde inşaa edilen kalenin ilk yapımı Commenos dönemine rastlar. Yapım tarzının bu dönem eserlerine uygun oluşu bu fikri kanıtlamaktadır. Bu dönemde Selçuklular'ın çok yakında olması, kalenin yapım amacının daha iyi açıklamaktadır. Kalenin ikinci yapım safhasıysa Paleogolos devrine rastlar. İstanbul'a yönelen saldırıların, ilk yapılan kale tarafından önlenememesi sebebiyle, bu ikinci ek inşaat ve onarım çalışmaları yapılmıştır. Bu kısım yapım tarzı Paleogolos dönemi mimarisine çok benzemektedir. Bu benzerlikten yola çıkılarak ikinci kısım Paleogolos devrine maledilir.

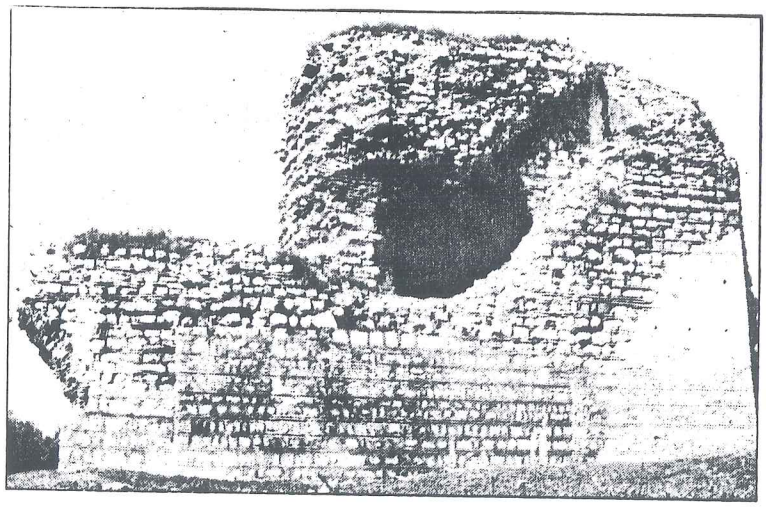
Eskihisar kalesi, iç ve dış kale olmak üzere iki kısımdan oluşur. Kale dikdörtgen planlıdır. Kalede 10 kule yeralır. Kulelerin dördü yarım daire, altısı dörtgen şekillidir. Giriş iki kulenin arasında yeralır. Esas girişin dışında altı kapısı daha vardır. (Resim-127)

Kalede duvar kalınlığı 150 cm. arasında değişir. Dış kısım fazla önemsenmeyip moloz taştan yapılmıştır. İç kısımdaysa kaba yontma taş ve tuğla sıralarıyla oluşturulmuş duvarlar yapılmıştır. Duvarda bir sıra taş ve bir sıra tuğla kullanılmıştır. (Resim-128)

Tepenin en yüksek yerinde yapılan iç kale 30 mt. /63 mt. boyutundadır. Dikdörtgen planlı kale, üç kule, iki kapı ve bir kumandan yerinden oluşur. Kumandan yeri içkalenin kuzey batısında yeralır. Dikdörtgen planlı bu bölümün boyutları

Resim - 127 | Eskihisar Kalesi |

Resim - 128 Kalenin surları

16 mt./10 mt.dir. Yapı iki katlıdır.

Günümüzde, kalenin bezemelerine az rastlanmaktadır. Bunun nedeni Gebze'nin Türkler tarafından alındığın da, buradaki parçaların devşirme malzeme olarak sağda solda kullanılmasından kaynaklanır. Halen Gebze'de yer yer bu parçalara rastlamak mümkündür. Kalede yer alan bezemelerse daha çok tuğladan yapılmış, motif şekillerden oluşur.

Onarım amacıyla başlatılan çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Yapının acilen yapısal bir restorasyona ihtiyacı vardır. Kaleye fonksiyon kazandırılması ve işletilebilmesi büyük bir araştırma konusudur. Ayrıca bu çalışmalar için çok yüklü bir yatırım gereklidir.

3. 12. 4. Darıca Kalesi

Kalenin bilinen en eski adı Tararion'dur. Daha sonraları Toricion olarak isimlendirilir. Bizans döneminde ise Daritzion veya Kitzion adları kullanılmaya başlanmıştır.

İstanbul'a giden yolun korunması amacıyla Bizans tarafından

kullanılan kale Palekanon savaşıyla Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bizans döneminde kale, karşı tarafa geçmek amacıyla iskele olarak kullanılmaktayken, Osmanlılar zamanında bu konumunu koruyamamıştır. Diliskelesi-Hersek arası yeni bağlantı yoludur.

Kale sahilden 200 mt. yukarıda, bölgeye hakim bir tepe üzerinde yapılmıştır. Zamanında kale ile iskele arasında yeraltı bağlantılarının bulunduğu bilinmektedir. Bu gün kaleden geriye, sahile parelel bir duvar parçası ve bir burç kalmıştır. Diğer kısımları tamamen yokolan kalenin esaslı bir restorasyona ihtiyacı vardır.[143]

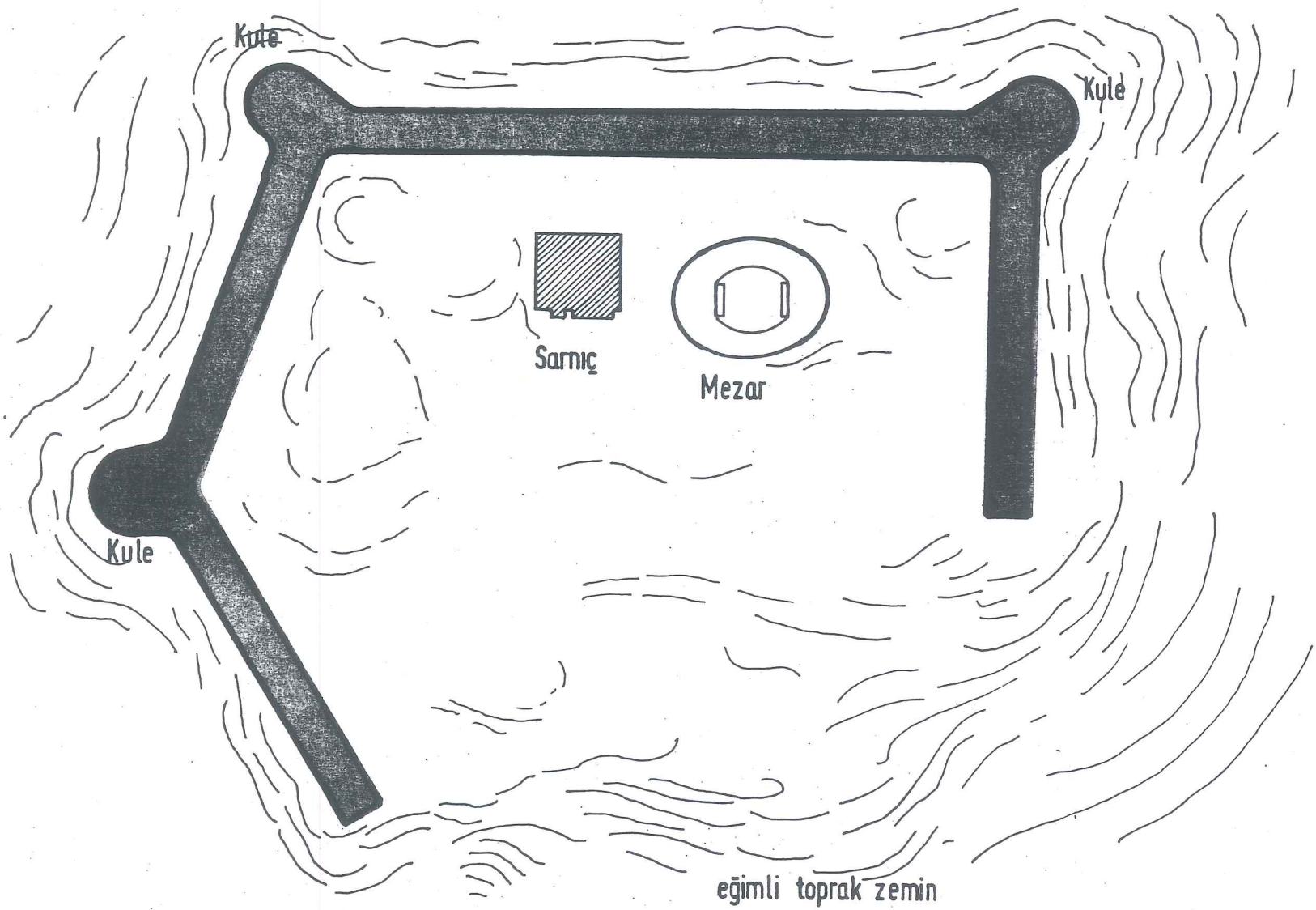
3. 12. 5. Geblez Tepe'deki Kale ve Mezar

Kalenin kalıntıları 1902 yılında Th. Wiegand tarafından bulunmuştur. Kalenin bulunduğu tepe Diliskelesi'nin kuzey batısında olup ve Kaba Burunu oluşturur. Yapı tahminen M.S. 7. yüzyılda yapılmıştır.

Kale 40 mt. çapında poligonal bir Bizans kalesidir. Muhtemelen Eskihisar kalesi yapılmadan önce kullanılmaktaydı. Kale kalın duvarlarla çevrilidir. Kalıntılardan üç adet yuvarlak kulesi olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin içinde kayaların oyulmasıyla yapılmış bir sarnıç ve bir müslümün yatır ın mezarı yeralır. (Çizim-47)

3. 12. 6. Niketiaton Manastırı

Yapının kalıntıları Alman Arkeolog Th. Wiegand tarafından 1902'de bulunmuştur. Diliskelesi'nin kuzey doğusundaki Yılanca Bayırı'nda yapılan araştırmalarda kilisenin Duvar-

Çizim - 47 | Geblez Tepedeki Bizans Kalesinin Restitüsyonu - Plan

ları ortaya çıkarılmıştır. (Çizim-48)

Kilise 9. yüzyılda yapılmış olan Niketiaton manastırının bir yapısıdır. Araştırmalarda diğer kısımlara rastlanamamıştır. Kazıda hıristiyan mezarları, zikkeler ve kül muhafazalarıda bulunmuştur. Araştırma mali olanaksızlıklar yüzünden devam ettirilememiştir.[144]

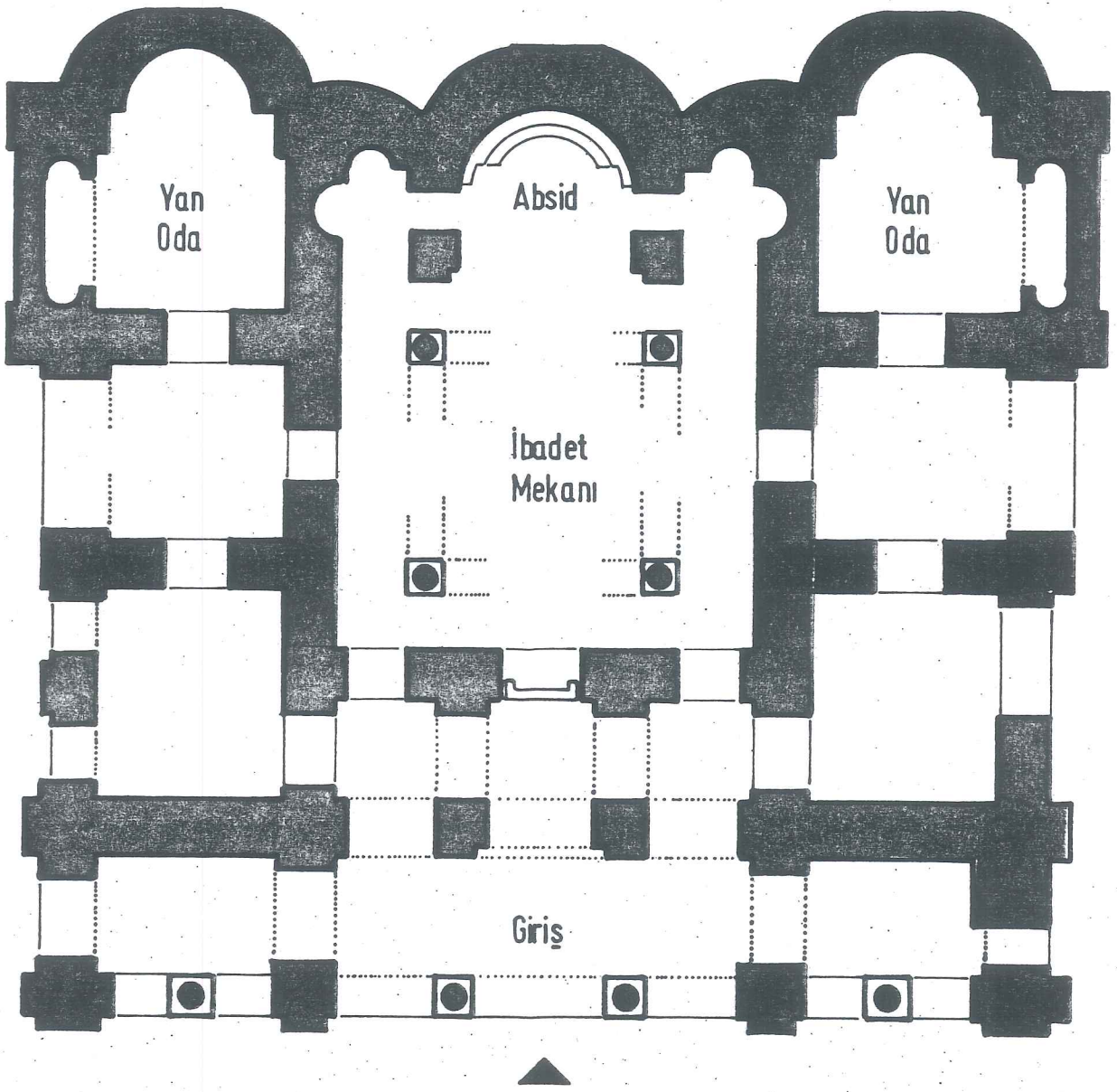
Wiegand'a göre kilise Hannibal'in mezarı üzerine inşaa edilmiştir. Araştırmaların devam ettirilmesiyle daha birçok eserin bulunacağı tahmin edilmektedir.

3. 12. 7. Osmanlı Hamdi Beyin Yalısı, Atölyesi ve Mezarı

Türk resminin ve müzeciliğinin önde gelen isimlerinden olan Osman Hamdi Bey, eski Fındıklı sahil sarayının, Meşrutiyet döneminde Mebusan Meclisinin, Güzel Sanatlar Akademisinin ve Arkoloji müzesinin kurucusudur. Hayatı üstün hizmetlerle geçmiş olan bu ünlü kişiye, Oxford Üniversitesince Fahri Doktorluk payesi dahi verilmiştir.

Osman Hamdi Bey sağlığında sanat çalışmalarını Kuruçeşme ve Eskihisar'da sürdürmekteydi. Bu amaçla buraya halen ayakta olan yalıyı ve atölyeyi inşaa ettirmiştir. Kendisinin Eskihisar'ı seçme nedeni, sessizlik, iyi bir çalışma ortamı ve tabiat güzelliğinin bölgede fazlasıyla bulunmasıdır.

Yalı ve atölye sık ağaçlı bir bahçenin kenarına yerleştirilmiştir. Ön taraftaki bahçe daha ufak olup duvarla öndeki yoldan ayrılmıştır. Yolun kenarındaysa deniz başlar. Çevrede sahilin ve iskelelerin görüntüsünün yanısıra karşı sahilin silüetide bir başka güzelliktedir. Yalı ve atölye

Çizim - 48 Niketiaton Kilisesi'nin Restitüsyonu- Plan

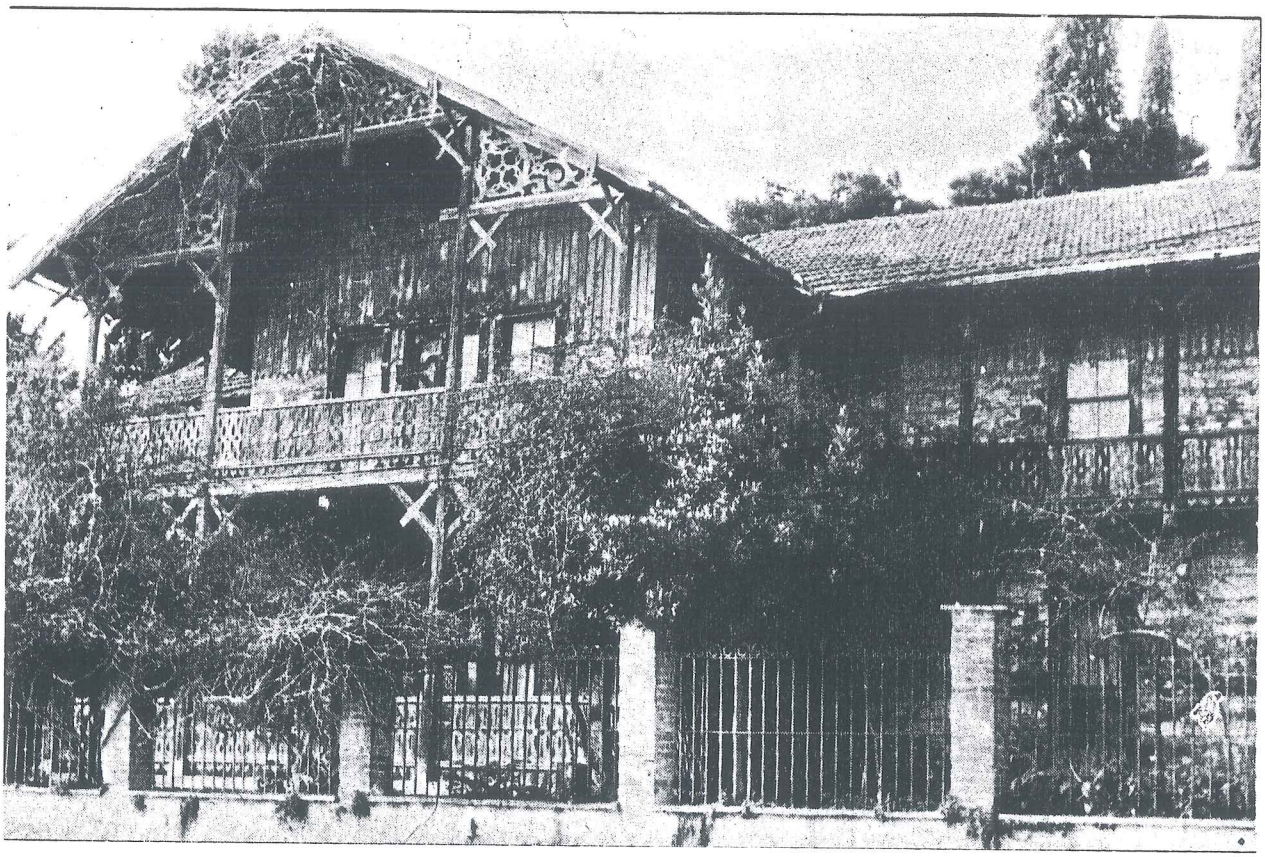
tam amacına uygun bir yere yerleştirilmiştir.

Yalı ahşap karkas sistemle iki katlı olarak inşaa edilmiştir. Sahile parelel dikdörtgen kütleye, birleştirilen yaşam bölümü, bu sayede tüm manzaraya hakim bir konuma gelmiştir. Arkada yığma tekniğiyle yapılmış olan aşhane tek katlıdır. Atölye ise yığma tekniğiyle yapılmıştır. Basık kemerleri tuğlayla işlenmiş olan yapı, yalının sağında yeralır.

Osman Hamdi Beyin ölümünden sonra, cenazesi muhteşem törenlerle kaldırılmıştır. Cenaze namazı ve saygı duruşlarını takiben vapurla Eskihisar'a getirilen naaşı vasiyeti gereği yalının bahçesine gömülmüştür. Zamanın Bakanlar Kurulu, çıkardığı bir kararla mezara önem verilmesini sağlamıştır. Mezarın üzerinde güzel bir selçuklu mezar taşı dikilidir.

Kendisinin ölümünden sonra yapılar 1910 yılında varislerine satılmıştır. O yıllardan sonra, son zamanlara kadar bakımsız ve sahipsiz kalan yapılar bir şansla ayakta kalabilmiştir. 1945 yılında çıkan yangında atölyenin bir bölümü yıkılırken yalıya herhangi bir şey olmamıştır.

Yakın yıllarda yalı ve diğer yapılar, bir çimento şirketinin mülkiyetindeymiş. Bir bekçi tarafından korunan yapılar boş tutulmaktaymış. 100 yıllık bu yapılara, beklenen ilgi 1981 yılı başlarında gösterilmiştir. Kültür Bakanlığınca tescil edilen yapının, restore edilerek müze haline getirilmesi için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Şu günlerde bu restorasyon çalışmaları tamamlanmak üzeredir. Resim-129'da yalının restorasyon öncesindeki hali görülmektedir.[145]

Resim - 129 Osman Hamdi Beyin köşkü

3. 12. 8. Wilhelm Kaiser Köşkü

Günümüzde Sümerbank Hereke Fabrikası sınırları içine dahil edilmiş olan tarihi köşk, bakımlı, temiz ve güzel görüntüsüyle dikkat çekmektedir. Köşk halıhane binasının önünde yeralmaktadır.

Köşk 1895 yılında, Alman İmparatoru Wilhelm Kaiser'in ziyareti nedeniyle yapılmıştır. Ön çalışmaları Yıldız Sarayı'nda yapılan köşk, yerine 3 gün gibi kısa bir sürede monte edilmiştir. Hereke'nin ipek halı ve dokuma alanındaki ününü duyan imparator için, Abdulhamit tarafından yaptırılan köşk, Dolmabahçe sarayının küçük bir kopyası gibidir. Köşk Hereke'nin sembolü sayılmaktadır.

Köşkün bakımının sürekli yapıldığını ve eşyaların halen ilk günkü gibi yerinde durduğunu ilgililerden öğrenmekteyiz.

Ayrıca köşkün bahçesinde yeralan diğer bir yapı ise günümüzde fabrakanın misafirhanesi olarak kullanılmaktadır.

Yapının, mimari ve diğer güzelliklerinin yanısıra çok iyi korunmasıda dikkat çekmektedir. Çok iyi bir restorasyon örneği olarak gösterebildiğimiz köşk her sene Alman Turistlerince ziyaret edilmekte ve ilgi çekmektedir.[146]

BÖLÜM NOTLARI

89- Meydan Larousse, c.9, s.589-592

90- ibid., s.589

91- Kocaeli ili Tahrir Defteri, no: 27, 929 Hicri, s.36,40, 41. (Başbakanlık Arşivi)

92- Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, 1966, s.140

93- ibid., s.142.

94- ibid., s. 145.

95- ibid., s. 143.

96- Konyalı, op.cit., s.593.

97- ibid.

98- İlknur Ilıkkan, Gebze Türk Eserleri, 1966, s. 17. (İst. Ün. Ed. Fak. Türk-İslam Sanatı Kürsüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi)

99- Konyalı, loc.cit.

100- Yücel; Soyhan, op.cit., s. 57.

101- ibid., s. 28.

102- Konyalı, loc.cit.

103- Hasan Rıza Ergezen, "Malkoç Türbesi", T.T.O.K. Belleteni, s.73, 1948, s. 15.

104- Halil Edhem, "Gekbüze'de 787 Tarihli Bir Osmanlı Kitabesi", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, s.40,7.sene, 1 Teşrin-i Evvel 1332, s. 228-235.

105- Ayverdi, op.cit., s.304.

106- Ergezen, op.cit., s.15-16.

107- Ayverdi, op.cit., s.305.

108- Ergezen, op.cit., s.15.

109- ibid.

137- Tapu Defteri, No: 733, s. 452.

138- Ziya Fırat Bey'den öğrenilmiştir.

139- Öztüre, op.cit., s. 174.

140- Türkiye'de Turizm Beldeler, s. 11

141- Öztüre, op.cit., s. 98.

142- Yücel; Seyhan, op.cit., s. 46-48.

143- Türkiye'de Turizm Beldeler, s. 9.

144- Öztüre, op.cit., s. 79.

145- Türkiye'de Turizm Beldeler, s. 14.

146- ibid.